ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى-روييۇڭ سامان بولماس

يېڭى ھايات

Жаңа өмір

1993 يىل
6-نويابر
شەنبە
№43
(3897)
ئەركىن باھا

گېزىت 1970-يىلى 1-يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ. جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي-سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى

مۇشتەرى توپلاش — 94

ئۇتۇقلۇق ئۆتۈۋاتىدۇ

ئانا تىلىمىزدا چىقىدىغان سۆيۈملۈك گېزىتلىرىمىز «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىگە كېلەر يىلنىڭ بىرىنچى يېرىمىغا مۇشتەرى توپلاش ئىشلىرى ئالمۇتا شەھىرىنىڭ 1-ئوربىتا مىكرورايونىدىمۇ قىزغىن ژۈرگۈزۈلىۋاتىدۇ.

— بىز توي-تۆكۈن، نەزىر-چىراق بولغان، جامائەتچىلىك يىغىلغان سورۇنلاردا ئىككى گېزىتكە يېزىلىش توغرىلىق تەشۋىق، تەرغىبات ئېلىپ باردۇق. ئۆز گېزىتلىرىنى كۆز قارىچۇغىدەك كۆرۈپ ئوقۇپ، ئۇنىڭدىن بەھىر ئېلىپ كېلىۋاتقان كۆپچىلىك بىزنىڭ پىكرىمىزنى قوللىدى. ئۇلار مەنئىي بايلىغىمىز بولغان، گېزىتلىرىمىزگە يېزىلماي چەتتە قاراپ تۇرالمايمىز. ھېچ قانداق باھا-سەۋەپ كۆرسەتمەي تولۇق يېزىلىشىمىز كېرەك، دېگەن ئىنكاسلار بىلدۈردى. شۇنىڭ بىلەن بىز مۇشتەرى توپلاشنى قىزغىن باشلىۋەتتۇق. بۇ ئىشتا مېنىڭ ياردەمچىم ئابلەت ئابدۇمانايوۋ ئۆيمۇ-ئۆي كىرىپ نۇرغۇن ئادەمنى گېزىتكە يازدى. بىز ئوربىتا مىكرورايونىدا بىرمۇ ئائىلىنىڭ گېزىتسىز قالماسلىغىنى تەمىنلەش يولىدا بۇ خالىسانە ئىشنى ئېلىپ بېرىۋاتىمىز. مەھەللىمىز ئاھالىسى ھازىرقى ئىختىسادىي قىيىنچىلىقلارغا قارىماي ئۆز گېزىتلىرىگە تولۇق يېزىلماقتا.

ئىلياش رەخمەتنوۋ،
ژىگىت بېشى.
ئالمۇتا شەھىرى.

گېزىتىمىزنىڭ جان كۆيەرى

ئانا تىلىمىزدا چىقىۋاتقان «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ بەزى ئىختىسادىي قىيىنچىلىغىنى نەزەردە تۇتۇپ، ھازىرمۇ ياردەم قولىنى سۇنۇۋاتقانلار بار. شۇ جۈملىدىن، جامبۇل شەھىرىدە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان تۇرسۇن تۇردىيېۋ ئۆزىنىڭ «يېڭى ھايات» گېزىتى ئۈچۈن 25 مىڭ سوم ئىئانە قىلىدىغانلىغىنى بىلدۈردى. بىز بۇ پۇلنى شەھىرىمىزدىكى «ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ» كاسسىرى تۇرسۇن تۇرداخۇنوۋقا تاپشۇرۇپ، «يېڭى ھايات» گېزىتىگە يەتكۈزۈلۈشىنى ئىلتىماس قىلدۇق.

تۇرسۇن تۇردىيېۋ كۆپ ۋاقىتتىن بېرى «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىگە مۇشتەرى بولۇپ كېلىۋاتقانلارنىڭ بىرى. بولۇپمۇ ئۇ «يېڭى ھايات» گېزىتىدە داۋاملىق يورۇتۇلۇپ كېلىۋاتقان سىياسىي، تارىخىي، ئەدەبىي ماقالىلار، شېئىر، ھېكايىلارنى تولىمۇ قىزىقىپ ئوقۇيدۇ. ھەر بىر سان گېزىتنى قولغا ئالغىچە تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئاز-تولا بولسىمۇ گېزىتكە ياردەم قىلىش بىلەن 1994-يىلنىڭ يېرىمىغا ھەر ئىككى گېزىتىمىزگە قىزغىن يېزىلدى. شۇنداقلا ئۇ باشقىلارنىمۇ ئانا تىلىمىزدا چىقىۋاتقان گېزىتلىرىمىزگە مۇشتەرى بولۇشقا تەسىر كۆرسەتمەكتە.

شايزات توختىيېۋ.
جامبۇل شەھىرى.

قىزغىن يېزىلىۋاتىدۇ

ئالمۇتا شەھىرى ئەۋېزوۋ ناھىيەسىگە قاراشلىق ئايېرودروم مەھەللىسىنىڭ ئۇيغۇر جامائەتچىلىگى ئارىسىدا ۋە ئانا تىلىمىزدا چىقىدىغان «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىغا 1994-يىلنىڭ بىرىنچى يېرىمىغا مۇشتەرى بولۇش ئىشى قىزغىن ژۈرگۈزۈلمەكتە. بۇ ئىشتا مەھەللە ژىگىت بېشىنىڭ ئويۇشتۇرۇشى بىلەن ئاقساقاللار، ئايالالار، ياشلار كېڭەشلىرى، مەدەنىيەت مەركىزى شۆبىسىنىڭ ئەزالىرى، كوچا باشلىقلىرى، گېزىتىمىزنىڭ جان كۆيەرلىرى كەڭ جامائەتچىلىكنىڭ ئۆز گېزىتلىرىگە مۇشتەرى بولۇش ئۈچۈن ھەسسە قوشماقتا. توي-تۆكۈن، نەزىر-چىراقلاردا ۋە جامائەتچىلىك يىغىلغان جايلاردا «ئانا تىلىمىزدا چىقىدىغان گېزىتلارغا يېزىلايلى»، «مىللەتنى سۆيگەن كىشى ئۆز مىللىتىنىڭ گېزىتىگە يېزىلىشى كېرەك» دېگەن تەشۋىقاتلار بىلەن ئۇيغۇر گېزىتلىرىغا يېزىلماسلىقنىڭ دۇرۇس ئەمەسلىگىنى چۈشەندۈرمەكتە. بۇ ئىشتا ك. باباجانوۋا، ر. ناسىروۋا، ئو. ئېمىنوۋ، م. تۇردىيېۋ، ج. تۇردىيېۋ، ج. مۇسايېۋ، ئا. مۇتەللىپوۋ، ماجىتوۋ، ئى. نادىموۋا، ئا. تاشبايېۋا، ت. ئابدۇكېرىموۋ، م. ئەخمەتوۋ، غ. ماشايېۋلار بىرىنچىلەردىن بولۇپ ھەر ئىككى گېزىتكە مۇشتەرى بولدى. شۇنداقلا كوچا باشلىقلىرى م. قۇدايقۇلوۋ، ت. بەراخۇنوۋ، م. بارالوۋ، ت. ئابدۇرۇسۇلوۋ، ئى. ئىمىنوۋ، ت. سابىروۋلار ئۆيمۇ-ئۆي كىرىپ، گېزىتلەرگە مۇشتەرى توپلاشتەك ساۋاپلىق ئىشتا غەيرەت كۆرسەتتى.

مۇشتەرى توپلاش ھازىرمۇ قىزغىن كېتىۋاتىدۇ.

ت. بېيشانوۋ.
ئالمۇتا شەھىرى.

تەشەككۈرنامە

خەلقىمىزنىڭ ئەڭ كاتتا مەنىۋى بايلىغى، مۇقەددەس ئانا تىلىدا چىقىۋاتقان «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىگە 1994-يىلنىڭ بىرىنچى يېرىمىغا مۇشتەرى توپلاشتەك خالىسانە ئىشقا جان پىدالىق بىلەن قاتنىشىپ، 65 نۇسخا «ئۇيغۇر ئاۋازى»، 65 نۇسخا «يېڭى ھايات» يازغىنى ئۈچۈن گېزىتلىرىمىزنىڭ جان كۆيەرى، ئالمۇتا شەھىرى مالاياستانسا مەھەللىسىنىڭ ژىگىت بېشى توختەم مۇختەروۋقا تەشەككۈر ئىزھار قىلىمىز.

گېزىت تەھرىراتى.

قازاقىستان ۋاليۇتىسى يېڭى يىل ئىچە چىقىرىلىشى كېرەك

يېڭى يىلغىچە روسسىيە ۋە قازاقىستان ئاخچا سىستېمىلىرىنى بۆلۈش يۈز بېرىدۇ. بۇ توغرىلىق 3-نويابر كۈنى روسسىيە ھۆكۈمىتىنىڭ رەئىسى ۋىكتور چېرنومىردىن بىلەن قازاقىستان باش مىنىستىرى سېرگېي تېرېشچېنكو ئوتتۇرىسىدىكى مۇزاكىرىلەردىن كېيىن ئېلان قىلىندى.

باش مىنىستىر سېرگېي تېرېشچېنكو رۇبل زونىسىدىن چىقىش توغرىلىق قارارنى ئەڭ ئالدى بىلەن ئۆكۈنچى ئىختىسادىي دەۋردە روسسىيە ۋە قازاقىستان ئاخچا سىستېمىلىرىدا پەيدا بولغان پەرىقلەر، شۇنداقلا قازاقىستان ئۈچۈن ئۆز تېررىتورىيەسىدە رۇبلېينى بۇنىڭدىن كېيىن پايدىلىنىش شەرتىنىڭ نۇرغۇن ئالتۇن ۋە ۋاليۇتا رېزېرۋلىرىغا ئىگە بولۇش شەرتىنىڭ ئورۇنلانمىغانلىغى بىلەن چۈشەندۈردى.

مۇددە دائىرىسىدە روسسىيە ۋە قازاقىستاننىڭ ئىختىسادىي بىرلىشىشى ئۈچۈن قازاقىستان مىللىي ۋاليۇتىسىنى چىقىرىش جەريانىنى قانداق قىلىپ ئاسان ئەمەلگە ئاشۇرۇش كېرەك، بۇ مەسىلە مۇھاكىمە قىلىنىۋاتقان مۇئەممالارنىڭ مەركىزىدە بولدى، دەپ تەكىتلەيدۇ مۇزاكىرىلەر ئاياقلاشقاندىن كېيىن بولۇپ ئۆتكەن بىرىفىڭتا. مۇزاكىرىلەر يەكۈنى بويىچە سودا تۆلەملىرى، باجخانا سىياسىتى، روسسىيە-قازاقىستان چېگارىسىدا ۋە چېگارىداش رايونلاردا كۈچكە ئىگە قائىدىلەر توغرىلىق پروتوكولنى قوشۇپ ھېساپلىغاندا ئىختىسادىي ھەمكارلىق توغرىلىق بىر قاتار ھۆججەتلەر ئىمزالاندى. جۈملىدىن ھازىر باجخانا خادىملىرىنىڭ پۇخرالارنى تەكشۈرۈش ئوخشاش ئادەملەرنى ھاقارەتلەيدىغان جەريان يوقىتىلىدۇ.

قازاقىستاننىڭ رۇبلېي زونىسىدىن چىقىدىغانلىغىغا قارىماي، ئۇ مۇددەنىڭ بىر پۈتۈن ئىختىسادىي بوشلۇغىنى ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈشتە روسسىيەنىڭ يېتەكچى شېرىگى بولۇپ قالىدۇ، دەپ تەكىتلىدى ئۆز سۆزىدە روسسىيە مىنىستىرلار كابىنېتىنىڭ باشلىغى ۋ. چېرنومىردىن. ئىككى ئەل ئوتتۇرىسىدىكى مالىيە ساھاسىدىكى ھەمكارلىق قازاقىستان ۋاليۇتىسى چىقىرىلغاندىن كېيىنمۇ توختىتىلمايدۇ.

(ئىتار-تاس).

ئاسسوتسىياتسىيەنى قازاقىستانلىق پروفېسسور باشقۇردى

تۈركىيە پايتەختى ئانكارىدىن قازاقىستان تىببىي خادىملار ۋەكىللەر ئۆمىكى قايتىپ كەلدى. ۋەكىللەر تۈركىي تىللىق دۆلەتلەر بالىلار كېسەللىكلىرى ئاسسوتسىياتسىيەسىنىڭ كونگرېسسىغا قاتناشتى. جۇمھۇرىيىتىمىزنىڭ بالىلار كېسەللىكلىرى ئىلمىي تەتقىقات ئىنستىتۇتىنىڭ دىرېكتورى، مىللىي پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ مۇخبىر ئەزاسى، پروفېسسور كامال ئورمانتايېۋ ئاسسوتسىياتسىيە پرېزىدېنتى بولۇپ سايلاندى.

— كونگرېسستا، — دەپ خەۋەر قىلدى ئۇ، — ئاسسوتسىياتسىيە دۇنياۋىي بالىلار كېسەللىكلىرى تەشكىلاتىغا قوبۇل قىلىندى، بۇ سالامەتلىكنى ساقلاشنىڭ موشۇ ساھاسىدىكى دۇنياۋىي مۇۋاپپەقىيەتلەرگە قوشۇلۇش ئۈچۈن چوڭ ئىمكانىيەت ئاچىدۇ.

ئىزمىر شەھىرىدە بولسا، يەر ئوتتۇرا دېڭىزى ئەللىرى بالىلار كېسەللىكلىرى دوختۇرلىرىنىڭ 21-كونگرېسسى بولۇپ ئۆتتى. ئۇنىڭدا ك. ئورمانتايېۋ ئىلمىي دوكلاد بىلەن سۆزگە چىقتى. تۈركىيەدە 11-18 ياش ئارىلىغىدىكى بالىلار دوختۇرلىرىنىڭ بايىقىشىدا بولىدىغان ئۆسمۈرلەرنى داۋالاشنى ئويۇشتۇرۇش پرىنسىپى قازاقىستان ۋەكىللىرىنىڭ چوڭ قىزىقىشىنى پەيدا قىلدى، — دەپ تەكىتلىدى ئۇ. شۇنداقلا داۋالاش مەھكىمىلىرىنىڭ بىر پۈتۈن مەھكىمىلىرىدە ۋە ئىلمىي تەتقىقات ئىنستىتۇتلىرىدا ژۈرگۈزۈلىدىغان مۇتەخەسسىسلەرنى تەييارلاش، تەجرىبىسىمۇ دىققەتكە سازاۋەر.

(قاز تاگ).

گېزىتخانلار دىققىتىگە

ھۆرمەتلىك گېزىتخان.

سىز ئەزىزلەرگە ياخشى مەلۇمكى، پۈتكۈل جەمئىيىتىمىزنىڭ بازار ئىختىسادىغا يۈزلىنىشى مۇناسىۋىتى بىلەن تۈرلۈك-تۈمەن قىيىنچىلىقلار ھەم قىسىنچىلىقلار ۋۇجۇتقا كەلدى. بۇ ئۆز نۆۋىتىدە مەتبۇئات ساھاسىغىمۇ سەلبىي تەسىر كۆرسەتمەكتە. مەسىلەن، «دەۋر» باسمىخانىسىدا پەيدا بولغان قەغەز قىسىنچىلىغىنىڭ ئاقىۋىتىدە جۇمھۇرىيەتلىك ھەم ۋىلايەتلىك گېزىتلەر ۋاقىتلىق ھەپتىسىگە ئىككى-ئۈچ قېتىم، جۈملىدىن «ئۇيغۇر ئاۋازى» ھەپتىسىگە ئىككى قېتىم چىقىدىغان بولدى.

ژۇقۇرىدا قەيت قىلىنغان قەغەز قىسىنچىلىغىنىڭ نەتىجىسىدە ھەپتىلىك «يېڭى ھايات» گېزىتى قولۇڭىزدىكى مەزكۇر سانىدىن ئېتىۋارەن 12 بەتنىڭ ئورنىغا ۋاقىتلىق 8 بەتلىك بولۇپ چىقىۋاتىدۇ.

«يېڭى ھايات» تەھرىراتى.

غېنى باتۇر تەۋەللۇدىنىڭ 90 يىللىقى

باتۇر خاتىرىسى

30-ئۆكتەبىر چېلەك ناھىيىسى ۋە قازاقىستان، سوۋخوزىنىڭ قاش يېزىسى تارىخدا ئۇزاق يىللار ئىپتىخار بىلەن ئەسلەشكە ئەرزىگۈلۈك كۈن بولۇپ قالدى، سەۋەبى، ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋى مابەينىدىكى جاسارىتى تىللاردا داستان بولۇپ كەتكەن مىللىي قەھرىمانىمىز غېنى باتۇر تەۋەللۇدىنىڭ 90 يىللىقىغا بېغىشلانغان خاتىرە كۈلى ئەينەن مۇشۇ يېزىدا نىشانلىنىپ ئۆتىلدى.

ئۆزبەكىستان، قىرغىزىستان جۇمھۇرىيەتلىرى، ئالمۇتا، تالدىقورغان ۋىلايەتلىرى ھەمدە ئالمۇتا شەھىرى ئاھالىسىنىڭ نامىدىن ۋەكىل بولۇپ كەلگەن يۈزلىگەن ئادەملەرنىڭ غېنى باتۇر قەبرى ئالدىدا خەتمە قۇرئان ئوقۇشتىن باشلانغان خاتىرە مەراسىمى سوۋخوزنىڭ مەدەنىيەت ئۆيىدە رەسمىي رەۋىشتە داۋام قىلدى.

رىياسەتچى، چېلەك ناھىيەلىك ھاكىمىنىڭ بىرىنچى ئورۇنباسارى س. ب. بېسپا-

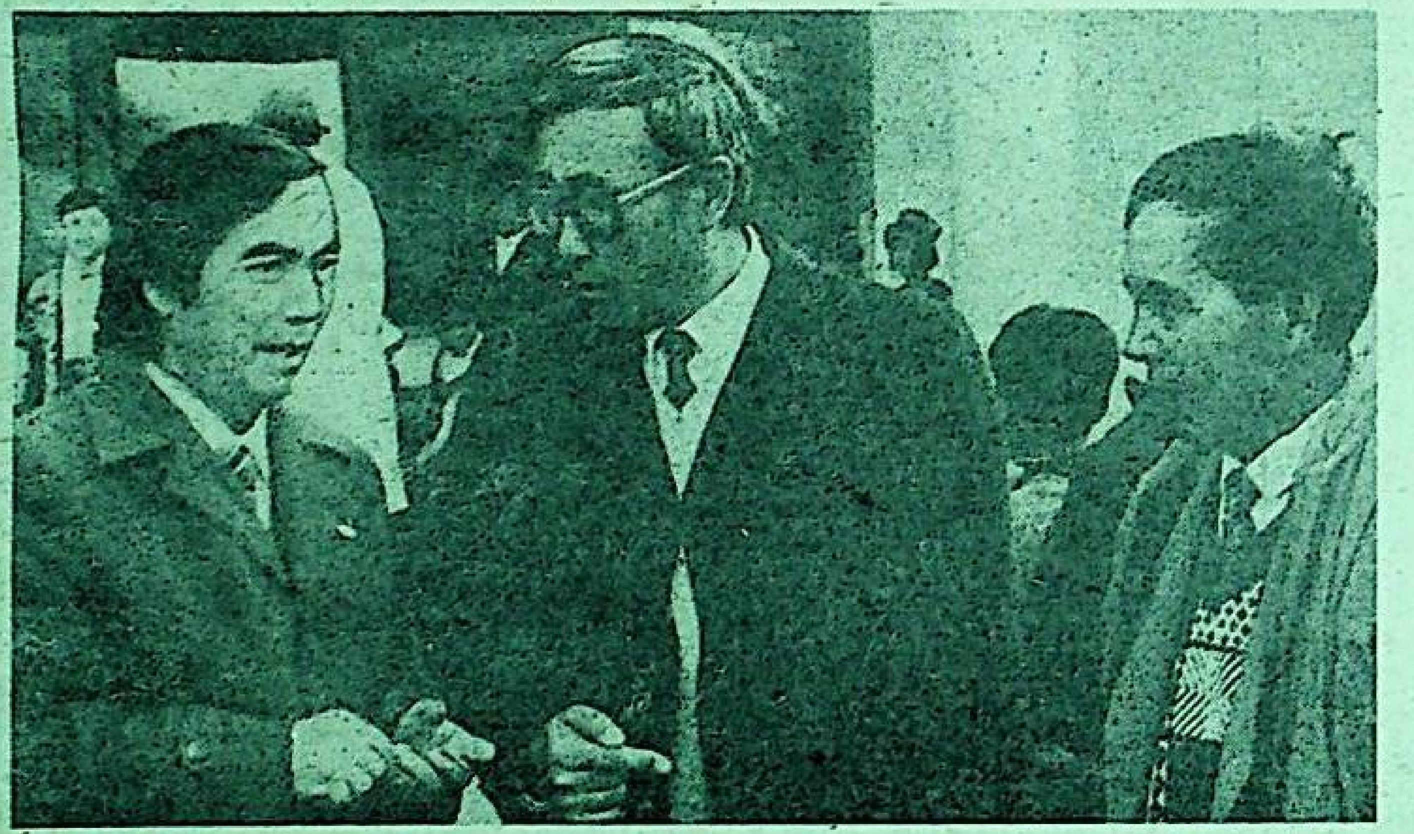

يېۋ بىرىنچى سۆزنى شۇ رايون ھاكىمى ئى. س. سۇلتانغازىيېۋقا بەردى. ئۇ غېنى باتۇردەك بىر قەھرىمان ھاياتىنىڭ ئاخىرقى يىللىرى شۇ ناھىيە تەۋەسىدە ئۆتكەنلىكى بىلەن پەخىرلىنىشى ھەمدە غېنى باتۇر ئۇيغۇر خەلقىنىڭلا ئەمەس، شۇنداقلا شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئىستىقلالىيىتى يولىدا كۆرەشكەن بارچە مىللەتلەرنىڭ ئورتاق قەھرىمانى ئىكەنلىكىنى ئالاھىدە تەكىتلەپ ئۆتتى.

— بىز غېنى باتۇرنىڭ مۇشۇ مەراسىمىنى ئۆتكۈزۈشنى قارار قىلغان دەسلەپكى كۈنلىرى، «ھازىرقى ئېغىرچىلىق شارائىتىدا شۇنچە چىقىم قىلىپ بۇنداق چوڭ مەراسىم ئۆتكۈزۈشنىڭ نېمە كېرىكى بار؟»، دېگۈچىلەر مۇ بولدى، — دەپ سۆزىنى داۋام قىلدى ھاكىم، — مەن بۇ پىكىرگە قوشۇلمىدىم. سەۋەبى، چىقىملار خەلق باتۇرىنىڭ خىزمەتلىرى، ئۇنىڭغا بولغان كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ ھۆرمەت-ئېھتىرامى ئالدىدا ھېچ نەرسىگە ئەرزىمەيدۇ. دەرۋاقە، ئەل تەغدىرى يولىدا قىلىنغان كۈرەش، تۆكۈلگەن قانلارنى پۇل بىلەن ئۆلچەش ئەسلا مۇمكىن ئەمەستۇر...

ھاكىمنىڭ شۇ تەخلىت قىسقىچە نۇتقىدىن كېيىن چېلەك ناھىيەسىدىكى «بارتوغاي» سوۋخوزىنىڭ دىرېكتورى، شائىر ج. روزاخۇنوۋ غېنى باتۇرنىڭ پائالىيىتىگە بېغىشلانغان دوكلاد بىلەن سۆزگە چىقتى.

بىز ئادەتتە بىرەر تارىخىي شەخسنىڭ مەلۇم سەنەسى مۇناسىۋىتى بىلەن ئوقۇلىدىغان دوكلادلاردىن ئۇنىڭ دۇنياغا كېلىشىدىن تارتىپ تا ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر قەيەردە، قاچان، نېمە ئىش قىلغانلىقى، ئالغان مۇكاپاتلىرى كەبى رەقەملەرنى ئاڭلاشقا كۆنۈكۈپ قالغان ئىكەنمىز. بايقىشىمىزچە، 600 ئورۇنلۇق مەدەنىيەت ئۆيىنىڭ ئىچىدىكى جاي يېتىشمەسلىكىدىن ئارىلىق يوللار غىمۇ سىقىلىپ ئولتۇرغان كىشىلەر ئوقۇلۇشى دوكلادتىن ئۇقۇرقىدەك يوئۇلىشنى كۈتكەن ئىدى. ۋاھالەنكى، ئۇنداق ھالەت سادىر بولمىدى.

شائىر ج. روزاخۇنوۋ دوكلادىنى ئۆز قەلىمىگە مەنسۇپ غېنى باتۇرغا بېغىشلىغان شېئىرىدىن باشلىدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ھەققىي ۋەتەنپەرۋەرلىك ۋە قەھرىمانلىقلار قۇرۇق ھاۋۋۇلى ئاپىقېچىشلاردا ئەمەس، بەلكى بېمىننەت قىلىنغان ئەمەلىي ئىشلاردا رويابقا چىقىشىنى غېنى باتۇر مىسالىدا يارقىن كورۇنۇشنى ئېيتتى.

— مەن غېنى باتۇرنىڭ سالاھىيتى ئالدىدا ئۆزەمنى ياش سۇپەت كورۇپ، ئۇنىڭ بىلەن ئۇزۇگەرەك ھەمسوھبەت بولالمىغانمەن. شۇ سەۋەبلىك، ھازىر باتۇرىمىزنىڭ كەچمىشلىرى خۇسۇسىدا گەپ قىلسام، خاتاغا يول قويۇشۇم مۇمكىن، لېكىن خەلقىمىزدە، يۈز-

يىلدا بىر باتۇر تۇغۇلىدۇ، دېگەن بىر گەپ بار. كېيىنكى يۈز يىل ئىچىدە تۇغۇلغان باتۇر ئابدۇغېنى مەمەتباقى ئوغلى دېسەم، خاتالاشمايمەن، دەپ ئويلايمەن.

تارىخىي ئۇتمۇش شۇنىڭدىن دالالەت بېرىدۇكى، — دېدى دوكلادچى، — ئۆز باتۇر، شائىرۇ ئالىملىرىغا ئىگە بولمىغان مىللەتنىڭ كېلەچىكىمۇ بولمايدۇ. بىزدە ئەينە شۇلارنىڭ ھەممىسى بار. كېلەچەكنى ئويلىساق، ھەممىمىز بىر ياقىدىن باش چىقىرىپ ئەينە شۇنداق مۇنەۋۋەر پەرزەنتلىرىمىزنى قەدىرلەشنى، ئۇلۇقلاشنى بىلەيلى. ھە، بارلىقنى بىلىشنىڭ ئۆزى بىر سەنئەتتۇر...

شۇنىڭدىن كېيىن سۆزگە چىققان قازاقىستان، ئۆزبەكىستان، قىرغىزىستان جۇمھۇرىيەتلىرى مەدەنىيەت مەركەزلىرىنىڭ رەئىسلىرى ر. ئىسمائىلوۋ، ئا. بەرايېۋ، ن. كەنجەيېۋ: پانفىلوۋ، ئەمگەكچى قازاق ناھىيەلىرى مەدەنىيەت مەركەزلىرىنىڭ رەئىسلىرى ر. توختاخۇنوۋ، ر. قاسىموۋلار بۈگۈنكى مەراسىمنى ئۆتكۈزۈشكە ھىسداشلىق بىلدۈرگەن قازاق قېرىنداشلارغا، جۈملىدىن ئالمۇتا ۋىلايەتلىك ۋالى مەھكىمىسىگە، ھەم ئۇنىڭ مۇئاۋىنى ت. ئا. ماماشېۋ ۋە ھاكىملارغا مىننەتدارچىلىق ئىزھار قىلىشتى. بۈگۈنكى مەراسىم غېنى باتۇرغا، شۇنىڭ بىلەن ياراۋەر ختاي مۇستەملىكچىلىرىگە قارشى كوتۈرۈلگەن ئۈچ ۋىلايەت مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلاۋىغىمۇ بىلدۈرۈلگەن ھۆرمەت بەلگۈسى ئىكەنلىكىنى تەكىتلەشتى.

نۆۋەتتە سۆزگە چىققان رەسسام ك. زۇلپىقاروۋ تەشكىلاتچىلارغا غېنى باتۇرنىڭ رەسىمىنى ھەدىيە قىلغان بولسا، شائىر س. ئابدۇراخمان باتۇرغا بېغىشلىغان شېئىرىنى ئوقۇپ بەردى.

ئۇنىڭدىن كېيىن مىنبەرگە غېنى باتۇرنىڭ رەپىقىسى رېھان ھەدە كوتۈرىلدى.

— يېقىندا بۇنداق مەراسىم تاشكەنت ۋىلايىتىنىڭ بېكتېمىر شەھىرىدىمۇ ئۆتكۈزۈلگەن ئىدى، — دېدى رېھان ھەدە، — غېنى باتۇرغا بىلدۈرۈلگەن بۇنداق دىققەت-ئېتىۋار ئۈچۈن ئۇيغۇر جامائەتچىلىكى بىلەن ئۆزبەك قېرىنداشلاردىن بەك رازى بولۇۋېدىم. ئەندىلىكتە بۇ يەردە ئۇنىڭدىنمۇ چوڭ مەراسىم ئۆتكۈزۈلىۋاتىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن ھەممىڭلارغا، قازاق قېرىنداشلارغا ئائىلىمىز نامىدىن كۆپتىن-كوپ رەخمەت ئېيتىمەن.

يەكۈنلىگۈچى سۆزگە چىققان چېلەك ناھىيەلىك مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى ئى. ناسىروۋ ئۇشبۇ مەراسىمنى ئۆتكۈزۈشكە يېقىندىن ياردەم قولىنى سۇنغان ۋە ئالقىشلىغان ئالمۇتا ۋىلايىتىنىڭ ۋالىسىغا، ھەمدە چېلەك ناھىيەسىنىڭ ھاكىمىغا، قازاقىستان

جۇمھۇرىيەتلىك، ئالمۇتا شەھەرلىك مەدەنىيەت مەركەزلىرىگە، ۋە باشقا تەشكىلاتلارغا، ئىختىسادىي ياردەم كورسەتكەن بارچە يۇرت-جامائەتكە چوڭقۇر مىننەتدارچىلىق بىلدۈردى.

شۇنىڭدىن كېيىن ئادەمنىڭ كوڭلىگى ۋە ۋاقتىنىڭ قىسلىغى ئېتىۋارغا ئېلىنىپ، بىر مەزگىلنىڭ ئوزىدە سوۋخوز مەدەنىيەت ئۆيىنىڭ مەراسىم ئۆتكۈزۈلىۋاتقان زالىدا ئۇيغۇر تې-

ئاتىرى ئارتىستلىرىنىڭ، تاشقىرىدىكى ئوچۇق مەيداندا چېلەك ناھىيەسىنىڭ غەيرەت يېزىسىدىن كەلگەن ئى. ساتتاروۋ نامىدىكى مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ كولىسىرتى نامايىش قىلىندى.

مەراسىم ئىراق-يېقىندىن كەلگەن بارچە مېھمانلارغا كەڭ دەستىخان يېيىشتىن كېيىن باشلانغان ئوغلاق تارتىش بىلەن ئاياقلاشتى.

مەراسىمغۇ ئاياقلاشتى. ئۇنىڭدىن ئالغان تەسىراتلارمۇ ئالەمچە، بىراق، بۇ تەسىراتلارنىڭ ھەممىسىنىلا ئىجابىي دېيىشكە بولمايدۇ. سەۋەبى، بىز ئىسمى رىۋايەتكە ئايلانغان باتۇرىمىزنىڭ خاتىرە مەراسىمى داۋامىدا، ئادەتتە «خەلقىم-بەختىم» دەپ جار سېلىش بىلەن كوزگە چۈشۈپ يۈرگەن بەزى چوڭ-كىچىك زىيالىلىرىمىزنى ئۇچرىتالمىدۇق.

ھەمدوستلۇق ئەللىرى ئارىسىدا يەككە-يېگانە بولمىش، تەركىۋىدە يۈزگە يېقىن ئىلمىي خادىم ئىشلەيدىغان ئۇيغۇرشۇناسلىق ئىنستىتۇتىدىن ئەگەر خاتالاشمىسام پاتىگۇل سابىتوۋادىن باشقىسى كوزگە چېلىقمىدى. بۇنىڭ بىلەن بىز ئايرىم زىيالىلارنى «چېقىپ» ئالماقچى ئەمەسمىز. ھەقىقەتتى، ھۆرمەتلىك زىيالىلار، باشقا كۈن چۈشكەندىلا خەلققە مۇراجىئەت قىلىپ، باشقا ۋاقىتلاردا ئۇلار بىلەن بىللە بولۇشنى ئۇنتۇپ قالمايلى، دېمەكچىمىز.

ئېيتمىسا بولمايدىغان يەنە بىر مۇھىم مەسىلە بار. بۇ غېنى باتۇرنىڭ تۇغۇلغان يېرىگە مۇناسىۋەتلىك گەپ. ھازىرنىڭ ئوزىدە ئۇنىڭ ئانا يۇرتى بىر ئەمەس، ئۈچكە كوپەيدى. ئۇلاردىن بىرىنچىسى، ئىلى ۋىلايەت، قاش ناھىيەسىنىڭ تۇردىيۇزى يېزىسى. ئىككىنچىسى، چېلەك ناھىيەسىنىڭ قاش يېزىسى، ئۈچىنچىسى، قاش ۋىلايىتىنىڭ قارىباغ يېزىسى.

بۇ خىل قاراشلارنى غېنى باتۇرنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، يۇرتداشلىرى ھايات تۇرغان ئەينى كۈنلەردە بىرلىككە كەلتۈرسەك، كېلەچەك ئەۋلاتنى بۇ ھەقتە بىھۇدە باش قاتتۇرۇشتىن ساقلاپ قالىمىز دەپ ئويلايمىز.

ئابدۇخالىق ماخمۇت،
مەخسۇس مۇخبىرىمىز.

سۈرەتلەردە: باتۇر تەۋەللۇدى تەنتەنىلىرىدىن كورۇنۇشلەر.
د. يۇسۇپوۋنىڭ سۈرەتلىرى.

قۇرئان ھېكايەتلىرى

(داۋامى، بېشى ئۆتكەن سانلاردا)

كارۋان مىسىرغا كېلىش بىلەن دەررۇ يۇسۇفنى قۇل بازىرىغا ئاپىرىپ، ئالدىراقسانلىقتا ئەرزەنلا باھاغا سېتىۋەتتى. سەۋەۋى، ئۇلار بۇ ئىشنىڭ سىرىنىڭ ئېچىلىپ قېلىشىدىن ئەنسىرىگەن ئىدى. ئۇنى مىسىر پادىشاسىنىڭ ۋەزىرى سېتىپ ئالدى.

— ئىش ھەرىكىتى، مۇئامىلىسى، سوزلىرىگە قارىغاندا بۇ بالا ئالىي پەزىلەتلىك ئىنسانلار ئەسلىدىن ئوخشايدۇ، شۇڭلاشقا باشقا قۇل، مالايلارغا ئوخشاش بۇنىڭغا قاتتىقلىق قىلماي، رەھىمدىللىق بىلەن مۇئاسىۋەت قىل! ئۇرۇپ-سوقۇپ، ھاقارەت قىلغۇچى بولما! كوڭۇل دىگىدەك ئەر يېتىپ ئوسسە، كېيىن مۇمكىن ئوزەمگە قول-قانات قىلىۋالارمەن، — دېدى ۋەزىر ئايالىغا.

ئەينە شۇ قىسمەتلەر بىلەن يۇسۇفنىڭ ۋەزىر ئويىدىكى ھاياتى باشلاندى. ئۇ ئۆزىنىڭ تەغدىرى ھەققىدە چىش يېرىپ بىرىگە بىرەر سوز ئېيتقىنى يوق. ئۆزىگە تاپشۇرۇلغان كۈندىلىك ۋەزىپىسىنى بار ئىجتىھاتى بىلەن ئورۇنلاپ ژۈردى. شۇڭلاشقا ئەتراپتىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئۇنى يات كورۇشمەي، سىلىق-سىپايە مۇئاسىۋەت قىلىدىغانغا ئوتتى.

يۇسۇف ھەم ۋەزىرنىڭ ئايالى

يۇسۇفنىڭ ۋەزىر ئويىدىكى تىنىچ ھاياتى ئۇزۇنغا بارمىدى. ئۇنىڭغا يېڭى توھمەت چاپلىنىپ، ئەندى ئۇنىڭ زەرداۋىنى تارتىشقا باشلىدى. تەسادىپىي يۈز بەرگەن بۇ ھالەت ئۇنىڭ پاك ژۈرىگىنى ئازاپلىدى. يۇسۇفنىڭ ناھايىتى سۇمباتلىق ژىگىت بولغانلىقى ئۇنىڭ شورى بولدى. ئۇ ۋەزىرنىڭ ئويىدىكى ھاياتىدا ئوزىنىڭ ئەمگەكچانلىغى، ئېقىللىقلىغى بىلەن قول ياكى مالاي ئەمەس، بارا-بارا ئائىلە ئەزالىرىنىڭ بىرىگە ئايلىنىپ قالغان ئىدى.

ئاي، ژىللار ئوتۇپ، يۇسۇف تېخىمۇ تولۇپ، بەدەستىر زور، قامەتلىك ژىگىتكە ئايلاندى. ۋەزىرنىڭ ئايالى ئۇنىڭدىن كوز ئۈزمەي قاراپ ھەۋەسلىنىدىغان بولدى. ئۇ ھەۋەس بارا-بارا ئايالنىڭ ژۈرىگىدە سويگۈ-ئىشتىياقنى ئويغىتىپ، ئىشقى مۇھەببەت پىراقىدا كويۇپ ژۈردى. ئايالنى تۈپسىز خىياللار ئازاپلاپ، يۇسۇفنى قانداق قىلىپ ئوزىگە قارىتىش كېرەكلىگىنى ئويلاپ، بېشى قاتتى. ئۇ بەزەن مەن بولسام شان-شوھرەتلىك ۋەزىرنىڭ ئايالى، ئۇ بولسا بىر ژىتىم قول، ياق مەن ئوزەمنىڭ ئابرۇيىنى يەرگە ئۇرماسلىغىم كېرەك، دېگەن ئويدا ئوز-ئوزىگە قارشى چىقىدۇ دە، شۇ زامانلا ئوز ئەقىل-ھوشىغا ئوزى ئېگە بولالماستىن، يۇسۇفنى ھېچ نەرسىگە تەڭداشسىز بىر بۈيۈك ئارمان زەس قىلىپ، ئۇنىڭغا پۈتكۈل ئىختىيارى بىلەن بېرىلىدۇ. ئەينە شۇ ئويلار ئىلكىدە ئۇ يۇسۇفكە قانداق يېقىنلىشىشنىڭ، ئۇنىڭغا ئوز مەخسىتىنى قانداق يەتكۈزۈشنىڭ ھەر خىل ئامالىرىنى ئىزدەشتۈرۈشكە باشلىدى. ئاخىرى ئۇنىڭغا ئاشىقى-بىقارار ئىكەنلىگىنى ئوچۇق ئىزھار قىلىپ، ئۇنىڭ ئوزىگە بولغان دىققەت ئېتىبارىنى قوزغىماقچى بولدى، لېكىن يۇسۇف ۋەزىر ئايالىنىڭ ئۆزىگە كورسىتىۋاتقان بولۇپمۇ كەچە بىر سەھمىي مۇئامىلىسى، ئازنىڭ سوزى-ھەرىكەتلىرىگە ئېتىبار بەرمەي، ئۇنىڭ جېنىنى ئازابلاتتى. يۇسۇفنىڭ ئېتىبارسىز-پەرۋاسىزلىقى ۋەزىر ئايالىنىڭ سويگۇ-ئىشتىياقى ئوتىغا يەنىمۇ ماي قۇيغاندەك چاقاتتى.

چىدام-تاقىتى تۈگىشكە ئۈتكەن خانىم ئەندى ئەمەلىي ھەرىكەتكە كوچتى. ئاخىرى ئايالىلىق گۈزەللىگىنى ئاشكارىلىغان بارلىق زىبۇ-زىنەتلىرىنى تاقاپ، ئۈپا-ئەڭلىك سۈرتۈپ، ئوز ھوجرىسىغا يۇسۇفنى چاقىرتقۇزدى. يۇسۇف ئۇنىڭغا كىرىشى بىلەن خانىم ئۇنىڭ ئالدىغا ئەركىلەپ كېلىپ، ئىشىكنىڭ تىلقۇلۇنى سالدى، پەردىسىنى چۈشۈردى. ئۇ ئەتەي ناھايىتى لېپىز ۋە يېنىك لىباس كىيىۋالغانلىقى ئۈچۈن پۈتكۈل تېنى ئاشكارە كورۈنۈپ تۇراتتى. يۇسۇف ئەمۇئالنى سەزىسىمۇ ياشلىقىدىن ھەيران قالدى. يۇسۇف ئەمەلىي ئەھۋالنى چۈشىنىپ، شۇئاندىلا ئاللاغا ئىلتىجا قىلدى. شۇ ئارىدا ئۇنىڭغا قاراپ كەلگەن ئايال ئۇنىڭ ئالدىغا كىرىپ تۇرۇۋالدى، ئۇنىڭ ئوزىگە كورسەتكەن مۇھەببىتىنى ئىزھار قىلىشقا باشلىدى.

— ئاللا پاناھ بولسۇن!، — دېدى ئۇ، — مەن سىزنىڭ تەلۇڭگۈزى بولۇشنى ئويلىمايمەن، غوجايىنىمغا خىيانەت قىلىش ئۇ جىنايەت. مېنىڭ ئار-نومۇسىم ئالدىدا ئۆز-دانەم ئازاپلانغۇم كەلمەيدۇ. بۇلنىڭ ھەممىسىنى ياراتقۇچى ئاللا تائالا ئېگەمنى كورۇپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئالدىدا مېنىڭ گۇناھكار بولغۇم كەلمەيدۇ.

ۋەزىرنىڭ ئايالى بىر قول ئىگىت ئالدىدا ئوزىنىڭ ئەرزىمەس بولۇپ قالغانلىقىنى ئۇچۇن ئەندى ئۇلىنىڭغا بولغان سويگۇ-ئېھتىرامى ئاچچىق غەزەپكە ئايلىنىپ، ئوزىنىڭ ئۇنىڭ ئالدىدا رەسۋا بولۇپ قالغانلىقىنىڭ ئىزىنى يوقىتىش مەخسىتىدە يۇسۇفكە قەستىلىك قىلىپ ئوچ ئالماقچى بولدى. يۇسۇفكە شۇئاندا ئۇ بۇزۇق ئايالدىن تېز قۇتۇلۇش ھەققىدە ۋەھىي كەلدى. ئۇ كەينىگە بۇرۇلغان بويىچە ئىلدام ئىشىك تەرەپكە كېلىپ، ئۇلنى ئېچىپ چىقىپ كەتمەكچى بولدى. بىراق ۋەزىرنىڭ ئايالى ئۇنىڭ كەينىدىن كەلگەن پېتى كوينىكىنىڭ كەينىگە ئېسىلدى. دەل شۇ پەيتتە ۋەزىر دەرغەزەپ ئىشىكنى ئېچىپ كىرىپ كەلدى. ئەھۋالنىڭ خەتەرلىك ئالقۇنغا ئېلىپ كېلىدىغانلىقىنى بايقىغان ۋەزىرنىڭ ئايالى دەررۇ ياسالما غەزەپلەنگەن تۈس ئېلىپ، يۇسۇفنىڭ ئۈستىدىن شىكايەت قىلىشقا باشلىدى. يۇسۇف بولسا بۇ ئىشنىڭ ھەقىقىتىنى ئېيتتى.

— يۇسۇف مېنىڭ ھوجرامدا دەم ئېلىپ ياتقانلىقىمنى بايقاپ، ماڭا كىرىپ باسقۇنچۇلۇق قىلماقچى بولدى، — دېدى ۋەزىرنىڭ ئايالى كوكەپ، — مۇنداق نان كور بۇزۇقنى زىندانغا تاشلاپ ئەدۋىنى بېرىش كېرەك.

— خۇدا ئالدىدا ھەق سوزۇمگە ئىشىنىڭ، ئايالىڭىز ئوزى مېنى بۇ ئىشقا مەجبۇرلىماقچى بولدى. مەن ئۇنىڭ ھارام نىيىتىنى بىلىپ كەينىمگە چېكىنگىنىمدە كوينىگىمنىڭ كەينىگە ئېسىلىپ تارتىپ ژىتىۋەتتى، — دەپ يۇسۇف ئوزىنى ئاقلاشقا باشلىدى.

شۇ پەيتتە، جاڭجالنىڭ ئۈستىگە ۋەزىر ئايالىنىڭ نەۋرە ئاكىسى كىرىپ كەلدى، ئۇ ناھايىتى توغرا سوزلۇك، ئېقىل-پاراسەتلىك كىشى ئىدى. ئۇ كوينەكنىڭ ژىتىلغانلىغى توغرىسىدىكى سوزنى ئاڭلىدىدە، ھەممىسىنىڭ دىققىتىنى ئوزىگە قارىتىپ، سالاھىيەتلىك بىلەن، — ئەگەر كوينەكنىڭ ئالدىنقى ئېتىگى ژىتىلغان بولسا يۇسۇف ئەيىپلىك، مابادا كوينەكنىڭ كەينى تەرىپى ژىتىلغان بولسا، يۇسۇفنىڭ ئېيتىۋاتقانلىرى ھەق، — دەپ ھوكۇم ئېيتتى. شۇندا ھەقىقەتەنمۇ كوينەكنىڭ ئارتى تەرىپى ژىتىلغانلىغىنى ھەممىسى كورۇپ، يۇسۇفنىڭ بىگۇناھلىغى ئىسپاتلاندى.

— بۇنىڭ ئويناشچىل ئاياللارنىڭ ئادەتتە قوللىنىدىغان ھىيلىلىك ئۇسۇللىرىنىڭ بىرى بولغانلىقى ماڭا ئايان بولدى، — دېدى ۋەزىر شۇندا ئاچچىقىغا پەس كېلەلمەي، ئايالىغا نەپرەتلىك كوز قاراشتا دېۋەيلەپ، — قىلمىشىڭ ئۈچۈن تەۋبا قىل! — شۇندىن كېيىن ئۇ يۇسۇفكە بۇرۇلۇپ قاراپ، — سەن ئاغزىڭغا مەككەم بول، مېنىڭ ئابرۇيىمنى ئاياق ئاستى قىلماي دېسەڭ بۇ توغرىلىق ھېچ كىمگە بىرەر ئېغىزمۇ سوز ئېيتمايدىغان بول!، — دەپ ئۇنىڭغا قاتتىق جېكىدى.

ھالبۇكى، ئارىدىن كوپ ۋاقىت ئوتمەي ئوردىنىڭ ئىچىدە ۋەزىرنىڭ ئايالى ئىشىگىدە ژۈرگەن مالىيىغا ئاشىق بولۇپ قاپتەك. خالۇم ژىگىتىنى ئوزىگە قاراتماقچى بوپتىكەن، بىراق تۇمشۇغى تاشقا تېگىپ قالغان ئوخشايدۇ، دېگەن ئاياللارنىڭ پىسىر-پىسىر پاراڭلىرى قۇلاقتىن-قۇلاققا ئوتۇشكە باشلىدى. بۇ سوزلەر ئاخىرى ۋەزىرنىڭ ئايالىنىڭ قۇلىغىمۇ يەتتى. ئۇ ئەشۇ ئاياللارنىڭ ئاغزىنى يېپىش، ھەقىقەتتە ئۇلارنىڭ كوزىنى يەتكۈزۈش ئۈچۈن بىر كۈنى شەھەردىكى مەلىكە، ئاغىچىلارنى، ئوردىدىكى بارلىق ئاياللارنى قوشۇپ چوڭ زىياپەتكە چاقىردى. ئۇلارنى ھازىرلانغان قاتمۇ-قات كورپىلەرنىڭ ئۈستىگە ئولتارغۇزۇپ، ئالدىلىرىغا ھەر خىل تائاملار، مېۋە-چېۋىلەرنى ئەكەلدۈردى. شۇندا ھەر بىرىنىڭ ئالدىغا پىچاق بىلەن كېسىپ يەيدىغان ئالاھىدە بىر مېۋە كەلتۈردى. ھەر بىرىنىڭ ئالدىغا بىردىن پىچاق قويدى. شۇندا زىياپەت باشلانغاندا يۇسۇفنى چاقىرتىپ، ئاياللارنىڭ ئارىسىدىن بىر ئايلىنىپ ئوتۇشنى بويرىدى.

داۋامى بار.

ئىناق كوللېكتىۋتا

چېلەك يولۇۋچىلارنى توشۇش كارخانىسىنىڭ كوللېكتىۋى ئوزىگە تاپشۇرۇلغان پلان ۋەزىپىلىرىنىڭ ھوددىسىدىن چىقىپ، ئاھالىغا خىزمەت قىلىشنى زامانتەلۇۋىگە يارىشا ياخشىلىدى. مەزكۇر يولۇۋچىلارنى توشۇش كارخانىسىدا ئورغۇزۇلغان ئەمگەك ئىلغارلىرى ئىشلەيدۇ. بۇگۇنكى كۈننىڭ قىيىنچىلىقلىرىغا قارىماي، مەزكۇر كارخانا شوفيورلىرى قولدا بار مۇمكىنچىلىكلەردىن پايدىلىنىپ، يولۇۋچىلارغا مەدەنىي خىزمەت قىلىشتا ئوزلىرىنىڭ زىممىسىگە ژۈكلەنگەن ۋەزىپىلەرنى دايىم ئاشۇرۇپ ئورۇنلاپ، كەلمەكتە. كارخانا دىرېكتورى يېمېليان ئوراز بېكوۋتىن ئوزى باشقۇرىۋاتقان كوللېكتىۋنىڭ ئىشى توغرىلىق ئېيتىپ بېرىشنى ئىلتىماس قىلغىنىمىزدا، ئۇ تۆۋەندىكىلەرنى تەپسىلىي سوزلەپ بەردى:

— ئوتكەن ئايلاردا كارخانا كوللېكتىۋى جاپىدالىق بىلەن تىرىشىپ ئىشلەپ، كوزلىگەن پەللىگە يەتتى. كارخانىدا 118 ئاۋتوبۇس بار بولۇپ، ئۇلار ئىككى ئاۋتو كولونىغا بولۇنگەن. بىرىنچى كولونا شوفيورلىرى ئالمۇتا-چېلەك مارشروتى بويىچە خىزمەت قىلسا، ئىككىنچى كولونا ئالمۇتا-نارىنقول، ياركەنت ۋە چونجا يونىلىشىدە يولۇۋچىلارنى توشۇيدۇ. بازار ئىختىسادى مۇناسىۋىتى بىلەن ئېغىرچىلىقلارغىمۇ دۇچ كېلىۋاتىمىز. پات-پاتلا يول ھەققىنى ئاشۇرۇشقا توغرا كېلىۋاتىدۇ. سەۋەۋى يېقىلغۇ ماي باھاسى كۈن ئارا قىممەتلەۋاتىدۇ. شۇنىڭغا باغلىق بەزى مارشرۇتلار قىسقاردى، يول ھەققى بۇرۇنقىغا قارىغاندا نەچچە ھەسسە ئاشتى. بۇ يولۇۋچىلارغا خېلىلا ئېغىر چۈشۈۋاتىدۇ. بىزگىمۇ ئوڭاي چۈشمەۋاتقانلىغىنى يولۇۋچىلار چۈشەنسە كېرەك. ئوتكەن سەككىز ئايدا 1 مىللىون 510 مىڭ يولۇۋچى توشۇيمىز دەپ پلانلىغان بولساق، ئۇنىڭ ئورنىغا ئىككى مىللىونغا يېقىن يولۇۋچى توشۇلۇپ، پلان 120 پروتسېنت ئورۇنلاندى. كارخانىمىزغا يولۇۋچى توشۇشتىن 241 مىللىونغا يېقىن كىرىم كىردى. ئۇنىڭ ئىچىدە تازا پايدا 227 مىللىون سومنى تەشكىل قىلدى.

مەزكۇر كارخانا 1967-ژىلى تەشكىل قىلىنغان ئىدى. ئۇنىڭ باشلىغى يې. ئورازبېكوۋ 20 ژىلدىن بۇيان مۇشۇ يەردە ئىشلەپ كېلىۋاتىدۇ. ئۇ ئىشنىڭ ئېپىنى بىلىدىغان، كوپچىلىك بىلەن تىل تېپىشىپ ئىشلەيدىغان ئادەم. ئۇ كوپ مىللەت ۋەكىللىرى ئىشلەيدىغان مەزكۇر كارخانىدا كوللېكتىۋنىڭ ئىناقلىغى، دوستلۇغى ئۈچۈن ئالاھىدە كوڭۇل بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ كارخانا كوللېكتىۋى بۇگۇنكىدەك ئېغىر شارائىتتىن سۇرۇنمەي ئوتۇۋاتىدۇ.

كارخانىدا ئىلغارلار كوپلەپ سانىلىدۇ. ئا. زۇبكوۋ، ت. كەرىموۋ، ئا. تالىپوۋ، ئەدىلبېك ۋە مۇقان پېيىمبېتوۋ، ئا. دۇيسېبايېۋ، ت. ئىسقاقوۋ، ق. قۇربانوۋ، ق. مەتكەرىموۋلار ئەينە شۇنداق ئىش بىلەن باشقىلارغا ئۈلگە بولۇۋاتىدۇ. ئۇلار ئاۋتوبۇسلىرىنى ياخشى كۈتىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ، ئۇلار ھەر كۈنى يولدىن قالمايدۇ، ئۇلارنىڭ سەۋەپسىز ئىشقا چىقماي قالدىغان كۈنلىرى بولمايدۇ.

يولۇۋچىلارنى توشۇشمۇ ئوڭاي ئىش ئەمەس، چۈنكى ئۇلارنى دەل ۋاقتى-سائاتىدا، بىخەتەر ئامان-ئېسەن يەتكۈزۈش موھىم ئىش. كىشىلەرنىڭ مىجەز-خۇلقىمۇ، بارىدىغان مەنزىلىمۇ ھەر خىل، شۇنىڭ ئۈچۈن شوفيورلاردىن مەدەنىيەتلىك، ئېغىر-بېسىق بولۇشنى تەلەپ قىلىدۇ.

ئىشلىگەننىڭ ئوزى يورۇق،دېگەندەك، موشۇ ئېغىر شارائىتقا قارىماي، ئىشچان شوفيورلارنىڭ تاپاۋىتىمۇ يامان ئەمەس. ئۇلارنىڭ ئايلىق مائاشلىرى 270 مىڭ سومدىن ئايلانماقتا.

كارخانىنىڭ كوزلىگەن پەللىگە يېتىشىدە تېخنىكا بىخەتەرلىك نازارىتى بولۇمىنىڭ ھەسسىسى زور. ئۇنى ئامانتاي ئەمىروۋ باشقۇرىدۇ. ئۇ باشقۇرغان بولۇم ماشىنىلارنى يولغا چىقىشتىن بۇرۇن تەكشۇرۇپ تۇرىدۇ. شوفيورلار ژىلدا بىر قېتىم ئاتتېستاتسىيەدىن ئوتىدۇ. مابادا ئۇنىڭدىن ئوتەلمىگەنلەر ئىشتىن بوشىتىلىدۇ. ناھىيە تەۋەسىدە يۈز بەرگەن ھادىسىلەر شوفيورلار ئارىسىدا مۇھاكىمە قىلىنىپ، ئۇنىڭدىن تېگىشلىك خۇلاسىلار چىقىرىلىپ تۇرىدۇ. شۇنداقلا شوفيورلار ھەر كۈنى سەپەرگە چىقىش ئالدىدا دوختۇرنىڭ تەكشۇرۇشىدىن ئوتۇشنى ئادەتكە ئايلاندۇرغان.

بۇگۇنكى ئىختىسادى قىيىنچىلىقلار كارخانىنى ياندىپ ئوتۇپ كەتكىنى يوق. كارخانىدا ماشىنىلارنىڭ زاپاس قىسىملىرى، چاقلىرى يېتىشمەيدۇ. شۇڭا شوفيورلار بار مۇمكىنچىلىكلەردىن پايدىلىنىپ، ئوزلىرىگە تاپشۇرۇلغان ۋەزىپىلەرنىڭ ھوددىسىدىن چىقماقتا. قوشۇمچە ئېگىلىك بىلەن شۇغۇللىنىپ، رېمونت سېخلىرىنى ئېچىپ، قوشۇمچە تىجارەت قىلماقتا.

شۇنىمۇ ئالاھىدە تەكىتلەپ ئوتۇشكە ئەرزىيدۇكى، كارخانا كوللېكتىۋى ئۇيغۇر تىلىدا چىقىۋاتقان گېزىتلارغا توگەل دېگىدەك مۇشتىرى بولۇپ،چىن كوڭۇللىرىدىن ئىئانە بېرىشنىمۇ ئۇنتۇپ قىلىشمىدى. ھەتتا ژۇرنالىستلارنىڭ ناھىيە تەۋەسىدە ھەقسىز يول مېڭىشىغىمۇ غەمخورلۇق قىلماقتا.

ئا. مۇقەدەموۋ.

چېلەك ناھىيەسى.

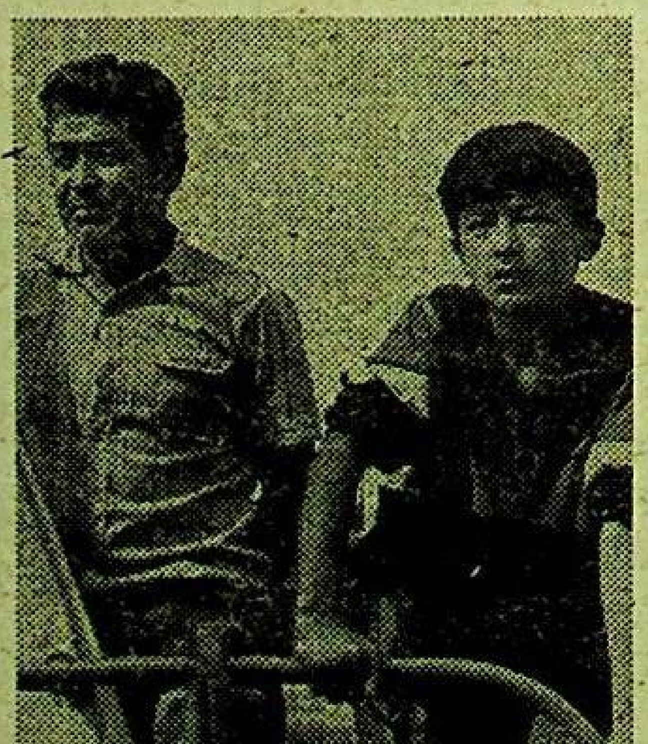

ئۇيغۇر ناھىيەسى «ئەمگەك» كوئاخوزىنىڭ ئەمگەكچىلىرى بىيىلقى ئىختىسادىي قىيىنچىلىقلارغا قارىماي، ئىشلەپ چىقىرىشنىڭ بارلىق ساھالىرىدا ياخشى نەتىجىلەرگە يەتمەكتە.

سۈرەتتە: ئاتا-بالا مېخانىزاتورلار ھوسەيىن بىلەن ئادىل ئابدۇرېھىموۋلار ئوما كومپانىيەسىدە نەمۇنىلىق ئەمگەك ئۈلگىسىنى كورسەتتى.

ر. يۇسۇپوۋنىڭ سۈرىتى.

تۈركىيە جۇمھۇرىيىتىگە — 70 يىل

مەلۇمكى، ئۆتكەن ئاينىڭ 29-كۈنى تۈركىيە خەلقى ئۆز مۇستەقىل جۇمھۇرىيەتلىرىنىڭ 70 يىللىقىنى كەڭ نىشانلاپ ئۆتتى. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن بىز تۈركىيە جۇمھۇرىيىتى ھەققىدە بەزى بىر تارىخىي فاكت-رەقەملەرنى گېزىتخانلار ئېتىۋارىغا ھاۋالە قىلىۋاتىمىز.

تەھرىرات.

تۈركىيە جۇمھۇرىيىتى— ئاسىيانىڭ غەربىي قىسمىدا ۋە ياۋروپانىڭ جەنۇبىي-شەرقىي قىسمىدا جايلاشقان دۆلەت. تېررىتورىيەسىنىڭ 97 پروتسېنتى كىچىك ئاسىيا يېرىم ئارىلىغا (ئاناتولىيەگە)، 3 پروتسېنتى ياۋروپاغا (شەرقىي فراكىيەگە) ئورۇنلاشقان. شىمالىي-شەرقتە سابىق كېڭەش ئىتتىپاقى، شەرقتە ئىران، جەنۇبىي-شەرقتە ئىراق ۋە سۈرىيە، شىمالىي-غەربتە بولغارىيە ۋە گرېتسىيە بىلەن چېگرىدىش. شىمالدا قارا دېڭىز، غەربتىن ئېگېي دېڭىزى، جەنۇبتا ئوتتۇرا يەر دېڭىزى بىلەن ئورالغان. ئېگېي دېڭىزىدىكى بىر قانچە ئارالمۇ تۈركىيەگە تەئەللۇق، يەر مەيدانى 780،6 مىڭ چاسا كىلومېتىر، ئاھالىسى 45 مىللىوندىن ئوشۇق. پايتەختى— ئەنقەرە شەھىرى. مەمۇرىي جەھەتتىن 67 ئەل (ۋىلايەت)كە بۆلۈنىدۇ.

دۆلەت تۈزۈمى. تۈركىيە— جۇمھۇرىيەت. ئەمەلدىكى كونستىتۇتسىيەسى 1961-يىلى 9- ئىيۇلدا كۈچكە كىرگەن. دۆلەت باشلىقى— پرېزىدېنت، ئۇ بۈيۈك مىللەت مەجلىسى تەرىپىدىن 7 يىللىق مۇددەتكە پارلامېنت ئەزالىرىدىن سايلىنىدۇ. پرېزىدېنت پارلامېنت قوبۇل قىلغان قانۇنلارنى ئېلان قىلىدۇ، خەلقئارا مۇناسىۋەتلەردە تۈركىيەگە ۋەكالەتەن ئىش تۇتىدۇ ھەم ئالىي باش قوماندانىدۇر. ئالىي قانۇن چىقىرىش ئورگانى ئىككى پالاتىلىق پارلامېنت-بۈيۈك مىللىي مەجلىس. 150 سېناتوردىن ئىبارەت بولغان يۇقىرى پالاتا (سېنات) خەلق تەرىپىدىن 6 يىللىق مۇددەتكە سايلىنىدۇ، بۇلارنىڭ 15نى پرېزىدېنت تايىنلايدۇ؛ مىللىي پالاتا 4 يىل مۇددەتكە سايلىنىدىغان 450 دېپۇتاتتىن ئىبارەت. پۇخرالارغا سايلاش ھوقۇقى 21 يېشىدىن بېرىلىدۇ. ئالىي ئىجرائىيە ھاكىمىيىتى— ھۆكۈمەت. ئەللەردە يەرلىك باشقۇرۇشنى مەركىزىي ھاكىمىيەت ۋەكىللىرى — ۋالىلەر ئەمەلگە ئاشۇرىدۇ.

ئاھالىسى. تۈركىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ 90 پروتسېنتىنى تۈركلەر تەشكىل قىلىدۇ، ئۇلار 40 مىللىوندىن ئوشۇق. شۇنداقلا، كۇردلار 4 مىللىوندىن ئوشۇق، ئەرەبلەر 1 مىللىونغا يېقىن، «چېركەسلەر» (تۈركىيەدە بىر قاتار كاۋكاز خەلقلىرى— ئادىگېي، ئۇبىخ، چېچەن، ئوسېتىن، لېزگىنلەرنى ئومۇملاشتۇرۇپ شۇ نام بىلەن ئاتايدۇ) ۋە باشقىلار ياشايدۇ. مەملىكەتنىڭ شىمالىي-شەرقىدە لاز ۋە گرۇزىنلار، ئەزەربەيجان ۋە تۈركمەنلەر، ياۋروپا قىسمىدا ئازراق بولغارلار، ئالبانلار بار. ئىستامبۇل شەھىرىدە ئەرمەن، يەھۇدىي ۋە گرېكلار ئىستىقامەت قىلىدۇ. دۆلەت تىلى— تۈرك تىلى. ئاھالىسىنىڭ ئاساسىي قىسمى ئىسلام دىنىنىڭ سۈننە مەزھەبىگە ئېتىقات قىلىدۇ. شەھەر ئاھالىسى 42پروتسېنت، چوڭ شەھەرلىرى: ئىستامبۇل، ئەنقەرە، ئىزمىر، ئەدەنە، بۇرسا، گازانتېپ، ئېسكى شەھەر، كونيە.

قىسقىچە تارىخى. كىچىك ئاسىيا تېررىتورىيەسى قىسمەن ياكى پۈتۈنلەي قەدىمىي ۋە ئوتتۇرا ئەسىرلەرنىڭ دەسلەپكى ۋاقىتلىرىدىكى دۆلەتلەر— خېتت پادىشالىقى، لىدىيە، مىدىيە، ئەھامانىيلار دۆلىتى، ئالېكساندىر ماكېدونسكىي ئىمپېرىيەسى، سەلاۋكىيلەر دۆلىتى، پونت پادىشالىقى، پېرگام، رىم، ۋىزانتىيە، كونيە سۇلتانلىقى ۋە باشقىلارنىڭ تەركىۋىدە بولغان. 14-ئەسىرنىڭ 20-يىللىرىدا كىچىك ئاسىيانىڭ شىمالىي-غەربىدە ئوسمان-1 نامى بىلەن ئاتالغان «ئوسمان بېيلىكى» ۋۇجۇتقا كېلىدۇ. بۇ دۆلەتتە ھەر خىل تۈركىي قەبىلە ۋە يەرلىك ئاھالىدىن تەركىب تاپقان تۈرك ئېلەتى، كېيىنچە، «ئوسمانلىلار» دەپ ئاتىلىشقا باشلايدۇ. 14-ئەسىرنىڭ 20-30- يىللىرىدا ئوسمانلىلار يەنى ئوسمانلىقلار ۋىزانتىيەنىڭ ئاخىرقى بىساتلىرىدىن بولمىش بۇرسا، نىكېيە، نىكومېدىيەنى بېسىپ ئالىدۇ. بۇرسانى بولسا تۈركىيەنىڭ بىرىنچى پايتەختىگە ئايلاندۇرىدۇ. ئوسمانلىقلار دۆلىتى باشتىن-ئاخىر ھەربىي-فېودال دۆلەت بولۇپ، چېرىك-سىپاھلار ھاكىمىيەتنىڭ ئاساسىي تايانچىسى ئىدى. ئۇلارنىڭ تۈپ مەخسىتى يېڭىدىن-يېڭى تەۋەلەرنى ئۆز دۆلەتلىرى تەركىۋىگە قوشۇۋېلىش ئىدى... 14-ئەسىرنىڭ ئاخىرىغا كېلىپ بارلىق ئاناتولىيە بېيلىكلىرى ئىختىيارىي ياكى مەجبۇرىي ھالدا ئوسمانلىيلار دۆلىتى تەركىۋىگە كىرىدۇ. 15-ئەسىرنىڭ بېشىدا ئاناتولىيەگە ئەمىر تۆمۈر كۆپ سانلىق قوشۇن بىلەن باستۇرۇپ كىرىدۇ. 1402-يىلى بولغان ئەنقەرە جېڭىدا سۇلتان بايازىد-1 يېڭىلىدۇ ۋە ئەسىرگە چۈشىدۇ. دۆلەت يەنە ئۇششاق بېيلىكلەرگە پارچىلىنىپ كېتىدۇ. 15- ئەسىرنىڭ 40- يىللىرىدا ئوسمانلىق تۈركلەر بالقاننى قايتىدىن بېسىپ ئېلىشقا كىرىشىدۇ. سۇلتان مۇرات-2 1444- ۋە 1448-يىللاردا سەلىبچىلەر ئارمىيەسىنى يېڭىدۇ، ئۇنىڭ ئوغلى مېھمېت-2 1453 - يىلى كونستانتىنوپولنى ئىگەللەيدۇ. كونستانتىنوپول (ئىستامبۇل) ئوسمانىيلار ئىمپېرىيەسىنىڭ پايتەختى بولىدۇ. 15-ئەسىرنىڭ 50-70-يىللىرىدا سېربىيە، بوسنىيە، مورېيە، ئاتتىكا، ترابېزوند ئىمپېرىيەسى بېسىپ ئېلىنىدۇ. 1470-يىللارنىڭ ئاخىرىدا مېھمېت-2 ئىسكەندەرىيەنى يېڭىپ پۈتۈن ئالبانىيەنى ئىشغال قىلىدۇ. ئوسمانلىق تۈرك ئىمپېرىيەسىنىڭ تەۋەسى 16-ئەسىردە، يەنى سەلىم-1 ۋە سۇلايمان-1 ھۆكۈمرانلىقلىرى دەۋرىدە ئىنتايىن كېڭىيدۇ. 1514-15-يىللاردا تۈركلەر ئەرمەنىستان، كۇردىستان، مېسوپوتامىيەنىڭ شىمالىي قىسمىنى؛ 1516-17- يىللار سۈرىيە، پەلەستىن، مىسىر، ھىجاز؛ 1519-يىلى جەزايىرنىڭ بىر قىسمىنى قوشۇۋالىدۇ... ئوسمانىيلار ئىلكىدىكى زېمىن 8 مىللىون چاسا كىلومېتىرغا يېتىدۇ...

* * *

1918-يىلى 30-ئۆكتەبىردە تۈركىيە ئانتانتا دۆلەتلىرىگە تەسلىم بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئوسمانلىق تۈرك ئىمپېرىيەسى ئەمەلدە تۈگىتىلىدۇ. تۈركىيەنى جاھانگىر دۆلەتلەر بېسىۋېلىپ، بانك، كارخانىلار، كان ۋە دۆلەت مۇئەسسەسەلىرىنى ئۆز ئازارەتلىرى ئاستىغا ئالىدۇ. تۈركىيەدە ئۇلارغا قارشى جاھانگىرلىككە قارشى كۈرەش باشلىنىدۇ، بۇ كۈرەشكە ۋەتەنپەرۋەر زىيالىلار، بىرىنچى نۆۋەتتە ھەربىيلەر باشچىلىق قىلىدۇ. تۈرك مىللەتچىلىرىگە ھەربىيلەردىن مۇستافا كامال پاشا (ئاتاتۈرك) رەھبەر بولىدۇ. 1919-يىلى تۈركىيەنىڭ ۋەكىللەر كومىتېتى (ئەمەلىياتتا، بىرىنچى ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى) تۈزۈلىدۇ. 1920-يىلى يانۋاردا ئىستامبۇلدا پارلامېنت تۈركىيە مۇستەقىللىقى ھەققىدە دېكلاراتسىيە («مىللىي ئەھدىنامە») قوبۇل قىلىدۇ. شۇ يىلى 23-ئاپرېلدا ئەنقەرەدە تۈركىيە بۈيۈك مىللىي مەجلىسى (تبمم) يىغىلىدۇ. تبمم نىڭ رەئىسى كامال ئاتاتۈرك سابىق سوۋېت ھۆكۈمىتىگە مۇراجىئەت قىلىپ، تۈركىيە بىلەن سوۋېت روسسىيەسى ئوتتۇرىسىدا دىپلوماتىك ئالاقە ئورنىتىشنى ھەمدە ئىمپېرىيالىزمغا قارشى كۈرەشتە تۈركىيەگە ياردەم بېرىشنى ئىلتىماس قىلىدۇ. سوۋېت ھۆكۈمىتى تۈركىيە ھۆكۈمىتىنى بىرىنچى بولۇپ تونۇيدۇ (1920-يىل 2-ئىيۇن) ۋە تۈركىيەگە ئالتۇن ھېسابىدا 10 مىللىون سوم پۇل، قورال-ياراق، ئوق-دورى بىلەن ياردەم كۆرسىتىدۇ. 1921-يىلى 16-مارتتا موسكۋادا رسفسر بىلەن تۈركىيە ئوتتۇرىسىدا، دوستلۇق ۋە ھەمكارلىق ھەققىدە، شۇ يىلى 13-ئۆكتەبىردە تۈركىيە بىلەن زاكاۋكازىيە سوۋېت جۇمھۇرىيەتلىرى ۋە 1922-يىلى 2-يانۋاردا تۈركىيە بىلەن ئۇكرائىنا ئوتتۇرىسىدا شەرتنامىلار تۈزۈلىدۇ. بۇ شەرتنامىلار ھەر ئىككىلا تەرەپكە پايدىلىق بولىدۇ. 1922-23- يىللار تۈرك مىللىي ئارمىيەسى مەملىكەتنى چەت ئەللىك ئىشغالىيەتچىلەردىن ئازات قىلىدۇ. 1922-يىلى 1-نويابىردا تۈركىيە بۈيۈك مىللىي مەجلىسى سۇلتانلىقنىڭ بىكار قىلىنغانلىقى ھەققىدە قانۇن قوبۇل قىلىدۇ. ۋە **1923-يىلى 29-ئۆكتەبىردە** تۈركىيە جۇمھۇرىيىتى ئېلان قىلىنىدۇ.

1924-يىلى 3-مارتتا خەلىپىلىك ئەمەلدىن قالدۇرۇلىدۇ. 1924-34-يىللاردا دۆلەت قۇرۇلۇشى، ھوقۇقىي مۇناسىۋەتلەر، مەدەنىيەت ۋە تۇرمۇشقا ئائىد بىر قاتار ئىسلاھاتلار ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدۇ، جۈملىدىن، جۇمھۇرىيەت كونستىتۇتسىيەسى قوبۇل قىلىنىدۇ. ئەرەپ ئېلىپپەسىدىن لاتىنچىگە ئۆتۈلىدۇ، خوتۇن-قىزلارغا سايلاش ھوقۇقى بېرىلىدۇ. ئىختىسادىي-ئىجتىمائىي ساھالاردىمۇ تەرەققىيپەرۋەر ئۆزگىرىشلەر جارىي قىلىنىدۇ.

* * *

سىياسىي پارتىيەلەر. جۇمھۇرىيەت خەلق پارتىيەسى (جخپ) 1923-يىلى تۈزۈلگەن. شەھەر ئاھالىسىنىڭ ئوتتۇرا قاتلام ۋەكىللىرى ھەم مىللىي بۇرژۇئازىيەنىڭ مەنپەئەتلىرىنى ئىپادىلەيدۇ.

ئادالەت پارتىيەسى (ئاپ)، 1961-يىلى تۈزۈلگەن. يىرىك سانائەت ۋە سودا بۇرژۇئازىيەسى مەنپەئەتلىرىنى ھىمايە قىلىدۇ.

مىللىي ئامانلىق پارتىيەسى (مئاپ)، 1972-يىلى تۈزۈلگەن.

دېموكراتىك پارتىيە (دپ)، 1970-يىلى قۇرۇلغان.

جۇمھۇرىيەت ئىشەنچ پارتىيەسى (جئىپ) 1973-يىلى تۈزۈلگەن.

مىللىي ھەرىكەت پارتىيەسى (مھپ)، 1969-يىلى قۇرۇلغان.

تۈركىيە سوتسىيالىستىك ئىشچى پارتىيەسى (تسئىپ) 1974-يىلى قۇرۇلغان.

تۈركىيە ئىشچى پارتىيەسى (تئىپ) 1961-يىلى تۈزۈلگەن.

تۈركىيە سوتسىيالىستىك پارتىيەسى (تسپ) 1975-يىلى تۈزۈلگەن.

* * *

قوراللىق كۈچلىرى. قۇرۇقلۇق ھەربىي قوشۇنلىرى، ھەربىي- ھاۋا كۈچلىرى ۋە ھەربىي-دېڭىز كۈچلىرى. ئالىي باش قوماندان -پرېزىدېنت، قوراللىق كۈچلەرگە مۇداپىئە مىنىستىرى بىۋاستە رەھبەرلىك قىلىدۇ. قوراللىق كۈچلەرنىڭ ئومۇمىي سانى يېرىم مىللىونغا يېقىن. ئارمىيەدە خىزمەت قىلىش مۇددىتى 20 ئاي. قۇرۇغلۇق ئارمىيەسى ئاساسەن، ئاقشدا ئىشلەپ چىقىرىلغان قوراللار بىلەن قوراللانغان. ھەربىي-ھاۋا كۈچلىرى (50 مىڭ كىشى) 300گە يېقىن جەڭگىۋار سامولىيوت ۋە باشقۇرۇلىدىغان زېنىت رىياكتىۋ سىنەرەدلەر دىۋىزىيونىدىن ئىبارەت. ھەربىي-دېڭىز كۈچلىرىنىڭ شەخسىي تەركىۋى 50 مىڭ كىشىگە يېقىن.

* * *

ئەدەبىياتى. تۈرك فولكلورىنىڭ قەدىمىي ئەمۇنىلىرىدىن 13-ئەسىرنىڭ ئالدى-كەينىدىكى قەھرىمانلىق داستانلىرى خاراكتېرلىق. گورئوغلى ھەققىدىكى داستانلار سىكلىدىكى ھەم ئالاھىدە شۆھرەت قازانغان سوپىلىق مەزمۇنىدىكى ئەسەرلەر. تۈركلەر ئەرەپ ۋە پارس پوئېزىيەسىدىن ئارۇز بىلەن بىللە مەسنەۋىي، قەسىدە، غەزەل ۋە باشقا پوئېتىك شەكىللەرنى قوبۇل قىلغان. جەلالىددىن رۇمىي (1207-73-يىللار) ئاساسەن پارس تىلىدا ئىجات قىلغان بولسىمۇ، تۈرك تىلىدىمۇ بىر قانچە شېئىرلار يازغان. تۈرك تىلىدا يېزىلغان بىرىنچى چوڭ ئەسەر سوفىي ئاشىق پاشىا (1271-1332)نىڭ 1330-يىلىدا يازغان «دەرۋىشنامە» ناملىق مەسنەۋى پوئېمىسى، ساراي پوئېزىيەسىنىڭ ۋەكىللىرىدىن ھەمدىي چەلەبىي (1449-1503) تۇنجى قېتىم تۈرك تىلىدا «خەمسە» يازغان.

ئىنقىلاۋىي تۈرك پوئېزىيەسىنىڭ ئاساسچىسى نازىم ھېكمەت ران (1902-63-يىللار) ئىجادى تۈرك ئەدەبىياتىدا مۇھىم ۋاقىە بولدى.

بارىن شېھىتلىرى خاتىرىسى

ئىستامبۇل. تۈركىيەدىكى شەرقىي تۈركىستان مىللىي قۇرۇلتىيى ئىجرائىي كومىتېتى ۋە شەرقىي تۈركىستان ۋەخپىسىنىڭ تەشكىللەپ ئۇيۇشتۇرۇشى بىلەن 1993-يىلىنىڭ 4-ئاپرېل كۈنى بارىن دېھقانلار ئىنقىلاۋىنىڭ ئۈچ يىللىقىنى ۋە بارىن شېھىتلىرىنى خاتىرلەش پائالىيىتى ئۆتكۈزۈلدى.

خاتىرلەش جەريانىدا شېھىتلار روھى ئۈچۈن قۇرئان تامام قىلىندى ۋە قۇربان بولغان شېھىتلار ھەققىدە مەخسۇس رەسىم كۆرگەزمىسى ئېچىلدى. بۇ رەسىم كۆرگەزمىسى تۈركىيەدىكى ئۇرغۇللىغان شەرقىي تۈركىستانلىق قېرىنداشلىرىمىزنى چوڭقۇر تەربىيەگە ئىگە قىلدى. شۇ كۈنى بۇ پائالىيەت توغرىسىدىكى خەۋەر ۋە بارىن ئىنقىلاۋىنىڭ ھەققىي ئەھۋالى تونۇشتۇرۇلغان ماقالە تۈركىيەنىڭ «زامان» گېزىتىدا ئېلان قىلىنىپ، تۈركىيە، ياۋروپا ۋە ئوتتۇرا ئاسىيادىكى جۇمھۇرىيەتلەردە كۈچلۈك ئىنكاس قوزغىدى.

* * *

سىلەر كۆرۈپ تۇرغان بۇ سۈرەت ئېتىز-ئېرىق ئىشلىرى قىزىغان ياز ئايلىرىدا چېلەك ناھىيەسىنىڭ «بارتوقاي» سوۋخوزىدا چۈشۈرۈلگەن.

سۈرەتتە: ئېگىلىكنىڭ ئىلغار دېھقانلىرى غ. تۇرغۇجايېۋ بىلەن م. مولۇتوۋ ئۆز كۈتۈمىگە ئالغان ئاشلىقتىن بىسىل كۆزلىگەن مۆلچەردە مول ھوسۇل يېتىشتۈردى.

ر. يۇسۇپوۋنىڭ سۈرىتى.

* * *

شېئىرىيەت سەھىپىسى

ئۇيغۇر ئايالى

مېھرى ئىسسىق، قەلبى قايناق ئۇيغۇر ئايالى،
ھۆسنى گۈزەل، سوزى چاقماق ئۇيغۇر ئايالى.
ھۈنەر، سەنئەت، ئىش، ئەمگەكتە داڭ چىقارغان،
ئاخشىلىرى زەپمۇ ياڭراق ئۇيغۇر ئايالى.

ئەل ئىچىدە ئەزىز يەنە سىلىق، مۇلايىم،
ئۆي ئىچىدە يانغان چىراق ئۇيغۇر ئايالى،
قەھرىمان قىز-ژىگىتلەرنى ئۇستەرگەن ئىناق،
تارىخلاردا نامى پارلاق ئۇيغۇر ئايالى.

نۇر چاقنىغان چېھرىسىدىن پاكىزە، سۈزۈك،
شۇنچە تەملىك ئېتەر تاماق ئۇيغۇر ئايالى،
پەرۋىش قىلىپ قىشى-يازلىغى گۈللەر ئۇستۇرگەن،
گۈلخۇمارى گۈلگە ئامراق ئۇيغۇر ئايالى،

قوبۇل قىلغىن شېئىر يازدىم شەنىڭگە ئاتاپ،
باغلاپ ساڭا زور ئىشتىياق ئۇيغۇر ئايالى،
توسقۇنلارنى بۇزۇپ تاشلاپ، ياشا كامال تاپ،
بولسۇن سېنىڭ ئومرۇڭ ئۇزاق ئۇيغۇر ئايالى.

ئابدۇرشىت قاسىمى

ئانامغا

ژۈرەك باغرىڭ قانغا تولۇپ ئالدىڭ ئانا ئۇ ياقتا،
غېمىڭنى يەپ جۇدالىقتا مەن ژۈرۈمەن بۇ ياقتا.
دەيمەنغانسەن «مېنى تاشلاپ قانداق كەتتىڭ باغرى تاش»،
ژىغلىغانسەن قانچە كېچە-كۈندۈز كوزدىن توكۇپ ياش.

مۇمكىنمىدى مېھرى ئىسسىق ئون ئانىدىن كېچىشكە،
قارا كۈنلەر سەۋەپ بولدى سېنى تاشلاپ كېتىشكە.
ساڭا ئوخشاش غەمخور ئانا ئىزدىسەم يوق جاھاندا.
لەنەت، مېنى ئايرىۋەتكەن سەندىن مۇدھىش زامانغا،

جېنىم ئانا قالدىڭ ئېغىر ئازاپلاردا، جاپادا،
ئاقلالمىدىم خىزمىتىڭنى قوشقىنىڭدا قاتارغا،
قۇللۇق ئۈچۈن توزەلمىدىڭ سەنمۇ ئىنسان بالىسى،
ئامغا بولۇپ بېسىلمىغان ساڭا تەغدىر قارىسى.

يوللىرىمغا قاراپ مېنىڭ ئوموت بىلەن ژۈرۈسەن،
ئىشەنچىم زور جېنىم ئانا ئاڭنى چوقۇم كورۇسەن،
تاڭ ئاتقاندا ساقايغۇسى يارىلانغان باغرىمىز،
كورەر دۇنيا بەختىمىزنى چېلىنغاندا ناغرىمىز،

يۇرتۇمنى كۈيلەيمەن

ۋەرەقلەپ قىتئەدىن سىغمىغىدەك شۇنچە،
ئانا يۇرت، ئاتۇشنى قىلدىم زىيارەت.
يوللىرى بوستانلىق كەڭ ۋە ئازادە،
ئۆزلىرى قەد كوتەرگەن گۈزەل ئىمارەت.
بېغىشلاپ قەلبىمگە ئىلھام ۋە شاتلىق،
گۈلستان باغلىرى ئارتتى مەيلىمنى،
مېۋىلەر ئىچىدە داڭلاشقا لايىق،
يۇرتۇمنىڭ ئەنجۈرى يەسەم زەپ ئاتلىق.
باغۋەنلەر، باغلىرىم ئەسلەيمەن سېنى،
قاتلىقتا ئەنجۈرنىڭ تەمى تىلىمدا.
كۈيلەيمەن خەلقىمنى قوشاقلىرىمدا،
سىڭگەچكە يۇرتۇمنىڭ مېھرى دىلىمغا.

* *

ئاق كۆڭۈل، مېھماندوست ئاتۇش ئادىمى،
دوستىدىن ئايىماس قولدا بارىنى.
ئىجات ۋە ئەمگەك قىپ ياشاپ ئۇ ھالال،
ساقلايدۇ ھېمىشەم نومۇس- ئارىنى.
چوڭ- كىچىك ھەممىسى سوزلەيدۇ لىللا،
پەس ئارزۇ-ھەۋەستىن تۇرىدۇ يىراق.
دوستىغا ۋاپادار، دۈشمەنگە ئەشەددىي،
خوشنىلار بىلەن ھەم ئوتىدۇ ئىناق.
كورگەنلەر ئاتۇشنى ماختاپ كېتىشەر،
ئەل ئارا داڭقى بار ئونلۇقلان يۇرت بۇ.
ئەزەلدىن جەڭگىۋار، مەردانە بولۇپ،
لى ئىبسىل ئوغلانلار ئۆزگۈلقان يۇرت بۇ.
چوڭ بولۇپ بۇ يۇرتتا سوتۇق بۇغراخان،
قولىغا ئالغىنى چىڭ قىلىچ ۋە قالقان.
قوشۇنىغا سەردار بوپ غالىپ جەڭلەردە،
دۈشمەننى ئەيلىگەن ئېزى ئۇ تالقان.
خەلقىمىز ئىچىدە ئەڭ دەسلوۋدە،
دىنسىز ئىسلامنى ئۇ قوبۇل قىلغان.
قاياھەت دۈشمەنگە ئېرىپ دەككىلەر،
جاھالەت- زۇلمەتنىڭ باغرىنى تىلغان.
باشلىغاچ ئەلنى ھەق- ئادالەت يولىغا،
گۈللىنىپ يۇرت ئەھلى ئاپقاندى روناق.
چىن ھايات شاھىدى بولۇپ شائىرلار،
زامانىنى مەدھىيلەپ توقىغان قوشاق.
بار ئۇنىڭ مەشھەدتە گۈمبەز- مازارى،
كېپ تۇرار ئاۋاپ قىپ ئەل ئىختىيارى.
بۇغراخان دەۋرىنى ئەسلەيدۇ خەلقىم،
ئاتۇشتىن ھېكايە قىلغاندا قارى.
باغرى كەڭ ئاتۇشنىڭ يېرىلىرى كوپ،
زوقلاندىم ئەمگەكچان خەلقىمنى كورۇپ.
چوشەندىم بىلدىممەن دەرت جەمرىتىنى
قويىندا بولغاندا ئارىلىپ ژۈرۈپ.
مەمتىلى ئەپەندى چىقىپ مەردانە،
مەرپەت تۇغىنى ئېگىز كوتەرگەن.
زۇلمەتكە قارشى كوپ كۈرەشكەن شائىر،
ئانا يۇرت، خەلقىمچۇن جېنىنى بەرگەن.
ياخشىنى ماختىساڭ جانىمۇ سويۈنەر،
ئىللاردىن چۈشمەيدۇ بارى دېگەن يەر.
ئازاتلىق، ئەركىنلىك ئۈچۈن تىكىپ جان،
بۇ يۇرتتىن چىقتى كوپ ئىنقىلاپچى ئەر.
چىقىپ شىر، يولۋاستەك كاتتا يايلاقتىن،
خەلققە تونۇلغان راشىدىن پالۋان.
ئۇ نەگە بارمىسۇن كەڭ سورۇنلاردا،
ژىقىلماي چېلىشتا ئۇستۇنلۇك ئالغان.
بۇ يۇرتتا ئاشىق ۋە ناخشا يارلار،
غەزەلخان ئارقىلىق ئەلگە تارىلار.
ئىرشىپ ئوقۇغاچ مەدرىس، مەكتەپتە،
يېتىلگەن شۇنچە كوپ ئالىم، قارىلار.
كەڭ دالا- سەھرادا خۇش پۇراق چاچقان،
جىگدە ۋە ژۇلغىنى كورۇنەر كوركەم.
تاغلىرى ئالتۇن ۋە مەدەنلەرگە باي،
سايلاردا ئاققان شوخ سۇلىرى زەم- زەم.
قارىجول، ئارىيىلى ماكانى مالىنىڭ،
سانى كوپ يىلقا، قوي، توگە- تايلاقنىڭ.
يېكەندە تەلەرگە يېشىلار ھوزۇر،
قوغۇزى يەك تالىق كاتتا يايلاقنىڭ.
روھلىنىپ كېتىشەر دېخان ۋە باغۋەن،
ئاشلىق ۋە مېۋىدىن ئالغاندا ھوسۇل.
زەپ قىزىق ئوتىدۇ يۇرتۇمدا توپلار،
ژىگىت- قىز بېقىشىپ ئويىنىسا ئوسۇل.
دولقۇنلاپ ئاقىچاقا قەلبىمدە ئىلھام،
بىر ئومۇر يۇرتىمنى كۈيلەپ ئوتىمەن.
دىل بىلەن يالقۇنلۇق شېئىرلىرىمنى،
قەدىردان خەلقىمگە گۈل قىپ تۇتىمەن!

سايرامنى ئەسلەيمەن

ئاشقىنىمدا داۋانلىرىدىن تەلكىنىڭ،
ئىزىم قالغان تاغلىرىنى ئەسلەيمەن.
كوڭگىنىمدە گوزەل سايرام كولىنى،
ئۇندا ئوتكەن چاغلىرىمنى ئەسلەيمەن،
ياشلىقىمدا پاتماستىن قىن- قىنىمغا،
ئەگىتۇش ئەزىز دوست- يار بىلەن ئوينىغان.
چىڭ قۇچاقلاپ تاغ ھەم يېشىل يايلاقنى،
گوزەللىككە ئاشىق بولغان، تويمىغان.
تۇشمۇ-تۇشتا- رەڭمۇ-رەڭ گۈل ئېچىلغان،
بۇلبۇل، كاككۇك زەپمۇ سايراپ كېتەتتى.
ئاڭلانغاندا قولاقلارغا خوش ناۋا،
ھاياجاندا كوڭلۇم يايراپ كېتەتتى.
ئاقما قوتغان ئاق بولۇتتەك ئاق قويلار
توپ- توپ بولۇپ ئوتلىشاتتى مەرىشىپ.
كوز ئۇزەلمەي زوقۇم كېلىپ قاراتتىم،
قوزىچاقلار ئوينىغاندا سەكرىشىپ.
تاغدىن چۇشۇپ كېلىشەتتى ئىلقىلار،
سۇغا قاراپ، ئويناقلىشىپ، كىشنىشىپ.
ئاق بوز، قارا جىرەن قاشقا قولۇنلار
قوغلىشاتتى بىر- بىرىنى چىشلىشىپ.
توي، قىز قوغلاش،
ئوغلاق تارتىش يايلاقتا،
تاماشىلار شۇنچە قىزىق ئوتەتتى:
بارغىنىمدا قازاق، قىرغىز دوستلىرىم
ئوز باغرىدەك مېنى قىزغىن كوتەتتى.
بۇگۇن سايرام دولقۇنلىنىپ، ئون سېلىپ،
غەزەپ بىلەن قىرغاقلارغا ئۇرىدۇ.
زۇلمى ئاشقان يات ياۋۇزغا بوي سۇنماي،
ئېشىپ كېتەي دەپلا ئاران تۇرىدۇ...

بىزنىڭ ناخشىمىز

سەپەردە بىز كارۋان كەبى توختىماي،
چىن ژۈرەكتىن ناخشا ئېيتىپ كېلىمىز.
ئالتۇن ديار ئانا يۇرتنىڭ مېھرىنى
ناخشىمىزغا جۇشقۇن ئىلھام بىلىمىز.
كۈچ- قۇدرىتى شۇنچە زور بۇ ناخشىنىڭ،
سوزلىنىدۇ ئۇندا تارىخ ھەقىقەت.
قوزغاپ دىلدا نازۇك، شېرىن تۇيغۇلار،
كۈيلىنىدۇ ناخشىمىزدا مۇھەببەت.
ھەسرىتى كوپ ئارامى يوق كوڭۇلنىڭ،
ئەلەم بىلەن كۈنلەر ئوتتى كوزلەر نەم.
ئىچىمىزگە تولغان ئېغىر دەرتلەرنى
ناخشىمىزغا قىلىپ كەلدۇق چوغۇ- جەم.
باسالمايدۇ رەقىپلەر بۇ ئاۋازنى،
مەنزىل يېقىن،
تاغ- داۋانلار ئاشىمىز.
بىز پىدائىي ۋەتەن ئۈچۈن جان تىككەن،
توختىمايدۇ غالىپ بىزنىڭ ناخشىمىز.

ئوچمەس يالقۇن

ئەيمەنمەستىن باسقۇنچىلار ئوق ئاتتى،
بارىنلىقتا ئەرىك پەرۋەر مەرتلەرگە.
چىقتى خەلق غەزەپ بىلەن قوزغىلىپ،
چىدىماستىن باشقا كەلگەن دەرتلەرگە.
ۋەتەن ئۈچۈن جاننى تىكىپ، قان كېچىپ،
بارىنلىقلار دۈشمەن بىلەن قىلدى جەڭ.
ئەل بېشىدا قانلىق قىلىچ ئوينىتقان،
زوراۋانغا كېلەلمىدى ئاھ، ھېچ تەڭ...
ئاھ، ئۇرغاندا نادامەتتە ئانا يەر،
باغرى قان بوپ ژىغلاپ قالدى ئانىلار.
ۋەتەن سويگەن ۋەتەنداشتىن ئايرىلىپ،
بوزلاپ قالدى قېرىنداشلار، بالىلار.
روھلار خۇددى سوزلىگەندەك تۇرىدۇ.
- ئۇيغۇر ئېلى ئۇخلىماڭلار،
تۇرۇڭلار!
سۇتۇق بوغرا، غېنى كەبى خەنجەرنى.
ياۋۇز دۈشمەن كوكرىكىگە ئۇرۇڭلار!

قەبرىڭ ئالدىدا

غېنى باتۇر تەۋەللۇدىنىڭ 90 ژىللىقىغا

باتۇرۇم قەبرىڭنى قىلدۇق زىيارەت،
ئۇلغىيىپ دىللاردا ساڭا مۇھەببەت.
مەردانە ئوغلانسەن، ئۇلۇغۋار نامىڭ،
قەلبىمىز تورىدە ساقلىنار ئەبەت.

تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ قەبرىڭ ئالدىدا،
داموللام مولڭ بىلەن ئوقىدى قۇرئان.
بېغىشلاپ روھىڭغا ئېيتىلغاندا سوز،
ھاياجان ئىلكىدە تەۋرەندۇق شۇئان.
خەلقىمنىڭ پالۋانى، شىر ژۈرەك ئىنسان،
دۈشمەننى قىلغاندىڭ يەر بىلەن يەكسان.
ھوررا! دەپ ئاتلانساڭ غەلبە سىرى،
ئوغلۇم دەپ سويۇنگەن شەرقىي تۇركىستان.
ئازاتلىق ئەركىنلىك ئۈچۈن جان تىكىپ،
جەڭلەردە ھەر قاچان ئۇستۇنلۇك ئالدىڭ.
ئاداققى پەللىگە يېتەلمەي بىراق،
قاناتسىز قۇش كەبى ئارماندا قالدىڭ،
ھە، ئون بىر يېتىمگە قويۇلدى قوللار،
ئايرىلىشىپ بۇ ئىشقا ھىيلىگەر شەيتان.
نىمە گەپ تەغدىرنىڭ چاقچىقىمۇ بۇ،
بېكارغا كەتتىمۇ توكۇلگەن پاك قان.
باتۇرۇم بېشىڭنى ئەگمەي ياتلارغا،
يۇرتىڭدىن ئايرىلدىڭ ۋەتىنىڭنى دەپ.
ياشىدىڭ ۋەتەنىنىڭ غەم-قايغۇسىدا،
نادامەت ئىلكىدە لىۋىڭنى چىشلەپ.
باتۇرۇم ئارمىنىڭ ئورۇنلىنىدۇ.
كەينىڭدە كۈرەشچان ئەۋلادلىرىڭ بار،
بۇگۇن بىز ئاتلاندۇق ئۇلۇغ سەپەرگە،
بولغۇسى بىزلەرگە روھىڭ مەدەتكار.

ئون ئىككى مۇقام جاھان سەھنىسىدە

ئون ئىككى مۇقام ۋە ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى— ئۇيغۇر خەلقىنىڭ جاھان مەدەنىيەت غەزىنىسىگە قوشقان قىممەتلىك تۆھپىلىرىدىن بىرسىدۇر. شۇڭا ئۇيغۇر خەلقى ئون ئىككى مۇقام ۋە ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى بىلەن ئەقلىق تۈردە پەخىرلىنىدۇ. ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى چوڭ ياپۇنىيەلىك بىر ئالىم ئېيتقاندەك: «ئەنچە مىڭ يىللاردىن بېرى داۋاملىشىپ كەلگەن شەرق مۇزىكا تارىخىدىكى غايەت زور بايلىق». بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتى خەلق ئارا فوند جەمئىيىتىنىڭ مەسلىھەتچىسى پروفېسسور ئائىدىرسۇن: «شىنجاڭ ئاسىيا قىتئەسى مۇزىكا بايلىقىنىڭ بۆشۈگى. ئۇيغۇرلار ئون ئىككى مۇقامىدەك چوڭ تىپتىكى مۇقاملار باشقا يەردە مەۋجۇت ئەمەس» دېگەن.

ھە، ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى مەشھۇر ئالىملارنىڭ ئەينە شۇنداق يۈكسەك باھاسىغا ئېرىشمەكتە. ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ئۇزاق تارىخىي دەۋرلەردىن بېرى ئۆزىنىڭ مىللىي شەكلى خاسلىقىنى ساقلىغان ھالدا دۇنيا ئەدەبىياتىنىڭ ئىجابىي تەسىرىنى قوبۇل قىلغان ۋە شۇ ئارقىلىق تەرەققىي قىلىپ، دۇنياۋى سەۋىيەگە يەتكەن ئەدەبىيات ئىدى. شېرىيەتنى ئاساسىي بەلگە قىلغان ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ئۇيغۇر كلاسسىك مۇزىكىسى ئون ئىككى مۇقام بىلەن چەمبەرچاس باغلانغان ھالدا تەرەققىي قىلدى. ئۇيغۇر شېرىيىتى مۇقاملار ئۈچۈن تېكىس بولدى، ئەندى مۇقاملار بولسا، شېرىيەت ئۈچۈن ئاھاڭ بولدى. بىزنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسىم ئەدىبلىرىمىز ھەم ئەدەبىي ئىجادىيەتتە ھەم مۇقامدا تەڭداشسىز ماھىرلاردىن ئىدى. ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدا كۆزگە كۆرۈنگەن شائىر، ئەدىبلىرىمىز ئۆزىنىڭ بەدىئىي تەپەككۇر مېۋىلىرى ئارقىلىق كۆپلىگەن نادىر ئەسەرلەرنى ۋۇجۇتقا كەلتۈرگەن. بۇ ئەسەرلەر ئەقىل- پاراسەتلىك ئاتا- بوۋىلىرىمىزنىڭ دۇنيا مەدەنىيەت خەزىنىسىگە قوشقان ئۆلمەس تۆھپىلىرىدۇر.

قېدىمىي پارلاق مەدەنىيىتىمىزنىڭ ئالاھىدە كۆزگە كۆرۈنگەن مېۋىلىرى ھېساپلانغان ئون ئىككى مۇقام ۋە ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تارىختىن بۇيان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ روھى دۇنياسىغا، ئىجتىمائىي ھاياتىغا پىسخولوگىيىسىگە سىڭىپ كەتكەن بولۇپ، جەمئىيەت كىشىلىرى ئىجتىمائىي ھەقانىيەتكە، پاك مۇھەببەتكە، گۈزەل ئەخلاق، خىسلەتلەرگە ۋە گۈزەل تۇرمۇش بەرپا قىلىش ئۈچۈن كۆرەش قىلىشقا ئىلھاملاندۇرىدۇ. مۇقامىمىز ۋە كلاسسىك ئەدەبىياتىمىز ئۆزىنىڭ مەزمۇنى، شەكلى ۋە بەدىئىي ئۇسلۇب جەھەتلەردىكى ئىلمىيلىكى، ئامموۋىيلىقى چىنلىقى، تەسىرچانلىقى، شوخلۇقى، خىلمۇ- خىللىقى، جەلپ قىلارلىقى بىلەن كىشىلەر ئارىسىدا ئۆزلۈكسىز شۆھرەتكە ئېرىشىپ، يۈكسەك ئېتىبارغا ئېلىنىپ كەلمەكتە.

ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامىغا ۋارىسلىق قىلىپ، ئۇنى دەۋرىمىزگىچە يەتكۈزگەن مەشھۇر مۇقامچىلار تۇردى ئاخۇن ئەلنەغمە، ئاخۇنۇم كاروشالارنىڭ ئۇزاق يىللار داۋامىدىكى جاپالىق ئىزدىنىشى، مۇقاملارنى توپلاش، رەتلەش، ئورۇنداش، شەرھلەشتۇرۇش، نەشىر قىلىش ئوخشاش خىزمەتلىرى مۇۋاپپىقىيەتلىك ئېلىپ بېرىلىپ، غەلىبىلىك تاماملاندى. ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى ئەنگلىيە، پاكىستان، گېرمانىيە، بېلگىيە، شۋېتسارىيە، گوللاندىيە قاتارلىق دۆلەتلەردە ھەم شائىرىلدا ئورۇنلىنىپ، چوڭ مۇۋاپپىقىيەت قازاندى، چەت ئەل تاماشىبىنلىرىنىڭ قىزغىن ئالقىشى ۋە ژۇقۇرى باھاسىغا ئېرىشتى. ھەر قايسى دۆلەتلەردىكى 37 خىل گېزىت- ژۇرناللاردا 150 پارچىدىن ئارتۇق ماقالە ۋە ئوبزور ئېلان قىلىندى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدا ئون ئىككى مۇقامنىڭ تولۇق تېكستى بىلەن قايتا نەشىر قىلدۇرۇپ، بىر- بىرلەپ سەھنىلەشتۈرۈپ تېلېۋىزىيەگە، كىنوغا چۈشۈرۈش، شۇنداقلا ھەر بىر مۇقامغا بىردىن ئون ئىككى پىرا ئىشلەش، ئون ئىككى مۇقام توغرىسىدا 26 پارچە تەتقىقات كىتابىنى نەشىر قىلىش، مۇقام تەتقىقاتىنى چوڭقۇرلاشتۇرۇپ، ئۇنى ئىلمىي سىستېمىغا سېلىش، دۇنياغا يۈزلەندۈرۈش ئۈچۈن «مۇقام تەتقىقاتى» ژۇرنىلىنى نەشىر قىلىش ئوخشاش ئورۇنلۇق ئىشلار ئىشلىنەلماقچى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مۇقام تەتقىقاتى ۋە ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىيات تەتقىقاتى فوند ھەيئىتى جاھان مەدەنىيەت خەزىنىسىدە چاقناپ تۇرغان بۇ بىباھا گوھەرلەرنى قەدىرلىگۈچى ساپ نىيەتلىك، توغرا سۆزلۈك، ئەقىل كۆزى ئۇراقنى كۆرىدىغان، مەدەنىيەت ئاشىناسى بولغان ئەزىز يارەنلەرگە، يۇرتىمىز ۋە خەلقىمىزنىڭ تارىختىكى مەدەنىيەت بايلىقلىرىدىن، ئەدەبىي مىراسلىرىدىن، سەنئەت خەزىنىلىرىدىن پەخىرلەنگۈچى، ئۇنى ئاسراپ پەرۋىش قىلىشنى قوللاپ- قۇۋۋەتلىگۈچى مەرد- پەپەرۋەر شەخس ۋە كوللېكتىپلارغا شۇنى مۇراجىئەت قىلىمىزكى، خەلقىمىزنىڭ بۇ تەۋەررۇك ئەدەبىي مىراسلىرىنى ساقلاش، ئۇنى تېخىمۇ پارلاق ئىستىقبالغا يەتكۈزۈش ئۈچۈن ئۇنى ھەر جەھەتتىن قوللاش ھەممىمىزنىڭ ئورتاق ئىشىمىزدۇر، مىراسخورلۇق بۇرچىمىزدۇر ۋە ۋىجدانىي قەرزىمىزدۇر.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئون ئىككى مۇقام تەتقىقات ئىلمىي جەمئىيىتى ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىيات تەتقىقاتى جەمئىيىتى فوند ھەيئىتىنىڭ مۇراجىئەتنامىسىدىن قىسقارتىپ تەييارلاندى.

سۈرەتلەردە: 1. ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى خىتاي سەھنىسىدە. 2. ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى چەت ئەل سەھنىسىدە.

نۇرلۇق گوھەر

ئۇيغۇر كلاسسىك ئون ئىككى مۇقام نوتىلىرىنى رەتلەش تەھرىرلەش خىزمىتى مۇۋاپپىقىيەتلىك ئورۇنلاندى ۋە باھالاپ بېكىتىشتىن ئۆتتى. ئون ئىككى مۇقام تېكىستى ۋە نوتىسى كىتاب قىلىنىپ ئۇيغۇر، خەنزۇ، ئىنگلىز، رۇس، ياپون ۋە تۈرك تىللىرىدا نەشر قىلىنىپ تارقىتىلماقچى.

دۆلەت مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتى مەدەنىيەت- تەشۋىقات مەھكىمىسى ۋە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى ئون ئىككى مۇقام تەتقىقاتى ئىلمىي جەمئىيىتى بۇ مۇناسىۋەت بىلەن 9- ئاينىڭ 24- كۈنى بېيجىڭدە سۆھبەت يىغىنى ۋە ئەخبارات ئېلان قىلىش يىغىنى ئاچقان ئىدى. يىغىنغا دۆلەت ئىشلىرى كومىسسارى، دۆلەت مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتىنىڭ مۇدىرى ئىسمائىل ئەھمەد، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىكى ئالاقىدار ئورۇنلارنىڭ، بېيجىڭدىكى ئالاقىدار ئورۇنلارنىڭ مەسئۇللىرى، مۇتەخەسسىسلەر، ئالىملار، تەتقىقاتچىلار، سەنئەتكارلار ئەخباراتچىلاردىن بولۇپ 70 تىن ئوشۇق كىشى قاتناشتى.

يىغىندا ئىسمائىل ئەھمەد سۆز قىلىپ، جۈملىدىن شۇنداق دېدى: «ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى ئېلىمىز مەدەنىيەت خەزىنىسىدىكى نۇرلۇق گوھەر، ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى تېكستى ۋە نوتىلىرىنى كىتاب قىلىپ، ئۇيغۇر، خەنزۇ ۋە باشقا تىللاردا نەشر قىلىپ تارقىتىش، ئىنتايىن زور ئەھمىيەتكە ئىگە ئىش. مەن بۇ ئىشقا ئەجىر سىڭدۈرگەن ئالىم ۋە مۇتەخەسسىسلەرگە چىن دىلىمدىن مىننەتدارلىق بىلدۈرىمەن.»

يىغىندا ئالاقىدار مۇتەخەسسىسلەر ۋە ئالىملار ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامىنىڭ يۈكسەك دەرىجىدىكى ئىلمىي ۋە مۇزىكىلىق قىممىتىنى ھەر خىل نۇقتىلاردىن شەرھلىدى ۋە ئۇنىڭغا ئىنتايىن ژۇقۇرى باھا بەردى.

«شىنجاڭ گېزىتى» دىن.

ياپونىيەدە ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ تەتقىقاتى

ياپونىيەدە ئۇيغۇر تىل-ئەدەبىياتى ۋە تارىخىنى تەتقىق قىلغۇچى ئالىملار خېلى كۆپ. ئالىملاردىن مورى ماسائو، ساگۇچى تورۇ، يامادا نوبو، خامادا ماسامى، شوگاتيو ماسا خىرو قاتارلىق ئالىملارنىڭ ئۇيغۇر تارىخى، قېدىمى ئۇيغۇر (تۈرك) تىلى ۋە ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىغا دائىر ھەر خىل تېمىلاردا يېزىلغان ئىلمىي ماقالىلىرى، ئەسەرلىرى ياپونىيەدە نەشر قىلىنىدىغان «شەرق ئىلمىي ژۇرنىلى»، «شەرقىي ئوكيان مەدەنىيىتى» قاتارلىق ژۇرنال (مەجمۇئە) لەردە دايىم ئېلان قىلىنىپ تۇرىدۇ.

ژۇقۇرىدا ئىسمى ئاتالغان ئالىملارنىڭ بىر قانچىسى ياپونىيەنىڭ توكيو، ئوساكا، كودو قاتارلىق چوڭ شەھەرلىرىدىكى مەشھۇر دارىلفۇنۇنلارنىڭ ئاتاقلىق پروفېسسورلىرى بولغاچقا، ۋاقتى كەلگەندە ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ بەزى تەتقىقاتلىرىنى لېكسىيە قىلىپمۇ سۆزلەيدۇ. بەزى ئالىملار خەلقئارا ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنلىرىغا قاتنىشىپ، ئۆزلىرىنىڭ ئىلمىي ماقالىلىرىنى ئىنگلىز، فرانسۇز تىلىدا ئېلان قىلىدۇ.

1983-ژىلى كۈزدە ياپونىيە ئالىملىرى سەياھەت ئۈچۈن شۇئارنىڭ پايتەختى ئۈرۈمچىدە زىيارەتتە بولغان مەزگىلدە ئۇيغۇر تەتقىقاتچىلىرى بىلەن ھەمسۆھبەتتە بولغان ئىدى.

1986-ژىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى مەدەنىي يادىكارلىقلار كۆرگەزمىسىنىڭ ياپونىيەدە نامايىشى قىلىنىشى مۇناسىۋىتى بىلەن ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تەتقىقاتچىسى پروفېسسور خامادا ماسامى بىلەن ئۇيغۇر ئالىملىرى ئۇچراشتى. ئۇ توكيودىكى سىياسىي قانۇن دارىلفۇنۇنىنىڭ پروفېسسورى بولۇپ، 70-ژىللاردا فرانسىيەدە ئوقۇغان ئىكەن. شۇ يەردە ئۇيغۇر كلاسسىك شائىرى موللا بىلال نازىم ۋە ئۇنىڭ ئەسەرلىرى ھەققىدە مەخسۇس دىسسېرتاتسىيەسىنى فرانسۇز تىلىدا يېزىپ، دوكتورلۇق ئۇنۋانىنى ئالغان. خامادا ماسامى ئوز ۋەتىنىگە قايتىپ كەلگەندىن بۇ يان داۋاملىق ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىپ، بىر مۇنچە ئەمگەكلەرنى ياراتتى. ئۇ چەت ئەللەرگە بېرىپ، پارىژ، لوندون، سانكت-پېتربۇرگ قاتارلىق شەھەرلەردىكى مەشھۇر كۇتۇپخانىلاردا ساقلىنىۋاتقان ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىغا دائىر قىممەتلىك قولىيازمىلارنى كۆرۈپ چىققان. خامادا ماسامى ھازىر فرانسۇز، ئىنگلىز، تۈرك، پارس ۋە ئۇيغۇر تىللىرىنى پىششىق بىلىدىغان ئالىم. ئۇ بىر قانچە ژىللاردىن بۇيان خەلقئارالىق ئىلمىي يىغىنلارغا قاتنىشىپ، ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى توغرىسىدا مەخسۇس ئىلمىي ماقالىلىرىنى فرانسۇز تىلىدا ئېلان قىلدى.

پروفېسسور خامادا ماسامى 1985-ژىلدىن باشلاپ، ژىرىك كلاسسىك ئەسەر «زەپەرنامە» نىڭ قولىيازما نۇسخىسىنى ترانسكرىپتسىيە قىلىپ ئۆگەتتى ۋە فرانسۇز تىلىغا تەرجىمە قىلدى. دوكتور خامادا ماسامى ئۇيغۇرلار ئۇزاق تارىخقا ئىگە، مىڭ ئىگىلىگەن ماتېرىياللىرىمىغا ئاساسلانغاندا، ئۇيغۇرلار ھەر قايسى تارىخىي دەۋرلەردە دۇنيا مەدەنىيىتىگە تېگىشلىك ھەسسە قوشۇپ كەلگەن بىر مىللەت. مەن تەتقىق قىلىۋاتقان ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ نادىر قولىيازما نۇسخىلىرى بەدىئىيلىك جەھەتتىن ناھايىتى ژۇقۇرى، ماۋزۇسى خىلمۇ-خىل، ھەر خىل مەزمۇن ۋە شەكىللەرگە باي. تىلى گۈزەل ۋە يېقىملىق، كىشىنى مەپتۇن قىلىدۇ. بەزى ئاساسلىق خاراكتېرغا ئىگە قولىيازمىلار دۇنيا ئەدەبىيات خەزىنىسىدىكى بىباھا گوھەر ھېساپلىنىدۇ...» دەيدۇ ئۇز سۆزىدە.

«بۇلاق» مەجمۇئەسىدىن ئېلىپ تەييارلاندى.

ئەزىز نېسىن (تۈرك يازغۇچىسى)

كېيىن خۇرسەنت بولىسىز

(ھەجۋىيە)

ئىككى ياش بىر-بىرىنى تونۇغىنىغا ئۈچ كۈن بولمايلا تۇرمۇش قۇرۇشقا ۋەدىلىشىپ قويۇشۇپتۇ. بولغۇسى كېلىن دۇرۇستقىنا ئائىلىنىڭ قىزى بولۇپ، ئاتا-ئانىسى ئاھايىتى نازۇك تەبىئەت ئادەملەر ئىكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن قىز ژىگىتكە:

— ئۆيىمىزگە بېرىپ بوۋاي، موماي لاردىن رازىلىق ئالسىڭىز ياخشى بولاتتى، — دەپتۇ.

كۈيوغۇلنى سورىسىڭىز، ئۆزى تولىمۇ مومۇن ژىگىت. بىر گەپنى ئىككى قىلغۇسى كەلمەيدۇ، ئىلاجى بارىچە براۋنىڭ كۆڭلىنى رەنجىتمەسەم، دەيدۇ. شۇنىڭغا كورە ئۇ:

—ناھايىتى، ياخشى، ئەتىلا ئۆيىڭىزگە بېرىپ، ئاتىڭىزدىن رۇخسەت ئالىمەن، — دەپ قىزنى خاتىرجەم قىلىپتۇ.

قىز ۋەقەنى ئانىسىغا ئېيتىپتۇ. ئانىسى بار گەپنى ئېيتماي-ئېيتماي ئېرىغا يەتكۈزۈپتۇ. خوللاس، ئىككىسى ئەتىسى بولغۇسى كۈيوغۇلنى كۈتىدىغان بولۇشۇپتۇ.

ئەتىسى كەچتە ئىشىك قېقىپ كۈيوغۇل كەپتۇ. ئۆي ئىگىلىرى ئۇنىڭ ھورمىتىنى جايىغا قويۇپ، چىرايلىق كۈتۈپ ئاپتۇ. خېلە ۋاقىتقىچە ئۇياق-بۇياقتىن پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇپتۇ. لېكىن ژىگىت زادىلا تويدىن سوز ئاچمىسمىش. بۇنىڭ ئۈستىگە كېتىشنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرۈپ قويمىغىدەك. بولغۇسى كۈيوغۇلنىڭ ئاغزىغا قاراپ ئولتۇرۇپ ئاللامەھەل بوپتۇ. يېرىم كېچىدە مېھماننى ھەيداپ بولارمىدى؟ ئائىلاج ئۇرىگە جاي سېلىپ: «ئىچىرىقى خانىغا ئورۇن سېلىپ قويدۇق، دەم ئېلىڭ» دېيىشىپتۇ ئۆي ئىگىلىرى.

بىر مەھەل ئاتا مۇلداق قارىسا، ژىگىت قىزنىڭ بىلىكىدىن تۇتۇپ، يېتىش خانىسىغا تارتىۋاتقانىمىش. ئاتىنىڭ غەزىۋى كېلىپ:

— ئوغلۇم، بۇ نېمە قىلىق؟ — دەپتۇ.

ژىگىت ھېچ نەرسە بولمىغاندەك:

— گەپ بار، دادا، — دېگەن جاۋاپنى بېرىپتۇ.

—قانداق گەپ؟

— گەپ بار دېگەندىن كېيىن بولدىدە سورۇشتۇرۇپ نېمە قىلىسىز. كېيىن خۇرسەنت بولىسىز.

—ئۇ گەپ قىلىۋېتىپ، قىزنى ئىچكىرىگە تارتارمىش. ئۇنىڭ سىرلىق سوزىنى ئاڭلىغان ئاتا، ئاتا گەپ قىلالماي قاپتۇ.

— قېنى كورەيلىكچۇ، نېمە گېپى باركىن؟ — ئاتا-ئانا شۇنداق دېگەنچە تاڭ ئاتقىچە كىرپىك قاقماي چىقىپتۇ.

ژىگىتنىڭ بىرىنچى قىلغان ئەڭ چوڭ ئىشى شۇ بولغان ئىكەن.

قىسقىسى، ئەتىسى ئەتىگىنى ئۇنى خانىدىن باشلاپ چىقىپتۇ.

— قېنى نېمە گېپىڭ بار، ئەندى ئېيت؟ دەپتۇ ژىگىتكە قىزنىڭ ئانىسى.

— بۇ يېقىمدىن خاتىرجەم بولۇڭ، ئاتا، زادىلا غەم قىلماڭ. بىر نەرسىنى بىلمىسەم گەپ قىلمايمەن. گەپ بار، دېدىممۇ، ۋەسسالام، قويۇۋېرىڭ، كېيىن خۇرسەنت بولىسىز.

ناشتىدىن كېيىن ژىگىت كەتمەكچى بولغان ئىكەن، قىز ئۈن سېلىپ ژىغلىغىنىچە ئۇنىڭغا يېپىشىپ ئاپتۇ.

—ژىغلىما، تۇر ئورنىڭدىن! گەپ بار، كېيىن ئېيتىمەن، خۇرسەنت بولىسەن، — دېگەنچە پېشىنى قېقىپ چىقىپ كېتىپتۇ. بىچارىلار نېمە گەپ ئىدىكىن، دەپ راسا كۈتۈپتۇ، لېكىن ئۇنى قايتا كورۇش نەسىپ بولماپتۇ.

بىز ياتقان قاماقخانىغا شۇ ئادەمنىڭ ئۈزىدىن ئالدىن سەرگۈزەشتىلىرى يېتىپ كەلدى.

يەنە بىر كۈنى ئۇ گەزلىمە دۇكىنىغا كىرىپتۇدە، تەكچىدە تۇرغان بىر توپ ماتانى ئېلىپ، قولتۇقىغا قىستۇرۇپ ئىشىككە قاراپ مېڭىپتۇ. مالنىڭ ئىگىسى ژۈگرەپ بېرىپ ئۇنى تۇتۇۋاپتۇ. ژىگىت ئادەتتىكىدەك ۋەزمىنلىك بىلەن.

—ھاي، بۇرادەر، نېمىشكە قولۇمغا يېپىشىسەن؟ مېلىڭنى يەپ قويىمەنمۇ؟ نېمىشكە ئالىسەن ئىمىش، ھە؟ تۇۋۋا، كېرەك بولغاندىن كېيىن ئالىمەندە. ئالدىراقسانلىق قىلما، سەۋر قىل. گەپ بار — دەپتۇدە، كېتىپ قاپتۇ.

بۇ ژىگىتنىڭ ئاغزىدىن ئاغزىغا كوچۈپ ژۈرىدىغان ھۈنەرلىرى كوپ. لېكىن ھەممىسىنىڭ يولى ۋە ئۇسۇلى بىر خىل.

—بىر كۈنى تراموايدا كوندۇكتورنى راسا ياپلاپ كەتكىننى ئېيتىپ، بېرىشتى. راسا كۈلۈشتۇق. ۋاقىە مۇنداق بوپتۇ:

ئۇ تراموايغا چىقىپتۇدە، توغرى كوندۇكتورنىڭ ئالدىغا بېرىپ:

— قېنى، بوينۇڭدىكى خالتىنى بۇ ياققا ئۇزات! — دەپتۇ.

كوندۇكتور ھەيران بولۇپ:

— نېمىشكە؟ — دەپ سوراپتۇ.

—ئابلا، بەر دېگەندىن كېيىن بېرىۋەرمەمسەن.

—خوش، نېمىشكە بېرىدىكەنمەن؟

— بىر دېدىم، بولدىدە. سەن ماڭا بېرىۋەرگىن، گەپ بار، كېيىن خۇرسەنت بولىسەن.

كوندۇكتور ھەيران بولۇپ، بوينىدىكى خالتىنى يېشىپ بېرىپتۇ. ژىگىت پۇل توشقان خالتىنى ئېلىپ تراموايدىن چۈشۈپ قاپتۇ.

ئەينە شۇ ئادەم ئاخىرى قاماققا چۈشتى، كىچىككىنىلا بىر نېمە ئىكەن. ئۇمۇمىي كامېردا ئىككى كۈلگىچە ئاۋازى چىقماي ژۈردى.

ئۈچىنچى كۈنى ھۈنىرىنى كورسەتتى.

مەھبۇسلاردىن بىرىنى كوز قىرىغا ئېلىپ ژۈرگەن ئىكەن، توغرى ئالدىغا بېرىپ:

—قېنى، ماڭا ئەللىك لىرا بەرگىن، — دېدى.

— نېمىگە بېرىمەن؟

—ئىشىڭ بولمىسۇن، قېنى، چىقار.

— نېمىلىگىن بىلسەك بولامدۇ؟

— تۇۋۋا، نېمىلىگى بىلەن نېمە ئىشىڭ بار. بەر دېگەندىن كېيىن بېرىۋەرمەمسەن، ئاداش. قېنى، چىقار ئاقچىنى، گەپ بار، كېيىن خۇرسەنت بولىسەن.

ئۇمۇ «نېمە گەپ باركىن؟» دەپ قىزىقىپ، ئەللىك لىرانى ساناپ بېرىپتۇ.

بۇ ۋاقىەدىن شۇ كۈنىلا ھەممە خەۋەردار بولدى. مەھبۇسلەر بىلەن ساقچىلار بۇنى ئاڭلاپ راسا كۈلۈشتى.

ئۇ قاماقتىن ئارىدىن بىر ھەپتە ئۆتمەيلا، غايىپ بولۇپ كەتتى. ئۇنىڭ تۈرمىدىن قانداق قاچقىنىنى بىز كېيىن ئاڭلىدۇق. مەلۇم بولۇشىچە، كەچكى يېقىن نۆۋەتتە تۇرغان ساقچىنىڭ ئالدىغا بېرىپ:

— قېنى، ئىشىكنى ئاچ! — دەپتۇ.

گەپنى كېلىشتۈرۈپ ئېيتقانىغا نېمە يەتسۇن، ئەگەر باشقا ئادەم شۇنداق دېسە بارمۇ، ساقچى ئايلاندۇرۇپ ئۇمشىغىغا بىرنى سالغان بولاتتى. لېكىن، ساقچى ئۇنىڭدىن:

— ئاچسام نېمە بولىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ئاچقىن، كېيىن كورىسەن. گەپ بار.

ساقچى كامېر ئىشىگىنى ئېچىپتۇ.

—ماڭا ئەندى بۇ ياققا ماڭ!

ساقچى ئۇنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ تاشقىرقى ھويلىغا چىقىپتۇ.

— ئەندى بۇ دەرۋازىنى ئاچ!

— نېمىشكە؟

— ئېيتقان ئىشنى قىلىۋەر، سوراپ نېمە قىلىسەن. ئاچۋەر، گەپ بار، كېيىن خۇرسەنت بولىسەن.

ساقچى دەرۋازىنىمۇ ئېچىپ بېرىپتۇ، ئۇ نېمە گەپ بارلىقىنى سەۋرسىزلىك بىلەن كۈتۈۋاتقان ساقچىغا قولىنى سىلكىپ چىقىپ كېتىپتۇ.

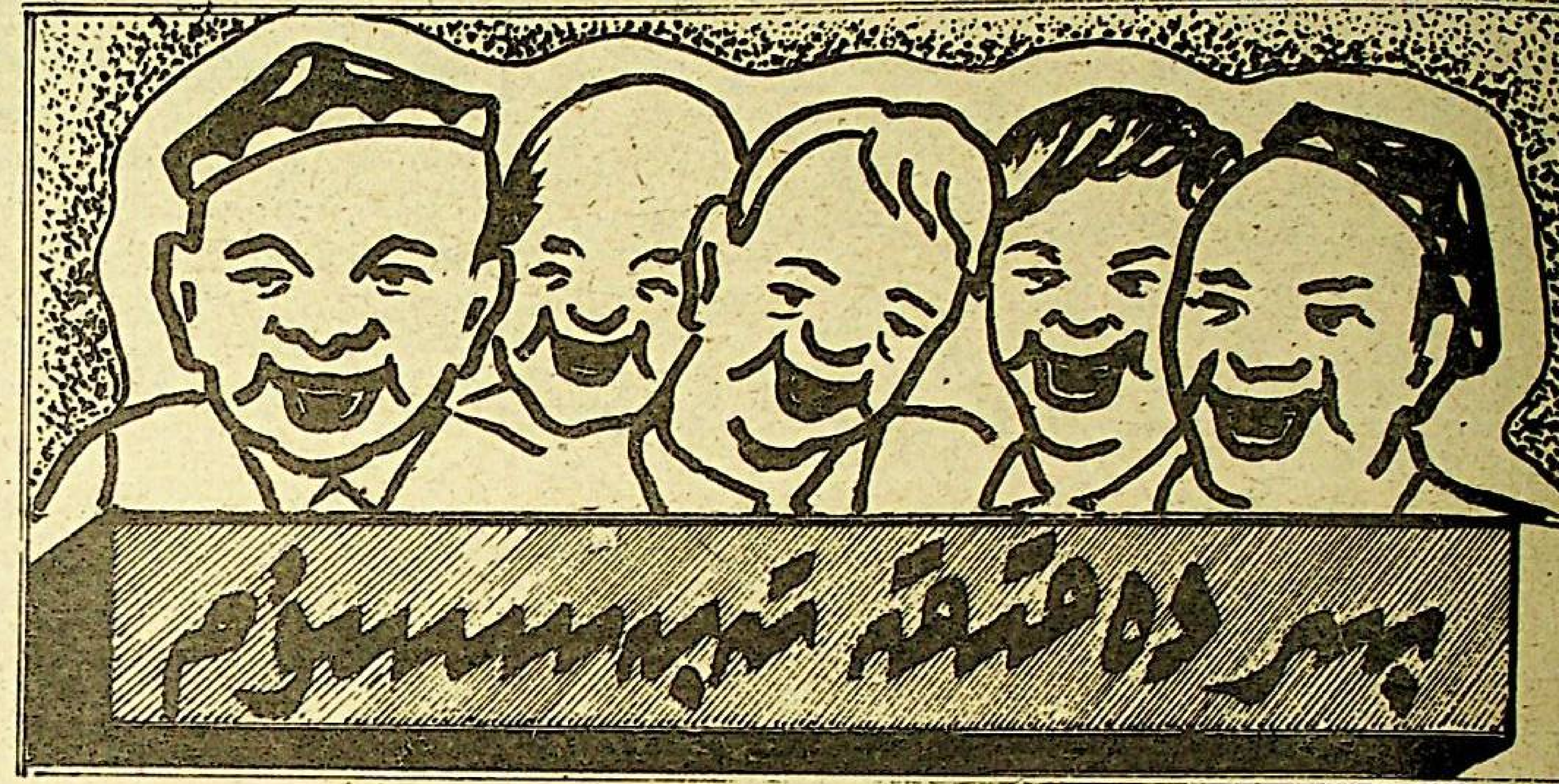

چەت ئەل يۇمورلىرىدىن تەرمىلەر

ئانىسى—ئاپپاق قوزام، ئەندى سەن مۇ بەش ياشقا كىرىپ قالدىڭ. بۇندىن كېيىن ئوزەڭ ئايرىم ياتقىن، جۇمۇ؟

بالىسى— نېمىشكە ئۇنداق دەيسەن، ئاپا؟

ئانىسى— نېمىشكە بولاتتى، چوپ-چوڭ بالا ئاتا-ئانىسى بىلەن بىللە ياتسا ئۇيات بولىدۇ، بالام.

بالىسى— ئەمىسە، نېمىشكە دادام چوپ-چوڭ تۇرۇپ ئوزى يالغۇز ياتمايدۇ؟

* * *

بىر كىچىك بالا ئوزى بىلەن ئوينىۋاتقان قىزدىن سورىدى:

— چوڭ بولغاندا ماڭا تۇرمۇشقا چىقامسەن؟

— ياق.

— نېمىشكە؟

— چۈنكى بىزنىڭ ئۆيدىكىلەر يات كىشىلەر بىلەن ئەمەس، ئوز ئارا توي قىلىشىدۇ. مەسىلەن: دادام ئاپامنى ئالغان، مومام بوۋامغا تەككەن، ئاكام بىلەن يەڭگەم توي قىلىشقان. كوردىڭمۇ، ھەممىسى بىر-بىرىگە يات ئەمەس.

* * *

ياتقاقتا تېپىلىپ ژىقىلىپ چۈشۈپ، كىيىملىرى لايغا مىلەنگەن ھالدا كىرگەن ئوغلىنى كورگەن ئانىسى كايىدى:

— ھوي، كەپسىز، ئەتىگەنلا كىيگەن يېڭى ئىشتاننى لايغا مىلەۋەتكىنىڭ نېمىسى؟

— كەچۈرۈۋەڭ ئاپا، ژىقىلغان ۋاقىتىمدا يېڭى ئىشتىنىمنى سېلىۋېتىشكە ئۈلگۈرەلمەي قالدىم.

* * *

—سىز بۈگۈن كېچە بولەكچىلا جىق يىلۇپ چىقتىڭىزغۇ؟—دېدى ئايال يولدىشىغا.

—نېمە دەپ جويلىدىم؟

—مېنى تىللاپ.

— ھېچقىسى يوق،— دېدى ئەر،— ئويغاقتا سېنى تىللاشقا پېتىنالمايمەن ئەمەسمۇ؟!

* * *

كورۇشمىگىلى بەش-ئون ژىل بولغان ئىككى ساۋاقداش ئۇچرىشىپ قالدى.

—ئاداش، سەن ھېلىقى دايىم بىللە ژۈرىدىغان قىزغا ئۆيلەنگەنسەندۇر؟ يە تېخىلا ئوزەڭ تاماق قىلىپ، كىر قاتلىرىڭنى ئوزەڭ ژۇيۇپ ژۈرىۋاتامسەن؟، — دېدى بىرىنچىسى.

— ھە، بۇرادەر،— جاۋاپ قىلدى ئىككىنچىسى،— سورىغان ھەر ئىككىلا ئىش خۇددى سەن دېگەندەكلا.

* * *

ئىشتىن كەچرەك قايتقان ئەر، تېخىچە تاماق پىشمىغانلىقىنى كورۇپ كايىدى:

— شۇ چاققىچە پىشمىغان قانداق تاماق بۇ؟ بولدى، ياخشىسى ئاشخانىغا چىقىپ تاماق يەپ كىرەي.

— بىر مىنۇت تەخىر قىلىڭ، قەدىرلىكىم،— دېدى ئايالى.

— تاماق بىر مىنۇتتىن كېيىن پىشامدا؟

— ياقا، مەن ئايىغىمنى كىيىۋالاي، ئاشخانىغا بىللە چىقايلۇق.

سىياسىي لەتىپىلەر

پارتىيە سېپىگە ئوتكۈزگىدەك بىرەر لاياقەتلىك ئادەم تاپالمىغان باشلانغۇچ پارتىيە تەشكىلاتىنىڭ كاتىۋى ئاخىرى ئىلاجىسىزلىقتىن بىر ئەرزىخورغا مۇراجەت قىپتۇ.

ئەرزىخور خوشال بولۇپ:

— پارتىيەگە قوبۇل قىلسىڭىز، ئەرزە يېزىشنى ئۈزىل— كېسىل توختىتىمەن،— دەپ قەسەم ئىچىپتۇ.

شۇنداق قىلىپ ئۇ باشلانغۇچ پارتىيە تەشكىلاتىنىڭ ژىغىنىدىن، پارتىيە كومىسسىيەسىدىن ئوتۇپ، ئاھىيەلىك پارتىيە كومىتېتىنىڭ بيۇروسىغا كەپتۇ. بيۇرودا:

— مانىفېستنى كىم يازغان؟ —دېگەن سوئال قويۇلۇپتۇ.

— خۇدا ھەققى، بۇ قېتىم مەن يازغىنىم يوق،— دەپتۇ ئەرزىخور ئالدىراپ— تېنەپ،— ئىشەنمىسەڭلار مانا، مولۇ بىزنىڭ كاتىپتىن سوراڭلار، مەن ئۇنىڭغا پارتىيەگە قوبۇل قىلساڭلار، ئەرزە يېزىشنى توختۇتىمەن، دەپ قەسەم ئىچكەنمەن...

شۇ ئارىدا باشلانغۇچ پارتىيە تەشكىلاتىنىڭ كاتىۋى ئىنفاركت بولۇپ قالدۇ، ئەزالىقىغا قوبۇل قىلىش كېيىنگە قالدۇرۇلدۇ.

ئىككىنچى قېتىم كەلگەندە بيۇرو ئەزالىرى:

— خوش، شۇندا قىلىپ، مانىفېستنى كىم يېزىپتۇ؟ —دەپ سوراپتۇ.

ئەرزىخور بېشىنى ئېگىپ، يەرگە قارىغانچە جىممىدە تۇرغىدەك. ئۇزاققا سوزۇلغان سۈكۈناتقا چىدالمىغان باشلانغۇچ پارتىيە تەشكىلاتىنىڭ كاتىۋى سوزگە ئارىلىشىپ،

— يولداشلار، ئەپۇ قىلىڭلار، بۇ مەسىلەردىن ھېچقىۋاتىدۇ، ئايلىق. بولمىسا، ئۇ مېنىڭ كابىنېتىمدا ئولتۇرۇپ دادىللىق بىلەن: «كونا ئادىتىم بويىچە بايقىماي يېزىپ قويۇپتىمەن»— دەپ خاتاسىنى بويىنغا ئالغان ئىدى،— دەپتۇ...

* * *

پلاللاش ئىنستىتۇتىنىڭ ژىغىنىغا شپيون قاتنىشىۋاتىدۇ، دېگەن خەۋەر تارقىلىش بىلەن دەررۇلا مۇئاسىۋەتلىك ئورۇنىڭ خادىملىرى كېلىپ، ئۇنى ئىزدەشكە باشلىدى. بەختكە قارشى تاپالمىدى.

— يېرىمىنى قويساڭلار، مەن تېپىپ بېرىمەن،— دەيدۇ. شۇ ئەندا بىر ھاراقكەش.

ئۇنىڭغا ھېلىقى خادىملار بىر بوتىلكا ھاراقنىڭ پۇلىنى بېرىدۇ. شۇ ندىن كېيىن ئۇلار دېگەندەكلا بىر ئادەمنى تۇتۇپ ئالىدۇ. سوراپ كورسە، ئىزدىگەن ئادىمى شۇ بولۇپ چىقىدۇ.

— بۇنىڭ شپيونلىقىنى قانداق بىلىپ قالدىڭ؟— دەيدۇ خادىملار.

— قانداق دەيدىغان يېرى يوق،— دەيدۇ ھاراقكەش،— ژىغىنغا قاتنىشىۋاتقانلارغا قارىسام، بەرى ئۇخلاپ ئولتۇرىدۇ. ھە، بۇ بولسا، ئويغاق، شۇنىڭدىن بىلىۋالدىم.

يازغۇچىلار باش قوشتى

4-نويابىر كۈنى قازاقىستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقى ھوزۇرىدىكى ئىدىقۇت نامىدىكى ئۇيغۇر يازغۇچىلىرى ئاسسوتسىياتسىيەسىنىڭ نۆۋەتتىكى باش قوشۇش ژىغىنى بولۇپ ئوتتى.

ژىغىننى يازغۇچى مەسۇمجان زۇلپىقاروۋ ئېچىپ، ئالدىمىزدىكى كۈنلەردە مەرھۇم شائىر ئابدۇلھەي روزى تەۋەللۇدىنىڭ 70 ژىللىق يوبىلېيىنى نىشانلاش ۋە شائىر-يازغۇچىلىرىمىزنىڭ ياخشى ئەسەرلىرىنى مۇكاپاتقا سۇنۇش مەسىلىسى ھەققىدە ئېيتىپ ئوتتى. موشۇ مەخسەتكە بولا بىرىنچى مەسىلىدە ژىغىن قاتناشچىلىرى سوزگە چىقىپ، ئوزىنىڭ پىكىر-تەكلىپلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇشتى ۋە تۆۋەندىكىدەك قارار قوبۇل قىلدى.

ئۇيغۇر شائىرى مەرھۇم ئابدۇلھەي روزىنىڭ 70 ژىللىق تەۋەللۇدىنى ئوتكۈزۈش كومىسسىيەسى قۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ تەييارلىق ئىشلىرىنى ئېلىپ بېرىشقا كىشىلەر بەلگۈلەندى.

شۇنداقلا بۇ يوبىلېيگە ياركەنت، ئۇيغۇر، چېلەك ناھىيەلىرىدىن، تاشكەنت، بىشكېك شەھەرلىرىدىن مېھمانلارنىڭ تەكلىپ قىلىنىدىغانلىقى، شائىرنىڭ تۇغۇلغان يۇرتى كەتمەن يېزىسىنىڭ ئوتتۇرا مەكتىۋىگە ياكى يېزىنىڭ بىر كوچىسىغا ئا. روزىنىڭ نامىنى بېرىشنى ئۇيغۇر ناھىيەلىك مەمۇرىيىتى بىلەن خەلق دېپۇتاتلىرى ناھىيەلىك كېڭىشىگە قويۇشنى قارار قىلدى.

كورنەكلىك شائىر، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ سويۈملۈك پەرزەندى ئابدۇلھەي روزىنىڭ تەۋەللۇدىغا يەتمىش ژىل تولۇش مۇناسىۋىتى بىلەن 13-نويابىر كۈنى سائەت بىردە ئالمۇتا شەھىرى دىرۇژبا مەھەللىسى ئا. روزىباقىيېۋ نامىدىكى ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىۋىدە خاتىرە ژىغىنى ئوتكۈزۈلىدۇ.

قازاقىستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقى ئىدىقۇت ئۇيغۇر يازغۇچىلىرى ئاسسوتسىياتسىيەسى جامائەتچىلىكنى خاتىرە ژىغىنىغا تەكلىپ قىلىدۇ.

ئوز مۇخبىرىمىز.

ھايات ۋە ئىختىسات

ئىختىسادىي جىنايەتكە توسالغۇ بارمۇ؟

بازار ئىختىسادىغا ئوتۇش باسقۇچىنى بېشىدىن ئوتكۈزگەن ھەر قانداق مەملىكەتتە جىنايىي ئىشلار بىلەن بىللە ئىختىسادىي قىلمىشلارمۇ ئۆۋج ئالىدىغانلىقى ھەممىگە مەلۇم. بۇنداق ھايات تەرزىمىزگە يات بولغان كورۇنۇشلەرنى يېقىندىلا مۇستەقىللىكنى قولغا ئالغان قازاقىستان ھاياتىدىنمۇ ئۇچرىتىش مۇمكىن.

ئوتكەن سېشەنبە كۈنى قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى ئىچكى ئىشلار مىنىسترلىگىدە بولغان مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىدە جۇمھۇرىيىتىمىزدە ئوتكەن 9 ئاي ئىچىدە يۈز بەرگەن ئىختىسادىي جىنايەتلەر ھەققىدە تەپسىلى سوز بولدى.

ئىختىسادىي جىنايەتلەرگە قارشى كۈرىشىش بويىچە باش باشقارما باشلىقى مىلىتسىيە پولكوۋنىگى ر. ئو. ئىبراھىموۋنىڭ ئېيتىشىچە، بۇ ساھادىكى قىلمىش-جىنايەتلەر بانكا ئىشلىرى، ئىختىساتنىڭ شەخسىي سېكتورى بىلەن يېڭى ئېگىلىك ئىشلەپ چىقىرىش كومپلېكسلىرى، خام ئەشيا ۋە ئىشلەپ چىقىرىش تاۋارلىرىنى جۇمھۇرىيەتتىن تاشقىرىغا يەتكۈزۈشنى نازارەت قىلىش ئورۇنلىرى ۋە پارىخورلۇق، ساختا ئاخچا چىقىرىش ۋە باشقىلاردۇر.

ئىختىسادىي جىنايەتلەر بىلەن كۈرىشىدىغان باش باشقارما ئوتكەن ئايلار ئىچىدە 14 مىڭ ئىختىسادىي جىنايەتلەرنى پاش قىلىپ، مەملىكەتكە 27،5 مىللىارد سوم زىيان كەلتۈرۈلگەنلىكى ئېنىقلاندى. بۇ زىياننىڭ ھازىرچە 16 مىللىارد سومى دولەت خەزىنىسىگە چۈشتى.

ئىختىسادىي جىنايەتلەرنىڭ 38 پروتسېنتىنى ماتېرىياللىق ئېگىلىكلەر بىلەن ئاخچا خىراجىتىنى ساختىلاشتۇرۇش تەشكىل قىلىدۇ. ئىختىسادىي ساھادىكى جىنايەتلەر ئالمۇتىدا ـ1255، شەرقىي قازاقىستاندا ـ976، قاراغاندىدا ـ935، پاۋلوداردا ـ866 قېتىم يۈز بەردى. شۇنداقلا جۇمھۇرىيەتنىڭ ئىختىسادىغا ئوتكەن ژىل بىلەن سېلىشتۇرغاندا ئۈچ ھەسسىگە يېقىن ئوسۈپ كەتكەن ۋاليۇتىلىق جىنايەتلەر چوڭ تەشۋىش تۇغدۇرىدۇ. مەسىلەن، جۇمھۇرىيىتىمىزنىڭ تاشقىرىسىغا رەڭلىك مېتاللار بىلەن رۇدىلارنى قانۇنسىز تۈردە ئۆتۈشۈش نەتىجىسىدە مەملىكىتىمىزگە 1،5 مىللىارد دوللارلىق زىيان كەلتۈرۈلگەن. بۇ دەللەلەر بويىچە جىنايىي جاۋاپكەرلىككە 25 كىشى تارتىلىپ، 14 ئادەم ئىشتىن بوشىتىلدى. بۇنى ئاز دېگەندەك ساختا ئاخچا ياسىغۇچىلارنىڭ سانى 19 ھەسسە ئۆسۈپ، بانكا، كرېدىت بويىچە قىلىنغان 224 جىنايەتنىڭ ئاقىۋىتىدىن جۇمھۇرىيەت خەزىنىسىگە 17 مىللىارد سوم زىيان كەلتۈرگىنىنى ئەسلىسەك، ئىختىسادىمىز كىرىپ قالغان خالىتا كوچىدىن ھازىرچە چىقىش يولى كورۇنمەيۋاتىدۇ.

مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىدە دىققەت مەركىزىدە بولغان مەسىلىلەرنىڭ بىرى ئاگرو-سانائەت كومپلېكسىدا ئورۇن ئالغان جىنايىي ئىشلار بولۇپ ھېساپلاندى. بۇ ساھادىن مەملىكەتكە يەتكەن زىيان 9 ئاي ئىچىدە يېرىم مىللىارد سومنى تەشكىل قىلدى. پەقەت ئالمۇتا ۋىلايىتىنىڭ ئوزىدىلا 4000 دىن ئارتۇق قوي، 860 قارامال، 420 ئىلقا ئوغۇرلانغان. يېقىلغۇ مايىنىڭ باھاسىنىڭ ئوسۇشىگە باغلىق ئۇنى ئوغۇرلاپ سېتىش دەللىرى پات-پات ئۇچرىماقتا. مەسىلەن، قورداي ناھىيەسىدە (جامبۇل ۋىلايىتى) «بىيانخو» فىرمىسىنىڭ دىرېكتورى ئاشمۇۋ قىرغىزىستانغا خۇنى 7،7 مىللىونغا توختايدىغان 22 توننا يېقىلغۇ مايىنى ئوتكۈزۈشكە تىرىشقان. قىزىلوردا ۋىلايىتىدە بولسا 265 مىللىون سوملۇق يېقىلغۇنى ئوغۇرلىغىنى ئۈچۈن ناھىيەلىك نېفت مەھسۇلاتلىرى بازىسىنىڭ باش بۇغگالتېرى پىرژانوۋ قولغا ئېلىنغان.

قازاقىستاندا موشۇ كۈنگىچە ژىگىرمە مىڭغا يېقىن سودا ئورۇنلىرىنىڭ 3،5 مىڭى خۇسۇسىيلاشتۇرۇلغان. بۇ ساھادا ئوتكەن 9 ئاي ئىچىدە 3000 غا يېقىن ئىختىسادىي جىنايەت سادىر بولغان. ئۇلاردىن جۇمھۇرىيەتكە كەلگەن زىيان 93 مىللىون سوم بولغان.

ئەپسۇسكى، مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىدە سوز بولغان يەنە بىر مەسىلە، سېلىق توغرىلىق بولدى، سېلىق قانۇنىنى بۇزۇش دەللىرى 6800 گە يەتكەنلىگى كىشىنى ئېچىندۇرىدۇ. ئەشۇ جىنايەتلەرنى پاش قىلىش نەتىجىسىدە دولەتكە 3 مىللىاردقا يېقىن كىرىم كىرگۈزۈلدى. 8 مىڭ فاكت بويىچە جىنايىي ئىش قوزغىلىپ، جاۋاپكەر ئادەملەر خىزمىتىدىن بوشىتىلدى.

مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىدە تەكىتلىنىشىچە، ئىختىسادىي جىنايەتكە قارشى كۈرىشىش ئۈچۈن بىر قاتار قانۇنلارنىڭ مۇكەممەل ئەمەسلىگى ئىشقا چوڭ توسالغۇ بولماقتا. ئاتاپ ئېيتقاندا، يالغان بانكروت، ئېسى رېسۇرسلارنى باشقا مەخسەتتە پايدىلىنىش، سېلىقتىن قېچىش، پايدىنى توغرا كورسەتمەسلىك ھاللىرى ھەر قەدەمدە ئۇچراپ تۇرسىمۇ، ئۇلار توغرىلىق قاتتىق قانۇننىڭ بولماسلىغىدىن بەزىلەر ئۇستىلىق بىلەن پايدىلانماقتا. كېچىكىپ بولسىمۇ ھوقۇق قوغداش ئورۇنلىرى خادىملىرىنىڭ كۈچ چىقىرىشى بىلەن «جىنايىي ئىشلار كودېكسىغا» ئۆزگىرىشلەر كىرگۈزۈلدى. ئۇ ئالىي كېڭەشتە قارالدى. ھازىرنىڭ ئوزىدە «بانكا ئوپېراتسىيەلىرى توغرىلىق يالغان مەلۇمات بېرىش» ئاخچا خىراجىتىنى قانۇنسىز پايدىلىنىش» توغرىلىق ماددىلار قوبۇل قىلىنغىنى مەلۇم. ئەندى جىنايىي ئىشلار كودېكسىدىكى موشۇ ئۆزگىرىشلەر ئىختىسادىي ساھادا جىنايەتكە قارشى كۈرەشتە ياخشى نەتىجە بېرىشى مۇمكىن.

مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىدە ژۇرنالىستلارنىڭ بىر قاتار سوئاللىرىغا قازاقىستان ئىچكى ئىشلار مىنىسترلىگى ئىختىسادىي جىنايەتكە قارشى كۈرىشىش باشقارمىسىنىڭ بىر توپ خادىملىرى، باشقارما باشلىغىنىڭ بىرىنچى ئورۇنباسارى، مىلىتسىيە پولكوۋنىگى ۋ. ن. كالنوۋ، بولۇم باشلىقلىرى ن. گ. لوژكوۋ، ر. ئا. بالمايېۋ، گ. ئى. پوۋرېزنيۇك، ئى. م. مۇقاشېۋلار جاۋاپ بەردى.

گ. قۇلژانوۋا.

ئالمۇتا شەھرى.

قىسقا خەۋەرلەر

روسسىيەدە تەقىقلەنگەن «پراۋدا» گېزىتى ئەندىلىكتە خارجىي ئەلدە چىقىشقا باشلىدى.

مىنسك شەھىرىدە «مى ئى ۋرېمە» («بىز ۋە ۋاقىت») گېزىتىنىڭ ئىچكى قوشۇمچىسى تېرىقىسىدە يورۇق كوردى. «بىز ۋە ۋاقىت» گېزىتى بېلوروس كوممۇنىستلىرىنىڭ نەشىر ئەپكارى.

* * *

بوسنىيەدىكى مۇسۇلمانلار ھەربىي بىرىگادىسىنىڭ كوماندىرى بىلەن ئۇنىڭ مۇئاۋىنى ئوتتۇقۇغا ئېلىنغان. ئۇلارغا «خائىنلىق قىلدى» دېگەن ئەيىپ قويۇلغان. بىرىگادا كوماندىرى بىلەن بىللە 150 ئوفىتسېر ھەمسولداتمۇ تۇتقۇن قىلىنغان.

* * *

بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتىنىڭ شتاب-قارارگاھىدا بۇتروس غالىنىڭ «كائىنات كەلگۈسىدە ھەددىدىن-زىيادە قۇراللىنىشنى توختىتىش» ناملىق باياناممىسى تارقىتىلدى.

ئۇنىڭدا كائىناتتا ھېلىمۇ ھەددىدىن-زىيادە قۇراللىنىشنى داۋاملىشىۋاتقانلىقى قەيت قىلىنغان. باش كاتىپ ئالەم كەڭلىگىدە ئوز ئارا ئىشەنچىنى قارار تاپتۇرۇشنى ئىلگىرى سۈرىدۇ.

* * *

كامېرون پرېزىدېنتى پول بىييا خىتايغا رەسمىي سەپەر بىلەن بارغان.

ئۇ خخج رەئىسى جياڭ زېمىن بىلەن ئۇچرىشىدۇ. خىتاي رەھبىرى ئوزلىرىنىڭ يېقىندىن رىۋاجلىنىۋاتقان دولەتلەر بىلەن ئىختىسادىي ۋە ئىلمىي-تېخنىكىلىق مۇناسىۋەتلەردە بولىدىغانلىقىنى تەكىتلىگەن.

* * *

1968-ژىلى ئۇچۇق دېڭىزدا ئىز-دېرەكسىز يوقىلىپ كەتكەن ئاقىشنىڭ يادرولۇق سۇ ئاستى كېمىسىنىڭ سىرى ئېچىلدى.

يېقىندا ئېلان قىلىنغان مەخپىي ھوججەتلەرگە قارىغاندا، سۇ ئاستى كېمىسىنىڭ ئوزىدىكى تورپېدونىڭ پارتلىشى تۈپەيلى ھالاكەت سادىر بولغان. ئۇنىڭ بورتىغا ئەشۇ ژىلى ئىككى يادرولۇق ئوق-باشىغى ئورنىتىلغان.

جىنائىي ئىشلار خەۋەرلىرى

11- سېنتەبر كۈنى ئالمۇتا ۋىلايىتى ئىلى ناھىيەسى 1-ماي يېزىسىدا ئىستىقامەت قىلغۇچى 1913- ژىلى تۇغۇلغان ۋ. مولوتكوۋانىڭ جەستى ئوز ئويىدىن تېپىلغان.

14- سېنتەبر كۈنى كېچىسى شەھەرلىك لېنىن ناھىيەسىنىڭ «دوروژنىك» مىكرورايونى كوپ قەۋەتلىك بىنالارنىڭ يېنىدىن 1900- ژىلى تۇغۇلغان پېنسونېر ئا. كولكوۋانىڭ جەستى ئېلىندى.

13- ۋە 15- سېنتەبر كۈنلىرى ئېلىپ بېرىلغان سوت-تىببىي تەكشۇرۇشلىرىنىڭ نەتىجىسىدە ۋ. مولوتكوۋانىڭ بوغۇپ ئولتۈرۈلگەنلىگى، ئا. كولكوۋانىڭ بولسا 2- قەۋەتتىن تاشلىنىپ، سۇيقەست بىلەن ئولتۈرۈلگەنلىگى ئېنىقلاندى.

ئوپېراتىۋ- ئىزدەشتۇرۇشلەر نەتىجىسىدە ۋ. مولوتكوۋانىڭ قاتىلى 1947- ژىلى تۇغۇلغان، ھېچ يەردە ئىشلىمەيدىغان ل. پېتروۋا، ئەندى ئا. كولكوۋانى بولسا، ئۇنى ئوز ھامىيلىنغىغا ئالغان ئالتۇن كان ئېكسپېدىتسىيەسى خادىمى س. ئېستوۋ موماينىڭ ئويىنى ئوزىگە مۇمكىنقەدەر تېز ئوزلەشتۇرۇپ ئېلىش ئۈچۈن ئۇنى دېرىزىدىن تاشلىۋەتكەنلىگى ئېنىقلاندى. ھەم ئۇلارنىڭ ئۇستىدىن قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى جىنائىي ئىشلار كودېكسىنىڭ 88- ماددىسى ئاساسىدا جىنائىي ئىش قوزغالدى.

* * *

10- ۋە 14- سېنتەبر كۈنلىرى ئارىلىغىدا نامەلۇم بىرلىرى ئۇچۇق قالغان دېرىزە ئارقىلىق ھېچ يەردە ئىشلىمەيدىغان م. ساگاتېلەنىڭ ئويىگە كىرىپ، 3 مىللىون 500 مىڭ سوملۇق 70 جۈپ چەت ئەلدە تىكىلگەن ئوتۇكلەرنى، 12- سېنتەبرگە قارىغان كېچىسى نامەلۇم «كەچكى مېھمانلار» 1927- ژىلى تۇغۇلغان پېنسونېر ئى. پروخوروۋنىڭ قىممىتى 3 مىللىون سومدىن ئاشىدىغان 11 يەشىك ئومارتا- ئۇۋىسىنى، توخو- تۇرۇملىرىنى ئوغرىلاپ كېتىشكەن.

* * *

17- ئوكتەبر كۈنى ئالمۇتا شەھەرلىك سوۋېت ناھىيەسى ئىچكى ئىشلار بولۇمگە «پاسفىك» بىرلەشكەن كارخانىنىڭ دىرېكتورى، خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ پۇخراسى ساۋخولېجى كېلىپ، شۇ كۈنى نامەلۇم بىرلىرى قابانباي باتۇر كوچىسىغا جايلاشقان بىرلەشمە كارخانىنىڭ ئوفىسىغا ئىشىكنى ئېچىپ كىرىپ، 40 مىڭ ئاقش دوللىرى، 2 مىڭ خىتاي يۈەنىنى ئوغرىلاپ كەتكەنلىگىنى خەۋەر قىلىدۇ.

ھازىر جىنايەتچىلەر ئىزدەشتۇرۇلمەكتە.

ئە. مەمەتوۋ،

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى، ئىچكى ئىشلار مىنىسترلىگى ئەخبارات مەركىزىنىڭ يېتەكچى خادىمى.

باش مۇھەررىر ي. ئازاماتوۋ.

يېڭى ھايات
ئالمۇتا، 480044
ئېپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8-قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى:
قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى
مىنىسترلار كابىنېتى

نۆۋەتچى مۇھەررىر
م. ئوبۇلقاسىموۋ

تېلېفونلار: قوبۇلخانا-59-84-33، باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى- 69-86-33، مەسئۇل كاتىپ- 50-86-33، ئىجتىمائىي-سىياسىي، مەدەنىيەت بولۇملىرى-81-86-33، ئەدەبىيات بولۇمى- 27-86-33.

تىراژى- 4446 زاكاز (3645)

«Яңи хаят» (Новая жизнь), индекс 65359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство № 486, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Дәуір», Алматы, 480044 пр. Ленина, 2/4.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ПОГ-60

ئاتا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى-رويۇڭ سامان بولماس

يېڭى ھايات

Жаңа өмір

1993
ژىل
13–نويابىر
شەنبە
№44
(8398)
ئەركىن باھا

گېزىت 1970 – ژىلى 1– يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.
جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي-سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى

قازاقىستان – ئۆزبېكىستان ئىختىسادىي ئىنتېگراتسىيەنى چوڭقۇرلىتىدۇ

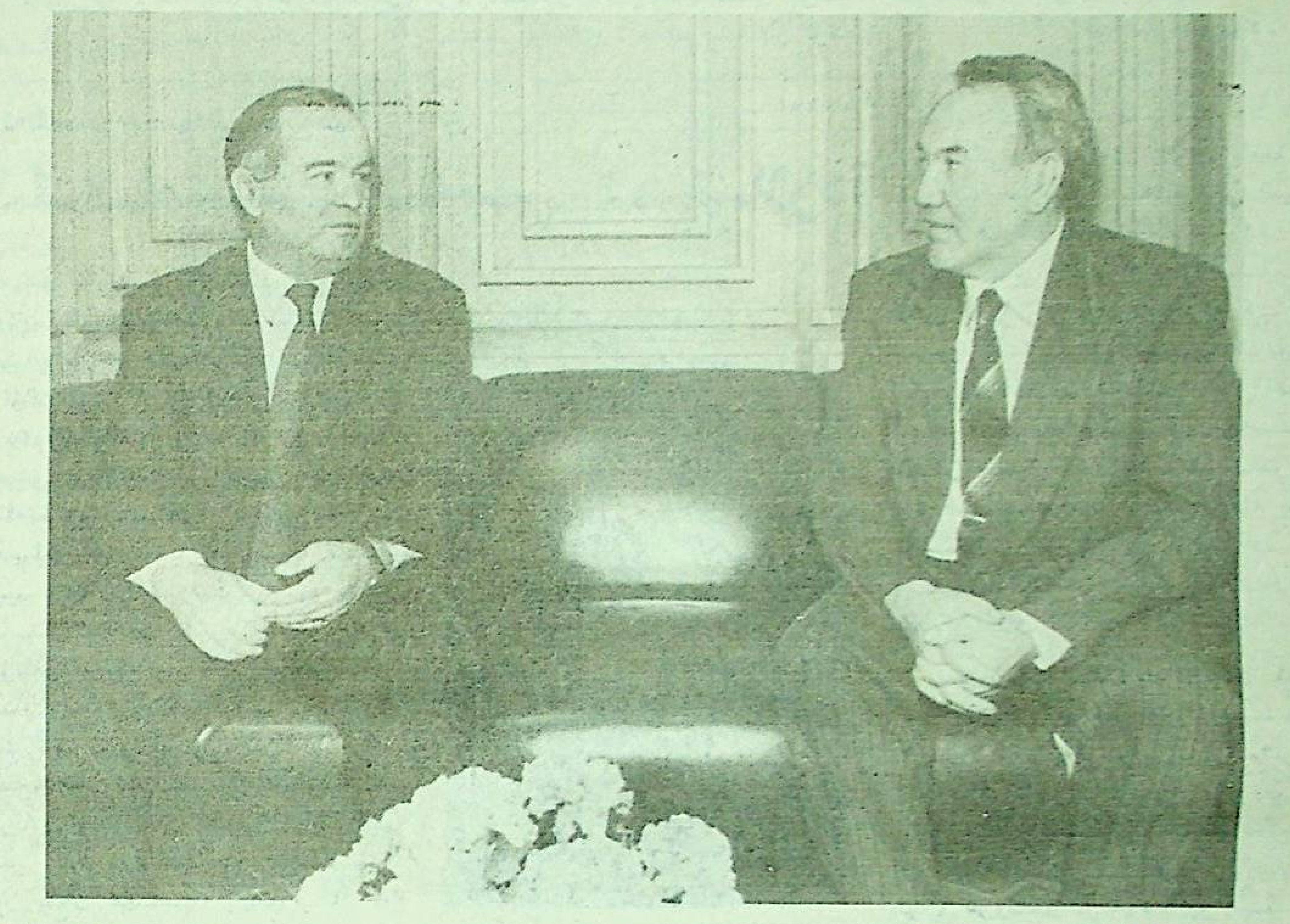

10–نويابىر كۈنى ئۆزبېكىستان پرېزىدېنتى ئىسلام كەرىموۋ قىسقا ۋاقىتلىق ئىش بابىدىكى سەپەر بىلەن ئالمۇتىغا كەلدى.

ئىككى مەملىكەتنىڭ دۆلەت بايراقلىرى بىلەن زىننەتلەنگەن ئاېروپورتتا ئۇنى پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋ ۋە باشقا رەسمىي شەخسلەر كۈتۈۋالدى. مىللىي كىيىم كىيگەن ژىگىتلەر بىلەن قىزلار ژۇقۇرى دەرىجىلىك مېھمانغا ۋە ئۆزبېكىستان دېلېگاتسىيەسىنىڭ ئەزالىرىغا گۈللەرنى تەغدىم قىلدى.

ساموليوت پەلەمپىيى يېنىدىلا پرېزىدېنتلارنىڭ قىسقا مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسى بولۇپ ئۆتتى.

ئىسلام كەرىموۋ ژۇرنالىستلارنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاپ بېرىپ، ئۆزبېكىستان بىلەن قازاقىستاننى قېدىمدىن بۇيان مۇستەھكەم دوستلۇق تۇيغۇلىرىنىڭ ۋە ئومۇمىي مەنپىيەتلىرىنىڭ باغلاشتۇرۇۋاتقانلىقىنى تەكىتلىدى. ئۆتكۈزۈلىدىغان مۇزاكىرىلەردە مەسىلىلەرنىڭ كەڭ دائىرىسى ۋە ئەڭ ئالدى بىلەن ئىككى مەملىكەتنىڭ مالىيە-كرېدىت سىياسىتىگە، ئۇلارنىڭ ئىختىساتلىرىنى بوھران ھالىتىدىن ئېلىپ چىقىشقا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر قارىلىدۇ.

نۇرسۇلتان نازاربايېۋ ئۆزىنىڭ مۇشۇ ئۇچرىشىشقا چوڭ ئۈمۈت قىلىۋاتقانلىقىنى تەكىتلىدى. قازاقىستاننىڭ رۇبل زونىسىدىن چىقىدىغانلىقى كېلەچەك ئۈچۈن تەشۋىشلىنىشكە ئاساس بەرمەيدۇ. جۇمھۇرىيەت مدە دائىرىسىدە ئىختىسادىي بىرلىشىش، ئىككى تەرەپلىمە ئاساستا ھەمدوستلۇق ئەللىرى ئوتتۇرىسىدىكى ئالاقىلارنى كۈچەيتىش، بىرلەشكەن ئىش-ھەرىكەتلەرنى ئۇيغۇنلاشتۇرۇش ئىدېيەلىرىگە سادىق بولۇپ قالىدۇ. قېرىنداش ئۆزبېكىستان دېلېگاتسىيەسىنىڭ سەپىرىمۇ مۇشۇ مەخسەتلەرگە خىزمەت قىلىدۇ.

ئاندىن قازاقىستان پرېزىدېنتىنىڭ رېزىدېنتسىيەسىدە نۇرسۇلتان نازاربايېۋ بىلەن ئىسلام كەرىموۋنىڭ بەتمۇ-بەت ئۇچرىشىشى ئۆتكۈزۈلدى.

ئۇنىڭدىن كېيىن دېلېگاتسىيەلەرنىڭ كېڭەيتىلگەن تەركىپتىكى مۇزاكىرىلىرى بولۇپ ئۆتتى. تەرەپلەر قازاقىستان ۋە ئۆزبېكىستاندا مىللىي ۋاليۇتىنىڭ بىر ۋاقىتتا جارىي قىلىنىشىغا ھەم ئىككى مەملىكەت ئوتتۇرىسىدىكى ئىنتېگراتسىيە جەريانلىرىنى بۇنىڭدىن كېيىنمۇ چوڭقۇرلىتىشقا باغلىق مەسىلىلەر كومپلېكسىنى مۇھاكىمە قىلدى. ئىسلام كەرىموۋ نۇرسۇلتان نازاربايېۋنىڭ بىرلەشكەن بانك قۇرۇش زورۇرلىگى توغرىلىق تەكلىۋىنى ماقۇللىدى، بانك بۇنىڭدىن كېيىن بىزنىڭ كارخانىلىرىمىز ئوتتۇرىسىدىكى بارلىق ئۆز ئارا ھېساپلىشىش جەريانلىرىنى ئۆز ئۈستىگە ئالغان بولار ئېدى.

قازاقىستان تەرەپتىن مۇزاكىرىلەرگە باش مىنىستىر سېرگېي تېرېششېنكو، ئۇنىڭ ئورۇنباسارى سىزدىق ئەبىشېۋ، پرېزىدېنت ۋە مىنىستىرلار كابىنېتى ئاپپاراتىنىڭ رەھبىرى نۇرتاي ئەبىقايېۋ، ئىختىسات مىنىستىرى بېيسىنباي ئىزتېلېۋ، ئېنېرگېتىكا ۋە يېقىلغۇ رېسۇرسلىرى مىنىستىرى قادىر بايكېنوۋ، مىللىي بانك باشقارمىسىنىڭ رەئىسى غالىم بايىنازاروۋ قاتناشتى.

مۇزاكىرىلەر ئاياقلاشقاندىن كېيىن پرېزىدېنتلار ئالمۇتىدىكى ئۇچرىشىشنىڭ يەكۈنلىرى بويىچە بىرلەشكەن بىلدۈرۈش، باش مىنىستىرلار سېرگېي تېرېششېنكو بىلەن ئابدۇھاشىم مۇتالوۋ 1994–ژىلدا سودا-ئىختىسادىي ھەمكارلىشىش توغرىلىق ھۆكۈمەتلەر ئارا كېلىشىمنى ئىمزالىدى. شۇنداقلا قازاقىستان ھۆكۈمىتى ھەم مىللىي بانكىسى ۋە ئۆزبېكىستان ھۆكۈمىتى ھەم مەركىزىي بانكىسى ئوتتۇرىسىدا ھەر ئىككى مەملىكەتتە مىللىي ئاخچا بەلگۈلىرىنىڭ جارىي قىلىنىشىغا باغلىق ئۆز ئارا مەجبۇرىيەتلەر ۋە ئۆز ئارا ياردەم قىلىش توغرىلىق كېلىشىم، 1994–2000–ژىللاردا ئىختىسادىي ئىنتېگراتسىيەنى چوڭقۇرلىتىش چارىلىرى توغرىلىق ھۆكۈمەتلەر ئارا كېلىشىمنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش بويىچە پروتوكول ۋە قازاقىستان مىللىي بانكىسى ھەم ئۆزبېكىستان مەركىزىي بانكىسى ئوتتۇرىسىدا ھېساپلىشىشنى ئۇيۇشتۇرۇش توغرىلىق كېلىشىم ئىمزالاندى.

نۇرسۇلتان نازاربايېۋ بىلەن ئىسلام كەرىموۋ مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىنى ئۆتكۈزدى، ژۇرنالىستلارنىڭ نۇرغۇنلىغان سوئاللىرىغا جاۋاپ بەردى.

چۈشتىن كېيىن ئۆزبېكىستان دېلېگاتسىيەسى تاشكەنتكە ژۈرۈپ كەتتى.

(قاز تاگ).

ئۆزبېكىستان جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنتىنىڭ ۋە قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنتىنىڭ

بىلدۈرۈشى

1993–ژىلى 10–نويابىردا ئۆزبېكىستان جۇمھۇرىيىتى ۋە قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى دۆلەتلىرىنىڭ باشلىقلىرى بۇنىڭدىن كېيىن بىرلىشىش ئالاقىلىرىنى ۋە ئىككى مەملىكەتنىڭ كېلىشىلگەن ئىختىسادىي سىياسىتىنى تەرەققىي ئەتكۈزۈشكە باغلىق مەسىلىلەر كومپلېكسى بويىچە مۇزاكىرىلەرنى ئۆتكۈزدى. ئۆز ئارا ئىنۋېستىتسىيەلەرنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش، بىرلەشكەن كارخانىلارنى ۋە يېڭى، ژۇقۇرى تېخنولوگىيەلىك ئىشلەپ چىقىرىش ئورۇنلىرىنى ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈش، تىجارەتچىلىكنىڭ تەرەققىي ئېتىشىنى قوللاپ-قۇۋۋەتلەش يوللىرى بىلەن ئۇسۇللىرى قارالدى.

قارالغان مەسىلىلەر ئارىسىدا پات-يېقىندا ھەر ئىككى دۆلەتتە كسجئى دۆلەت بانكىسىنىڭ ۋە روسسىيە بانكىسىنىڭ 1961–1992– ژىللار ئۆلگىسىدىكى ئاخچا بىلېتلىرىنى مۇئامىلىدىن ئېلىش مەسىلىسى بار.

تەرەپلەر روسسىيە فېدېراتسىيەسى ھۆكۈمىتى تەكلىپ قىلغان ئاخچا سىستېمىلىرىنى بىرلەشتۈرۈش شەرتلىرى ھەر ئىككى تەرەپكە ئوخشاشلا مۇۋاپىق ئەمەس ۋە ئۆزبېكىستان جۇمھۇرىيىتى بىلەن قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنى ئىختىسادىي جەھەتتىن قولايسىز ئەھۋالغا قويىدۇ، دېگەن پىكىرگە كەلدى.

پرېزىدېنت ئى. كەرىموۋ ۋە پرېزىدېنت ن. نازاربايېۋ مدە دا ئاخچا-كرېدىت سىياسىتى ساھاسىدىكى ئۇيغۇنلاشتۇرۇش چارىلىرى توغرىلىق ئېلگىرى قولغا كەلتۈرۈلگەن دۆلەتلەر ئارا ۋە ھۆكۈمەتلەر ئارا كېلىشىملەرگە سادىق ئېكەنلىكىنى تەستىقلەپ، تۆۋەندىكى بىلدۈرۈشنى زورۇر دەپ ھېساپلايدۇ.

ئۆزبېكىستان جۇمھۇرىيىتى ۋە قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى ئوتتۇرىسىدا مىللىي ۋاليۇتىلارنى بىر ۋاقىتتا جارىي قىلىش توغرىلىق كېلىشىم قولغا كەلتۈرۈلدى. ئىككى دۆلەتنىڭ ئاخچا سىستېمىلىرىنى ئۆز ئارا كۈچەيتىش بويىچە پرىنسىپال قارارلار كېلىشىلدى.

ئىككى دۆلەتنىڭ ھۆكۈمەتلىرىگە، ئۆزبېكىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەركىزىي بانكىسىغا ۋە قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مىللىي بانكىسىغا مىللىي ۋاليۇتىلارنىڭ جارىي قىلىنىشىغا باغلىق ئۆز ئارا مەجبۇرىيەتلەر ۋە بىر-بىرىنى قوللاپ-قۇۋۋەتلەش، شۇدا ئەمەس تولەملەر، بانكلار ئارا ھېساپلىشىشلار، ئەركىن سودا ۋە باجخانا جەھەتتىن تەكشۈرۈش تەرتىۋى، ۋاليۇتىلارنىڭ ئۆز ئارا ئەركىن ئالماشتۇرۇلۇشىنى، ۋاليۇتا ئارقىلىق كونۋېرسىيەلىك ئوپېراتسىيەلەرنى قولغا كەلتۈرۈش بويىچە ئەمەلىي چارىلەر توغرىلىق ئىككى تەرەپلىمە كېلىشىمنى دەرھال قاراپ چىقىش ۋە ئىمزالاش بويىچە تېگىشلىك تاپشۇرۇقلار بېرىلدى.

بۇنىڭدا ئاھالىنىڭ ھەر ئىككى دۆلەتنىڭ ئاخچا بەلگۈلىرىنى ئەركىن ئالماشتۇرۇشنى توسالغۇلۇقسىز ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئاخچا ئالماشتۇرۇش پۇنكتلىرىنىڭ كەڭ تارمىغىنى ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈشكە ئالاھىدە دىققەت بولۇش تاپشۇرۇغى بېرىلدى. موشۇ مۇھىم پەيتتە ئىككى دۆلەتنىڭ بارلىق ئىش ھەرىكەتلىرىنى ئۇيغۇنلاشتۇرۇش، ئىختىسادىي، سىياسىي مەنپىيەتلەرگە ۋە مەملىكەتلىرىمىز خەلقلىرى ئوتتۇرىسىدىكى قېرىنداشلىق، دوستلۇقنىڭ ئەنئەنىۋىي روھىغا جاۋاپ بېرىدۇ، دەپ ھېساپلايمىز.

ئىشلەپ چىقىرىش- تېخنولوگىيەلىك كومپلېكسلارنىڭ بىرىگە باغلىق بولۇشىنىڭ ژۇقۇرى دەرىجىسىنى ۋە ئىختىسادىي ئالاقىلارنىڭ مەخسەتكە مۇۋاپىق ئېكەنلىكىنى ھېساپقا ئالغان ھالدا، مدە دائىرىسىدە ئىنتېگراتسىيەنىڭ، ئىختىسادىي ئىتتىپاقنىڭ تەسىرلىك مېخانىزملىرىنى ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈشنى، شۇنداقلا باجخانا ۋە تولەم ئىتتىپاقىنى شەكىللەندۈرۈشنى چاپسانلىتىش نىيىتىمىزنى تەستىقلەيمىز.

ئى. كەرىموۋ. ن. نازاربايېۋ.

ئالمۇتا شەھىرى.

مەدەنىي ئۇچۇر

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىدىن 1993– 94– ئوقۇش ژىلىدا خارجى ئەللەردە ئوقۇۋاتقان ستۇدېنتلارنىڭ ئومۇمىي سانى ئىككى مىڭغا يېقىن.

شۇ جۈملىدىن ئاقش دا 90، تۈركىيەدە 1400، پولشادا 126، گېرمانىيەدە 65، ۋېنگرىيەدە 18، ھىندىستاندا 30، فرانسىيەدە 20، خىتايدا 10 ئاۋسترىيەدە 3، ئەنگلىيەدە 2، ئىزرائىلدا 10، تايلاندتا 4، فىنلەندىيەدە 11، ئىندونېزىيەدە 5، ياپونىيەدە 2، ژىگىت-قىز تەھسىل كۆرمەكتە.

روسسىيە فېدېراتسىيەسى ۋە قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى ھۆكۈمەتلىرى باشلىقلىرىنىڭ قازاقىستاندا مىللىي ۋاليۇتىنى جارىي قىلىشقا باغلىق بىلدۈرۈشى

موسكۋا شەھىرى **1993-يىل، 3-نويابىر.**

روسسىيە فېدېراتسىيەسىنىڭ مىللىي ۋاليۇتىنى جارىي قىلىشقا باغلىق كېيىنكى ۋاقىتتا روسسىيە ۋە قازاقىستان دېلىگاتسىيەلىرىنىڭ رۇبلىنى — روسسىيە فېدېراتسىيەسىنىڭ ۋاليۇتىسىنى پايدىلىنىشقا ئاساسلانغان يېڭى تىپتىكى رۇبل زونىسىنى ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈش مەسىلىلىرىنى قاراپ چىقىش بويىچە ئىنتېنسىۋ مۇزاكىرىلىرى ئۆتكۈزۈلدى.

ئۇنى ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈشنىڭ بانك ۋە تۆلەم مېخانىزملىرىنى پۇختا ئىشلەش جەريانىدا رىيال بىرلىشىشكە زۆرۈر شەرت، شارائىت يارىتىش ئۈچۈن مەلۇم ئۆتكۈنچى ۋاقىتسىز ئىككى مەملىكەتنىڭ ئاخچا سىستېمىلىرىنى بىرلەشتۈرۈش سۈرئىتىنى چاپسانلىتىشنىڭ مۇۋاپىق ئەمەس ئىكەنلىگى ئېنىقلاندى. قازاقىستان تېررىتورىيەسىدە، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا بىر قاتار باشقا دۆلەتلەردە پايدىلىنىۋاتقان 1961 — 1992-يىللار ئۈلگۈسىدىكى بانك بېلېتلىرىنىڭ مۇئامىلىدە بولۇش شارائىتىدا بۇ شەرت-شارائىتنى شەكىللەندۈرۈش ئەمەلىياتتا مۇمكىن ئەمەس، بۇ ئاخچا ماسسىسىنىڭ نازارەتسىز كۆچۈشىنى پەيدا قىلىدۇ.

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ قېلىپلاشقان شارائىتتا قوبۇل قىلغان مىللىي ۋاليۇتىنى جارىي قىلىش توغرىلىق قارارى ھەر ئىككى دوستانە مەملىكەتنىڭ مەنپەئەتلىرىگە جاۋاپ بېرىدۇ، مەملىكەتلىرىمىز ئوتتۇرىسىدىكى سودا-ئىگىلىك ئالاقىلىرىنى ياخشىلاش ۋە قازاقىستاندا ماكرو ئىختىسادىي تۇراقلىقنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن زېمىن يارىتىدۇ.

روسسىيە فېدېراتسىيەسىنىڭ ھۆكۈمىتى دوستلۇق، ھەمكارلىق ۋە ئۆز ئارا ياردەم قىلىش توغرىلىق شەرتنامە قائىدىلىرىگە ئەمەل قىلغان ھالدا موشۇ قارارنى قوللاپ-قۇۋۋەتلەيدۇ ۋە قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى ئاخچا سىستېمىسىنىڭ كۆچىشىگە جۇملىدىن ئىككى مەملىكەت ۋاليۇتىلىرىنىڭ ئەركىن ئالماشتۇرۇلۇشىنى قولغا كەلتۈرۈشكە ياردەم قىلىدۇ. ئىككى مەملىكەت ئوتتۇرىسىدىكى ئاخچا-كرېدىت ۋە تۆلەم-ھېساپلىشىش مېخانىزملىرىنىڭ نەتىجىدارلىق ئىشلىشىنى تەمىنلەش مەخسىتىدە قوشۇمچە قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مىللىي ۋاليۇتىسىنى جارىي قىلىشقا باغلىق ئۆز ئارا مەجبۇرىيەتلەر ۋە ئۆز ئارا ياردەم قىلىش توغرىلىق بانكلار ئارا ھېساپلىشىش توغرىلىق، ۋاليۇتا ئارقىلىق كونفېرسىيەلىك ئوپېراتسىيەلەر توغرىلىق، ۋاليۇتىلارنىڭ ئۆز ئارا ئالماشتۇرۇلۇشىنى قوللاپ-قۇۋۋەتلەش چارىلىرى توغرىلىق، ئەركىن سودا ۋە باجخانا جەھەتتىن تەڭشەش تەرتىۋىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش بويىچە ئەمەلىي چارىلەر توغرىلىق كېلىشىملەر تۈزۈلدى ۋە ئىمزالاشقا تەييارلىنىۋاتىدۇ.

روسسىيە فېدېراتسىيەسىنىڭ ھۆكۈمىتى روسسىيە فېدېراتسىيەسىنىڭ مەركىزىي بانكىسى بىلەن بىرلىكتە قازاقىستان ھۆكۈمىتىگە ۋە مىللىي بانكىسىغا مىللىي ۋاليۇتىنى جارىي قىلىشتا، ئىچكى ۋاليۇتا بازىرىنى تەرەققىي ئەتكۈزۈشتە ۋە قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى ئاخچا سىستېمىسىنىڭ ئىشلىشىنىڭ بىر قاتار باشقا مەسىلىلىرىدە تېخنىكىلىق جەھەتتىن ياردەم قىلىدۇ.

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى روسسىيە فېدېراتسىيەسىنىڭ مەركىزىي بانكىسىغا 1961—1992-يىللار ئۈلگۈسىدىكى بانكنوتلارنىڭ بارلىق مىقدارىنى تاپشۇرۇشقا باغلىق ئىلگىرى ئالغان مەجبۇرىيەتلىرىنى ئورۇنلايدۇ، كونا ئۈلگۈدىكى بانكنوتلار موشۇ ئاخچا بەلگۈلىرىنى ئۆزلىرىنىڭ تېررىتورىيەلىرىدە قانۇنىي تۆلەم ۋاستىسى سۈپىتىدە پايدىلىنىشنى داۋاملاشتۇرۇۋاتقان دۆلەتلەرنىڭ ئىختىسادىي مەنپەئەتلىرىگە رىئايە قىلىش مەخسەتلىرىدە ئۇنىڭ تېررىتورىيەسىدە مۇئامىلىدىن ئېلىنىدۇ.

ئىككى مەملىكەتنىڭ مىللىي ئىختىساتلىرىنىڭ بىر-بىرىگە باغلىق بولۇشىنىڭ يۇقۇرى دەرىجىسىنى ۋە ئىككى مەملىكەت خەلقلىرى ئوتتۇرىسىدا قېلىپلاشقان ئەنئەنىۋىي ئالاقىلارنى ھېساپقا ئېلىپ، ھەر ئىككى دۆلەتنىڭ ھۆكۈمەتلىرى ئىختىسادىي ئىتتىپاق دائىرىسىدە ئىختىسادىي جەھەتتىن قوشۇلۇشنىڭ تەسىرلىك مېخانىزمىنى ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈشنى ۋە ئىككى مەملىكەتنىڭ باجخانا ۋە تۆلەم ئىتتىپاقلىرىنى شەكىللەندۈرۈشنى چاپسانلىتىش نىيىتىدە ئىكەنلىگى توغرىلىق بىلدۈرىدۇ.

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ باش مىنىستىرى
س. تېرېششېنكو.

روسسىيە فېدېراتسىيەسى مىنىستىرلار كېڭىشىنىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ رەئىسى
ۋ. چېرنومىردىن.

ھۆكۈمەت چۈشەندۈردى

باش مىنىستىر سېرگېي تېرېششېنكو 9-نويابىردا ۋىلايەتلەرنىڭ ھاكىملىرىغا ئەۋەتكەن تېلېگراممىدا قازاقىستان پرېزىدېنتىنىڭ 1993-يىلى 5-نويابىردىكى «ئاخچا سىستېمىسىنى تولۇقلاشتۇرۇش بويىچە كېچىكتۈرۈشكە بولمايدىغان چارىلەر توغرىلىق» پەرمانىغا ۋە مىنىستىرلار كابىنېتىنىڭ 1993-يىلى 6-نويابىردىكى موشۇ مەسىلە بويىچە توختامىغا بىنائەن سېتىشتىن ئېلىنغان پايدىنىڭ بانكلار ئىلگىرى كۈچكە ئىگە تەرتىپ بويىچە قوبۇل قىلىنىۋاتقان بىرىنچى نۆۋەتتە زۆرۈر بولىدىغان تاۋارلار تىزىمىغا تۆۋەندىكىلەرنىڭ كىرگۈزۈلىدىغانلىقىنى خەۋەر قىلدى: ئوزۇق-تۈلۈك تاۋارلىرىغا، شۇنداقلا تاماكا مەھسۇلاتلىرى، ئېگىلىك تاۋارلىرىغا-ئېلىمىزدا ئىشلەپ چىقىرىلغان كىيىم-كېچەك (چاپان، كوستيۇم، ئاياللار كۆينىگى، سىم، ئەرلەر كۆينىگى، يۇبكىلار، مويدىن، تېرىدىن، قىممەت موي بىلەن قاپلانغان مەھسۇلاتتىن باشقا)، ئاياق-نوسكىي بۇيۇملىرى، ئىچ كىيىم، كىرلىك، لوڭگە، ئېلىمىزدە ئىشلەپ چىقىرىلغان ئاياق-كىيىم (تۇفلىي، بەتىنكە، ئۆتۈك، پىيما، رېزىنا ئۆتۈك)، كىر سوۋۇن، ئەتىر سوۋۇن، كىر سودىلىرى، چىش تازىلايدىغان پاستا، شەخسىي تازىلىق نەرسىلىرى، سەرەڭگە.

بارلىق تاۋارلارنى سېتىش جاي-جايلاردا بەلگۈلەنگەن نورمىلار بىلەن چەكلىنىشى كېرەك.

(قاز تاگ).

ئەمەلي چارىلەر بەلگۈلەندى

يېقىندا، ئالمۇتا شەھىرىدىكى «لەززەت» ئاشخانىسىدا ئۇيغۇرلارنىڭ دۆلەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ پرېزىدېنتى قەھرىمان غوجامبەردىيېۋ جاناپلىرىنىڭ شەھەردىكى بىر قىسىم ئۇيغۇر تىجارەت ئەھلى ۋەكىللىرى بىلەن ئۇچرىشىشى بولۇپ ئۆتتى.

ئۆز ئارا چۈشىنىش ۋە سەممىيەت روھىدا ئۆتكەن مەزكۇر ئۇچرىشىشتا ئىتتىپاق پرېزىدېنتى تەشكىلاتنىڭ رەسمىي رويخەتتىن ئۆتكەندىن كېيىنكى ئىش-پائالىيەتلىرىدىن قاتناشقۇچىلارنى بەتەپسىل ۋاقىپ قىلدى. شۇنداقلا ئۇ موشۇ يىلى 18-دېكابىر كۈنى ئالمۇتىدا ئىتتىپاقنىڭ نۆۋەتتىكى 2-قۇرۇلتايىنى ئۆتكۈزۈش مەسىلىسىنى ئوتتۇرىغا قويدى.

ھازىر قۇرۇلتاينىڭ چاقىرىلىغانلىقى توغرىلىق بارلىق مەدەنىيەت جەمىيەتلىرى، مەركەزلىرى رەئىسلىرى ۋە خارىجىي ئەللەردىكى شەرقىي تۈركىستانلىقلار تەشكىلاتلىرىنىڭ رەھبەرلىرى خەۋەر تاپتى.

پرېزىدېنت، خەلقىمىز ھاياتىدىكى موشۇ مۇھىم قۇرۇلتاينى مەنىۋىي ۋە تەشكىلىي جەھەتتىن ئالاھىدە مەدەنىيەتلىك ھالدا، ئۈستۈن كەيپىياتتا ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن لازىم بولغان بىر قانچە مەسىلىلەر يۈزىسىدىن ئۇچرىشىش ئىشتىراكچىلىرىنى خەۋەردار قىلدى.

مەسىلەن، قۇرۇلتاي ئۆتكۈزۈلىدىغان جاينى ئىجارىگە ئېلىش، خارىجىي ئەللەردىن كېلىدىغان ۋەكىللەرنى مېھمانخانىلار بىلەن تەمىنلەش، ئۇلارنىڭ قاتناش ۋاستىلىرىنى ھۆددىگە ئېلىش ۋە باشقىلار ئەشۇ مەسىلىلەر جۈملىسىدە. بۇنداق ئەمەلىي ئىشلار ئۇستىدە كەڭ-كۈشادە مۇھاكىمە قىلىنىپ، ئىجابىي چارە-تەدبىرلەر بەلگۈلەندى. مىننەتپەرۋەرلەر بۇ ئۆتكۈزۈلگۈسى ئەنجۇمەن روھىنى قىزغىن قوللاپ-قۇۋۋەتلەپ، ئۆزلىرىنىڭ ماددىي ھەم مەنىۋىي جەھەتتىن ئەستايىدىل ياردەم قىلىدىغانلىقلىرىنى ئىزھار قىلىشتى.

قۇرۇلتاي داۋامىدىكى ھەممە ئىشلارنى تەشكىللىك ۋە ئىدىتلىق ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن تورت كىشىدىن تەركىپ تاپقان تەشكىلىي ھەيئەت تۈزۈلدى. ھەيئەت ئەزالىرى بولۇپ دىلمۇرات قوزىيېۋ، ۋاققاس مەمەدىنوۋ، ئىمام ئەيسا ۋە ئاسىل داخۇنوۋ بەلگۈلەندى. ئۇشبۇ ئىزگۇ ئىش مۇناسىۋىتى بىلەن چۈشىدىغان ماددىي ياردەم-ئىئانىلار ھەيئەت ئىگىدارچىلىقىدا بولىدۇ.

ئىجابىي ئۆتكەن ئۇچرىشىش داۋامىدا ئىتتىپاق پرېزىدېنتى كۆپلىگەن سوئاللارغا جاۋاپ بەردى.

ئۆز مۇخبىرىمىز.

ئەلگە خىزمەت-ئالىي ھىممەت

تائامنىڭ تەمى تىللاردا

بىز تەرىپىنى قىلماقچى بولغان كۆلمان ئالتىبايېۋانىڭ باللىق ۋە ياشلىق چاغلىرى كىندىك قېنى توكۇلگەن «ئوكتەبىر» كولخوزىدا ئۆتكەن. ئۇ ئوزى تۇغۇلغان يېزىدا ئوتتۇرا مەكتەپنى تاماملىغاندىن كېيىن ھېچ ئىككىلەنمەي، دەسلەپ كولخوزنىڭ چارۋىچىلىق ساھاسىغا ئارىلىشىپ كېتىدۇ. كېيىنرەك كولخوزنىڭ تېرىلغۇ بىرگادىسىدا ئىشلەپ ژۈرىدۇ. بىر كۈنى تېرىلغۇ بىرگادىسىنىڭ بىرگادىرى كۆلمانىلارنىڭ ئۆيىگە كېلىپ، دېخانلارنىڭ ئېتىزلىقتا قونۇپ ئىشلەۋاتقانلىقىنى، ئۇلارغا ئىسسىق تاماق ئېتىپ بېرىش ئۈچۈن كۆلماننىڭ كېرەكلىگىنى ئېيتىدۇ. كۆلمان ئائىلىسىدىكىلەر بىلەن كېلىشىپ، بىرگادىرنىڭ تەكلىۋىگە رازىلىقىنى بىلدۈرىدۇ.

ياش ئاشپەز دەسلەپ ئىش باشلىغاندا، ئۇنى چۈشىن، ياشىنىڭ كۆپلىگى بىئارام قىلىدۇ. كۆلمان دۇچ كەلگەن قىيىنچىلىقلارغا بەرداشلىق بېرىپ، ئەتىگەن تۇرۇپ، كەچ يېتىپ، ئۆزىگە تاپشۇرۇلغان ئىشقا كىرىشەتتى. شۇنىڭ نەتىجىسىدە بىرگادا ئەزالىرىغا كۈنىگە ئۈچ ۋاقىت ئىسسىق تاماق ۋە چاي بېرىشكە ئۈلگىرىپ ژۈردى. ۋاقىت ئۆتكەنسىرى ئىشنىڭ ئېپىنى ئېلىۋېلىپ، تاماقنىڭ تۈرىنى كۆپەيتىپ، تەمىنى ياخشىلاشقا كۆڭۈل بولدى. نەتىجىدە دېخانلارنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشتى.

بىز يېقىندا يېڭىدىن قۇرۇلغان «كوكباستاۋ» كولخوزىنىڭ «كىچىك ئۇۋادىكى» بولۇمىدە ئىشلەۋاتقان ئەزالىرىغا تاماق بېرىۋاتقان كۆلماننىڭ چۈشلۈك تامىقىغا ئېغىز تەككەچ، ئۇنىڭ بىلەن سوھبەتلىشىپ قالدۇق.

— ئاشپەزلىك دېگەن ئىنسان ھاياتىغا ناھايىتى كېرەك ۋە نازۇك ئىش ئىكەنلىگى ھەممىگە مەلۇم. ئامما كولخوزنىڭ ھازىرقى ئىختىسادىي قىيىنچىلىق شارائىتىدا تاماقنى ئەرزەن ۋە تەملىك تەييارلاشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىش تەس. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئېتىزدا، بەزەن تاغدا يامغۇر-يېشىن، جۇدۇن-چاپقۇندا دائىما تەملىك تاماق تەييارلاپ، كولخوزچىلارنىڭ رەخمىتىنى ئېلىش بەسىي مۇشكۇل. شۇندىمۇ بەزى قىيىنچىلىقلارنى دەپ، ئاتا يۇرتتا يېڭىدىن قۇرۇلغان كولخوزدا بىز ئىشلىمىسەك، كىم ئىشلەيدۇ،— دەيدۇ كۆلمان.

بىز بىلەن بىللە تاماقلانغان كومبايىنېر تۇغلۇق قەمبەردىنوۋ، پېنسىئونېرلاردىن خۇسۇر ئىمىرشايېۋ، ئىماش ئەيساروۋ، زۆيىنو باشلىقى ئەۋېردىن مولۇتوۋ ۋە باشقىلارنىڭ كۆلماندىن رازى ئىكەنلىگىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭدىن كوپ خۇرسەن بولدۇق. بولۇپمۇ ئۇنىڭ ئىشتا چاققانلىقى، قولىنىڭ تەملىكلىگى، ئەمگەكچىلەر بىلەن مۇناسىۋىتىنىڭ ياخشىلىقىنى، ئاڭلاپ، چىن كۆڭلۈمىزدىن مىننەتدار بولدۇق. بىز ئوخشىغان سۆيۈغاشىنى ئىچىپ بولغاندىن كېيىن دۇئاغا قول كوتىرىپ، كۆلمانغا ئۇزاق ئومۇر، ئائىلىسىگە بەخت-سائادەت تىلىدۇق. ئارىدىن خېلە ۋاقىت ئۆتكەن بولسىمۇ، ئۇنىڭ تائامىنىڭ تەمى تىللاردا...

ت. بېيشانوۋ.
ئۇيغۇر ناھىيەسى.

*

ئۇيغۇر ناھىيەسى: «چونجا» سوۋخوزىدا 150 سېغىن سىيىر بېقىلىۋاتىدۇ. فېرما سېغىنچىلىرى ھەر بىر سىيىردىن ئوتتۇرا ھېساپ بىلەن 2800 لىتردىن سۈت سېغىپ، دۆلەتكە 260 توننا سۈت تاپشۇرۇۋاتىدۇ.

سۈرەتتە: ئىلغار سېغىنچىلار (سولدىن ئوڭغا) ز. شەمەيۋا بىلەن ك. ماخامبېتوۋا.

ر. يۈسۈپوۋنىڭ سۈرىتى.

سۇلتان ۋەيسخان ۋە ئۇنىڭ مازىرى توغرىسىدا

مەن سۇلتان ۋەيسخان ۋە ئۇنىڭ مازارىغا دائىر ماتېرىياللارنى ئىزلەپ تېپىپ، ئۆگىنىپ چىقىشقا كىرىشتىم. ۋەيسخان ياشىغان دەۋر 14-ئەسىر بولغانلىقتىن، شۇ دەۋر مەنبەلىرىگە مۇراجىئەت قىلىپ، خاننىڭ ئۆمۈر بايانى، جەمئىيەتتىكى رولى توغرىسىدىكى مەسىلىلەرنى ئۆگەندىم. بۇ مەنبەلەر: شاھ مەھمۇت چۇراس تەرىپىدىن يېزىلغان تارىخىي رەشىدىيە (زەيلى)— (داۋامى دېگەنلىك بولىدۇ)، مىرزا ھەيدەر دوغلاتىنىڭ «تارىخىي رەشىدىيەسى»، م. بۇغرانىڭ «شەرقىي تۈركىستان تارىخى»، تارىخچى ئەنۋەر بايتۇرنىڭ «شىنجاڭدىكى مىللەتلەرنىڭ تارىخى» ۋە «شەرقىي تۈركىستان تارىخى توغرىسىدا» دېگەن ماتېرىياللىرىدىن پايدىلاندىم.

مەلۇمكى، چىڭگىزخان ئۆلۈشىدىن ئىككى يىل ئىلگىرى ئۇرۇش قىلىپ بېسىۋالغان يەرلىرىنى بالىلىرىغا تەخسىم قىلىپ بەرگەن ئىدى. چاغاتاي ئۆلۈمىدىن كېيىن چىڭگىزخان ئەۋلادى ئىچىدە بۆلۈنۈش كۈچىيىپ كەتتى. قايسى شاھزادە كۈچىيىپ كەلسە، ئاتا-بالا ۋە قوۋمى-قېرىنداشلىرى ئۇنىڭغا قارشى كۈچ توپلاپ ياكى سۇيىقەست يولى بىلەن ھاكىمىيەتكە ئىگە بولۇشقا تىرىشاتتى... قىسقىسى، بۇ دەۋردە ئاتا-بالا، قوۋمى-قېرىنداش، ئۇرۇق-تۇققانچىلىقتا، ئومۇمەن مېھرى-شەپقەت ئورنىنى بۇلاڭ-تالاڭچىلىق، ۋەيرانچىلىق قاپلىغان ئىدى. بۇنىڭ بىلەن شەرقىي تۈركىستان خارابىلىشىپ، ئۇنىڭ خەلقى بولغان ئۇيغۇرلار پېقىرلەندۈرۈلدى. بۇنىڭ ھەممىسى موڭغۇل باسقۇنچىلىرىنىڭ قالدۇرغان جاراھەت ئىزلىرى ئىدى.

«تارىخىي رەشىدىيە (زەيلى)»گە ئاساسلانغاندا تۇغلۇق تۆمۈرخان مىلادىيە 1348-يىلى 18 يېشىدا ئاقسۇدا خانلىق تەختىگە چىققان ئىدى. ئەنئەنە بويىچە پايتەختنى ئاقسۇدىن ئالمالىققا يۆتكەپ (چاغاتاي خانلىقى دېگەننىڭ ئورنىغا موغۇلستان خانلىقى دەپ ئۆزگەرتتى. موغۇلستان چۈشەنچىسى: بۇ چاغدا شەرقىي تۈركىستان موڭغۇللار ياكى ئۇلارنىڭ نەسىللىرى ئىدارىسىدە بولغانلىقتىن، موغۇلستان دەپ ئاتاشقان.) تۇغلۇق تۆمۈرخان تەختكە چىقىپ، بىر يىلدىن كېيىن، يەنى 1349-يىلى تۇغلۇق تۆمۈرخاننى يۆلەپ، تەختكە چىقارغان. ئۇنىڭ ئاساسلىق يۆلەنچىسى بەگلەرنىڭ بېگى ئەمىر بۇلاجى ۋاپات بولۇپ، ئورنىغا ئۇنىڭ 7 ياشلىق ئوغلى خۇدايدات بەگلەرنىڭ بېگى قىلىپ تەيىنلەندى. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان ئەمىر بۇلاجىنىڭ قەشقەردىكى ھۆكۈمدار ئىنىسى قەمرىددىن بەگ تۇغلۇق تۆمۈر خانغا كېلىپ خانغا ئەرز قىلدى: «ئاكامنىڭ ئوغلى خۇدايدات 7 ياشتا، مەن بولسام ئۇنىڭدىن لاياقەتلىكتۇرمەن» دېدى. تۇغلۇق تۆمۈرخان ئەمىر بۇلاجىنىڭ ئىلگەركى خىزمەتلىرىنى نەزەردە تۇتۇپ، «ئاتا قىلۇر ئوغۇل ئۈچۈن»— كىچىك بولسىمۇ بەگلىكنى ئەمىر بۇلاجىنىڭ ئوغلى خۇدايداتقا بەردىم، دەپ بۇيرۇق قىلدى. قەمرىددىن بەگ خاندىن رەنجىپ يۈردى. تۇغلۇق تۆمۈرخان 34 يېشىدا 1363-يىلى ۋاپات بولغاندىن كېيىن قەمرىددىن بەگ ئىسيان چىقىرىپ، بىر كۈندە تۇغلۇق تۆمۈرخان ئائىلىسىدىن 18 شاھزادىنىڭ قېنىنى تۆكتى. «تارىخىي رەشىدىيە» (زەيلى) 29-بەت. (قەدىمىي كىتابلار نەشرىياتى، 1986-يىل، «ئاقسۇ ئەدەبىياتى» ژۇرنىلى). شۇنىڭدىن كېيىن تۇغلۇق تۆمۈرخاننىڭ ماۋارەئۇننەھردىكى باش ۋالىي چوڭ ئوغلى ئىلياس غوجا سەمەرقەندتىكى خەلق قوزغىلىڭىنىڭ زەربىسىدىن قەشقەرگە قېچىپ كەلگەن ئىدى. بۇ ۋاقىتتا قەمرىددىن بەگ قەشقەردە ئۆزىنى «خان» دەپ ئېلان قىلغان ئىدى. ئىلياس غوجىنىمۇ ئۆلتۈردى. پەقەت تۇغلۇق تۆمۈرخاننىڭ ئەمچەكتىكى ئوغلى بىرلا خىزىر غوجا ئامان قالغان ئىدى. ئۇنى بەگلەرنىڭ بېگى خۇدايداتنىڭ ئانىسى مىرئاغا خاتۇن يوشۇرۇپ ساقلاپ قالغان. قەمرىددىن بەگ خىزىر غوجىنى ئۆلتۈرۈش ئۈچۈن كۆپ ئىزلەتكەن بولسىمۇ، ئۇنى تاغلار ئارىسىدا يوشۇرۇلۇپ ژۈرگەنلىكى ئۈچۈن تاپالمىغان.

مىرئاغا خاتۇن خىزىر غوجىنى ئېلىپ كەتكۈچى 12 كىشىنىڭ باشلىقىغا شۇنداق تاپشۇرغان: «بۇ سەپەردە ئادەملەرنىڭ ھەممىسى يات بولسۇن، ئۆز ئادەملىرىڭنى قوشمىغىن، ياتنىڭ ئاداۋىتى بولمايدۇ، ئۆز ئادەملىرىڭ ئەۋلادىڭغا دۈشمەنلىك قىلىدۇ» «تارىخىي رەشىدىيە (زەيلى)» 31-بەت.

بىر پۈتۈن موغۇلستان خانلىقىنىڭ پارچىلىنىشىغا ئاساس سالغان قەمرىددىن بەگ 12 يىل ھۆكۈم سۈرۈپ، ئاخىرى بۇمۇ ئۆلدى. قەمرىددىن بەگ ئۆلگەندىن كېيىن 1383-مىلادىيەدە ئاران دېگەندە خىزىر غوجىنى ئىزلەپ تېپىپ، بارلىق بەگلەرنى ژىغىپ، ئۇنى ئاتىسى تۇغلۇق تۆمۈرخاننىڭ ئورنىغا ئالمالىقتا، 1387-يىلى خانلىق تەختىگە چىقىرىدۇ. بۇ چاغدا خىزىر غوجا 24 ياشتا ئىدى» دەپ يازىدۇ. تارىخچى ئەنۋەر بايتۇر. («شىنجاڭدىكى مىللەتلەر تارىخى» 887-بەت، 1991-يىل، بېجىن).

خىزىر غوجا خانلىققا ئولتارغاندىن كېيىن موغۇلستان (شەرقىي تۈركىستان) خانلىقىنى مۇستەھكەملەش بىلەن مەملىكەتنى چەتنىڭ تەجاۋۇزىدىن ساقلاپ قېلىش مەقسىتىدە غەربىي تۈركىستاندىكى تۆمۈرىيلەر خاندانلىقى بىلەن تۇققانچىلىق مۇناسىۋەت ئورناتتى. خىزىر غوجا قىزى تەۋەككۈل خانىمنى ئەمىر تۆمۈرنىڭ نىكاھىغا بەردى. خىزىر غوجا خاننىڭ قىزىنى نىكاھىغا ئالغانلىقى ئۈچۈن ئەمىر تۆمۈرگە كوراگان (خاننىڭ كۈيوغلى مەناسىدا) دېگەن سۈپەت قوشۇلدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئەمىر تۆمۈرىيلەر موغۇلستان (شەرقىي تۈركىستان) خانلىقىغا قاراتقان بۇلاڭچىلىق خاراكتېرىدىكى قالايمىقان ئۇرۇشتىن توختىدى. خىزىر غوجا خاننىڭ يەنە بىر ئالاھىدىلىكى شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، ئۇ بولسىمۇ پۈتۈن كۈچىنى تۇرپان ئىدىقۇت ئۇيغۇر خانلىقىنى ئۆز ھۆكۈمرانلىقى ئاستىغا ئېلىش ئۈچۈن 1393-يىلى ئۇرغۇن قوشۇن باشلاپ تۇرپان قاراغوجا رايونىغا ھۇجۇم قىلىپ، ئىدىقۇتنى ئۆلتۈرۈپ، ئۇيغۇر ئىدىقۇت خانلىقىنىڭ 527 يىللىق (مىلادىيە 866-يىلدىن 1393-يىلغىچە، بەزى تارىخىي مەنبەلەردە مىلادىيەنىڭ 850-يىلىدىن باشلاپ ئىدىقۇت خانلىقىنىڭ تەشكىل تاپقانلىقى كۆرسىتىلىدۇ) ھۆكۈمرانلىقىنى ئۈزۈل-كېسىل يوقاتتى، بۇ رايونغا ئىسلام دىنىنى تارقاتتى. قۇمۇلغا يۈرۈش قىلىپ، ئۇنى ئىشغال قىلغاندىن كېيىن قۇمۇل خەلقىمۇ ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلدى. ئەينە شۇنىڭدىن باشلاپ مىلادىيە 9-ئەسىرنىڭ 60-يىللىرىدىن بۇ يان ئىككى قىسىمغا بۆلۈنۈپ، دايىم دۈشمەنلىشىپ، بىر-بىرىگە قارشى قان تۆكۈشۈپ كەلگەن قەشقەرىيە ئۇيغۇرلىرى ئاخىرقى ھېسابتا بىرلىككە كەلدى. شۇنىڭ بىلەن قەشقەرىيەدە 10-ئەسىردىن باشلاپ ھۆكۈمرانلىققا ئۆتكەن ئىسلام دىنى ئەندى شەرقىي تۈركىستان بويىچە ئومۇمىيۈزلۈك تارقالغان بىر دىنغا ئايلاندى. دېمەك، خىزىر غوجا خان شەرقىي تۈركىستان تارىخىغا زور تۆھپە قوشقان ئىدى. لېكىن تۇرپان، قۇمۇلدىكى بەزى جاھىل بۇددىست ئۇيغۇرلار 16-ئەسىرگە كەلگەندە ئىسلام دىنىغا كىرىشىپ بولغان ئىدى. خىزىر غوجاخان 1405-يىلى ئاغرىپ ۋاپات بولدى. ئۇنىڭ جەسىدى تۇرپانغا دەپنە قىلىندى. خىزىر غوجا خاندىن ئۈچ ئوغۇل قالدى: مۇھەممەتخان، شەمئى جاھان، چىن تەقىشى جاھانلار ئىدى. مۇھەممەتخان 1405-1415-يىللىرى ئاتىسى ئورنىغا خان بولدى. بۇ مۇسۇلمان دىيانەتلىك كىشى ئىدى. «ھەر قانداق كىشى بېشىغا سەللە يۆگىمەي كەلسە، ئۇنىڭ بېشىغا تاقا مىقىنى قاقاتتى» دەپ يازىدۇ. شاھ مەھمۇت چۇراس «تارىخىي رەشىدىيە (زەيلى)» كىتاۋىدا.

شاھ مەھمۇت چۇراس «تارىخىي رەشىدىيە» كىتاۋىدا: «مۇھەممەتخان ماۋەرائۇننەھردىكى مىرزا ئۇلۇغبەگ بىلەن زامانداش ئىدى. مىرزا ئۇلۇغبەگنىڭ رەسەتخانا قۇرغانلىقىنى ئاڭلاپ مۇھەممەتخانمۇ چادىر كۆلىنىڭ شىمالىدا (بۇ جاي قەشقەر ۋىلايىتى ئۇلۇغچات ناھىيەسىدە) دېگەن جايدا «تاش رابات» بىنا قىلدۇردى» دەپ يازغان بولسا، مىرزا ھەيدەر دوغلاتى ئۆزىنىڭ «تارىخىي رەشىدىيە» كىتاۋى 1-قىسىم 333-334-بەتلىرىدە بۇ توغرىلىق مۇنۇلارنى يازىدۇ: «چادىر كۆل دېگەن جايدا كەشمىر بىنالىرىنىڭ ئۇسلۇبىدا قىلىپ تاش رابات دېگەن چوڭ بىر مەسچىت سالدۇردى. بۇ مەسچىت تامامەن تاشتىن ياسالغان ئىدى. ئۇنىڭ كىرىش ئىشىكىدىكى زالىنىڭ ئېگىزلىكى 20 گەز كېلەتتى. بۇ زالدىن ئۆتكەندە ئۇزۇنلۇقى 30 گەز كېلىدىغان يولەك (دالان) بولۇپ، ئۇنىڭدىن ئۆتكەندە يەنە 20 گەز كېلىدىغان دۈگىلەك زالغا كىرەتتى. زالنىڭ ئەتراپىدا بىر قانچە چىرايلىق كەلگەن كىچىك-كىچىك ھوجرىلار بار ئىدى. بۇ زالنىڭ كۈن پېتىش تەرىپىدە ئېگىزلىكى 15 گەز كېلىدىغان بىر مەسچىت بار ئىدى. بۇ مەسچىتنىڭ 20دىن ئارتۇق ئىشىكى بولۇپ، بۇ ئىشىكلەرنىڭ ھەممىسىلا تاشتىن ياسالغان ئىدى»،— دەيدۇ.

دېمەك، مۇھەممەتخانمۇ ئۆزىنىڭ نەچچە يىللىق ھۆكۈمرانلىقى جەريانىدا ئىسلام دىنىنىڭ رىۋاجلىنىشى ئۈچۈن خېلە كۆپ ئىشلارنى قىلغان. مۇھەممەتخان ۋاپات بولدى، ئۇنىڭ ئىككى ئوغلى قالدى: ئۇلار چىن شىر مۇھەممەت، چىن شىر ئېلى خان ئىدى. شىر مۇھەممەت ئاتىسىنىڭ ئورنىغا خان بولدى. شىر ئېلى خان ئاكىسى قېشىدا ئىدى. شىر ئېلى خان 18 ياشقا كىرگەندە ۋاپات بولدى. ئۇنىڭ ۋەيسخان ئىسىملىك ئوغلى بولۇپ، ئۇ ئاتىسى ئۆلگەندىن كېيىن تاغىسى شىرمۇھەممەت خاننىڭ تەربىيىسىدە ئۆستى.

يۇقۇرىدا بايان قىلىنغان تارىخ ۋەيسخاننىڭ ئاتا-بوۋا ئەۋلادلىرىغا تېگىشلىك.

«تارىخىي رەشىدىيە (زەيلى)» دە يېزىلىشىچە، ۋەيسخان ئەجايىپ ژۈرەكلىك، ھەيۋەتلىك، ساداقەتلىك بىر يىگىت ئىدى. ئۇنىڭ چوڭ بولغاندىن كېيىن شۇنداق چوڭ پادىشاھقا قارشى ئۇرۇش قىلىشى، ئۇنىڭ غەيرەتلىكلىكىدىن بولغان دەيدۇ.

بىزنىڭچە، ۋەيسخاننىڭ ئۆزىنى ئاتا ئورنىدا تەربىيىلەپ چوڭ قىلغان تاغىسىغا قارشى چىقىشى موغۇلستان خانلىرىنىڭ ئەنئەنىگە ئايلىنىپ قالغان ئىچكى قىسمىدىكى زىددىيەتنىڭ تەسىرىدىن خالى ئەمەسلىكىنىڭ تەسىرىدۇر.

ۋەيسخان بىر مەزگىل خانغا قارشى لوپنۇر، تارىم جاڭگاللىرىدا كۈچ توپلاپ، تەختنى تارتىۋېلىشقا ئۇرۇندى، كېيىنچە ئۇ ئەمىر تۆمۈر كوراگاننىڭ ئوغلى شاھروھ مىرزىنىڭ (1408-1448-يىللىرىغىچە) سەركەردارى شاھ ئۆردىنىڭ قولتۇغىغا كىردى ۋە ئۇنىڭ قىزى دۆلەت-سۇلتانخانىمغا ئۆيلەندى. مىلادىيە 1418-يىلى ۋەيسخان شاھ ئۆردىنىڭ ياردىمى ئاستىدا ئۇرغۇن ھەربىي قوشۇن بىلەن ماۋارەئۇننەھردىن كېلىپ شەرقىي تۈركىستانغا ھۇجۇم قىلىپ، شىرمۇھەممەتخانغا قارشى ئۇرۇش ئاچتى. ئۇ قارا قېيىن دېگەن جايدا شىرمۇھەممەتخان قوشۇنلىرىنى ئېغىر مەغلۇپ قىلىپ، شىرمۇھەممەتخان قېچىپ قۇتۇلدى. كېيىن كېسەل بولۇپ، 1418-يىلى ۋاپات بولدى. بۇ جەڭدە غەلىبە قىلغان ۋەيسخان ئالمالىقنى پايتەخت قىلىپ، موغۇلستاننىڭ قانۇنىي ھۆكۈمرانىغا ئايلاندى.

شاھ مەھمۇت چۇراسنىڭ يېزىشىچە، ۋەيسخان دىيانەتلىك مۇسۇلمان ئىدى. خەلقلەر ۋەيسخاننى «ئەۋلىيا» دەپ ئېتىقات قىلىشاتتى، ئۇ 1418-يىلدىن 1428-يىلغىچە 10 يىل داۋامىدا ئىسلام دىنىنىڭ رىۋاجلىنىشى ئۈچۈن كۆپ ئىشلارنى قىلدى. ئۇ بىر تەرەپتىن مەشھۇر ماۋارەئۇننەھردىكى تەرىقەت پىرى غوجا باھاۋىدىن نەقشبەندىنىڭ (1318-1389) شاگىرتى داموللا مەھمۇت كاسانى (فەرغانە يېنىدىكى كاسان شەھىرىدىن)غا قول بېرىپ، پىر تۇتتى.

ۋەيسخاننىڭ پۈتۈن ئۆمرى ئۇرۇش بىلەن ئۆتتى. «تارىخىي رەشىدىيە (زەيلى)» دە يېزىلىشىچە، تۈركىستاندا 61 قېتىم ئۇرۇش قىلغان، بۇ ئۇرۇش ئەنجاندا بولمىغانلىقى ئۈچۈن خەلقى خاتىرجەم ياشىغان. بۇ ئۇرۇش ئاساسىي جەھەتتىن قالماقلار بىلەن بولۇپ، ئۇلار بىلەن 58 قېتىم ئۇرۇشقان ۋە قالماقلارنى كۆپ ئۆلتۈرگەن. ئاخىرى ئۇرۇشلاردا قالماقلارنىڭ قوماندانى ئېسەنتاش غالىپ كېلىپ، ۋەيسخاننى ئۇرۇش داۋامىدا ئىككى قېتىم ئەسىر ئالغان. بولسىمۇ ئېمىشقىدۇ ئېسەنتاش ۋەيسخاننى ئىززەت بىلەن قايتۇرغان ئىدى.

بۇ يەردە ۋەيسخان توغرىلىق شۇنداق بىر ھەقىقەتنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋالدۇقكى، ئۇ بولسىمۇ باشقا موغۇلستان خانلىرىغا قارىغاندا ئۆز مەملىكىتى بىلەن خەلقىنى موڭغۇل باسقۇنچىلىرىنىڭ ئاسارىتىدىن قۇتقۇزۇپ ئېلىش ئۈچۈن 58 قېتىم قالماقلار بىلەن ئۇرۇش قىلغانلىقى، ئاخىرىدا دۈشمەنگە ئەسىرگە چۈشۈپ تۇرۇپمۇ ئۆلۈمگە باش ئەگمەي، ئەگەر ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلسا، دۈشمەن دېمەستىن جىگەر باغرى سىڭلىسىنى بېرىپ، ۋەتەننى ساقلاپ قېلىشتا، ئۇرۇش ماجرالىرىنى تۈگىتىپ، خەلققە ئاسايىش يارىتىشتا كۆرسەتكەن ئالىيجاناپ ئىشى ئۈچۈن بۇ ئىنساننى تەۋەررۈك بىلىپ، قانچە ھۆرمەتلىسەك ئەرزىيدۇ— دېيىلگەن.

1946-يىلى غۇلجا شەھىرىدە نەشر قىلىنغان «كۆرەش» ژۇرنىلىنىڭ ئىيۇل، ئاۋغۇست قوش سانىدا «شەرقىي تۈركىستان تارىخى» توغرىسىدا چوڭ ماقالە بېسىلغان. ئۇ ماقالىدا ۋەيسخان توغرىسىدا «موغۇلستان خانلىرى ئىچىدە ئۇۋەيسخان ياكى ۋەيسخان مەشھۇردۇر. ئۇ پايتەختنى تۇرپانغا كۆچۈردى ۋە شۇ يەردە قاتتىق قوللۇق بىلەن ئۆز پادىشالىقىنى ژۈرگۈزۈپ تۇردى. ئوغلى يۇنۇس ۋە ئەيسا پوتا (ئەسلى ئېسەن بوقا- ئۈچىنچى)لەر بىلەن سوقۇش ژۈرگۈزۈپ تۇرغانلىقىنى يازىدۇ.

— شۇنداق ۋاقىتتا،— دەپ يازىدۇ شاھ

(ئاخىرى 8-بەتتە).

خەلقىمىز ماقال-تەمسىللىرىنىڭ تۇنجى شەرھلىگۈچىسى

ئىلىم ئەھلى كەڭ كىتابخانىلارغا ياخشى ئايانكى، دۇنيا قىياسىي تىلشۇناسلىقىنىڭ دەسلەپكى ھۇلىنى سالغۇچىلارنىڭ بىرى مەۋلانا مەھمۇت قەشقەرىي ئۆزىنىڭ نادىر ئەسىرى «**تۈركىي تىللار دىۋانى**»غا يەتتە مىڭغا يېقىن ئۇيغۇر ۋە باشقا قېرىنداش تۈركىي خەلقلەرنىڭ سۆز ھەم ئىبارە- ئاتالغۇلىرىنى جەملىگەن ۋە ئۇلارنىڭ لۇغۇي مەنىسىنى ئەرەپ- ئىسلام دۇنياسىغا قىسقىچە ئىزاھلاپ، چۈشەندۇرگەن. شۇنداقلا ئۇز زامانىسىدىكى ئۇيغۇر (خاقانىيە تىلى؛ كېيىنرەك چاغاتاي تىلى، قەشقەر ئەدەبىي تىلى دەپمۇ ئاتالغان) ۋە باشقا تۈركىي خەلقلەر، ئېلەت ۋە تايپىلارنىڭ فونېتىكىسى، لېكسىكىسى، مورفولوگىيەسى توغرىلىق قىممەتلىك ئىلمىي مەلۇماتلارنى كەلتۈرگەن.

ئالىم ئەسەرگە كىرگۈزۈلگەن سۆز ۋە ئاتالغۇلارنىڭ، ئىسىم ۋە ئىبارىلەرنىڭ لۇغەت مەنىسىنى شەرھلەشتە كۆپ ئىزدىنىپ، ئۇرغۇن ئەجىر سىڭدۈرگەن. «مەن بۇ كىتابنى ھېكمەتلىك سۆزلەر، سەجئىلەر، ماقال- تەمسىللەر، بېيىت- قوشاقلار، رەجەزلەر ۋە ئەسىرىي پارچىلار بىلەن بېزەپ مەخسۇس ئېلىپبە تەرتىۋىدە تۈزۈپ چىقتىم. ئۇگەنگۈچى ۋە قىزىقتۇرغۇچىلارنىڭ كېرەكلىك سۆزلەرنى ئاسان تېپىشى ئۈچۈن، بىر نەچچە ژىللار مۇشەققەت چېكىپ، سۆزلەرنى جاي- جايىغا قويدۇم. تۈتۇقلىرىنى ئاچتىم، چىگىشلىرىنى يەشتىم» («**دىۋان**». 1- توم، 4- بەت) - دېگەن ئالىمنىڭ ھەقلىق ئېيتقانلىقىغا ئېكەنلىكىگە ئەمىن بولىمىز.

«**دىۋان**»دىن خەلق ئېغىز ئىجادىيىتى ئەمۇنىلىرىنىڭ، خۇسۇسەن، ئىخچام ھېكمەتلىك ئىبارىلەر ۋە ماقال- تەمسىللەرنىڭ ئورۇن ئېلىشى، ئوز نۇۋىتىدە ئەسەردىكى ھەر بىر سۆز ۋە ئىسىم- ئاتالغۇلارنىڭ كىتابخانلار خاتىرىسىدە ياخشى ساقلىنىشىغا، ئەسەرنىڭ قىزىقارلىق ھەم راۋان ئوقۇلۇشىغا زېمىن ياراتقان.

«ماقاللارنى چۈشىنىش، شەك- شۈبىسىزكى، چوڭ قىيىنچىلىقلارنى تۇغدۇرىدۇ»- دەپ يازغان ئېدى ئاتاقلىق رۇس تۈركشۇناس ئالىمى ۋ. ئا. گوردلېۋسكىي (1876- 1956- ژىللار). دەرھەقىقەت، مەھمۇت قەشقەرىي ئوزى توپلىغان خەلق ماقال- تەمسىللىرىنىڭ قىسقىچە شەرھىنى؛ ئىلاۋە قىلىپ ئوتمىگىنىدە، بۈگۈنكى ھەم كېلەچەك ئەۋلات ئۇلارنىڭ ئەينى مەنىسىنى تەل- توكۇس چۈشىنىپ كېتەلىشى خېلىلا مۈشكۈل بولغان بولاتتى، ئەلۋەتتە.

بىز «**تۈركىي تىللار دىۋانى**»نىڭ ھەر ئۈچ تومىنى كوزدىن كەچۈرۈپ چىقىپ، ئۇنىڭدا 283 ماقال- تەمسىلنىڭ، جۈملىدىن: 1- تومدا- 158، 2. تومدا- 42، 3. تومدا- 83 ماقال- تەمسىلنىڭ قەيت قىلىنغانلىقىنى ئېنىقلىدۇق. 30دىن زىيادە ماقال ۋە تەمسىللەر ھەر ئۈچ تومدا دېگىدەك، ئىسىم ۋە ئاتالغۇلارنىڭ چۈشەنچە- شەرھىدە تەكرارەن ئىشلىتىلگەن (بىز بۇ ماقال- تەمسىللەرنى ھازىرقى زامان يەتتىسۇ ئۇيغۇر ئېلىپبەسى تەرتىۋىدە تۈزۈپ چىقتۇق).

ئەڭ ئەۋۋال شۇنى ئېيتىپ ئوتۇش كېرەككى، ئالىم ماقال- تەمسىللەرنى تەكرارەن ئىشلەتكىنىدە، ئۇلارنىڭ تەركىۋىدىكى سۆز ۋە ئىسىم ئاتالغۇلارنىڭ ھەر قايسى باپلاردا كېلىشىگە ماسلىغان. مەسىلەن «**ئاي، تولۇن بولسا، ئەلكىن ئىملەمەس**»- «ئاي تولۇن بولسا، قول بىلەن (ئىملاپ، ئىشارە قىلىنىپ) كورسىتىلمەس» دېگەن ماقال «ئوتتۇرىسى ھەرىكىلىك سۆزلەر باپلىرىدا» خاس ئىسىم «**ئاي**»نى ئايدىڭلاشتۇرۇشتا، «تورت ھەرپلىكلەر باپلىرى»دا بولسا، «ئىملەدىم» پېئلىنى (يېقىن ئوتكەن زامان، بىرىنچى شەخس، بىرلىك) ئېلىپ، ئۇنىڭ شەخسىز پېئللاردىن كەلگۈسى زامان سۈپەتداش شەكلى «**ئىملەمەس**» بولۇپ ئۆرلىنىشىنى كورسىتىشتە ئىشلەتكەن (قاراڭ: «**دىۋان**». **1- توم**، 112- ۋە 378- بەتلەر). ئۇشبۇ ماقالنى ئالىم بىرىنچى مىسالدا: «تولۇن ئاي قول بىلەن كورسىتىلمەس، چۈنكى ئۇنى كوزى ئوچۇق ھەممە ئادەم كورەلەيدۇ. بۇ ماقال ھەر بىر مەشھۇر نەرسىگىمۇ تەمسىل قىلىپ ئېيتىلىدۇ»- دەپ شەرھلىسە، ئىككىنچى مىسالدا: «بۇ ماقال ھەممىگە ئايان بولغان نەرسىلەر ھەققىدە ئېيتىلىدۇ»، - دەپ قىسقىچىلا ئىزاھلايدۇ. خۇددى موشۇنىڭغا ئوخشاشلا «**دىۋان**»**نىڭ** 1- توم، 361- سەھىپىسىدە نەقىل كەلتۈرۈلگەن: «**بىر تويىن باشى ئاغرىسا، قاموغ تويىن باشى ئاغرىماس**»- «بىر تەۋادار (تويىن)نىڭ بېشى ئاغرىسا، ھەممە تەۋادارنىڭ بېشى ئاغرىماس» دېگەن ماقال ئەسەرنىڭ 3- توم، 232- بېتىدە قەيت قىلىنىپ، بىرىنچى مىسالدا «**ئاغرىدى**» پېئلىنى، ئىككىنچى مىسالدا بولسا، «**تويىن**» ئۇمۇمىي ئىسمىنى چۈشەندۇرۇشتە ئىشلىتىلگەن. ۋ. ب.

ئالىم شۇنداقلا، ئايرىملىغان ماقال- تەمسىللەرنى تەكرارەن ئىشلەتكىنىدە، ئۇلارنىڭ ئەسلىدىكى تولۇق ۋارىيانتىنى كورسىتىپ ئوتۇشنىمۇ ئەزەردىن ساقىت قىلمىغان، مەسىلەن، «**دىۋان**»**نىڭ** 2- توم، 456- سەھىپىسىدە ئىشلىتىلىپ: «بۇ ماقال ئاتىنىڭ ئوتكۈزگەن جىنايىتى ئاتىدىن كېيىن بالىغا ئارتىلىدىغانلىقىغا قارىتىپ ئېيتىلىدۇ»، - دەپ شەرھ بېرىلگەن: «**ئاتاسى ئاچىغ ئالملا يەسە ئوغلىنىڭ تىشى قامار**»- «ئاتىسى ئاچچىق ئالما يېسە، ئوغلىنىڭ چىشى قامار» دېگەن ماقال ئەسەرنىڭ 3- توم، 371- 72- بەتلىرىدە: **ئاتاسى ئاناسى ئاچىغ ئالملا يەسە ئوغلى قىزى تىشى قامار**» شەكلىدە ئېلىنىپ «بۇ ماقال ئاتا- ئانىسىنىڭ ئوتكۈزگەن جىنايىتى ئۈچۈن بالىلىرىنىڭ تۇتۇلۇشى ۋە سوراققا تارتىلىشىغا ئىشارە قىلىپ ئېيتىلىدۇ»، - دەپ شەرھلەنگەن.

مەھمۇت قەشقەرىي خەلق ماقال- تەمسىللىرىنى توپلىغان چاغدا بەزى بىر ئىسىم- ئاتالغۇلارنىڭ ھەر خىل ئېيتىلىپ، ھەر خىل يېزىلىسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ ئەسلىدە مەنىداش (سىنونىم) سۆزلەر ئېكەنلىكىنى كورسىتىش ئۈچۈن بەزى ماقاللارنىڭ ۋارىيانتلىرىنى ئىشلەتكەنلىكىنى كورىمىز. مەسىلەن، 1- توم، 554- بەتتە نەقىل كەلتۈرۈلگەن: «**قالىن قۇلان چوففاسىز بولماس**»- «قۇلان ئۇيۇرى (پادىسى) يول باشلىغۇچىسىز بولماس» دېگەن ماقال شۇ تومنىڭ 634- بېتىدە: «**قالىن قاز قۇلاۋۇسىز بولماس**» يەنى: «غاز توپى باشلامچىسىز بولماس» ۋارىيانتىدا ئېلىنغان. ھەر ئىككى ماقالدىكى «**چوففا**» ۋە «**قۇلاۋۇز**» سۆزلىرى ئەسلىدە يول باشچى، قۇر بېشى، باشلامچى، يېتەكچى؛ مەلۇم دەرىجىدە قوللانما، دەستۇر، قىبلىنامە دېگەنگە ئوخشاش مەنىداش چۈشەنچىلەرنى بېرىدىغان ئۇمۇمىي ئىسىملاردۇر. ئالىمنىڭ «**چوففا**» سۆزىگە: «قىپچاق ۋە ئوغۇز تىللىرىدا»، - دەپ ئىزاھ بەرگىنىگە قارىغاندا، بۇ سوز تارىراق (ئەشۇ ئىككى خەلقتىلا) دائىرىدە، «**قۇلاۋۇز**» بولسا كەڭ دائىرىدە (تامام تۈركىيلەردە) قوللىنىلغان بولسا كېرەك. «بۇ ماقال ھەممە ئىشتا توزىگە قارىغاندا يول بىلىدىغان كىشىگە بويسۇنۇشقا ئۇندەپ ئېيتىلىدۇ»، - دەپ شەرھلەيدۇ ئالىم.

«**دىۋان**»**دا شۇنداقلا**، بىر خىل ئېيتىلىپ، بىر خىل يېزىلىسىمۇ، لېكىن باشقا- باشقا مەنىلەرگە ئىگە (ئومونىم) سۆزلەر بىلەن كەلگەن ماقاللارمۇ نەقىل كەلتۈرۈلگەن. مەسىلەن، 3- توم، 507- سەھىپىسىدىكى: «**قالىك بەرسە قىز ئالىر كەرەك بولسا قىز ئالىر**» دېگەن ماقال سوزىمىزنىڭ تەستىغىدۇر. مەزكۇر ماقالنىڭ بىرىنچى كومپونېنتىدىكى «**قىز**»- قىزبالا، ئىككىنچى كومپونېنتىكى «**قىز**»- **قىممەت**، ئەتىۋا مەنىلىرىدە. بۇنى بىز يەنىلا مەھمۇت قەشقەرىينىڭ «**دىۋان**»نىڭ 1- توم، 426- 27- سەھىپىلىرىدە «**قىز**» سوزىگە بەرگەن چۈشەندۇرۇشلىرىدىن ئېنىقمۇ ياخشى بىلەلەيمىز. ئۇنىڭدا ئاتالمىش سۆز ئۇمۇمىي ئىسىم، خاس ئىسىم ۋە سۈپەت بولۇپ كېلىشى كورسىتىلگەن، يەنى 1.**قىز** - قىممەت، قىممەتلىك نەرسە؛ (ھازىرقى تىلىمىزدا «قىس»- ھەممە نەرسە قىس بولۇپ كەتتى). 2. **قىز**- چورە، كېنىزەك؛ 3. **قىز**- قىزبالا؛ 4. **قىز**- قىزقۇش- كوكتاغاق (بىر خىل قۇش)؛ 5. **قىز**- قىز كىشى- بېخىل كىشى. ئالىم بېخىل مەنىسىدىكى قىز (سۈپەت)غا ئارغۇچە دەپ ئىزاھ بېرىش بىلەن: «**قىز كىشى ساۋى يورىغلى بولماس**»- «بېخىل كىشىنىڭ داڭقى چىقماس» دېگەن ماقالنى كەلتۈرىدۇ ۋە: «بۇ ماقال كىشىلەرنى ياخشى نام چىقىرىپ، شوھرەت قازىنىش ئۈچۈن سېخىي بولۇشقا ئۇندەپ ئېيتىلىدۇ» دەپ شەرھلەيدۇ.

«تۈركىي تىللار دىۋانى»دا يەنە بەزى بىر ئىككى كومپونېنتلىق ماقال- تەمسىللەرنىڭ بىر ئورۇندا ھەر ئىككى كومپونېنتى تەكرارەن ئېلىنسا، ئىككىنچى بىر ئورۇندا ئەينەن شۇ ماقالنىڭ بىرلا كومپونېنتى ئېلىنغانلىقىنى بايقايمىز. مەسىلەن، 1- توم، 462- بەتتە مىسال كەلتۈرۈلگەن: «**سوگۈت سۇلىگە قازىڭ قاسىگا**»- «سوگەتكە- ئەۋرىشىملىك، قېيىنغا قاتتىقلىق يارىشار» دېگەن ماقال 3- توم، 206- بەتتە: «**قازىڭ قاسىگا**»- «قېيىنغا- قاتتىقلىق» دەپ بىرلا كومپونېنتتا كەلگەن. مەزكۇر ماقالنىڭ ئىككى كومپونېنتىنىڭ ئايرىم- ئايرىم ئېلىنىشى، مەزمۇنغا پۇتۇر يەتكۈزمىگەن ھالدا بىرىنچىسىدە «**سوگەت**»، ئىككىنچىسىدە «**قاز**»- «قوۋزاق، پوست» ئۇمۇمىي ئىسمىنى ئىزاھلاشتا ئىشلىتىلىپ، «بۇ ماقال ھەر بىر نەرسە ئوز ئەسلىگە تارتقىنى ياخشى، دېگەن مەنىدە كېلىدۇ» دەپ شەرھلەنگەن.

تەكىتلەپ ئوتىدىغان نەرسە شۇكى، نەقىل كەلتۈرۈلگەن ماقالنىڭ ئىككىنچى كومپونېنتى ئەسلىدە: «**قازىڭ قازىگا**»- «قېيىن- قوۋزىقىغا (تارتىدۇ)» ياكى «قېيىن قوۋزىقى بىلەن» بولۇشى كېرەك ئېدى (بۇنى تەرجىمانلارمۇ قەيت قىلىشقان). چۈنكى گەپ «**قازىڭ- قېيىن**» ئۈستىدە ئەمەس، بەلكى «**قاز**- قوۋزاق، پوست» ئۈستىدە بولىۋاتىدۇ. مەھمۇت قەشقەرىي بۇ ھالنى شۇنداق ئىزاھلايدۇ: «بۇ يەردە «**ز**» ھەرپى «**س**»غا (يەنى قازىگا - قاسىگا بولۇپ. م. ئا.) ئالماشقان. چۈنكى «**ز**» ھەرپى ئوزىدىن ئاۋال كەلگەن سوزدە ئوز ھەسسىسىنى ئالغانلىقتىن، كېيىنكى سوزدە «**ز**» ھەرپىگە ئورۇن قالمىغان». 3- توم، 206- بەت.

ھەممىگە ئايانكى، تاۋۇشلارنىڭ ئاھاڭداشلىق (سىنگارمونىزم) قانۇنىغا بىنائەن پەقەت يانمۇيان كەلگەن بوغۇم ياكى تاۋۇشلارلا بىر- بىرىگە تەسىر قىلىپ قالماستىن، بەلكى ئالدىن- كېيىن كەلگەن سوزلەرمۇ ئاھاڭداشلىق تەقازاسىغا بويسۇنىدۇ. بولۇپمۇ «**ن**» تاۋۇشىنىڭ «**م**» تاۋۇشى بىلەن، «**ش**» ۋە «**ژ**» تاۋۇشلىرىنىڭ «**س**» تاۋۇشى بىلەن نۇۋەتلىشىشى دائىملىق ھالدۇر. دېمەك، ژۇقۇرقى مىسالدىن كېلىپ چىقىپ ئېيتقاندا، ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدىكى تاۋۇشلارنىڭ ئاھاڭداشلىق قانۇنىيىتى بۇنىڭدىن مىڭ ژىللار مۇقەددەم مەۋجۇت بولغان ۋە يازما ھەم ئېغىز ئىجادىيەتلىرىدە ئوز ئىپادىسىنى تاپقان.

سوز نۇۋىتىدە ئالاھىدە قەيت قىلىپ ئوتىدىغان نەرسە شۇكى، بىز «**دىۋان**»نى كوزدىن كەچۈرۈپ ئولتىرىپ، ئەسەردە ئۇچرىمىسىمۇ، لېكىن ھازىر كەڭ ئىستېمالدا ئىشلىتىلىپ كېلىۋاتقان بىر نەچچە ماقال- تەمسىللەردىكى ئايرىم چۈشىنىكسىز سوز- ئىبارىلەرگە جاۋاپ تاپتۇق. مەسىلەن، «**ساڭا قاراپ مەن، ئىشىككە قاراپ دەم**»، «**كېلىنىڭنى كەلگەندە كور، زېپ- زېننىتىنى- يايغاندا**» دېگەن ماقاللاردىكى «**دەم**» ۋە «**زېپ- سەپ**» سوزلىرىگە «**دىۋان**» توۋەندىكىچە ئىزاھ بېرىدۇ: «**تەم- دەم**. تىرەك. قاپۇغ تەملەدى- قۇۋۇق دەملىدى، يەنى ئىشىككە دەم سالدى» (1- توم، 439- بەت). دېمەك، «**دەم**» قۇلۇپ ۋە ئىلغۇغا ئوخشاش تومۇردىن ئىشلەنگەن ماتېرىياللار بەكمۇ قىس بولغان دەۋرلەردە ئىشىك ھەم دەرۋازىلارنى تاقاش ئۈچۈن ئىشلىتىلگەن مەخسۇس ياغاچ تىرەك، ياغاچ بالداق ۋە باشقىلارنىڭ تۇردىش ئىسمى. ئەندى ئىككىنچى ماقالدىكى ئەرەپچە زىننەت (كوركەم، چىرايلىق بېزەكلىك نەرسە) سوزىنىڭ ئالدىدىن كېلىپ، قوش سوز ھاسىل قىلغان «**زېپ**» ئەسلىدە قېدىمىي ئۇيغۇر تىلىدا «**سەپ**» بولۇپ، تاۋۇشلارنىڭ ئاھاڭداشلىقى تەقازاسىدىن (يەنى ئەكسى تەسىرات تۇپەيلىدىن) ئالدىنقى «**س**» تاۋۇشى «**ژ**»غا نۇۋەتلەشكەن. بۇ ئۇمۇمىي ئىسىمنى مەھمۇت قەشقەرىي شۇنداق ئىزاھلايدۇ: «**سەپ**. كېلىن بولغۇچى قىز ئۈچۈن تەييارلانغان ئوي جاھازلىرى» (قاراڭ: «دىۋان». 1-توم، 418-بەت).

«ھەر بىر ماقالدا ئەشۇ ماقالنى ياراتقان خەلقنىڭ كىملىكى نامايەن بولىدۇ»، - دەيدۇ ئۇلۇق رۇس يازغۇچىسى ل. ن. تولستوي. دەرھەقىقەت، بىز مەۋلانە مەھمۇت قەشقەرىي توپلاپ، ھەر قايسىسىغا شەرھ- يازغان ماقال- تەمسىللەرنى كوزدىن كەچۈرگىنىمىزدە، ژىراق ئوتمۇشتىكى ئاتا- بوۋىلىرىمىزنىڭ بېسىپ ئوتكەن تارىخىي يولىنى، تۇرمۇش تەرزىنى، ئورپى- ئادەتلىرىنى، شاتلىقى ۋە قايغۇ- ئەلەملىرىنى، خۇسۇسەن، ئۇلارنىڭ ئوزى تەركىۋىي قىسمى بولغان ماددىيەت دۇنياسىغا نىسبەتەن مۇناسىۋىتى ھەم تەپەككۇر قىلىش ئىقتىدارىنى مەلۇم دەرىجىدە بولسىمۇ ئىلغا قىلالايمىز ۋە چۈشىنەلەيمىز.

ئەڭ مۇھىمى يەنە شۇنىڭدىنمۇ ئىبارەتكى، ئالىم بەزى بىر ماقاللارنىڭ شەرھىدە سالنامە- شەجەرەلەر ئارقىلىق بىزگە قىسمەن مەلۇم ۋە نامەلۇم بولغان ۋاقىئە-ھادىسىلەر توغرىلىقمۇ ئۇچۇر بېرىدۇ. مەسىلەن، ھازىرقى دەۋردە بارلىق تۈركىي خەلقلەر دېگىدەك ئىشلىتىپ كېلىۋاتقان «**ياغاچ كەسسەڭ، ئۇزۇن كەس، تومۇر كەسسەڭ، قىسقا كەس**» دېگەن ماقالنىڭ (بۇ ھەقتە ئەدەبىياتشۇناس س. موللائۇدۇۋمۇ توختىلىپ ئوتكەن، قاراڭ: «**يېڭى ھايات**» گېزىتى 1982-ژىل. 3-(1720) سان). ئەسلى ۋۇجۇدقا كېلىشتە قايسى مىللەتكە مەنسۇپلىگىنى

خەلقىمىز ماقال-تەمسىللىرىنىڭ ئۈنچى شەرھلىگۈچىسى

يەنىلا «دىۋان» ئارقىلىق ئايدىڭلاشتۇرالايمىز.

ئەسەرنىڭ 2-توم، 14-سەھىپىسىدە «**كەسمەك**» پېئىلىنى ئىزاھلىغان ئالىم شۇنداق دەپ يازىدۇ: «**كەسدى-كەستى.** ئول يىغاچ كەسدى- ئۇ ياغاچ كەستى. باشقىلاردىمۇ شۇنداق (كەسەر-كەسمەك). ماقالدا مۇنداق كەلگەن: **ئۇيغۇر يىغاچ ئۇزۇن كەس تومۇر قىسقا كەس** - ھەي ئۇيغۇر، ياغاچ كەسسەڭ، ئۇزۇن كەس، تومۇر كەسسەڭ، قىسقا كەس؛ چۈنكى تومۇرنى ئۇزارتقىلى بولىدۇ. ئۇيغۇرلارنىڭ بىر جارچىسى باركى، ئۇ ھەر كۈنى شۇنداق ھېكمەتلىك سوزلەرنى (خەلققە) ئۈگىتىدۇ».

ژۇقۇرىدىكى نەقىلدىن ئاددىلا شۇنداق ئىككى خۇلاسە چىقىرىش مۇمكىن. بىرىنچىدىن، «**دىۋان**»دىن ئورۇن ئالغان كوپلىگەن ماقال - تەمسىل ۋە ھېكمەتلىك ئىبارىلەر پەقەتلا ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئىجادىيىتىگە مەنسۇپ. ئىككىنچىدىن، گېزىت-ژۇرنال، رادىو ۋە تېلېۋىزىيىگە ئوخشاش ھازىرقى زامان ئاممۇۋي تەشۋىقات ۋە تەرغىبات ۋاستىلىرى بولمىغان بىر دەۋردە پېرىشتە سۈپەت نۇرانىي مويسەپىتلەرنىڭ، ئاتلىق ۋە پىيادە جارچىلارنىڭ ئۇيغۇر شەھەر ۋە يېزىلىرىدا، كەنت-قىشلاقلىرىدا، ئالىم ئېيتقاندەك، ھېكمەتلىك سوزلەرنى ئۈگۈت ۋە نەسىھەت قىلىپ ژۇرۇشى خەلقىمىزنىڭ تا ئەزەلدىنلا پەن-مەدەنىيەت، ئىلمۇ-مەرىپەتكە ئىخلاسمەن خەلق ئىكەنلىگىدىن يارقىن دالالەتتۇر.

سوزىمىزنىڭ ئەستىغى سۈپىتىدە ھېكمەتلىك ئىبارىلەردىن يەنە بىر مىسال كەلتۈرۈپ ئوتەيلى. «دىۋان» نىڭ 1-توم، 557-58-سەھىپىلىرىدە «**بىلگە**» ئۇمۇمىي ئىسمىغا: ھېكىم، دانىشمەن، پەيلاسوپ، ئالىم، بىلىمدان ۋە ئاقىل دېگەن چۈشەنچىلەرنى بەرگەن بۈيۈك تىلشۇناس ئاتالمىش ئىسمىغا نەقىل كەلتۈرۈپ، تۆۋەندىكىچە يازىدۇ: «**بىلگە-ئاقىل**» شېئىردا مۇنداق كەلگەن:

بىلگە ئەرىگ ئەزگۈ ئۇتۇپ سوزىن ئەشت،
ئەرزەمنى ئوگرەنىپەن ئىشقا سورا.

(بىلىملىك ئادەمنى ئىززەتلەپ، سوزىنى ئىشت، پەزىلىتىنى ئۈگىنىپ، ئىشقا ئاشۇر)...

بۇ سوز «**بىلگە بەگ**» دەپ ئەرلەرنىڭ ئېتىمۇ بولۇپ كېلىدۇ. ئۇيغۇر خاقانى «**كول بىلگە خان**» دەپ ئاتىلاتتى، بۇ **ئەقلى** سۇ ژىغىلغان يەرگە، يەنى كولگە ئوخشاش كەڭ دېگەنلىك بولىدۇ. شۇنىڭدەك، ئەقىللىق كىشى «**بوگۇ بىلگە**» دەپ ئاتىلىدۇ».

ئالىم «**بىلگە**» سوزىنى شەرھلەشتە «**بەلگۈ**» سوزىنى چىقىش نۇقتا قىلغانلىقىنى، يەنى «**بىلگە**» ئۇمۇمىي ئىسمى ئەسلىدە «**بىلمەك**» سوزىدىن ياسالغانلىقىنى، ئۇنىڭ ئالدىدىكى «**قۇت بەلگۈسى بىلىك**» (ھازىر كوپرەك «بەخت بەلگۈسى-بىلىم» ۋارىيانتىدا ئىشلىتىلىپ كەلمەكتە) دېگەن ماقالىنىڭ نەقىل كەلتۈرۈلۈشىدىن ئىلغا قىلالايمىز.

دېمەك، بىزنىڭ ئاقىل ئەجداتلىرىمىز مەھمۇت قەشقەرىي ياشىغان دەۋرلەردىن مىڭ ژىللار مۇقەددەم بىلىمنىڭ ئىجتىمائىي ھاياتتا تۇتقان ئورنىنى بەلگۈلەپ، ئۇنىڭ ئىنسانىنىڭ ئىش پائالىيىتىدە-ھەر قانداق بىر ۋاقىئەلىكنى ئوزلەشتۈرۈش، تەپەككۇر قىلىش، تارىخىي جەريانلارنى يېگىچە قايتىدىن ھاسىل قىلىش، تەجرىبە ۋە چۈشەنچىلەرنى ئومۇملاشتۇرۇش ۋاستىسى ئىكەنلىگىگە ئەھمىيەت بېرىشكەن ۋە قۇت بىلەن بىلىكنى ئوزئۇۋي باغلاشتۇرۇپ قارىغان. شۇڭلاشقىمۇ ئۇلار ئوز خانلىرىنى خاس ئىسمىدىن تاشقىرى؛ قۇتلۇق بىلگە قاغان، ئالىپ قۇتلۇق بىلگە قاغان، كۈن تەڭرىدە ئۇلۇغ بولمىش قۇت كۈچلۈك بىلگە قاغان... دېگەنگە ئوخشاش ئۇنۋانلار بىلەن ئاتىشىپ كەلگەن.

«تىلمۇ ئاڭغا ئوخشاشلا قېدىمىيدۇر» (ك. ماركس). شۇڭلاشقىمۇ «تۈركىي تىللار دىۋانى» نىڭ 3-توم، 183-سەھىپىسىدە «**تىل**» سوزىنىڭ تورت خىل مەنىدە كېلىشىنى ئىزاھلىغان ئالىم «**ئەردەم باشى تىل**»- «ئەدەپ-ئەردەم بېشى-تىل» دېگەن چوڭقۇر مەزمۇنلۇق ماقالنى مىسال كەلتۈرسە، بۇ سوزنىڭ يەنە بىر مەنىسىنى كورستىشتە: «تىل، سوز. «**ئۇيغۇر تىلى**»، «**خىتاي تىلى**» دېگەن سوز شۇنىڭدىن ئېلىنغان»- دەپ يازىدۇ. بۇنىڭدىن بىز ئاددىيلا خەلق تىلى دېگەن چۈشەنچىنىلا ئەمەس، بەلكى ئەشۇ دەۋردىلا مۇقۇملاشقان، ئوز قانۇن-قائىدىلىرىگە ئىگە ئۇيغۇر يازما ئەدەبىياتىنىڭ تىلى دېگەن چۈشەنچىنى پەرىق ئېتەلەيمىز.

مەھمۇت قەشقەرىي ئوز «دىۋانى»دا بىز سوز ژۇرگۈزۋاتقان ماقال-تەمسىللەرنىڭ ئۇ دەۋرلەردە «**ساۋ**» دەپ ئاتالغانلىقىنى، ئۇنىڭ يەنە: «قىسسە، ھېكايە، چوچەك، خەت، خەتچەك، سوز دېگەنگە ئوخشاش مەنىلەرنى ئاڭلىتىدىغانلىقىنى ئۇقتۇرىدۇ (قاراڭ: «دىۋان». 3-توم، 210-11- بەتلەر).

ژۇقۇرىدا بىر قۇر تەكىتلەپ ئوتكىنىمىزدەك، «تۈركىي تىللار دىۋانى»غا جەملەنگەن ۋە مەھمۇت قەشقەرىي تەرىپىدىن ئىنچىكە شەرھلەر يېزىلغان ماقاللارنىڭ ئاساسىي قىسمى بىزنىڭ ئوتمۇش ئەجداتلىرىمىز تەپەككۇرىنىڭ ئالماس زەررىلىرىدۇر. بۇنى تۆۋەندىكى بىر قانچە مىساللاردىنلا ئېنىق كورۇش مۇمكىن.

1. ئوتمۇشتە ۋە ھازىر ئەينەن ئىشلىتىلىپ كېلىۋاتقان ماقاللار.

ئوتمۇشتە: 1-توم، 48-بەت.
قۇش قاناتىن ئەر ئاتىن.
ھازىر: قۇش قانىتى بىلەن،
ئەر ئېتى بىلەن.

ئوتمۇشتە: 1-توم، 61-بەت
ئوت تەسە ئاغىز كويمەس.
ھازىر: ئوت دېگەنگە ئېغىز كويمەس.

ئوتمۇشتە: 2-توم، 26-بەت
تىل تۈگمىشىن تىشىن يازماس.
ھازىر: تىل بىلەن تۈگۈلگەن چىش بىلەن يېشىلمەس.

ئوتمۇشتە: 3-توم، 38-بەت.
ئوتلۇگ ئىنچۇ يەردە قالماس.
ھازىر: توشۇك مونچاق يەردە قالماس.

ئوتمۇشتە: 3-توم، 89-بەت
قانىغ قان بىلە يۇماس.
ھازىر: قاننى قان بىلەن ژۇيۇپ بولماس. ۋە باشقىلار.

2. خاس ئىسىم ۋە سوز- ئاتالغۇلاردىكى مەلۇم ئوزگىرىشلەر بىلەن ئىشلىتىلىپ كېلىۋاتقان ماقال-تەمسىللەر.

مەھمۇت قەشقەرىيدە:
1-توم، 73-بەت.
ئاشىچ ئايۇر تۇۋۇم ئالتۇن،
قامىچ ئايۇر مەن قايدا مەن.

بۇگۈن: قازان ئېيتۇر: تۇۋىم ئالتۇن،
چومۈچ ئېيتۇر: مەن قايدىمەن.

مەھمۇت قەشقەرىيدە:
1-توم، 338-بەت
قارغا قازقا ئوتكۈنسە پۇتى سىنۇر.
بۇگۈن: قارغىنىڭ مېڭىشىنى دورايمەن دەپ،
قۇچقاچنىڭ چېتى ژىرىلىپتۇ.

مەھمۇت قەشقەرىيدە:
1-توم، 433-بەت
قىش قونۇقى ئوت.
بۇگۈن: قىشنىڭ گۈلى- ئوت.

مەھمۇت قەشقەرىيدە:
3-توم، 500-بەت
ئىككى قوچقار باشى بىر ئەشچىتە پىشماس.
بۇگۈن: ئىككى قوچقارنىڭ بېشى بىر قازاندا پىشماس.

3. «**تۈركىي تىللار دىۋانى**»دىكى بەزى بىر ئىككى كومپونېنتلىق ماقال-تەمسىللەرنىڭ ھازىرقى تىلىمىزدا پەقەت بىرلا كومپونېنتى ئىشلىتىلىپ كېلىۋاتقانلىرى.

«دىۋان»دا:
1-توم، 58-بەت
ئالپ ياغىدا، ئالپاق چوغىدا.
ھازىر: باتۇرنى مەيداندا سىنا!

«دىۋان»دا:
3-توم، 591-بەت.
يالنقسا يەمە ياغ ئەزگۈ،
كويسە يەمە كۈن ئەزگۈ.
ھازىر: كويدۈرسىمۇ كۈن ياخشى.

4. «**دىۋان**»دا نەقىل كەلتۈرۈلگەن ئىككى كومپونېنتلىق بەزى ماقال-تەمسىللەرنىڭ ھازىرقى ئىستىمالدا ئايرىم-ئايرىم ئىشلىتىلىشى.

«دىۋان»دا:
1-توم، 497-بەت
قۇرۇق قاشۇق ئاغىزغا ياراماس،
قۇرۇق سوز قۇلاققا ياقشماس.
ھازىر: قۇرۇق قوشۇق ئېغىز ژىرتار.
ۋە يەنە:
قۇرۇق گەپ قۇلاققا ياقماس.

5. «**دىۋان**»دىكى بەزى بىر ماقاللارنىڭ بىرىنچى كومپونېنتى قېلىپ، ئىككىنچى كومپونېنتى كېيىنكى دەۋرلەردە قېتىلغانلىقىنى، ياكى بۇنىڭ ئەكسىنى كورىمىز. مەسىلەن،

«دىۋان»دا:
3-توم، 524-بەت
يالڭۇس قاز ئوتمەس.
(يالغۇز غازنىڭ ئۈنى چىقماس).
ھازىر: يالغۇز ئاتنىڭ چېڭى چىقماس،
يالغۇز كىشىنىڭ-ئۈنى.

«دىۋان»دا:
3-توم، 524-بەت

يالڭۇق ئوغلى يوقازۇر،
ئەزگۈ ئاتى قالىر.

ھازىر:
ياخشىدىن ئات قالىدۇ،
ياماندىن - دات.

6. «**تۈركىي-تىللار دىۋانى**» دىكى ئايرىملىغان ماقال-تەمسىللەر ئەسىرلەر ۋە ژىللارنىڭ ئوتۇشى بىلەن كېيىنكى مەلۇم بىر جەمىيەتتىكى ئىجتىمائىي ۋە ئىختىسادىي ھايات ئېقىمىنىڭ ئەينەن ئىنكاسى سۈپىتىدە ئوزگەرگەنلىگىنىڭ شاھىدى بولىمىز. مەسىلەن، 3-توم، 174-سەھىپىدە نەقىل كەلتۈرۈلگەن: «**قورقىمىش كىشىگە قوي باشى قوش كورۇنۇر**» دېگەن تەمسىل شۇنى كورستىدۇ. «بۇ ماقال»- دەپ شەرھىلەيدۇ ئالىم»- بىر نەرسىدىن قورققان ۋە ھەتتە شۇ نەرسىنى ئويلىغاندىمۇ قورقۇپ، سەكرەپ كېتىدىغان كىشىگە قارىتىپ ئېيتىلىدۇ».

بىزگە تارىخىي مەنبەلەردىن ياخشى مەلۇمكى، ئىستىلاچى مەنچىڭ خانىدانلىقى دەۋرىدە مېھنەتكەش خەلق ئاممىسىنىڭ بېشىغا ئېيتقۇسىز جەبرۇ-زۇلۇم، ئېغىر كۈلپەتلەر سېلىنغان ئېدى. بولۇپمۇ باش-ئاخىرى يوق ئالۋاڭ-ياساق دەستىدىن پۈتكۈل ئۇيغۇرستان خانىۋەيران بولۇش گىرداۋىغا چۈشكەن ئېدى. خوتەنلىك تارىخچى مەھمۇت ئەلەمنىڭ 1897-ژىلى يېزىلغان «خوتەن تەزكىرىسى» ناملىق ئەسەردىن مەلۇم بولۇشىچە، ئېلىنىدىغان ئالۋاڭ-ياساق «جان پۈتۈگى»، «چوقا بېشى»، «خان پۇلى»، «يەر پۇلى»، «قونالغۇ»، «نوت پۇلى»، «پۇخرالىق»، «باسقاق» (چېرىكلىك)... «تاپان ھەققى»، «چاي»، «ئوت-سامان، يەم-خەشەك» قاتارلىق خىلمۇ-خىلناملار بىلەن 65 خىلدىن ئاشىدىكەن (قاراڭ: ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تارىخى. 2-كتاپ، 2-قىسىم، 7-8-بەتلەر).

بۇنداق تۈگىتىپ-تولەپ بولمايدىغان ئالۋاڭ-سېلىقلارنى ئوز قەرەلىدە تاپشۇرالمىغان غېرىپ-غۇربالار مۇستەبىتلەرنىڭ ئاتارمەن-چاپارمەنلىرى تەرىپىدىن دەررىگە بېسىلىپ، زىندانلارغا تاشلىناتتى، ئەلۋەتتە. بۇ پاجەلەرنىڭ ئۈستىدە يەنىلا ئالۋاڭ-ياساق توپلاشقا جاۋاپكەر دورغىلار (دورغا، دەرغە-توۋەن دەرىجىلىك ھەربىي ئۇنۋان) تۇراتتى. مانا، شۇنىڭدىن كېلىپ چىقىپ، ژۇقۇرىدا بىز مەھمۇت قەشقەرىيدىن مىسال كەلتۈرگەن: «**قورقىمىش كىشىگە قوي باشى قوش كورۇنۇر**» دېگەن ماقال: «قورققانغا قوش كورۇنەر، ئىككى ياكى بەش كورۇنەر»، «قورققانغا قوش كورۇنەر، ئىككى دوغا بەش كورۇنەر» بولۇپ ئوزگەرگەن. بۇ ماقال (ئەسلىدە تەمسىل) يەنە بىر «قورققانغا قوش كورۇنەر، كولەڭگۈسى بەش كورۇنەر» ۋارىيانتىدا كەلگىنىدەك، سەللا ئىشتىن چوچۇپ تۇرىدىغان «توشقان ژۈرەك» ئادەملەرگە ئېيتىلسىمۇ، ئەسلى ماھىيىتىدە زۇلۇم-سىتەم سالغۇچىلارغا نىسبەتەن جۇرئەتلىك ۋە جەسۇر بولۇشقا، يەنىلا خەلقىنىڭ ئوز تىلى بىلەن ئېيتقاندا، «يېتىپ قالغىچە، ئېتىپ قال!»، «تىز چوكۈپ ياشىغاندىن تىك تۇرۇپ ئولگەن ئەلا!» قەبىلىدە ئىش كورۇشكە رىغبەتلەندۇرۇش مەزمۇنى بار.

خۇللاس، «تۈركىي تىللار دىۋانى»دىكى ماقال-تەمسىللەرنىڭ تارىخىي كېلىپ چىقىش ۋە شەكىللىنىش جەريانلىرىنى، مول مەزمۇنىنى، ئۇلارنىڭ تەلىم-تەربىيەۋىي ئەھمىيىتىنى تېخىمۇ ئايدىڭلاشتۇرۇش مىللىي فولكلورىمىز تەتقىقاتىنىڭ ئايرىلماس قىسمىدۇر.

ئالماسبەگ.

سۇلتان ۋەيسخان ۋە ئۇنىڭ مازىرى توغرىسىدا

(داۋامى، بېشى 5-بەتتە)

ماھمۇت چۇراس: «ماۋارەئۇننەھردىن ساتۇقخان قارشى كېلىۋاتىدۇ» دەپ خەۋەر كەلدى. ۋەيسخاننىڭ بايرىن چېقىر ئىسىملىك ئاتاقلىق بىر ئوقچىسى بار ئىدى. ۋەيسخان ئۇرۇش ئۈچۈن تومۇر كىيىملەرنى كىيىپ ساتۇقخانغا قارشى چىقتى. ئالدىغا بىر ئېرىق ئۇچراپ، ئېرىقتىن ئۆتكىچە، خاننىڭ ئېتى يىقىلدى. بايرىن چېقىر خاننى ئۆلىدۇ دەپ خىيال قىلىپ ئوق بىلەن ئاتتى. ساتۇقخان بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ قېلىپ، خاننىڭ بېشىنى يولەپ، قويىنغا ئېلىپ ئولتۇرغاندا ۋاپات بولدى» ئەسلىدە، ساتۇقخاننى مىرزا ئۇلۇقبەگ ماۋارەئۇننەھردىن موغۇلستانغا ئەۋەتكەن ئىدى. موغۇلستان خەلقى ساتۇقخاننى خاللىقا قوبۇل قىلمىدى.

ۋەيسخاننىڭ ئۆلۈمى توغرىلىق م. بۇغرا «شەرقىي تۈركىستان تارىخى» دېگەن كىتاۋىنىڭ 298-بېتىدە شۇنداق يازىدۇ: «ۋەيسخان 1428-ژىل مىلادىيەدە شېھىت بولدى. بۇ زاتنىڭ كىمنىڭ قولىدا شېھىت بولغانلىقى مەلۇم ئەمەس» مىرزا ھەيدەر دوغۇلاتىي «تارىخىي رەشىدىيە» كىتاۋىدا ۋە بابۇرنىڭ ئۆزەكى ئىشارىلىرىگە كۆرە، ئوز ئوغلى يۇنۇسخاننىڭ قولىدا شېھىت بولغانلىقىنى ئېيتىدۇ.

بۇ ھەقتە ئەنۋەر بايتۇر تۆۋەندىكىلەرنى يازىدۇ: «مىلادىيە 1428-ژىلى ئەمىر تومۇر ئەۋلادى مىرزا ئۇلۇقبەگ (1408-1449-ژىللار) تەرىپىدىن ماۋارائۇننەھردىن قوغلانغان ساتۇقخان سەمەرقەنتتىن موغۇلستانغا كېلىپ ۋەيسخانغا قارشى ئۇرۇش قىلدى. ئۇرۇشتا ۋەيسخان ئوزىنىڭ تاھىر ئىسىملىك بىر ئادىمى تەرىپىدىن خاتا ئولتۇرۇلدى ۋە ئىلىغا دەپنە قىلىندى. بۇ جاي كېيىنچە «مازار» دېگەن نام بىلەن ئاتالدى. 1428-ژىلى ۋەيسخان ئۆلگەندىن كېيىن ئۇنىڭ چوڭ ئوغلى يۇنۇسخان بىلەن كىچىك ئوغلى ئېسەن بوقاخان تەخت تالىشىپ ئۇرۇششقا باشلىدى. شۇنىڭ بىلەن موغۇلستان خاللىقى پارچىلاندى.

ۋەيسخان مازىرىنى دىنىي قېرىنداشلىرىمىز تۇڭگانلارنىڭ «بىزنىڭ» دەپ دەۋا قىلىشى تارىخىيلىققا ئۇيغۇن ئەمەس. چۈنكى، 1428-ژىلى ئالەمدىن ئۆتكەن ۋەيسخان بىلەن تۇڭگانلارنىڭ شەرقىي تۈركىستاندا پەيدا بولۇشى تارىخىدا ئۇزاق مۇساپە بار. تۇڭگانلارنىڭ شەرقىي تۈركىستانغا كوچۇپ چىقىش ۋاقتى 19-ئەسىرنىڭ باشلىرىغا توغرا كېلىدۇ. ئۇنىڭدىن ئىلگىرى شەرقىي تۈركىستاندا تۇڭگانلار بولمىغان. ئەگەر تۇڭگانلار سودىگەرچىلىك بىلەن ئىلگىرى يەرلەشكەن دېيىلگەندە، بۇ توغرىلىق ھېچ قانداق تارىخىي ماتېرىيال يوق. ئامما تۇڭگانلار بۇ مازارغا دىنىي ئېتىقات، مۇسۇلمانچىلىق يولى بىلەن ئىشىنىشى- ئۇ باشقا گەپ، ئەلۋەتتە.

قادىر كېرىم.
بىشكېك شەھىرى.

دىن - تەربىيە قۇرالى

دىن ئادەملەرنىڭ غەمخورچىسى، ئۇلارنى تۈرلۈك يامان ئىشلاردىن قوغدايدىغان قورغان، ئىنسانلارنىڭ قەلبىنى ساپ ھالال ساقلاپ كەلگەن ۋە ئۇلارنىڭ ھايا-ئىمانىنى ھىمايە قىلىدىغان بۈيۈك قۇدرەتتۇر. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ مۇسۇلمان خەلقلىرىدە قېدىمىي زامانلاردىن تارتىپ بالا تەربىيەلەشتە «يامان بولىدۇ»، «سوۋاپ بولىدۇ» دېگەن گەپلەر بار. بۇ ئىككى سوزنىڭ ئەھمىيىتى ئىنتايىن چوڭدۇر.

ئىسلام دىنىدا بەندىلەرنى پېرىشتىلەرگە ئىشىنىش لازىملىقىنى چۈشەندۈرىدۇ، شۇنداقلا پېرىشتىلەرنىڭ ھەر قاچان ئادەملەر بىلەن بىللە بولىدىغانلىقىنى ئېيتىدۇ. مەسىلەن: ئادەم بالىسى دۇنياغا كېلىشى بىلەنلا يېنىدا ئىككى پېرىشتە پەيدا بولىدىكەن، بۇ پېرىشتىلەر يېڭى تۇغۇلغان بالا قاچان چوڭ بولۇپ، بالاغەتكە يەتكىچە تۈرلۈك-تۈمەن بالا-قازالاردىن ساقلايدۇ، ئەندى بالا چوڭ بولۇپ، ياخشى-ياماننى پەرق قىلىشقا باشلىغاندا ئىككى پېرىشتە ئىككى مۈرىسىگە قونۇۋېلىپ، شۇ كىشىنىڭ ئۆتكۈزگەن گۇناسى بىلەن سوۋاپلىق ئىشلىرىنى دايىم خاتىرىلەپ ژۇرىدىكەن. قىيامەت كۈنى بۇ ئىككى پېرىشتەنىڭ خاتىرىسى قارىلىپ، كىشىنىڭ گۇناسى بىلەن سوۋاپلىق ئىشلىرىنى ئولچەپ، گۇناسى كۆپلەر دوزاقتا كۆيدۈرۈلىدۇ، ياخشى ئىشلىرى كوپلەر جەننەتتە راھەت كورىدۇ دەپ چۈشەندۈرىلىدۇ. قارىماققا بۇ سوزلەر ناھايىتى ئاددىي، كۆلكىلىكتەك تۇيۇلسىمۇ، تەربىيەۋىي ئەھمىيىتى ئىنتايىن ئۇلۇغدۇر. چۈنكى بالىغا بۇ خىلدىكى تەربىيە باشتىنلا پسىخولوگىيەسىگە سىڭدۈرۈلگەندىن كېيىن ئادەم ئوز ئوزىدىن سەلبىي ئىشلاردىن نېرى بولۇشقا ئىنتىلىدۇ ۋە ياخشى ئىشلارنى قىلىشقا قادىر بولالايدۇ.

ئىسلام دىنىدا «ئەل ھايائىي مىنەل ئىمان» يەنى ئۇيات بار يەردە ئىمان بولىدۇ، دېگەن يامان، ئەدەپسىز ئىشلاردىن ساقلاندۇرىدىغان بىر خىل ئەخلاقىي قائىدە مەۋجۇت. ھايانىڭ ئاللاھىدە تىلغا ئېلىنىشى، ئىمانىڭ باشقا شاخلىرىنىڭ ئورۇنلىنىشىغا سەۋەپ بولىدىغانلىقىدىندۇر. چۈنكى ھايا كىشىگە دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە رەسۋا بولۇپ قالارمەنمۇ، دېگەن قورقۇنۇچنى پەيدا قىلىدۇ، شۇنداقلا كىشىلەرنى مېھرىۋان، ھەققەتچى، ئادالەتپەرۋەر بولۇشقا ئۈندەپ، ئىككى ئۈزلۈك (مۇناپىقلىق)، يالغان ئېيتىش، تەكەببۇرلۇق، ئامانەتكە خىيانەت قىلىش، ئاتا-ئانىغا ھورمەت قىلماسلىققا ئوخشىغان تۈرلۈك-تۈمەن يامانلىقلاردىن ساقلاندۇرىدۇ. بولۇپمۇ ئىسلام دىنىمىز ئاتا-ئانىغا ھورمەت قىلىشنى ئاللاھىدە تەكىتلەيدۇ. بىزنىڭ ئاتا-ئانىلىرىمىزغا، خۇسۇسەن ئۇلار ئاخىرقى ئومرىدە قېرىپ، ئاجىزلاشقان چاغلىرىدا قانداق ياخشىلىق قىلىشىمىزنى قۇرئان كەرىم تەپسىلىي بايان قىلىپ كورسىتىپ بېرىدۇ. ھەم ئاتا-ئانىغا قارىتا ئەڭ چەرايلىق مۇئامىلىنى داۋاملاشتۇرۇشىمىزغا بۇيرۇيدۇ:

1. ئاتا-ئانىمىزدىن كورۇلگەن ھەر قانداق سەلبىي سوز، ھەرىكەتلەرگە قارىتا قوپاللىق قىلماسلىق. 2. ئاتا-ئانىغا قاتتىق ۋاقىراپ ئۇرۇشۇپ كوڭلىنى غەش قىلماسلىق. 3. ئۇلارغا ھورمەت مەزمۇنىدىكى ياخشى، مۇلايىم سوزلەرنى قىلىش. 4. ئۇلار ئالدىدا دايىم ئوزىمىزنى كەمتار، تۆۋەن تۇتۇشىمىز كېرەك. چۈنكى سەن ھەر قانداق شاھ، ژۇقۇرى ئادەم بولساڭمۇ، شۇ ئاتا-ئانىنىڭ بالىسى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاتا-ئانىغا مېھرىۋانلىق بىلەن قانات يېيىپ تۇرۇڭلار. 5. ئۇلارنىڭ ياخشىلىقىنى ئېتىراپ قىلىپ، كامچىلىقىنى كەچۈرۈۋېتىڭلار دەپ ئىسرا سۈرىسىنىڭ 23-ئايىتىدە كورسىتىپ ئوتكەن ئىكەن.

ئەپسۇسكى، يەتمىش ژىل مابەينىدە ھوكۇم سۈرگەن كوممۇنىستىك تۈزۈم دىنىي ئېتىقاتلىرىمىزغا قىسىم كورسىتىپ، ئالدى بىلەن دىنىي زاتلارنى يوقىتىشقا كىرىشىپ، ئۇلارغا نىسبەتەن ھەر خىل زوراۋانلىق ئىشلىرىنى ئېلىپ باردى. نەتىجىدە كىشىلەر ئىتائەت قىلىدىغان، ياكى ئىشىنىدىغان بىرەر نەرسىنى ئېتىراپ قىلمىغانلىقتىن ژۇقارقى ئېسىل پەزىلەتلەر ئوز-ئوزىدىن، ئاستا-ئاستا يوقىلىشقا باشلاپ، ئۇنىڭ ئورنىغا ئادەملەر بىر-بىرىگە رەھىمسىز، ژۇرىگىگە ياخشىلىق پاتمايدىغان، ئادالەتسىز، كىچىككىنە ئەرزىمەيدىغان بىرەر ئىش ئۈچۈن بىر-بىرىنى ئولتۇرۇۋېتىش، بولاش - تالاشلارغا ئوخشاش ياۋۇزلۇق ھەرىكەتلەر يۈز بېرىدىغان بولۇپ قېلىشتى. شۇنداقلا موشۇ خىل دىنىي نادانلىق ئارقىلىق ياشلارغا «مەدەنىيەتلىك» بولۇشنىڭ ئاملى سۈپىتىدە دىنىمىز چەكلىگەن ھەممە يامانلىقلارنىڭ ئاتىسى ھاراق ۋە باشقا چېكىملىكلەر كىرگۈزۈۋېتىلدى. بۇ تۈپەيلى بولۇپمۇ كېيىنكى ئەۋلاتلىرىمىز «مەدەنىيەتلىك» بولۇپ، ھەر قانداق خوشاللىق ئىشلاردا ھاراقسىز بولماستىن، ئاخىرى بۇ خوشاللىقلارنىڭ ئاقىۋىتى ئورنىنى تولتۇرۇپ بولمايدىغان قايغۇ-ھەسرەتلەرنى كەلتۈرۈشى ھاياتىمىزدا كوپلەپ ئۇچراپ قالىدىغانغا ئوتتى. بەزى چاغلاردا ژىگىت-قىزلىرىمىز كەچلەرنى ئوتكۈزۈپ، ھاراقتا تويۇۋېلىشقاندىن كېيىن، ئۇلار ئارىسىدا تۈرلۈك يارامسىز ئىشلار يۈز بېرىپ، بەزى سادىدە قىزلار ئىككى قات بولۇپ قېلىشىپ، ئۇلارنى خورلىغان ژىگىتلەر ئۇ قىزلارغا ئويلەنمەستىن، ئاتا-ئانا ئۈچۈن قانچىلىك دەھشەتلىك بولۇپ، بۇ خىل ھالەتلەردىن بەزى قىزلىرىمىز ئوز-ئوزىنى ئولتۈرىۋېلىشلارمۇ يۈز بېرىپ تۇرىدۇ...

شۇنداقلا ئەشۇ ھاراقنىڭ كاساپىتىدىن قانچە-قانچىلىغان ئاتا-ئانىلار دەرت تارتىپ، قانچىمۇ ئائىلىلەر بۇزۇلۇپ، قانچىمۇ گۇناسىز تارىسىدىلەر تىرىك ژىتىم بولۇپ قېلىۋاتقىنى ھېچ كىمگە سىر ئەمەس. ئېيتىۋەرسىڭىز بۇنداق سەلبىي ھالەتلەرنى ساناپ تۈگىتىشكە بولمايدۇ.

ئاينى ئېتەك بىلەن يېپىپ بولمىغىنىدەك، ئوتكەن يەتمىش ژىللىق دىن تەقىپ قىلىنغان تارىخىي جەريان ئادەملەرنى تەربىيەلەشتە دىنىنىڭ سۇ بىلەن ھاۋادەك كېرەكلىكىنى مۇئەييەنلەشتۇرۇپ بەردى. شۇنىڭ ئۈچۈن بىزلەر ئەقىل قۇۋۋىتىمىزنىڭ سۇسلىشىپ كەتمىگەن ۋاقتىدا بارلىق ئەۋلاتلىرىمىز، قوم-قېرىنداشلىرىمىزغا بىلگەنلىرىمىزنى ئاستا-ئاستا ئېيتىپ، چۈشەندۈرۈپ، يامان ئىشلارنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن ئوغۇل-قىزلىرىمىزغا بۇ خىل دىنىمىزنىڭ نامى بىلەن تەربىيە بېرىشنى ئوزىمىزنىڭ مۇقەددەس بورچىمىز دەپ چۈشىنىشىمىز لازىم.

جەزىرە بۇرھانوۋا.
ئالمۇتا شەھىرى.

ئاياتۇللا ھۇمەينىنىڭ توپلىمى

«قازاقستان» بىلەن «ئاتامۇرا» نەشرىياتلىرى بىرلىشىپ چىقارغان يېڭى ئەسەرلەرنىڭ بىرى - «ئىسلام بىلىگى» دەپ ئاتىلىدۇ. كىتاپ ئىران ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەشھۇر رەھبىرى سەئىد راھۇللا مۇساۋى ھۇمەينىنىڭ 1970-ژىلى ھەر يەردە، ھەر خىل شارائىتتا يازغان ئەمگەكلىرى ۋە ئوقۇغان دەرىسلىرىدىن، ئېيتقان ۋەزلىرىدىن تاللاپ تۈزۈلگەن.

1979-ژىلنىڭ 16- يانۋارى ئىرانلىقلار ئۈچۈن ئۇنتۇلماس كۈن بولۇپ، خەلق يادىدا قالدى. ئاياتوللا ھۇمەينىنىڭ ئوز سوزى بىلەن ئېيتقاندا، بۇ كۈن بۇلاڭچى، باسقۇنچى مەملىكەتلەر بىلەن ئېغىز يالاشقان پادىشاھلىق ھوكۇمرانلىقنىڭ تولۇق يوقىتىلغانلىقى بىلەن تارىخقا كىردى.

دىن ھوكۇمرانلىقىدىكى ئەلنىڭ رەھبىرى ۋە داھىسى ئىمام ھۇمەينىي 1902-ژىلى تېھراندىن بىر نەچچە يۈز لىگەن كىلومېتىر ژىراقلىقتىكى كىچىگىرەك بىر شەھەردە دۇنياغا كەلگەن. بالىلىقىدىلا بىلىم ئېلىشقا خۇشتار ھۇمەينىي 1921-ژىلى ئەراق شەھىرىگە كېلىپ، ئۇلۇق ئۇستاز شەيىخ ئابدۇل كېرىم خىرىدىن تەلىم ئالىدۇ. ئەشۇ چاغلاردىلا ئىمام ھۇمەينىي ئەلنىڭ سىياسىي ھاياتىغا ئارىلىشىپ، ئوز نۇرىنى تېپىشقا تىرىشىدۇ. 30-ژىللىرى ياللانمىلارنىڭ قولىدىن قازا بولغان دادىسىنىڭ ئىشىنى داۋاملاشتۇرغۇچى سۈپىتىدە ھۇمەينىي ئىسلام ئىنقىلاۋى يېتىپ چىققان 1979-ژىلغىچە كۈرەشنى بىر دەقىقىمۇ توختاتقان ئەمەس. 15 ژىلغا يېقىن تۈركىيەدە، ئىراقتا، فرانسىيەدە سۈرگۈندە ژۈرۈپمۇ ئۇ ئوز ئېلىنىڭ سىياسىي ھاياتىغا دېگىلىك ئارىلاشتى.

ئەپسۇسكى، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئادەملىرى بۈگۈنكى شەرىق دۇنياسى ھەققىدە تولىمۇ ئاز بىلىدۇ. پەقەت روسسىيە ئىمپېرىيەسىنىڭ تارىخىنى ئوقۇتۇپ، شەرىق دەرۋازىسىنى تومۇر بىلەن بېكىتىپ تاشلىغان توتالىتار تۈزۈمنىڭ ئەندىلىكتە تاش-تالقىنى چىقتى. شۇنىڭ نەتىجىسىدە ئىسلام دۇنياسى ۋە ئۇنىڭ تارىخى، شۇنداقلا ئىستىقبالى توغرىلىق بىلىشكە قىزىقىدىغان قازاقستانلىقلار ئۈچۈن ئىسلام دۇنياسىنىڭ مەشھۇر ئالىمى ئاياتوللا ھۇمەينىنىڭ ئەسەرلىرى توپلىمى نەشىر قىلىندى.

س. زېبىرخان ئوغلى.

سۈرەتتە: ئانىلارنىڭ تىلىگى ھەر قاچان تىنچلىق، خاتىرجەملىك، بەخت-سائادەتتۇر.
د. يۇسۇپوۋنىڭ فوتو ئېتيۇدى.

قالدى قەلبلەردە شائىر ناخشىسى

چاقماقتەك ئۆتكەن ئۆمۈر

(شائىر ئابدۇلھەي روزى تەۋەللۇدىغا 70 ژىل)

ئىستېدات ئىگىسى، تونۇلغان شائىر ئابدۇلھەي روزىنىڭ تەغدىرىمۇ ئۆز خەلقىنىڭ تەغدىرىدەك ئېچىنىشلىق بولۇپ كەلگەن ئىدى. شائىر 60 ژىل ئۆمۈر سۈرۈپ، 40 ژىل ئىجات قىلغان بولسا، ئۇنىڭ تەڭ يېرىمى شەرقىي تۈركىستاندا، يېرىمى قازاقىستاندا ئۆتتى.

ئابدۇلھەي روزىنىڭ شېرىيەتكە كىرىپ كېلىشى — ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئازاتلىققا تەشنا، مىللىي زۇلۇمغا قارشى كۆتۈرۈلگەن ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ پارتلىشى ۋە ئۇنىڭ غەلىبىسى بىلەن باشلانغان. ئاتا ۋەتىنىنىڭ مۇستەقىللىقى شائىرنىڭ بىر قانچە ژىللار قايناق ئىلھام بىلەن ئىجات قىلىشىغا مەنبە بولدى.

شېرىيەت ئىخلاسمەنلىرى قەلبىگە سىڭىپ كەتكەن، خەلق سۆيۈپ ئوقۇيدىغان، شائىرنىڭ شۆھرىتىنى يايغان تەڭ ياخشى شېرلىرىمۇ ئەينە شۇ ئۇيغۇر دىيارىدا ۋۇجۇتقا كەلگەن. شۇڭلاشقا ئابدۇلھەي روزى نامى ئاتالغاندا «تاغ سۆلىرى»، «بادام دوپپا»، «ئىلى بويىدا»، «سادىر پالۋان»، «پارلا ئىلھام»، ئوخشاش ئونلاپ شېرلار كۆز ئالدىمىزغا كېلىدۇ.

ئابدۇلھەي روزى ئوقۇمۇشلۇق ئائىلىدە دۇنياغا كەلگەن، 1939-ژىلدىن 41-ژىلغىچە ئىلى مىللەتلەر گىمنازىيەسىدە ئوقۇپ بىلىم ئالغان چاغلىرىدىلا قولغا قەلەم ئېلىپ شېرلار يېزىشقا باشلىغاندا، ئەدەبىيات ئەھلىنىڭ ئالاھىدە نەزىرى چۈشكەن ئىدى. ئۇ ئەدەبىيات-سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى، يازغۇچىلار ئىتتىپاقىدا تىرىشچانلىق، ھارماي-تالماي ئىشلەش، ئۆگىنىشى، ئىزدىنىش جەريانىدا ژۇقۇرى تالانت، ئىجادىي كامالەتكە يەتكەن

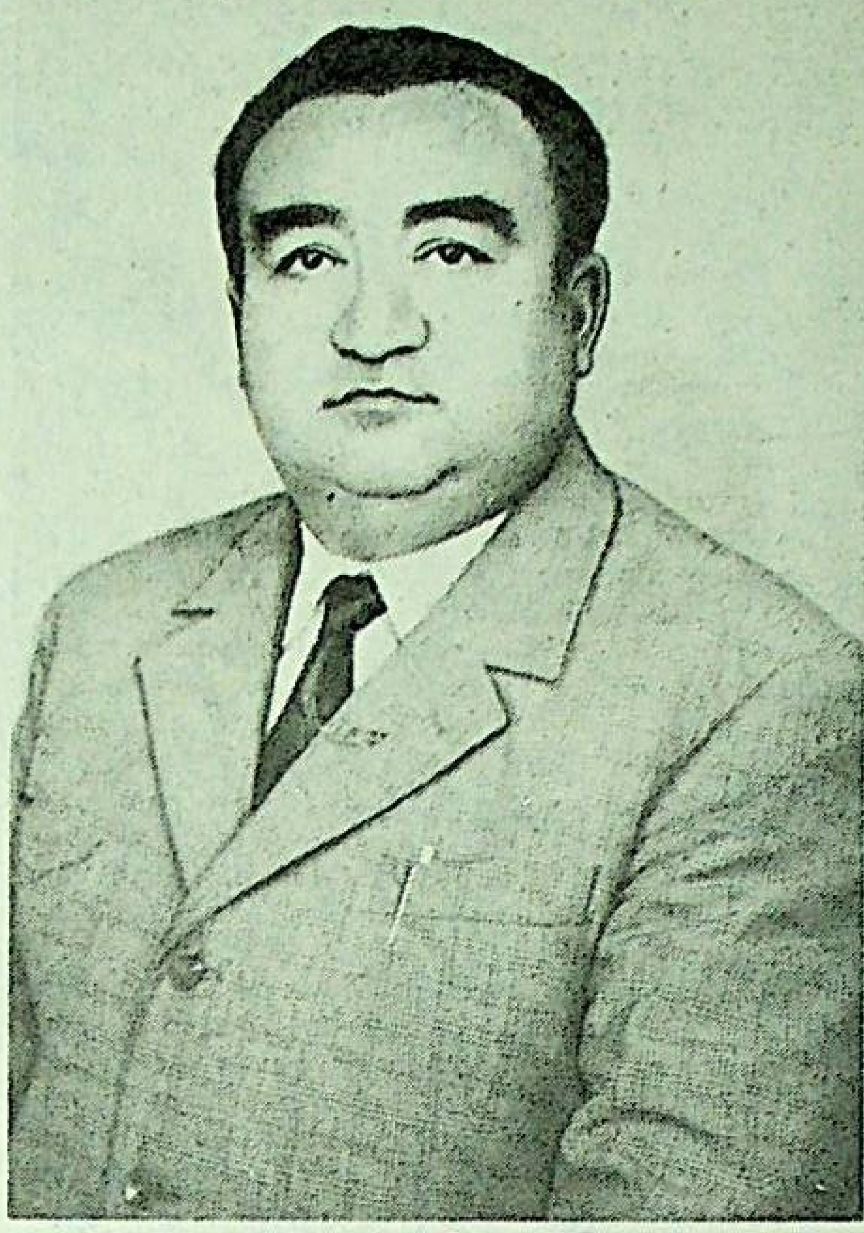

ئىدى. ئا. روزى، شىنجاڭ مىللەتلەر دارىلفۇنۇندا ستۇدېنتلارغا جاھان ئەدەبىياتىدىن دەرس بەردى. شۇ دەۋرنىڭ بىر تۈركۈم ياش شائىرلىرى ئا. روزىنى ھەقلىق رەۋىشتە ئۆزىنىڭ ئۇستازى دەپ پەخىرلەندى. ئەينە شۇلارنىڭ بىرى شائىر ئابدۇرۇسۇل ئۆمەر مەشھۇر شائىر تېيىپجان ھەققىدىكى ئەسلەمىسىدە: «مەن پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىدا ئوقۇۋاتقان چاغلىرىمدا يېڭى يازغان شېرلىرىمنى «تارىم» ژۇرنىلى تەھرىراتىغا ئەكىرسەم تېيىپجان ئېلىيېۋ بىلەن ئاتاقلىق شائىرىمىز ئابدۇللاھەي روزى بىر بۆلۈمدە ئىشلەۋاتقان ئىكەن، دەسلەپكى شېرلىرىم شۇلارنىڭ تەھرىرلىگىدە يورۇق كۆرگەن ئىدى...» دەپ يازىدۇ. دېمەك، شەرقىي تۈركىستاندىلا ئابدۇلھەي روزى ئۆز خەلقىنىڭ تونۇلغان شائىرى ئىدى.

60-ژىللارنىڭ بېشىدا تەغدىرنىڭ چاقى تەتۈر چۆگىلىگەنلىكتىن ئابدۇلھەي روزى ئائىلىسى بىلەن قازاقىستانغا كۆچۈپ چىقىشقا مەجبۇر بولدى. ھازىرقى ئۇيغۇر ناھىيەسىنىڭ كەتمەن يېزىسىدا تۇغۇلۇپ، بالا چېغىدا ئۇ قاتقا ئاتا-بوۋىلىرى بىلەن كەتكەن شائىر قىرىق يېشىدا يېنىپ ئۆز يۇرتىنى كۆردى. شۇ چاغدا ئىلھامى جوشقۇنلانغان ئوتژۈرەك شائىر «تۇغۇلغان يۇرتىدا» دېگەن شېرىنى يازغان ئىدى:

تەپمە دېسەم تېپچەكلەپ،
تەپكەن مېنىڭ ژۈرىگىم.
ھېجراننىڭ ئازاۋىنى
چەككەن مېنىڭ ژۈرىگىم.
خۇددى يانار تاغ بولۇپ
كەتكەن مېنىڭ ژۈرىگىم.
چۈنكى تۇغۇلغان يېزام-
كەتمەن مېنىڭ ژۈرىگىم.
دەرەخلىرى كۆرۈنسە،
كۆزۈم ئېشىلەي دەيدۇ.
كوچىسىغا ئورۇلسەم،
كۆڭلۈم يېشىلەي دەيدۇ.

يۇرت مۇھەببىتى گويا ئوردەك ژۈرەكتىن قوپۇلغان بۇ مىسرالارنىڭ يۇرتىنى سۆيگەن ھەر بىر ژۈرەككە سىڭىپ كېتىشى تەبىي.

ئا. روزى قازاقىستان دىيارىغا كۆچۈپ چىقىپمۇ ئۆز ئىجادىنى مۇۋاپپەقىيەتلىك داۋاملاشتۇرۇشقا مۇۋاپپەق بولغان ئىدى. شائىر دەسلەپ نەشرىياتلاردا، ئۇيغۇر تىياترىدا ئىشلەپ، كېيىنكى ئون-ئونبەش ژىل مابەينىدا قازاقىستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقىنىڭ «ژازۇشى» نەشرىياتىدا ئىشلەپ دۇنيادىن ئۆتتى. شائىرنىڭ قايناق لىرىكىلىرى، خەلقىمىزنىڭ تارىخىي تەغدىرىنى مەزمۇن قىلغان شېرلىرى، دەۋر نەپەسىنى ئەكس ئەتتۈرگەن ئەسەرلىرى بىرىنىڭ ئارقىسىدىن بىرى يورۇق كۆردى. «باھار چەشمىلىرى»، «شاقىراتمىلار ناخشىسى»، «زەپەر»، «چىڭقى چۈش» ئاتمىش ياشلىقىغا بېغىشلانغان «تاللانما ئەسەرلىرى» كىتاپخانلار تەرىپىدىن قىزغىن قارشى ئېلىندى.

ئا. روزى يالغۇز ئۆز خەلقىگىلا تونۇلۇپ قالماي، رۇس، قازاق خەلقلىرىگىمۇ ياخشى تونۇش شائىر. ئۇنىڭ رۇس تىلىدىكى «پايۇت ۋودوپادى»، قازاق تىلىدىكى «دوستارىم مېنىڭ» شېرىي كىتاپلىرى سۆزۈمىزنىڭ دەلىلىدۇر.

ئابدۇلھەي روزى بىلىمدان، دۇنيا ئەدەبىياتى بولغىدىن سۇ ئىچكەن، ھەقىقىي شائىرلارغا خاس ئاق كۆڭۈل، ئاددىي-ساددە مۇجەزلىك دىلكەش، خۇش چاقچاق ئىنسان ئىدى. ئۆز زامانداشلىرى ۋە ئىنىلىرى ئۇنىڭدىن كۆپ نەرسىلەرنى ئۆگەنگەن ۋە ئۆلگە ئالغان. شائىر بار يەردە خوشاللىق، كۆڭۈللۈك ۋە قىزىق-قىزىق گەپلەر كىشىلەرنى قايىل قىلىپ ياڭراتتى. ئەينە شۇنداق دەقىقىلەرنىڭ كۆپلىرىگە مەن ئۆزەم شاھىد بولغانمەن.

مەن بۇ قىسقىغىنا ماقالەمدە ئەزىز ئىنسان توغرىلىق كەڭ توختالمىدىم. ئۆزىگە بىر ۋاقىتلاردا «چاقماق» دېگەن تەخەللۇسنى قويۇپ شېرلار يازغان ئابدۇلھەي روزى ھەققىدە قانچە كۆپ ئېيتساق ئەرزىيدۇ.

دېمەك، ئانا ۋەتەن، ئەزىز خەلقىنىڭ قىسمىتىنى ناخشىغا قېتىپ، بەخت-سائادىتىنى ئارمان قىلىپ ئۆتكەن شائىرنى خەلقىمۇ ئەبەدىي ئۇنتۇمايدۇ.

مومىنجان ھەمرا،
شائىر.

شائىرنىڭ نامى ئۆچمەيدۇ

ئەدەبىياتىمىزدىكى شېرىيەت مەيدانى ھەمىشەم خەلقىمىزنىڭ كۆز ئالدىدا، دىققەت مەركىزىدە تۇرىۋاتقان مەيدانلارنىڭ بىرىدۇر. شۇڭا بۇ مەيدانغا چۈشكەن ئادەملەردە يېتەرلىك ئىستىبدات، ماتائەت، ماختاشلارغا ئۇچۇپ، ئۆزىگە تەمانا قويمايدىغان، تاپاتەنىلەرگە پۈرچۈلمايدىغان روھى كۈچ-قۇۋۋەت بولۇشى كېرەك.

ئەينە شۇنداق خۇسۇسىيەتلىرى بىلەن شېرىيەت مەيدانىغا كىرىپ كەلگەن، قىرىق ژىلدىن ئارتۇق ئىجات قىلىپ، خەلققە سۆيۈملۈك بولغان شائىرلارنىڭ بىرى ئابدۇلھەي روزىدۇر.

ئۇ 1940-ژىللاردىلا خەلقىمىزنىڭ مىللىي ھېسياتىنى قوزغايدىغان شېرلىرى بىلەن ئىلى ۋىلايىتىگە تونۇلغان ئىدى. ئۇ ئۆز ۋەتىنى شەرقىي تۈركىستاننىڭ ھەقىقىي ئازاتلىقى بىلەن مۇستەقىللىقىنى چىن دىلىدىن خالايتتى. شۇڭا ئالتە ژىلدەك مۇستەقىل ھايات كەچۈرگەن شەرقىي تۈركىستان ھۆكۈمىتى ئارقىلىپ، خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ ھۆكۈمىتى ئورنىتىلغاندا، بەزى بىر شائىرلاردەك ئۆزىنى كۆكسىگە ئەنداڭچىلار قوينىغا ئاتمىدى. بەلكى:

بادام گۈللۈك دوپپا كىيىمەن،
مەيلى ياراشسا، مەيلى ياراشماس.
مۇنداق مىراسنى شۇنداق سۆيىمەن،
مۇنداق سۆيگۈنى ھېچ كىم تالاشماس.
...بىرسىگە ئاغا بولدۇم، بىرسىگە ئىنى،
بادام گۈللۈك دوپپام تۇپەيلى.
مىللىتىمنىڭ-تاجى تەختىمنىڭ،

نامى ئۆچمەيدۇ، ئۆچمەيدى گۈلى...

دېگەنگە ئوخشاش جوشقۇن مىسرالارنى ياڭرىتىپ تۇردى. خىتاي كوممۇنىستلىرى تەرىپىدىن «51 كىشىلىك رىۋاكسونلار» دەپ ئاتالغان 51 زىيالى تەقىپكە ئۇچرىغاندا، شائىر ئابدۇلھەي روزىمۇ خىتاي تۈرمىسىدە، جازا لاگېرىدا ئەزىيەت چەكتى. كېيىن ئۆلكىلىك ئەدەبىيات-سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ رەئىسى، مەدەنىيەت نازارىتىنىڭ نازىرى ۋەزىپىسىدە ئىشلەۋاتقان زىيا سەمەدىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن ئا. روزى قاتارلىق بىر قانچە شائىر، يازغۇچىلار ئۈرۈمچىگە چاقىرتىلىپ، ئەدەبىيات، سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىگە، كېيىن يازغۇچىلار ئىتتىپاقىغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. ئا. روزى بىر قانچە ژىل شېرىيەت بۆلۈمىگە رەھبەرلىك قىلدى. 1956-ژىلى شىنجاڭ ئۆلكىلىك مەدەنىيەت دېلېگاتسىيەسى بىلەن ئوتتۇرا ئاسىيادىكى جۇمھۇرىيەتلەرگە چىقىپ، ئۇيغۇر مەدەنىيىتى بىلەن سەنئىتىنى نامايىش قىلىشقا قاتناشتى.

بىر كۈنى مەن ئابدۇلھەي روزىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ قالدىم. بۇ يەردە يازغۇچى زۇنۇن قادىرى بىلەن يەنە بىر سازەندە بار ئىكەن. ئۇ چاغلاردا بولۇپمۇ، «ئوڭچى، مىللەتچى» دەپ كۈرەشكە ئېلىنغان كادىرلارنىڭ باش قوشۇپ ئولتىرىشى خەۋپلىك بولۇپ، خىتايلارنىڭ «كۆز-قۇلاقلىرى» تەرىپىدىن ئازارەت قىلىناتتى. شۇڭا مەن قايتىپ كېتىشكە تەرەددۇت قىلدىم. شۇ چاغدا:

— ئۈنچىۋالا ئېھتىياتچان بولۇپ كەتمىگىن، — دېدى زۇنۇن قادىرىي ماڭا قاراپ، — بىز بۇ يەردە كۆكسەنداڭغا قارشى تەشكىلات قۇرۇۋاتمايمىز، بىر پەس بولسىمۇ ئىچ پۇشقى قىلايلى دەپ كەلدۇق.

— مەن ئىلاجسىز ئۈستەلنىڭ چېتىگە كېلىپ ئولتاردىم. بىرەر بوتۇلكا بوشىغاندىن كېيىن ئا. روزى قوزۇقتا تۇرغان دۇتتارنى ئېلىپ سازەندىگە ئۇزاتتى:

— قېنى ژۈرەكنىڭ بېغىشىغا تېگىدىغان ناخشىلىرىڭدىن بىرنى ئېيتقىنا، — دەپ ئىلتىماس قىلدى. سازەندىنىڭمۇ مىللىي ھېسياتى كۈچلۈك ئادەم ئىدى. ئۇ خەلقىمىزنىڭ ئاھ پۇغانلىرى ھەر بىر قۇرىغا قاچىلانغان ئەجايىپ بىر مۇڭلۇق ناخشا ئېيتتى...

مېنىڭ بۇ خاتىرىنى ئەسلىشىم شۇنداق دەھشەتلىك ژىللاردا خىتاي كوممۇنىستلىرى مىڭلىغان خەلق غېمىنى يېگەن مىللەتپەرۋەر كادىرلارنى تەقىپ ئاستىغا ئېلىۋاتقان چاغدا، بەزى كادىرلار مەنسەپ-ئەمەل ئۈچۈن باشقىلارنى سېتىپ، مۇرتەدلىك قىلىۋاتقان چاغدا ئا. روزى ئوخشاش ئىرادىلىك ئادەملەر جىسمانىي جەھەتتىن جاپا تارتسىمۇ، روھى جەھەتتىن ئەزىيەت چەكسىمۇ خىتايلار دېپىغا ئۇسسۇل ئوينىمىغان ئىدى، دېمەكچىمەن.

ئابدۇلھەي روزى كېيىنكىش ئېلىغا چىققاندىن كېيىنمۇ بەزى قىيىنچىلىقلارغا قارىماي، ئىجات قىلىپ، ئۇيغۇر جامائەتچىلىكىگە تونۇلدى. كىتاپلىرى ئارقا-ئارقىدىن چىقىپ، باشقا تىللارغا تەرجىمە قىلىندى.

ئا. روزىنىڭ دادىسى قاسىمخان روزى ئۆز دەۋرىدە كۆپنى كۆرگەن، كۆزى ئوچۇق ئادەم بولۇپ، ئابدۇللا روزىباقى، ئابدۇلھەي مۇھەممەدىي ئوخشاش ۋەتەنپەرۋەر كىشىلەر بىلەن تالاي قېتىم ھەمسۆھبەتتە بولغان. ئۇ كىشى بىزنىڭ ئۆيىگە كەلگەن چاغلىرىدا «ماناقارا، بۇ بالام تۇغۇلغاندا، ئابدۇلھەي مۇھەممەدىي ئوخشاش مىللىتىنى سۆيىدىغان شائىر بولسۇن دەپ ئارمان بىلەن ئۇنىڭ ئىسمىنى ئابدۇلھەي قويغاندىم. راستلا شۇنداق بولدى...» دەپ پەخىرلەنگەن ھالدا سۆزلەيتتى.

ئابدۇلھەي روزىنىڭ شائىر-يازغۇچىلار دەۋرىسىدە، جامائەتچىلىك ئارىسىدا بولغان چاغلاردا چاقچاقلىرى، ھازىر-جاۋاپ قىزىقچىلىقى بىلەن ھەممىنى كۈلدۈرۈپتىشى قايىل قالدۇرۇشى ئاق كۆڭۈل، خۇش پېئىل ئىنسانلىقى كۆپچىلىكنىڭ يادىدا بولسا كېرەك.

دانىشمەنلەر: «بىلىملىك، خەلق ئۈچۈن ئەجىر قىلغان ئادەمنىڭ نامى ئۆچمەيدۇ، بىلمىسىز، خەلق ئۈچۈن مەنپەئەت يەتكۈزمىگەن ئادەم تىرىك ژۈرسىمۇ نامى ئۆلۈكتۇر» دېگەن ئىكەن.

مەرھۇم شائىرىمىز ئا. روزى بۈگۈن ئارىمىزدا يوق بولسىمۇ ئۇنىڭ خەلقىمىز، مەدەنىيىتىمىز ئۈچۈن قىلغان ئەجىر-ئەمگەكلىرى ئۇنىڭ نامىنى ئەسلەپ تۇرۇشىمىزنى نەقەززا قىلىدۇ.

يۈسۈپ ئىلياس،
يازغۇچى.

بۈگۈنكى نەرىخ- ناۋا

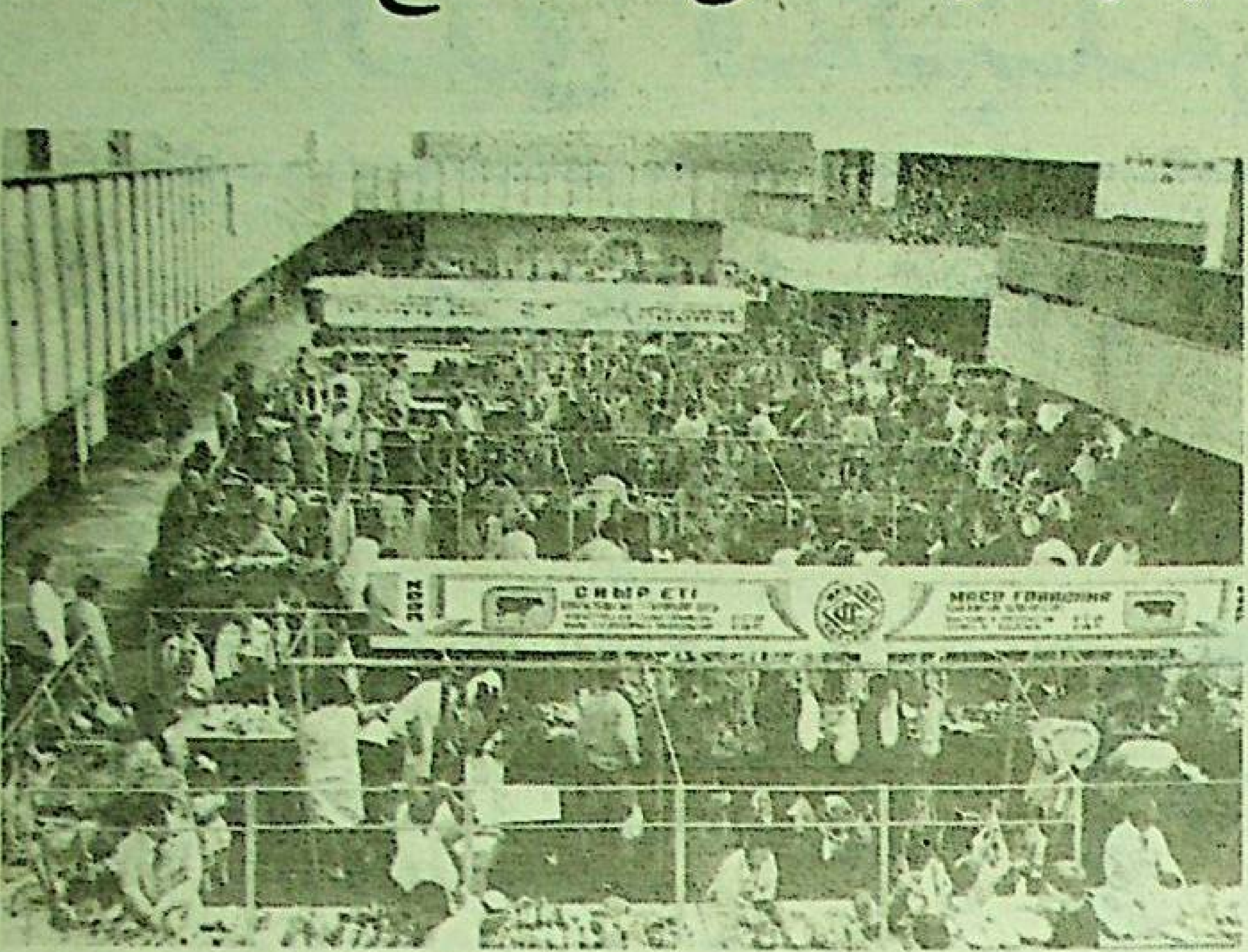

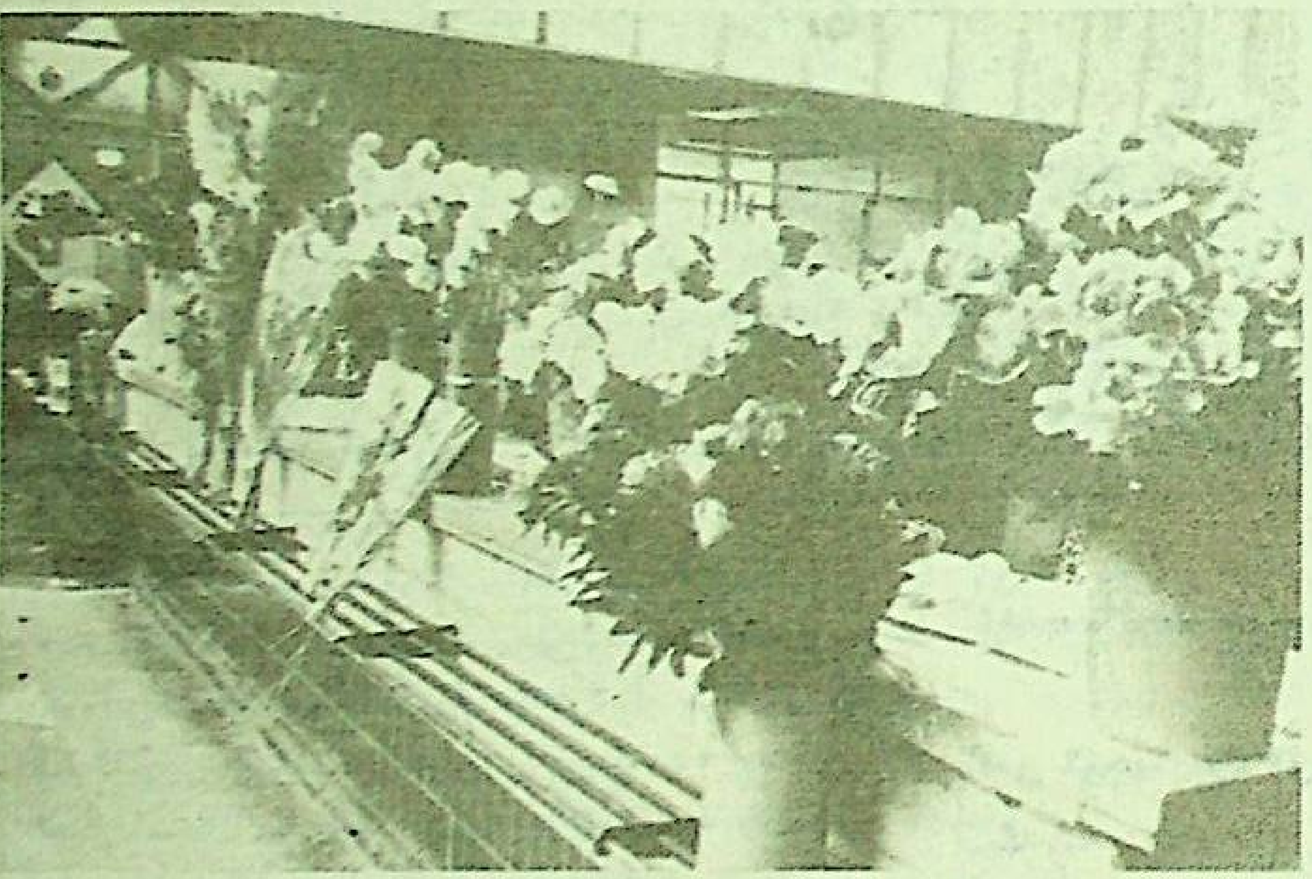

نەرىخ-ناۋا دېگىنىمىز ئاسمان پەلەك كۆتىرىلمىدى. ئالمۇتىنىڭ مەركىزى بازىرىدا بىر كىلوگرام ئىلقا گوشى 20-25 مىڭ سوم، سىير گوشى - 8-10 مىڭ، قوي گوشى 8-10 مىڭ، بىر كىلوگرام پومىدور -10-15 مىڭ، تەرخەمەك - 1510 مىڭ، نەشپۈت - 15 مىڭ، ئۈزۈم - 25 مىڭ، ئالما 8-10 مىڭ، بىر دانە گۈل5-10 مىڭسومغا يەتتى.

مانا ساڭا نەرىخ-ناۋا!

سۈرەتلەردە: ئالمۇتىنىڭ مەركىزى بازىرىدا!

م. ۋىنگىلوۋسكىينىڭ سۈرەتلىرى.

«ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرى رېداكسىيەسىنىڭ كوللېكتىۋى گېزىتلىرىمىزنىڭ ئاكتىۋىستى، فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ نامزىتى رىشات سابىتوۋقا رەپىقىسى

مېرۋانەمنىڭ

ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن چوڭقۇر تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

ئانا يۇرت- ئالتۇن دىيار

ۋەتىنىمىزنىڭ تۆمۈر بايلىغى

ئايالكى، تۆمۈر ئېلېمېنتى يەر پوستىدا ئەڭ كۆپ تارقالغان، مىقدارى ئەڭ كۆپ ئېلېمېنتلارنىڭ بىرى. ئۇنىڭ يەر پوستىدىكى مىقدارى ئوكسىگىن، كرېمنىي، ئالىيۇمىنىدىن قالسا، 4- ئورۇندا تۇرىدۇ. تەبىئەت دۇنياسىدىكى تۆمۈر مېنېراللىرىنىڭ تۈرى 170 تىن ئاشىدۇ.

تۆمۈر پولات- تۆمۈر سانائىتىنىڭ ئاساسلىق خام ئەشياسى. ئۇ خەلق ئىگىلىگى ۋە تۇرمۇشنىڭ ھەر قايسى ساھالىرىدا كەڭ ئىشلىتىلىدۇ. دۇنيادىكى ھەر قايسى ئەللەرنىڭ ئىختىسادىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش تەدبىرى ئوخشاش بولمىسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ ھەممىسى پولات- تۆمۈر سانائىتىنى تايانچ قىلغان ئەنئەنىلىك تەرەققىيات باسقۇچىنى بېسىپ ئۆتكەن. شۇڭا پولات- تۆمۈر سانائىتى بىر دۆلەتنىڭ ئىختىسادىي تەرەققىياتى سۈرئىتى ۋە دۆلەت مۇداپىئە كۈچىنى ئۆلچەيدىغان مۇھىم ئۆلچەم بولۇپ قالغان.

تۆمۈر قېزىلما بايلىغى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىنىڭ مۇھىم بايلىقلىرىنىڭ بىرى. ئۇ تارقىلىشى كەڭ، تۈرى كۆپ، ئۈنۈملۈك رودىنىڭ نىسپىتى ژۇقۇرى بولۇشتەك ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە. تولۇق بولمىغان مەلۇماتلارغا ئاساسلانغاندا، دىيارىمىزدىكى تۆمۈر بايلىغى بايقالغان ئورۇن 1100گە يەتكەن. بۇلارنىڭ ئىچىدە زاپاس مىقدارى بىر مىللىون توننىدىن ئاشىدىغان كان ياتمىسىدىن 58ى، چوڭ ۋە ئوتتۇرا تىپتىكى كان ياتمىسىدىن 20 سى بار. بۇ كانلار ئاساسەن، تۆۋەندىكى تۆرت تۆمۈر كان بەلۋېغىغا مەركەزلەشكەن:

1. ئالتاي تۆمۈركان بەلۋېغى. بۇ كان بەلۋېغىنىڭ ئۇزۇنلۇغى 350 كىلومېتر، كەڭلىگى 80 كىلومېتر كېلىدۇ... بۇ بەلۋاغدا ئېنىقلانغان تۆمۈر زاپاسى شۇ ئار تۆمۈر زاپاسىنىڭ 2،8 پروتسېنتىنى ئىگەللەيدۇ.

2. تەڭرىتاغ تۆمۈركان بەلۋېغى. بۇ بەلۋاغنىڭ ئۇزۇنلۇغى 380كىلومېتر، كەڭلىگى 85 كىلومېتر كېلىدۇ. بۇ بەلۋاغدا كۈنەس ناھىيەسىدىكى شېكەرتاي كانى، خېجىڭ ناھىيەسىدىكى مودوتسالا كانى قاتارلىق ئون مۇھىم كان بار. شېكەرتاي كان ياتمىسى كۈنەس ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىگە تەخمىنەن 40 كىلومېتر كېلىدىغان جايغا جايلاشقان. بۇ كاندا ئۈچ ئاساسلىق كان گەۋدىسى بولۇپ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇغى 800 مېتر، قېلىنلىغى 60 مېتردىن ئاشىدۇ. ئېنىقلانغان زاپاس تۆمۈر مىقدارى 25 مىللىون 510 مىڭ توننا بولۇپ، ئوتتۇرا تىپتىكى كان ھېساپلىنىدۇ. ئۇنىڭدىكى تۆمۈر زاپاس مىقدارى پۈتۈن دىيارىمىز تۆمۈر بايلىغىنىڭ 24،2 پروتسېنتىنى ئىگەللەيدۇ.

3. شەرقىي شىنجاڭ تۆمۈر كان بەلۋېغى. بۇ كان بەلۋېغىنىڭ ئۇزۇنلۇغى500 كىلومېتر، كەڭلىگى 90 كىلومېتر بولۇپ، يامانسۇ قاتارلىق 21 مۇھىم كان ياتمىسى بار. يامانسۇ تۆمۈر كانى قۇمۇل (شەھىرىنىڭ شەرقىي- جەنۇبىغا جايلاشقان بولۇپ، شەھەر بىلەن بولغان تۈز سىزىق ئارىلىغى 110 كىلومېتر كېلىدۇ. بۇ كاننىڭ زاپاس مىقدارى 31 مىللىون 750 مىڭ توننا بولۇپ، ئوتتۇرا تىپتىكى كان ھېساپلىنىدۇ.

تيەنخۇ تۆمۈركانى قۇمۇل شەھىرىنىڭ شەرقىي-جەنۇبىغا تەخمىنەن 150 كىلومېتر كېلىدىغان جايدا جايلاشقان، ئۇنىڭ ئېنىقلانغان زاپاس تۆمۈر مىقدارى 107 مىللىون 280 مىڭ توننا بولۇپ، چوڭ تىپتىكى كان ھېساپلىنىدۇ. ئۇنىڭ زاپاس مىقدارى شىنجاڭدىكى ئومۇمىي تۆمۈر زاپاسىنىڭ 55،7 پروتسېنتىنى ئىگەللەيدۇ.

4. غەربىي كۇئېنلۇن تېغى تۆمۈر كان بەلۋېغى. بۇ بەلۋاغنىڭ ئۇزۇنلۇغى 470 كىلومېتر، كەڭلىگى 75 كىلومېتر. بۇ بەلۋاغدىن بايقالغان چىلەكچى كان ياتمىسى ئاقتۇ ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىي-جەنۇبىغا تەخمىنەن 105 كىلومېتر كېلىدىغان كۇئېنلۇن تېغىغا جايلاشقان. ئېنىقلانغان زاپاس تۆمۈر مىقدارى 65 مىللىون 580 مىڭ توننا بولۇپ، چوڭ تىپتىكى كان ھېساپلىنىدۇ.

بۇ تۆرت بەلۋاغدىن باشقا شىنجاڭدا يەنە تارىم ئويمانلىغى، جۇڭغار ئويمانلىغى، تۇرپان- قۇمۇل ئويمانلىغى رايونىنىڭ ۋە تاغ ئارىسى ئولتۇرۇشما ئويمانلىغى، ئالتۇن تاغ قاتارلىق جايلاردا تۆمۈر قېزىلما بايلىغى مول.

ئىمام تاھىر.

«شىنجاڭ گېزىتى» دىن.

ناغرا ساداسى

ئۇيغۇر ساز ئەسۋاپلىرى ئىچىدىكى ناغرا ئۆزىنىڭ جاراڭلىق ئاۋازى بىلەن ئۆزىگە خاس مۇناسىپ ئورۇن ئالغان چالغۇ ئەسۋاپلىرىمىزنىڭ بىرىدۇر. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مىللىي ناخشا-ساز سەنئىتى، قەشقەر، قۇمۇل، دولانلاردا ئۆزىگە خاس ئېيتىلىش ئۇسلۇبىغا ئىگە بولغىنىدەك، قەدىمىي ساز ئەسۋاپلىرىمىزنىڭ بىرى ناغرىمۇ چېلىنىش سەنئىتىدە خىلمۇ-خىل ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگىدۇر.

غۇلجا شەھىرىنى ئاساس قىلغان ئىلى تەۋەسىدە تېخى تېئاتر، كىنو سەنئىتى تولۇق رەسمىيلەشمىگەن ئوتتۇزىنچى ژىللاردىلا ناغرا چېلىش ئەنئەنىگە ئايلانغان. بولۇپمۇ ژىلدا ئىككى قېتىم كېلىدىغان ھېيت بايراملىرىدا چېلىنىدىغان ناغرىنىڭ جاراڭلىق ساداسى خەلققە زور خوشاللىق، ئۈستۈن كەيپىيات بېغىشلايتتى. ئۇنىڭدىن باشقا ناغرا چېلىش رامزان ئېيىدا بىر ئاي روزا تۇتۇش ۋاقتىدا ھەر كۈنى ناماز دىگەردىن كېيىن ئىفتارغا تەييارلىق قىلىش ۋاقتىنى جاكالاش، شۇنداقلا كېچىسى زولۇققا تۇرۇش مەزگىلىنى ئاگاھلاندۇرۇش مەخسىتىدە چېلىنىدۇ. بولۇپمۇ كېچىلىك جىم-جىتلىقتا ئەجايىپ سېھىرلىك، مەپتۇنكار مەيىن ئاۋازغا ئىگە نەينىڭ قوشۇلۇشى بىلەن تەڭكەشلىنىپ چېلىنىدىغان ناغرىنىڭ چوڭ پەدىلىرى كىشىلەرگە ئەجايىپ پۈتمەس-تۈگمەس ھاياجانلىق بەخىش ئېتىدۇ.

شۇنداقلا 3 كۈن داۋام قىلىدىغان روزا ھېيت ۋە قۇربان ھېيت كۈنلىرى چېلىنىدىغان ناغرىنىڭ ھەر خىل پەدىلىرى بۇ ئۇلۇق ھېيت بايراملىرىنىڭ تەسىرىنى يەنىمۇ ئاشۇرىدۇ. سەيلىگاھ مەيدانلىرىغا ژىغىلغان مىڭلىغان قېرى-ياش، ئەر-ئاياللار ناغرا ساداسى بىلەن ئۇسسۇلغا چۈشۈپ، مۇبارەك ھېيت تەنتەنىسىنى جانلاندۇرىدۇ. كىشىلەر قەلبىگە نەپىس ھىس تۇيغۇلار ۋە چوڭقۇر تەۋرىنىش بەخىش ئەتكۈچى ناغرا ساداسىنىڭ تەسىرى كۈچىنىڭ قانچىلىك دەرىجىدە ژۇقۇرى بولۇشى ئۇنى چالغۇچىلارنىڭ تالانت ۋە قابىلىيىتىگە باغلىقتۇر. غۇلجا شەھىرىنىڭ دوڭ مەھەللىسىدە ياشىغۇچى 91 ياشلىق ئاتاقلىق ناغرا چالغۇچى مەتنىياز روزى ئاقساقال بىلەن ناغرا ۋە ئۇنىڭ چېلىنىش سەنئىتى ھەققىدە سۆھبەتلەشكىنىمىزدە، ئۇ ئۆز پىكىرلىرىنى مۇنداق ئىزھار قىلدى:

- شۇنى ئالاھىدە تەكىتلەش كېرەككى، مىللىي مۇزىكا سەنئىتىمىزدىكى ھەر خىل ساز ئەسۋاپلىرىمىزنى ماھارەت بىلەن چالىدىغان ئاتاقلىق سازەندىلىرىمىز بولغىنىدەك، ناغرا چېلىشنىڭ ھەقىقىي ماھىرلىرىمۇ بولىدۇ. ئۇنى چېلىشنىڭ نازۇك سىرلىرىنى كۆپ ژىللىق مەشغۇلات ئۆتكۈزۈش ئارقىلىقلا ئۆزلەشتۈرۈشكە بولىدۇ. ناغرا 12 تۈرلۈك ئۆزگىرىش ئۇسلۇبىدا چېلىنىدۇ. ئۇنىڭ بىر-بىرىگە ئوخشىمايدىغان تۈرلىرى: سەنەم، قوش سەنەم، رۇخسارە، رۇخسارەگۈل، گۈلۈم، سەيلىگاھ، سەھەر يار، مۇشاۋىرەك، كوركەم، ھولەن، ھېيت ناغرى شادىمان، شادىيانا ۋە ناغرىنى توختىتىش پەدىسىدىن ئىبارەت.

روزى ئاقساقالنىڭ ناغرا چېلىش بىلەن شۇغۇللىنىپ كېلىۋاتقانلىغىغا 60ژىلدىن ئاشقان. ئۇ ئۆزىگە ئۇستازلىق قىلغان ناغرا چېلىش ماھىرلىرى: پالتەم، ھەسەنىم، ئەيسا، ئەختەم ئاكىلار ۋە مومىن ئاخۇنلارنىڭ ناملىرىنى مىننەتدارلىق بىلەن تىلغا ئالىدۇ. ھازىر ناغرا چېلىشنىڭ سىرلىرىنى مۇكەممەل ئۆزلەشتۈرگەن ئىمىن ئەپەندى، ئابدۇكىرىم، مۇزاتخانلار قاتارىدا يەنىمۇ كۆپلىگەن قابىلىيەتلىك ياشلار يېتىلىپ چىقماقتا.

سابىت ھاپىزى.

بىشكېك شەھىرى.

باش مۇھەررىر ي. ئازاماتوۋ.

يېڭى ھايات
ئالمۇتا، 480044
ئېپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8-قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى:
قازاقستان جۇمھۇرىيىتى
مىنىستىرلار كابىنېتى

نۆۋەتچى مۇھەررىر
مومىنجان ھەمرا

تېلېفونلار: قوبۇلخانا-59-84-33، باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى- 69-86-33، مەسئۇل كاتىپ- 50-86-33، ئىجتىمائىي- سىياسىي، مەدەنىيەت بۆلۈملىرى-81-86-33، ئەدەبىيات بۆلۈمى- 27-86-33.

تىراژى- 4446 زاكاز (3646)

«Йеңи хаят» (Новая жизнь), индекс 65359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство № 486, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Дауір», Алматы, 480044 пр. Ленина, 2/4.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتقا ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ПОГ-60

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى-رويۇڭ سامان بولماس

يېڭى ھايات

Жаңа өмір

1993 ژىل 20ـنويابىر شەنبە №45 (8399)

ئەركىن باھا

گېزىت 1970 - ژىلى 1- يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي-سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى

پرېزىدېنت ن. ئە. نازارباييېۋنىڭ قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى پۇقرالىرىغا، پۈتكۈل ئاھالىسىغا مۇراجىئىتى

قەدىرلىك ۋەتەنداشلار!

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى كونستىتۇتسىيەسى ۋە ئالىي كېڭىشى ماڭا بەرگەن ھوقۇققا بىنائەن موشۇ ژىلنىڭ 15ـنويابىر كۈنى ئەتىگەنلىكى سائەت 8دىن تارتىپ مەملىكىتىمىزدە مىللىي ۋاليۇتاـتەڭگىنى جارىي قىلىش توغرىلىق پەرمانغا ئىمزا چەكتىم. موشۇ پەيتتىن تارتىپ ماھىيەت جەھەتتىن ھەقىقىي مۇستەقىل قازاقىستان دۆلىتىنىڭ شەكىللىنىشى ۋە تەرەققىياتىدا يېڭى بۇرۇلۇش دەۋرى باشلاندى. مۇنداق ۋاقىئەلەر بىر مەملىكەت تارىخىدا پەقەت بىر قېتىم بولىدۇ. بىز ھەممىمىز شارائىتنىڭ پەۋقۇلاددىلىغىغا ۋە ئۆز مىللىي ۋاليۇتىمىزنى جارىي قىلىشنىڭ زورۇر سەۋەپلىرىگە چۈشىنىپ يېتىشىمىز كېرەك. ئۇ بىز ئۈچۈن پەقەت ئىقتىسادىي جەھەتتىنلا ئەمەس، شۇنىڭ بىلەن بىللە سىياسىي جەھەتتىمۇ مىسلىسىز ئەھمىيەتكە ئىگە.

سىلەرگە مەلۇمكى، پرېزىدېنت، پارلامېنت ۋە ھۆكۈمەت ئەمەلگە ئاشۇرۇۋاتقان يول ئۆز ئارا ھەمكارلىقنىڭ ئەۋزەللىكلىرىدىن تېخىمۇ ئۈنۈمدارلىق بىلەن پايدىلىنىشقا مۇمكىنچىلىك بېرىدىغان ھەمدوستلۇق مەملىكەتلىرى ئىقتىسادىنىڭ ئىنتېگراتسىيەسىگە قارىتىلغان. بۈگۈن ھېچكىم قازاقىستاننى بۇ ستراتېگىيەلىك لىنىيەدىن چەتنەپ كەتتى دەپ ئەيىبلىمەيدۇ.

بىز يېڭى تىپتىكى رۇبل زونىسىنى شەكىللەندۈرۈش تەشەببۇسكارلىرى بولغان. مەنپەئەتدار دۆلەتلەرنىڭ ژۇقۇرى رەھبەرلىگى دەرىجىسىدە بىرلىكتە كۈچ چىقىرىش نەتىجىسىدە ئېگىشلىك ھۆججەتلەرگە قول قويۇلغان ئىدى. مەن بۇ يەردە روسسىيە، قازاقىستان ۋە ئۆزبەكىستان پرېزىدېنتلىرىنىڭ 7ـئاۋغۇستتىكى بىلدۈرۈشىنى، رۇبل زونىسىنى قۇرۇش بويىچە ئەمەلىي چارىلار ھەققىدىكى 7ـسېنتەبىردىكى ئالتە تەرەپلىمىلىك كېلىشىمنى ۋە بېيىل 23ـسېنتەبىردىكى قازاقىستاننىڭ روسسىيە فېدېراتسىيەسى ئاخچا سىستېمىسى بىلەن قازاقىستان ئاخچا سىستېمىسىنى بىرلەشتۈرۈش ھەققىدىكى ئىككى تەرەپلىمىلىك كېلىشىمنى كۆزدە تۇتۇۋاتىمەن. ئەڭ ئاخىرقى ۋاقىتلارغىچە قازاقىستان روسسىيە رەھبەرلىگىنىڭ بىزنىڭ جۇمھۇرىيىتىمىزنىڭ يېڭى رۇبل زونىسىغا تەڭ ھوقۇقلۇق ئاساستا كىرىشى ھەققىدىكى ئىشەنتۈرۈشلىرىنى قايتا-قايتا ئاڭلاپ كەلدى. تەڭ ھوقۇقلۇق ئاساس بۈگۈنكى ئۆز ئارا مەنپەئەتلەرنى، شۇنداقلا ئىقتىسادىي، سىياسىي، گېئوسىياسىي، تارىخىي خاراكتېرغا ئىگە ئۇزاق مۇددەتلىك مەنپەئەتلەرنى نەزەردە تۇتىدۇ. ئەپسۇسكى، بىزنىڭ مۇناسىۋەتلىرىمىزدىكى بۇ جەھەتلەر بۈگۈن كۆپلەر تەرىپىدىن ئېتىۋارغا ئېلىنمايۋاتىدۇ. كېلىشىمگە كېلەلمەسلىگىمىزنىڭ ئاساسىي يىلتىزى مانا مەشەدە. بىراق، بۇ كېلىشىملەرنى ئىش يۈزىدە ئەمەلگە ئاشۇرۇش بويىچە ئىككى تەرەپلىمىلىك قىزغىن سوھبەتلەر داۋامىدا يېڭىدىن-يېڭى شەرتلەر قويۇلۇپ، ئاخىرىدا ئۇلار جۇمھۇرىيەتنىڭ ئىقتىسادىي سۇۋېرېنىتېتىنى يوقىتىشقا ئېلىپ كېلىدىغان تەلەپلەرگە ئايلاندى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا كونا ئۈلگىدىكى رۇبللارنىڭ قازاقىستانغا سەلدەك ئېقىپ كېلىشى، بىر قانچە دۆلەتلەر تېررىتورىيەسىدە ئۇنىڭ ئىشلىنىشى ھەققىدىكى ئېنىقلىقلار ئۆكتەبىرنىڭ ئاخىرىغا كېلىپ جۇمھۇرىيەت ئاخچا سىستېمىسىنىڭ بۇزۇلۇشىغا، ئىنفېلياتسىيەنىڭ يېڭىدىن ئۆرلىشىگە، «قازاقىستان» بىلەن روسسىيە رۇبلىسىنىڭ سېتىۋېلىش قابىلىيىتىنىڭ كەسكىن پەرىق قىلىشىغا ئېلىپ كەلدى. بۇلارنىڭ ھەممىسى بىزنىڭ ئاھالىمىز تۇرمۇش دەرىجىسىدە ئىنتايىن سەلبىي ئەكس ئەتتى. مۇنداق داۋام قىلىۋېرىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. بىز ۋەزىيەتنى يەنە بىر قېتىم ھەر تەرەپلىمە ئۆلچەپ كۆرۈپ، ئۆز ۋاليۇتىمىزنى كىرگۈزۈش توغرىلىق قارارنى قوبۇل قىلدۇق. بۇ ئىقتىسادىي ئىتتىپاق توغرىلىق كېلىشىمنىڭ ئەڭ ئاساسىي قائىدىلىرىگە زىت كەلمەيدۇ. ئاشكارىلىق پرىنسىپىغا ئەمەل قىلىپ، بىز ئۆز ۋاقتىدا روسسىيە ۋە باشقا ھەمدوستلۇقتىكى دۆلەتلەرنى مۇنداق قەدىمىمىز ھەققىدە خەۋەرلەندۈردۇق.

مەن ھازىرمۇ ئىشىنىمەنكى، بىر پۈتۈن ئاخچا سىستېمىسى پەقەت قازاقىستانغىلا ئەمەس، شۇنداقلا روسسىيەنىڭمۇ ئىقتىسادىي ۋە سىياسىي مەنپەئەتلىرىگە جاۋاپ بېرىدۇ. ئەپسۇسكى، ستراتېگىيەلىك مەنپەئەتلەر بۈگۈن ئىككىنچى پىلاندا قېلىپ قالدى ۋە شۇڭلاشقا شارائىت تەقەززاسى بىلەن ھەممىمىز ئىنتېگراتسىيەگە مەجبۇرىي بولۇشۇش ۋە ئۆز ۋاليۇتىلىرىمىزنى چىقىرىش باسقۇچى ئارقىلىق ئىلگىرىلەشكە توغرا كېلىدۇ.

شۇڭلاشقا مېنىڭ مىللىي ۋاليۇتىنى جارىي قىلىش ھەققىدىكى قارارنى قوبۇل قىلغانلىقىم ھازىرقى ئەھۋالدىن چىقىشنىڭ بىردىن-بىر يولى.

ئاخىرقى ژىللاردىكى ۋاقىئەلەر تەرەققىياتىنىڭ ئۆزى جۇمھۇرىيەتنى ئۆز ئاخچا سىستېمىسىنى ئىشلىتىشنىڭ ۋارىيانتلىرىنى تەييارلاشقا مەجبۇر قىلدى. بىز باشقا مەملىكەتلەرنىڭ، ھەمدوستلۇق دۆلەتلىرىنىڭ ئاخچا ئىسلاھاتىنى ئېلىپ بېرىش ۋە مىللىي ۋاليۇتىنى جارىي قىلىش جەھەتتىكى تەجرىبىلىرىنى ئېتىۋارغا ئالدۇق. ئاساسلانغان ئىقتىسادىي تەييارلىقلار كۆرۈلدى. ئەھۋالنىڭ تەرەققىي قىلىش ئېھتىماللىنى تەجرىبىدىن ئۆتكۈزۈش ۋە مۆلچەرلەپ باھالاش ئىشلىرى ئېلىپ بېرىلدى. يېڭى ئاخچا بەلگۈلىرىنىڭ ئۈلگىلىرى ئىشلەندى، مىللىي بانك ۋە ھۆكۈمەت مىللىي ۋاليۇتا بانكنوتلىرىنى چاپسانلىق بىلەن تەييارلىدى.

بىزنىڭ ئالدىمىزدا ھەممە ئىشنى تەڭگىنىڭ تۇراقلىق ئىشلىشىنى ۋە ژۇقۇرى سېتىۋېلىش قابىلىيىتىنى تەمىنلەش، ئىسلاھاتنى ئېلىپ بېرىشتا ئالدۇراڭغۇلۇققا يول قويماسلىق، ئېھتىمالى بار ئىجتىمائىي چىقىملارنى ژۇقۇرى دەرىجىدە قىسقارتىش ۋەزىپىسى تۇرماقتا.

موشۇ مەخسەتتە 3ـنويابىر كۈنى مېنىڭ تەرىپىمدىن مىللىي ۋاليۇتىنى جايلاردىكى تولۇق ھوقۇقلۇق ۋەكىللەر بىلەن بىللە جارىي قىلىش بويىچە دۆلەت كومىسسىيەسى قۇرۇلغان ئىدى. ئۇنىڭغا قىسقا مۇددەت ئىچىدە پۈتكۈل زورۇر نورماتىۋ بازىلارنى تەييارلاش تاپشۇرۇلغان. تەشكىلىي مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش ھوقۇقى بېرىلگەن. كومىسسىيە ئاساسىي دىققەتنى ۋاليۇتا بازىرىنىڭ ئىشلەش مېخانىزملىرىنى بەلگۈلەشكە، قازاقىستان بىلەن سابىق رۇبل زونىسى ئەللىرىنىڭ كارخانىلىرى ئوتتۇرىسىدىكى تۆلەم تەرتىۋىنى بەلگۈلەشكە، ئاھالىنىڭ ئاخچا ئالماشتۇرۇش شارائىتىنى يېنىكلەشتۈرۈشكە قارىتىش كېرەك. كۆپ ئىشلار قىلىنىپ بولدى. دۆلەت، كومىسسىيەسى تەڭگىنى تەشكىللىك رەۋىشتە يولغا قويۇش ۋە كونا ئۈلگىدىكى بانكنوتنى ئېگىشىش جەھەتتىكى تەرتىپ ۋە شارائىتلارنى، پرىنسىپلارنى بەلگۈلەيدىغان ھۆججەتلەرنى تەستىقلىدى. ئۇلار جۇمھۇرىيەتلىك ۋە يەرلىك مەتبۇئاتتا ئېلان قىلىنىدۇ. شۇنداقلا جايلاردىكى ئىجرائىي ھاكىمىيەت ئورگانلىرىغا ئۇلارنىڭ بۇ ئىشقا كونكرېت ئىشتىراكى توغرىلىق، ئاھالىنىڭ بارلىق قاتلاملىرى ئۈچۈن ئاخچا ئالماشتۇرۇشنى تەمىنلەشنىڭ زورۇرلىگى توغرىلىق، جۈملىدىن ژىراق جايلاردا ۋە يېتىپ بېرىش قىيىن بولغان ئاھالىلىق پۇنكتلاردا ۋە ئىشلەپ چىقىرىش ئۇچاستكىلىرىدا ئاخچا ئالماشتۇرۇشنى تەمىنلەش زورۇرلىگى ھەققىدە يول-يورۇقلار بېرىلدى.

مەن ئالدىمىزدىكى ئاخچا ئالماشتۇرۇشنىڭ ھەممە ئۇششاق-چۈشىگە توختىلىپ ئولتارمايمەن. بۇ ھەقتە سىلەر مەتبۇئاتتىن ئوقۇپ تەپسىلىي بىلىسىلەر. مەن پەقەت 1961ـ1992ـژىللاردىكى رۇبل ئۈلگىسىنىڭ 500 سومغا 1 تەڭگە ئېگىشلىدىغانلىغىنى ئېيتىپ ئۆتىمەن، خالاس. قازاقىستان تېررىتورىيەسىدە تۇراقلىق ئىستىقامەت قىلىۋاتقان 16 ياشتىن ژۇقۇرى ھەر بىر ئادەمگە 100 مىڭ رۇبلىغىچە ئېگىشىش ئىمكانىيىتى يارىتىلىدۇ. قانۇنسىز تېپىلغان ھارام پۇللارنىڭ، شۇنداقلا بىزگە چەتتىن كەلتۈرۈلگەن ئاخچىلارنىڭ ئىشلىتىلىشىگە مۇمكىنچىلىك بەرمەسلىك ئۈچۈن رۇخسەت قىلىنغاندىن ئاشقىرى قولدا بار پۇللار بانكىلاردىكى مەخسۇس ھېساپ-چوتلارغا يېزىلىدۇ. ئەلۋەتتە، بۇ يۇمشاق ئېيتقاندا، ھالاللىق بىلەن تاپمىغان نەق پۇلدىن «قۇتۇلۇشقا» مەنپەئەتدار بولغان مەلۇم شەخسلەر ۋە جىنايەتچى دائىرىلەرنىڭ نارازىلىغىنى قوزغىشى مۇمكىن. ئىشەندۈرۈپ ئېيتىمەنكى، ئاخچىلارنى قانۇنىي يول بىلەن تاپقانلار ئۇلارنى پات ئارىدا مېنىڭ 5ـنويابىردىكى «ئاخچا سىستېمىسىنى تۇراقلاشتۇرۇش بويىچە زورۇر چارىلەر توغرىلىق» پەرمانىمغا بىنائەن قۇرۇلغان مەخسۇس كومىسسىيەلەرنىڭ تەكشۈرۈشىدىن كېيىنكى قارارى بويىچە ئېلىشى مۇمكىن. ئىشىنىمەنكى، بۇ چارە بىزنىڭ دۆلىتىمىزدىكى مۇتلەق كۆپچىلىك ئاھالىنىڭ مەنپەئەتلىرىگە دەخىل قىلمايدۇ.

كارخانىلاردا، تەشكىلاتلاردا ۋە مەھكىمىلەردە ئىشلەيدىغانلار ئۈچۈن ئاخچا ئالماشتۇرۇش ئىش ئورنىدا ژۈرگۈزۈلىدۇ. ئۇ يەرلەردە ئاخچا ئالماشتۇرۇش كومىسسىيەلىرىنى قۇرۇش كۆزدە تۇتۇلماقتا. كونا بانكنوتلارنى ئالماشتۇرۇش بەلگۈلەنگەن نورمىلاردا پەقەت بىر قېتىم بولىدۇ. ئىشلىمەيدىغان پېنسىيونېرلارغا جىددىي دىققەت بولىدۇ، ئۇلارنىڭ ئاخچا ئالماشتۇرۇشى پېنسىيە ئالىدىغان جايلاردا تەشكىللىنىدۇ، دۆلەت كومىسسىيەسى ۋە تەرتىپ ساق

(ئاخىرى 2ـبەتتە).

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنتىنىڭ پەرمانى

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى مىللىي ۋاليۇ تىسىنى جارىي قىلىش توغرىلىق

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى كونستىتۇتسىيەسىنىڭ 78ـماددىسىغا ۋە قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى ئالىي كېڭىشىنىڭ 1993ـژىلى 29ـئۆكتەبىردىكى توختامىغا بىنائەن توختام قىلىمەن:

1. قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى تېررىتورىيەسىدە 1993ـژىلى 15ـنويابىر سائات 08:00دىن (يەرلىك ۋاقىت بويىچە) تارتىپ قازاقىستان مىللىي ۋاليۇتىسىـ تەڭگە جارىي قىلىنسۇن.

2. 1993ـژىلى 18ـنويابىر سائات 08:00دىن (يەرلىك ۋاقىت بويىچە) باشلاپ تەڭگە قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىدە بىردىن-بىر قانۇنىي تۆلەش ۋاستىسى بولۇپ بەلگۈلەنسۇن. تەڭگەـ يۈز تىيىندىن ئىبارەت. قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىدە نەق ئاخچا بانكنوت ۋە تىيىن شەكلىدە جارىي قىلىنىدۇ.

3. تەڭگە قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى تېررىتورىيەسىدە ھەممە جىسمانىي ۋە يۇرىدىك شەخسلەر تەرىپىدىن ھەممە تۆلەش تۈرلىرى بويىچە قوبۇل قىلىنىشى كېرەك. ئېگىدارچىلىق شەكىللىرىدىن قەتئىي نەزەرەن، شۇنداقلا بانكىلارمۇ ھەر قانداق چەك قويماستىن ۋكلادقا قوبۇل قىلىنىشى كېرەك.

4. مەزكۇر پەرمان ئىمزا چېكىلگەن پەيتتىن تارتىپ كۈچكە ئىگە.

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى

ن. نازارباييېۋ.

ئالمۇتا، 1993ـژىل 12ـنويابىر.

پرېزىدېنت ن. ئە. نازاربايېۋنىڭ قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى پۇخرالىرىغا، پۇتكۇل ئاھالىسىغا مۇراجىئەتى

لاش ئورگانلىرىدا پېنسىيەلەرنى يېڭى ۋاليۇتا بىلەن تولەش ۋە بۇ ئىشتا ئىنتىزامنى ساقلاش ئۈچۈن ئەشۇنداق مەھكىمىلەرنى مەركەزلەشكەن ھالدا مۇستەھكەملەش ۋە ئاخچا ئالماشتۇرۇشنى تەمىنلەش ھەققىدە كورسەتمىلەر بېرىلدى. ئاخچا ئالماشتۇرۇلۇۋاتقان جەريانىدا تۇراقلىق ئىش ئورنىدا بولمىغان كىشىلەرگە ئاخچا ئالماشتۇرۇشمۇ كوزدە تۇتۇلدى. ئاھالىنىڭ بانكىلارغا قويۇپ ساقلىنىۋاتقان ئاخچىلىرى شۇ بانكىلاردىكى كۇرسلار بويىچە ئالماشتۇرۇلىدۇ. ئاھالىنىڭ ئايرىم كاتېگورىيەلىرى ئۈچۈن ئاخچا ئالماشتۇرۇش كومىسسىيەلىرى يەرلىك مەمۇرىيەتلەر يېنىدا قۇرۇلىدۇ.

پارچىلاپ سېتىش كارخانىلىرى ۋە مەھكىمىلىرىنىڭ ئىش گرافىكىسىنى غەرەزلىك توختىتىپ قويۇش ياكى ئوزگەرتىشكە ئۇرۇنۇش ھادىسىلىرىنىڭ بارلىقى قەتئىي توسۇلۇشى لازىم. تولەملىك خىزمەت قىلىش يولۇۋچىلار ترانسپورتى ۋە ئالاقە ساھالىرىمۇ موشۇنىڭ ئىچىدە.

دولەت كومىسسىيەسىنىڭ ۋەكىللىرى ئەينە شۇنىڭغا ئوخشاش ئەھۋاللارغا ۋە باشقا تەرتىپ بۇزۇشلارغا، سۇيىستېمال قىلىشلارغا چەك قويۇش جەھەتتىن كەڭ ھوقوقلار بىلەن تەمىنلەنگەن.

كارخانىلارنىڭ، تەشكىلاتلارنىڭ ۋە بانكىلارنىڭ رەھبەرلىرى بالانسلارنى، ھېساپ-چوتلارنى، ۋكلادلارنى ۋە باشقا رۇبل مەجبۇرىيەتلىرىنى قايتا ھېساپلاپ چىقىش بويىچە چوڭ ئىشنى قىلىشى كېرەك. شۇنى تەكىتلىشىم كېرەككى، قازاقىستان، روسسىيە ۋە ئوزبەكىستان ئوتتۇرىسىدا ئاخىرقى ئىككى ھەپتىدە ھەمكارلىشىش ھەققىدە ئىلگىرى قولغا كەلگەن كېلىشىملەرگە قوشۇمچە ھوكۇمەتلەر ۋە مەركىزىي بانكىلار ئوتتۇرىسىدا مىللىي ۋاليۇتىلارنىڭ جارىي قىلىنىشىغا باغلىق ئوز ئارا مەجبۇرىيەتلەر ۋە ئوز ئارا قوللاپ-قۇۋۋەتلەشلەر توغرىلىق، سودىنى سىرت تولەملەر ۋە باشقىلار ھەققىدە كېلىشىم تۇزۇلدى.

سوزسىزكى، بىز ۋاليۇتىنى ئىشلەپ چىقىرىشتىكى چوشكۇنلۇكنى توختاتقاندىن كېيىن ۋە ئاھالى تۇرمۇشىنى ياخشىلىغاندىن كېيىن، ئاخچا سىستېمىسىنى مۇقۇملاشتۇرغاندىن كېيىن جارىي قىلساق يېنىك بولغان بولاتتى. قىشقا باغلىق مەلۇم قىيىنچىلىقلارمۇ، ئىسلاھاتنى ۋۇرگۇزۇش جەريانىدىكى چىقىملار بىلەن باغلىق قىيىنچىلىقلارمۇ بار. بىراق ئەندى تاللىۋېلىش ئۈچۈن ۋاقىت قالمىدى.

ۋەزىيەت قانچە مۇرەككەپ بولمىسۇن، بىز ئىجتىمائىي-ئىختىسادىي ئىسلاھات كۇرسىنى داۋاملاشتۇرۇشىمىز لازىم. ئامما تاكتىكىلىق پىلاندا يېڭىچە يول تۇتۇشىمىز زورۇر. ئاخچا ئالماشتۇرۇش فاكتىنىڭ ئوزى كوپرەك تېخنىكىلىق مەسىلە، بىزنى باشقىچە قىيىنچىلىقلار كۇتمەكتە: بىرىنچى كۇندىن تارتىپ تەڭگىنى ئالتۇن-ۋاليۇتا رېزېرۋلىرى ۋە تاۋارلار بىلەن تەمىنلەپ، ئۇنى قوللاپ-قۇۋۋەتلەش تەلەپ قىلىنىدۇ. بۇ يەردە كوپ نەرسە ھوكۇمەت ۋە مىللىي بانكىنىڭ ساۋاتلىق ۋە ئېدىتلىق ئىشلىشىگە، جايلاردىكى باشقۇرۇش ئورگانلىرىنىڭ ۋە كارخانىلارنىڭ ساۋاتلىق ۋە ئېدىتلىق ئىشلىشىگە باغلىق، يەنى ھەممىمىزگە باغلىق. ئەندى تاشقى فاكتورلارغا دوڭگەشكە ئاساس يوق. باشقا دولەتلەردە قوبۇل قىلىنغان قارارلارنىڭ كېلىشمىگەنلىكىگە دوڭگەشكە ئاساس يوق. ئىختىسادىي سىياسەتنىڭ ئومۇمىي يونىلىشى، بىر تەرەپتىن دولەتنىڭ قەتئىي ۋە ئىزچىل چەكلەنگەن ئاخچا-كرېدىت ۋە بيۇدژېت-سېلىق سىياسىتىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشىدا، يەنە بىر تەرەپتىن، كارخانىلارنىڭ ۋە بارلىق ئىگىدارچىلىق قىلغۇچى ئوبيېكتلارنىڭ ئوز پائالىيىتىنىڭ مالىيە نەتىجىلىرىگە جاۋاپكەرلىكىنى ۋۇقۇرى كوتىرىشتە.

ھوكۇمەت ئالدىغا پارلامېنتقا يېڭى شارائىتلاردا ھەرىكەت قىلىشنىڭ تۇزىتىلگەن پىلانىنى تەكلىپ قىلىش ۋەزىپىسى قويۇلدى. كرېدىت ئىشلىرىدىكى قالايمىقانچىلىقلارنى دەرھال توختىتىدىغان ۋاقىت كەلدى. بىز ئاخچا سىستېمىسىنى تۇراقلاشتۇرۇش ئۈچۈن مەلۇم ۋاقىت ماھىيەتتە «قۇرۇق» كرېدىتلارنى بېرىشتىن ۋاز كېچىش ۋەزىيىتىگە كېلىپ قالدۇق.

بيۇدژېت ساھاسىدا سېلىق سىستېمىسىنىڭ ئۇمدارلىقىنى ۋە كۇچلەندۇرۇش رولىنى ۋۇقۇرى كوتىرىشكە، بيۇدژېتقا ھەممە نەرسىنىڭ سېلىقتىن تولۇق چۇشۇشىنى تەمىنلەشكە توغرا كېلىدۇ. بيۇدژېت ۋاستىلىرىنىڭ قاتتىق ئىختىسادىي رېژىمغا ئوتۇشىنى ئەمەلدە يولغا قويۇش كېرىمنىڭ ئوسۇشىنى ئېھتىياجلىق تاۋارلارنى ئىشلەپ چىقىرىشنى كوپەيتىش ئاساسىدا يولغا قويۇش كېرەك. شۇنداقلا بيۇدژېت ئوستىدىكى ئىنتايىن چوڭ ۋە ھېمىشەملا يوللۇق بولمىغان ئىجتىمائىي ۋۇكنى ماكسىمال دەرىجىدە توۋەنلىتىش، ئەمەلگە ئاشمايدىغان تەلەپلەردىن ۋاز كېچىش، بۇگۇنكى كۇندە رېال بولمىغان لايىھەلەردىن ۋاز كېچىش كېرەك. يوتقانغا قاراپ پۇت سۇنۇش لازىم. ئوزەڭنىڭ ۋاليۇتىسىغا ئىگە بولغاندا، ئاخچىنىڭ پاخاللىشىپ كېتىدىغان مالىيە سىياسىتىنى داۋاملاشتۇرۇش مۇمكىن ئەمەس.

ئىچكى ۋاليۇتا بازىرىنىڭ شەكىللىنىشى ۋە تەرەققىياتىنىڭ زورۇرىيىتى كەسكىن ئوسىدۇ. تەڭگىنىڭ بازار نەرقىنى بەلگۇلەشنىڭ ۋە ئۇنى تۇراقلىق دەرىجىدە تۇتۇپ تۇرۇشنىڭ ئەتىجدارلىق مېخانىزمىنى يارىتىش كېرەك. يېقىنقى ۋاقىت ئىچىدە تەڭگىنى باشقا دولەتلەر ۋاليۇتىسىغا ئالماشتۇرۇش تەشكىل قىلىنىدۇ. ۋاليۇتا بازىرىنى تەشكىللەشمۇ بىزنىڭ ئېكسپورتىمىزنى تۇراقلاشتۇرۇشى كېرەك. ئۇ بولسا ئوز نوۋىتىدە بىزنىڭ ئاخچا بىرلىگىمىزنى مۇستەھكەملىشى لازىم.

قەدىرلىك قازاقىستانلىقلار!

شۇنى قەتئىي بىلدۇرىمەنكى، ئوز ۋاليۇتىمىزنىڭ جارىي قىلىنىشى مەدە مەملىكەتلىرى ئوتتۇرىسىدا سۇنئىي چەكلەرنى قويۇشنى، بىزنىڭ خەلقلىرىمىزنى بولۇۋېتىدىغان چەكلەرنى قويۇشنى مۇتلەق بىلدۇرمەيدۇ. ئادەملەرنىڭ، تاۋارلارنىڭ ۋە كاپىتالنىڭ ئەركىن ھەرىكەت قىلىشى يولىدا توسالغۇلۇقلار بولمايدۇ.

ئۇنىڭ ئۇستىگە قازاقىستان-روسسىيە سوھبەتلىرى جەريانىدا روسسىيە ھوكۇمىتى ۋە مەركىزىي بانكىسى بىزنىڭ ئاخچا ئىسلاھاتىمىزغا باغلىق قازاقىستانغا تېخنىكىلىق ۋە باشقا ياردەملەرنى كورسىتىش مەجبۇرىيىتىنى ئوز ئوستىگە ئالدى.

قازاقىستان ۋاليۇتىسىنى خەلقئارا ۋاليۇتا فوندى، پۇتكۇل دۇنيا، ياۋروپا ۋە ئاسىيا تەرەققىيات بانكىلىرى، شۇنداقلا دۇنيادىكى بىر قاتار تەرەققىي ئەتكەن مەملىكەتلەر ھوكۇمەتلىرىنىڭ قوللاپ-قۇۋۋەتلەيدىغانلىقى ھەققىدە كېلىشىم قولغا كەلدى.

بۇگۇن تەڭگە ئاخىرقى ئىككى يىل جەريانىدا شەكىللەنگەن 700 مىللىوندىن كوپرەك ئامېرىكا دوللارى ھېساۋىدا ئوز ئالتۇن-ۋاليۇتا رېزېرۋىمىز بىلەن تەمىنلەندى. بۇ مىقدار كۇچلۇك ئاخچا-كرېدىت ۋە بيۇدژېت-سېلىق سىياسىتىنى يولغا قويۇش شارائىتىدا تەڭگىنىڭ باشقا ۋاليۇتىلارغا نىسبەتەن تۇراقلىق كۇرسىنى تۇتۇپ تۇرۇش ئۈچۈن ئىمكانىيەت يارىتىدۇ.

بىر قاتار شارائىتلار تۇپەيلى قازاقىستاننىڭ مىللىي ۋاليۇتىغا كوچۇشى بىزگە تېخىمۇ مۇكەممەلرەك ئىشلەنگەن ۋە مۇستەقىل پىلان بويىچە ئىجتىمائىي-ئىختىسادىي ئىسلاھاتلارنى داۋاملاشتۇرۇش ئىمكانىيىتىنى بېرىدۇ. ئاخچا ئىسلاھاتىنى ئېنىق تەشكىللەنگەن ئاساستا ۋۇرگۇزۇش بىزگە ئاستا-ئاستا قازاقىستاننىڭ كوپ مىللەتلىك خەلقىنىڭ ھال-ئەھۋالىنى ئاستا-ئاستا ۋۇقۇرى كوتىرىشكە ياردەم بېرىدۇ.

مەن جۇمھۇرىيىتىمىزنىڭ بارلىق پۇخرالىرىغا خاتىرجەملىكنى، سەۋىر-تاقەتنى كېلەچەككە ئىشەنچىنى ساقلاش ھەققىدە چاقىرىق بىلەن مۇراجىئەت قىلىمەن. بۇگۇن پەيدا بولۇۋاتقان ھەر خىل ئوسەك، پىتنە-ئىغۋالارغا كوڭۇل بولۇشنىڭ ھاجىتى يوق. ئاساسىي جاۋاپكەرلىك ئاممىۋىي ئەخبارات ۋاستىلىرى ئۇستىگە چۇشىدۇ. بەزى بىر گېزىتلارنىڭ ۋە مۇستەقىل تېلېرادىئو پروگراممىلار دەپ ئاتالمىشلارنىڭ ئەينە شۇنداق ئوسەكلەرنى كوپەيتىشى سەلبىي ئاقىۋەتلەردىن باشقا ھېچ نېمە بەرمەيدۇ. بۇ ھالال بولمىغان ئەپچىللەر ۋە سىياسىي ئىغۋاگەرلەر ئوزلىرىنىڭ غەرەزلىك ياخشىچاق بولۇۋېلىش مەخسەتلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرماقچى بولغان سىياسىي ئىغۋاگەرلەرنىڭ كوڭلىگە ياقىدىغان ئىش خالاس.

ئۇلار مۇشۇنداق ھەممە ئۈچۈن مۇرەككەپ بولغان بىر پەيتتە بىز تاللىغان سىياسىي ۋە ئىختىسادىي يولغا ئىشەنچنى بۇزۇپلا قالماستىن، ئىجتىمائىي تەشۋىش ئۇرۇغىنى تېرىپلا قالماستىن، شۇنداقلا قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى بىلەن روسسىيە فېدېراتسىيەسى ئوتتۇرىسىدىكى ياخشى خوشنىدارچىلىقىمۇ داغ چۇشىرىشكە ئۇرۇنۇشتىن ۋىراق ئەمەس. قازاقىستان مەدە دولەتلىرى خەلقلىرى ئىختىسادىي ئىتتىپاقىنى ۋە بۇ خەلقلەرنىڭ يېقىنلىقىنى مۇستەھكەملەشكە ئىزچىل كۇچ چىقىرىدۇ.

شۇنى ئاگاھلاندۇرماقچىمەنكى، ۋەزىيەتنى مۇقۇمسىزلاشتۇرۇشقا، جەمىيەتكە ۋە ھەر بىر ئادەمگە زىيان يەتكۇزۇشكە قارىتىلغان ھەر قانداق ھەرىكەتلەر دولەتكە قارشى ھەرىكەتلەر سۇپىتىدە قاتتىق چەكلىنىدۇ. بۇنىڭدا گۇناھكارلار قانۇن بويىچە قاتتىق جازالىنىدۇ.

مىللىي ۋاليۇتىنى جارىي قىلىش ۋە ئۇنىڭ بىلەن مۇناسىۋەتلىك چارە-تەدبىرلەر كومپلېكسىنى تەمىنلەشتە ۋىلايەتلەر، شەھەرلەر ۋە ناھىيەلەر ھاكىملىرىغا، مىنىسترلىكلەر، ئىدارىلەر ۋە كارخانىلار ھەم تەشكىلاتلار رەھبەرلىرىگە شەخسىي جاۋاپكەرلىك ۋۇكلەيمەن.

قازاقىستان خەلقىگە پرېزىدېنت، ھوكۇمەت، ئالىي كېڭەش ھېچ كىمنىڭ پۇخرالىق ھوقۇقىنىڭ زىيانغا ئۇچرىماسلىقى، ھالال ئىشلەپ تاپقان ئاخچىسىنىڭ يوقاپ كەتمەسلىكى ۋە كېلەچەكتە ئوز ئەمگىكى بىلەن پاراۋەنلىك يارىتىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولۇش ئۈچۈن ھەممە كۇچىنى سالىدۇ، دەپ يەنە بىر قېتىم ئېيتقۇم كېلىدۇ.

شائىرغا بولغان ھورمەت

ئاتاقلىق شائىر ئابدۇلەھەي روزى تەۋەللۇدىنىڭ 70 يىللىقىغا بېغىشلانغان خاتىرە يىغىنى ئوتكەن شەنبە كۇنى ئالمۇتا شەھىرى دروۋبا يېزىسىدىكى ئا. روزىباقىيېۋ نامىدىكى ئۇيغۇر مەكتىۋىدە ئوتكۇزۇلدى. يىغىنغا ئالمۇتا شەھىرى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى مەھەللىلەردىن، خوشنا جۇمھۇرىيەت، شەھەرلەردىن كەلگەن جامائەتچىلىك ۋەكىللىرى، يازغۇچى - شائىرلار، ئالىملار، شائىرنىڭ دوست، ئۇرۇق-تۇققانلىرى كەلدى.

تەنتەنىلىك يۇبىلېينى پېشقەدەم يازغۇچى مەسۇمجان زۇلپىقاروۋ ئېچىپ، دەسلەپكى سوز فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ نامزاتى پاتىگۇل سابىتوۋاغا بېرىلدى. ئاتىق ئوز دوكلادىدا شائىر ئابدۇلەھەي روزىنىڭ ھاياتى ۋە ئىجادىي پائالىيىتى توغرىلىق كەڭ ۋە مەزمۇنلۇق بايانلاپ ئوتتى.

- شائىر ئابدۇلەھەي روزى، - دېدى ئاتىق، - جوشقۇنلۇق ئىجادى، ۋەتەنپەرۋەرلىك لىرىكىلىرى، ئىنسانپەرۋەرلىك بىلەن سۇغۇرۇلغان ئوتلۇق مىسرالىرى بىلەن شەرقىي تۇركىستاندىمۇ قازاقىستاندىمۇ خەلققە تونۇلغان ئىدى. رەھىمسىز ئەجەل ئۇنى ئارىمىزدىن ئېلىپ كەتكەن بولسىمۇ، ئۇيغۇر خەلقى ئۇنى ھەقىقىي ئىنسان، كورەڭلىك شائىر سۇپىتىدە قەلبىدە ياشايدۇ، ھېچ قاچان ئۇنتۇمايدۇ...

ئاندىن سوزگە چىققان قىرغىزىستان ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ ۋەكىلى ئابلىز روزىيېۋ، قازاقىستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقى ئىلياس جانسۇگۇروۋ نامىدىكى مۇكاپاتىنىڭ لائۇرېاتى، شائىر دولقۇن ياسىنوۋ، يازغۇچى تۇرغان توختەموۋ، مەخسۇت ئاكا، يۇسۇپ ئىلياس، ئەخمەت ئېلىيېۋ، شائىرە خۇرشىدە ئىلاخۇنوۋا، كومپوزىتور ئىزامدۇن كېبىروۋ، سېلىماخۇن زەيناۋدىنوۋ، شائىر ساۋۇت ئابدۇراخمانلار شائىر ئابدۇلەھەي روزى بىلەن بىللە خىزمەتداش دوست، ئىلپەت، ئاكا-ئىنى بولغانلىرىنى ئېيتىپ، ئەسكە ئالدى. شائىرنىڭ شېئىرلىرىنى ئوقىدى.

شائىر يۇبىلېيغا بېغىشلانغان يىغىن ئاخىرىدا ئابدۇلەھەي روزىنىڭ رەپىقىسى يۇبىلېيغا كەلگەن ۋە ئۇنى ئۇيۇشتۇرغان بارلىق كىشىلەرگە چىن كوڭلىدىن رەخمەت ئېيتىپ، تەشەككۇر ئىزھار قىلدى.

مەخسۇس مۇخبىرىمىز.

سۇرەتتە: قازاقىستان خەلق چالغۇ ئەسۋاپلىرى مۇزېيى.
م. ۋېنكوۋسكىنىڭ سۇرىتى.

يېڭى مەسچىت قۇرۇلۇشى

ھاياتىمىزدا يۈز بېرىۋاتقان يېڭىلىقلارنىڭ بىرى دېموكراتىيە شارائىتى بىلەن دىنىي ئېتىقادىمىزغا كەڭ يول ئېچىلغانلىقى، شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك ھەر خىل جايلاردا مەسچىتلىرىمىزنىڭ قەد كۆتىرىۋاتقانلىقىدۇر. ئەينە شۇنداق خەيرلىك ئىش بىشكېك شەھىرىدىمۇ قولغا ئېلىندى.

قۇتلۇق مەسچىتنىڭ گىگانت قۇرۇلۇشىنى كۆرۈشكە قىزىقىپ، ئۇ يەرگە كېلىپ، كېلىۋاتقانلار قاتارىدا بىزمۇ كېتىپ بارغان ئىشلارنى زوق-مەمنۇنلۇق بىلەن كۆزدىن كەچۈردۇق. جەددىي قولغا ئېلىنغان مەسچىت قۇرۇلۇشىغا قاراپ ھاياجانلىقتا قۇرۇلۇش ئىشلىرىغا خەيرلىك تىلىدۇق. ئۇنىڭ چاققانراق پۈتۈش تەققازالىق ئۈمۈتلىرىمىز ئىلكىدە دۇئا قىلىپ، خۇدادىن راپاۋەت تىلىدۇق.

بىشكېك مەسچىتىنىڭ ھوقۇقلۇق ۋەكىلى ئېركىن ئاقباي ئوغلى بىزگە مۇسۇلمانلارنىڭ تىلىگىگە يارىشا بىشكېك شەھىرىدە سېلىنىۋاتقان بۇ يېڭى مەسچىت قۇرۇلۇشى ھەققىدە مەلۇماتلار بېرىپ، مەمنۇنىيەت بىلەن ئۆز پىكىرلىرىنى ئىزھار قىلدى.

— كىشىلەرگە زورلاپ تېڭىلغان كوممۇنىستىك ئېتىقات بىزنىڭ دىنىي خاتىرىمىزنى 70 يىلدىن بېرى ئاياق ئاستى قىلىپ كەلدى. ئۇلۇق دىنىمىزنى كىشىلەرنى زەھەرلىگۈچى ئەپيۈن، دېگەن چۈشەنچىنى تەرغىپ قىلىپ، شەھىرىمىزدە بۇرۇندىن كېلىۋاتقان مەسچىتىمىزنى زورىۋانلىق بىلەن 1933-يىلى بۇزۇۋەتكەن ئىدى. ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشى باشلانغان يىللىرى ياسالمىلىق بىلەن مۇسۇلمانلارنىڭ دىنىي ئىشەنچىسىگە كۆڭۈل بولگەن بولۇپ، ئۇنى قىسمەن ئورنىغا كەلتۈرگەندەك بولدى. لېكىن، ئۇمۇ ئۇزاققا بارغىنى يوق. 1949-يىلى مەسچىتنىڭ ئورنىنى پۈتۈنلەي تۈزلىتىپ تاشلاپ، ئۇنىڭ ئورنىغا دوختۇرخانا سېلىپ قويدى. مەسچىتىمىز ئۆزىنىڭ تارىخىدا ئەينە شۇنداق قىسمەتلەرنى باشتىن كەچۈرۈپ كەلدى.

قىرغىزستان جۇمھۇرىيىتى ئۆز مۇستەقىللىگىنى قولغا ئالغاندىن كېيىن خەلقىنىڭ دىنىي ئەركىنلىگىنى ھىمايە قىلىش يۈزىسىدىن كۆپلىگەن ئەمەلىي چارىلارنى يۈرگۈزۈپ كېلىۋاتىدۇ. قىرغىزستان مىنىستىرلار كېڭىشىنىڭ مەخسۇس قارارى بىلەن بۇ ھاشامەتلىك مەسچىتنىڭ سېلىنىشىغا باشلىنىشىمۇ شۇنىڭ چوڭ بىر ئىپادىسىدۇر. بۇ ئىزگۈ ئىشقا ئىسلام دۇنياسىدىكى باشقا مەملىكەتلەر تىلەكداشلىق بىلدۈرۈپ، تېگىشلىك ياردەملىرىنى كۆرسىتىپ كەلمەكتە. يېڭى مەسچىت قۇرۇلۇشىغا خەيرلىك تىلەپ سەئۇدىيە ئەرەبىستانى پۈتكۈل دۇنيا مۇسۇلمانلىرىنىڭ ئالىي تەشكىلاتى بولغان رەبەتۇل ئىسلام بىرلىگىنىڭ ھوقۇقلۇق ۋەكىلى رەخمىتۇللا ئىنايەتۇللا تۈركىستانى 2 مىڭ دوللار ھەدىيە قىلدى. ئۇنىڭدىن باشقا جامائەتچىلىك ئارىسىدىن خەيرىخالىق ياردەم كۆرسەتكۈچىلەرنىڭ سانىمۇ بارغانسىرى كۆپەيمەكتە.

شەھەرنىڭ مەركىزىي كوچىلىرىنىڭ بىرىگە ناھايىتى چوڭ، شەرىق بىناكارلىقى ئۇسلۇبىدا سېلىنىۋاتقان بۇ قۇرۇلۇش كەلگۈسىدە شەھىرىمىزنىڭ سولتىنى ئاچىدىغان بىنالارنىڭ بىرى بولۇپ قالغۇسىدۇر، مەسچىت بىناسى- يېنىدا ئىسلام ئىنىستىتۇتىنى ئېچىشمۇ پىلانلانغان. ئۇنىڭدا يۈزلىگەن، مىڭلىغان تالىپلار بىلىم ئالىدىغان بولىدۇ.

مەسچىتنىڭ ئىچى، سىرتى شەرىق مېمارچىلىقىغا تەن پەدەزلەش، نەققاشلىق بىلەن بېزەندۈرۈلىدىغانلىقىنى كۆز ئالدىمىزغا كەلتۈرۈپ، ئۇنى شەرقىي تۈركىستاننىڭ قەشقەر شەھىرىدىكى، ئۆزبەكىستاننىڭ سەمەرقەنت، بۇخارا شەھەرلىرىدىكى مەسچىتلەر بىلەن بىر خىلدا قەد كۆتىرىپ تۇرىدىغانلىقىنى ھىس قىلدۇق.

خەيرىنسا تۇردىيېۋا.

بىشكېك شەھىرى.

مەسچىت سېلىندى

بۇنىڭدىن بىر يىل مۇقەددەم ئالمۇتا شەھىرى ئەۋېزوۋ ناھىيەسى ئېرودروم مەھەللىسىدە ياشىغۇچى مۇسۇلمانلار مەسچىت سېلىشقا نىيەت قىلغان ئىدى. يۇرت مۇتىۋەرلىرى، مەھەللە ئاقساقاللىرىنىڭ قول سېلىپ ئەمەلىي ھەرىكەت قىلىشى نەتىجىسىدە مەھەللە ئوتتۇرىسىدا مەسچىت قۇرۇلۇشى باشلاندى ۋە چوڭ-كىچىك ھەممە ئادەمنىڭ ئىختىيارى ياردەملىشىشى بىلەن يېڭى مەسچىت تۇرغۇزۇلدى. خۇشنا مەھەللە مۇتىۋەرلىرى، كەڭ جامائەت يېڭى مەسچىتنىڭ ئېچىلىش مۇراسىمىغا قاتناشتى. كەلگەن مېھمانلار مەسچىتكە ئۆزلىرىنىڭ ئاتىغان ئاتىلىرىنى تاپشۇردى. ئۇ يەرگە يىغىلغانلار بىر يىلدىن بېرى دىنىي ئوقۇشتا ئوقۇۋاتقان ئوغۇل-قىزلارنى كۆرۈپ، ئۇلارنىڭ ئوقۇشلىرىنى ئاڭلاپ ناھايىتى تەسىرلەندى. جامائەتچىلىك يېڭى مەسچىتنىڭ يوقتىن بار بولۇشىغا كۈچ چىقارغان يۇرت ئاقساقاللىرىغا، ياشلارغا دۇئا بەردى. ياشلارغا دىنىي تەربىيە بېرىپ ئوقۇتۇۋاتقان زىببۇللا قارى ھاجىمغا رەخمەتلىرىنى بىلدۈردى. شۇنداق قىلىپ ئالمۇتىدا يەنە بىر مەسچىت سېلىندى.

ئە. بېيشانوۋ.

سۈرەتلەردە: مەسچىتتىن كۆرۈنۈشلەر.

ر. يۈسۈپوۋنىڭ سۈرەتلىرى.

مەكتەپ ئالىم نامى بىلەن ئاتالدى

ۋاقىت ئالدىراڭغۇ... غوجەخمەت سەدۋاقاسوۋنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن ئىككى يىلچە ۋاقىت ئۆتۈپتۇ. ئالىمنىڭ مەزگىلسىز يورۇق دۇنيا بىلەن ۋىدالىشىشى ئۇنىڭ قوم-قېرىنداشلىرى، كەسىپداشلىرى، دوست-بۇرادەرلىرى، ئۇمۇمەن خەلقىمىز ئۈچۈن ئورنىنى تولماس جۇدالىق بولغانلىقى، سۆزسىز.

ئۆز خەلقىگە ھاياتىنىڭ ئاخىرقى دەقىقىلىرىگىچە خىزمەت قىلغان شۇنداق ئىنسانلارنى قانچە مەدھىيىلىسەكمۇ ئەرزىيدۇ. لېكىن شۇنىڭ بىلەن بىز غوجاخمەت ئاكا، مۇرات ھەمرايېۋ، ئىليا بەختىيا ۋە باشقىلارنىڭ ئىسىملىرىنى ئەبەدىيلەشتۈرۈشكە تىرىشساق ئۇلارنىڭ روھى ئالدىدا پەرزىمىزنى بىر ئاز بولسىمۇ ئۆتىگەن بولىمىز.

يېقىندا قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى مىنىستىرلار كابىنېتىنىڭ 1993-يىلى 13-ئاۋغۇست كۈنى قوبۇل قىلىنغان 695-قارارىغا بىنائەن، ئالمۇتا ۋىلايىتى ئۇيغۇر ناھىيەسىنىڭ چوڭ ئاقسۇ ئوتتۇرا مەكتىۋىگە غ. سەدۋاقاسوۋنىڭ نامى بېرىلگەنلىكى خەۋەر قىلىنغان ئىدى.

شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ناھىيەدە مەزكۇر مەركىزى ئۆتكۈزۈش مەخسىتىدە تەشكىلىي ھەيئەت قۇرۇلۇپ، ئۆز پائالىيىتىنى باشلىدى. ئۇنىڭ ئاساسىي مەخسەتلىرىنىڭ بىرى غ. سەدۋاقاسوۋنىڭ ھاياتىغا، پائالىيىتىگە بېغىشلانغان مۇزېي ئېچىش بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. شۇ مەخسەتتە مەزكۇر ھەيئەت، ئەزالىرى بارلىق گېزىتخانلارنى، جۈملىدىن ئالىم بىلەن بىللە مەسلەكداش بولغان دوستلارنى، بىۋاستە بىللە ئىشلىگەن خىزمەتداشلىرىنى مۇزېيغا ھەر خىل ماتېرىيال، ئېكسپوناتلارنى توپلاشتا ئۆز ياردىمىنى ئايىمايدۇ، دەپ ئۈمىت قىلىدۇ. ئالىم ھاياتىغا بېغىشلانغان ماتېرىياللارنى ئۇيغۇر ناھىيەسى ھاكىمىنىڭ ئورۇنباسارى سائۇلى قايىربېكوۋاغا ياكى قازاقىستان مىللىي پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ ئۇيغۇرشۇناسلىق ئىنىستىتۇتىغا (پۇشكىن كوچىسى، 111-113، تېلېفونلار: 61-53-71، 61-56-77) تاپشۇرۇشىنى ئىلتىماس قىلىمىز.

تەشكىلىي ھەيئەت.

ھايات ۋە ئىقتىسات

تاۋار ئالماشتۇرۇش مۇھىم

مۇشۇنىڭدىن ئىككى يىل بۇرۇن ئالمۇتىدا ئىران ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ يېتەكچى فىرمىلىرىنىڭ بىرىنچى كورگەزمىسى ئېچىلغان ئىدى. بىيىل ماي ئېيىدا ئىران ئېكسپورتىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش مەركىزى «قاز ئېكسپو» سودا پالاتىسى بىلەن ئۆز ئارا ئالاقىلىشىش شەرتنامىسىنى ئىمزالىغان ئىدى.

ئەينە شۇ شەرتنامىغا بىنائەن 19-27 ئوكتەبىر كۈنلىرى ئىراننىڭ 70كە يېقىن فىرمىسى قاتناشقان ئىككىنچى كورگەزمە ئالمۇتىدا ئېچىلغانلىقى كۆپچىلىككە مەلۇم. ئىران ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى ئەلى ئەكبەر خاشىمى رافسانجانى قازاقىستانغا قىلغان رەسمىي سەپىرى ۋاقتىغا توغرا كەلگەن مەزكۇر كورگەزمە ھەققىدە ئىرانلىق ئىش بىلەرمەنلەرنىڭ لەۋزىنى ئەزىزلىرىگە سۇنۇۋاتىمىز.

د. ئاشتانى، ئىران ئېكسپورتىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش مەركىزىنىڭ ۋىتسى پرېزىدېنتى:

— سىلەرنىڭ پايتەختىڭلاردا ئۆتۈۋاتقان بۇ مەخسۇس كورگەزمىگە كەلگەن فىرمىلىرىمىز سان جەھەتتىنمۇ، تاۋارلىرى تەرىپىدىنمۇ بۇرۇنقى كورگەزمىگە قارىغاندا خېلىلا كۆپ. بىزنىڭ بۇ يەرگە كېلىشىمىزدىكى ئاساسىي سەۋەپ: قازاقىستانلىقلارنىڭ قانداق تاۋارلارغا مۇھتاجلىقىنى ئۆز كۆزۈمىز بىلەن كۆرۈپ، بايقاشتىن ئىبارەت. بىزنىڭ سودا مەركىزى ھەر يىلى 140 تىن ئارتۇق ئەل بىلەن سودا ئالاقىسىنى ئورنىتىپ، 70-80 كە يېقىن كورگەزمە ئۇيۇشتۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئىچىدە موشۇنىڭغا ئوخشاش خەلقئارا دەرىجىدە ئۆتكەللىرىمۇ بار. بۇنىڭدىن بۇرۇن ئاشخاباتتا، ئەرمىنىيەدە ۋە كاۋكاز ئەترابىدا بولدۇق. ئەلدى بولسا ئۇكرائىناغا بارماقچىمىز.

مەزكۇر كورگەزمىنىڭ ئاساسىي مەخسىتى ئىران بىلەن قازاقىستان ئىقتىسادىي ئالاقىلىرىنى ئورنىتىش، ئۇنىڭ ئىچىدە «نېفت-گاز» كومپانىيەسىنىڭ قازاقىستانلىقلار بىلەن قويۇق ئارىلىشىپ ئىشلەشتىن ئىبارەت. قازاقىستاندىكى نېفت-گازنى ئىران زېمىنى ئارقىلىق غەربىي ياۋروپىغا يەتكۈزۈشكە ياردەمگە قول سۇنۇش، نېفت ئىشلەيدىغان ئىككى زاۋۇد قۇرۇلۇشىنى باشلاشقا كىرىشىش.

ژاۋان بەخت، ئىران كورگەزمىسىنىڭ دىرېكتورى:

— قازاقىستاندا ئاچقان كورگەزمىمىز ئۆزىنىڭ ئالدىغا قويغان مەخسىتىگە يەتتى. قازاقىستاندا روسسىيە ئاخچىسى كۈندىن-كۈنگە پاخاللىشىپ كېتىۋاتىدۇ. بىز كۆپەيچە بارتېرلىق ئۇسۇل بىلەن سودىلىشىشقا ئۆتتۇق. بۇ مال ئالماشتۇرۇش ئۇسۇلى ئىككى تەرەپكە پايدىلىق. سىلەرنىڭ مىنىستىرلار كابىنېتىمۇ بىر-بىرى بىلەن مال ئالماشتۇرۇپ سودا قىلىش ئۇسۇلىغا رۇخسەت قىلغان.

مۇھەممەد ھۈسەين ئابدۇل ئەزىزى، «نېفت-گاز» كومپانىيەسىنىڭ دىرېكتورى:

— بىزنىڭ دەسلەپكى كورگەزمىگە قاتنىشالماي قالغىنىمىزغا ئېچىنغىنىمىز راست. ئۇنىڭغا سەۋەپ ئىراندىكى سىلەرنىڭ ئەلچىخانىدىن ئۆز ۋاقتىدا رۇخسەت قەغىزى ئالالماي قالدۇق. بۇ نۆۋەت، خۇداغا شۈكرى، ئارمىنىمىز ئورۇندالدى.

بىزنىڭ ئەلنىڭ نېفت-گاز ئىشلەپ چىقىرىشتا 100 يىللىق تەجرىبىسى بار. 1978-يىلقى ئىسلام جۇمھۇرىيىتى غەلبىسىدىن كېيىن ئىشلەپ چىقىرىشنىڭ بۇ مۇھىم ساھاسىمۇ تولۇق ئۆز قولۇمىزغا ئۆتتى. بىز نېفت چىقىرىدىغان قۇرال-جابدۇقلارنى ئۆزۈمىزدە ئىشلەپ چىقىرىپ پايدىلىنىمىز.

بىزنىڭ نېفت چىقىرىش ۋە ئۇنى سېتىش بويىچە كۆپلىگەن مەملىكەتلەر بىلەن ئالاقىمىز بار. ئەگەر قازاقىستانمۇ باشقا ئەللەر بىلەن بۇ ساھادا ھەمكارلاشسا، ئۇ چاغدا ئىككى تەرەپكە ئۇنىڭ پايدىسى تېگىدۇ. بىزنىڭ مەشھۇر نېفت توشۇش كېمىلىرىمىز سىلەر ئۈچۈنمۇ خىزمەت قىلسا، قانداق ياخشى بولاتتى.

شاياخمېت ئورازبېك.

قازاقستان جۇمھۇرىيىتى مىللىي

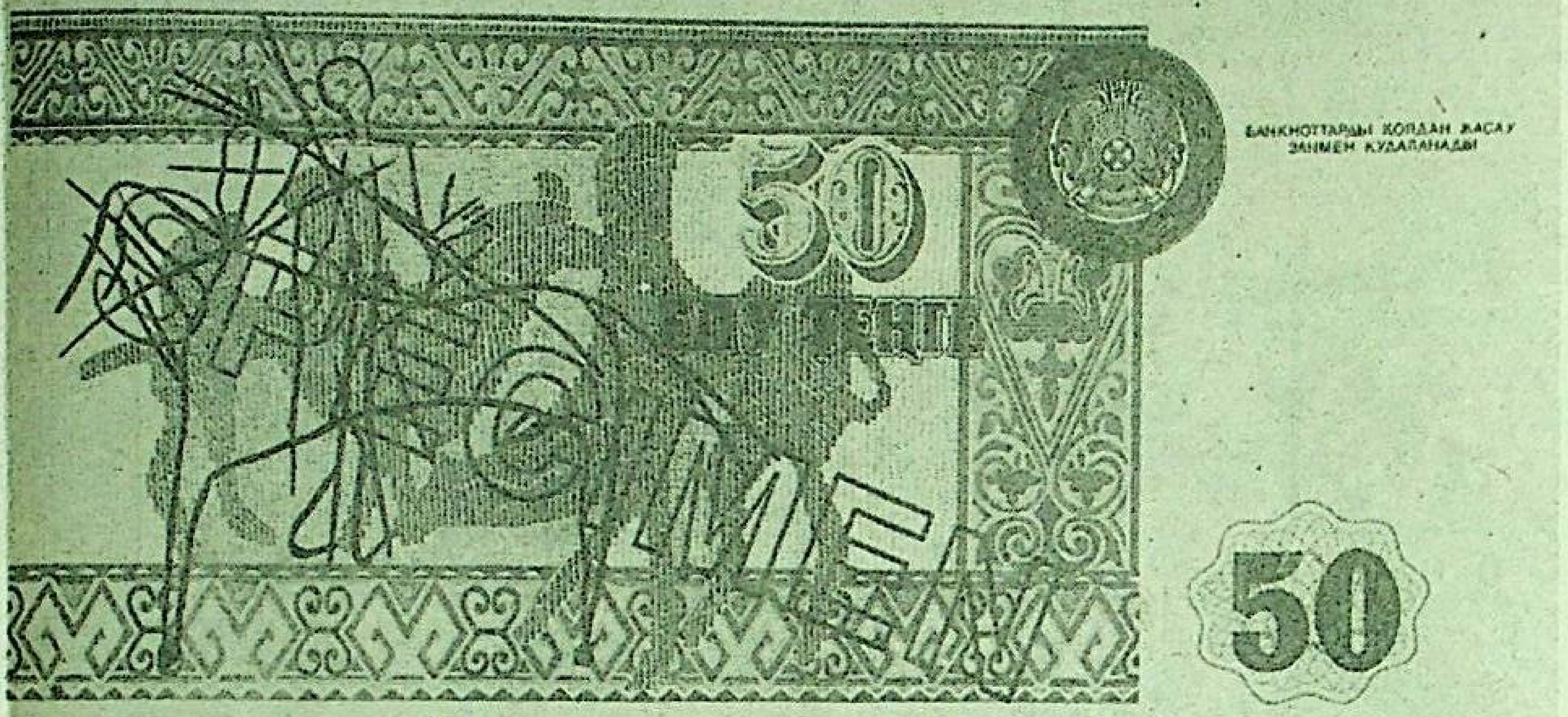

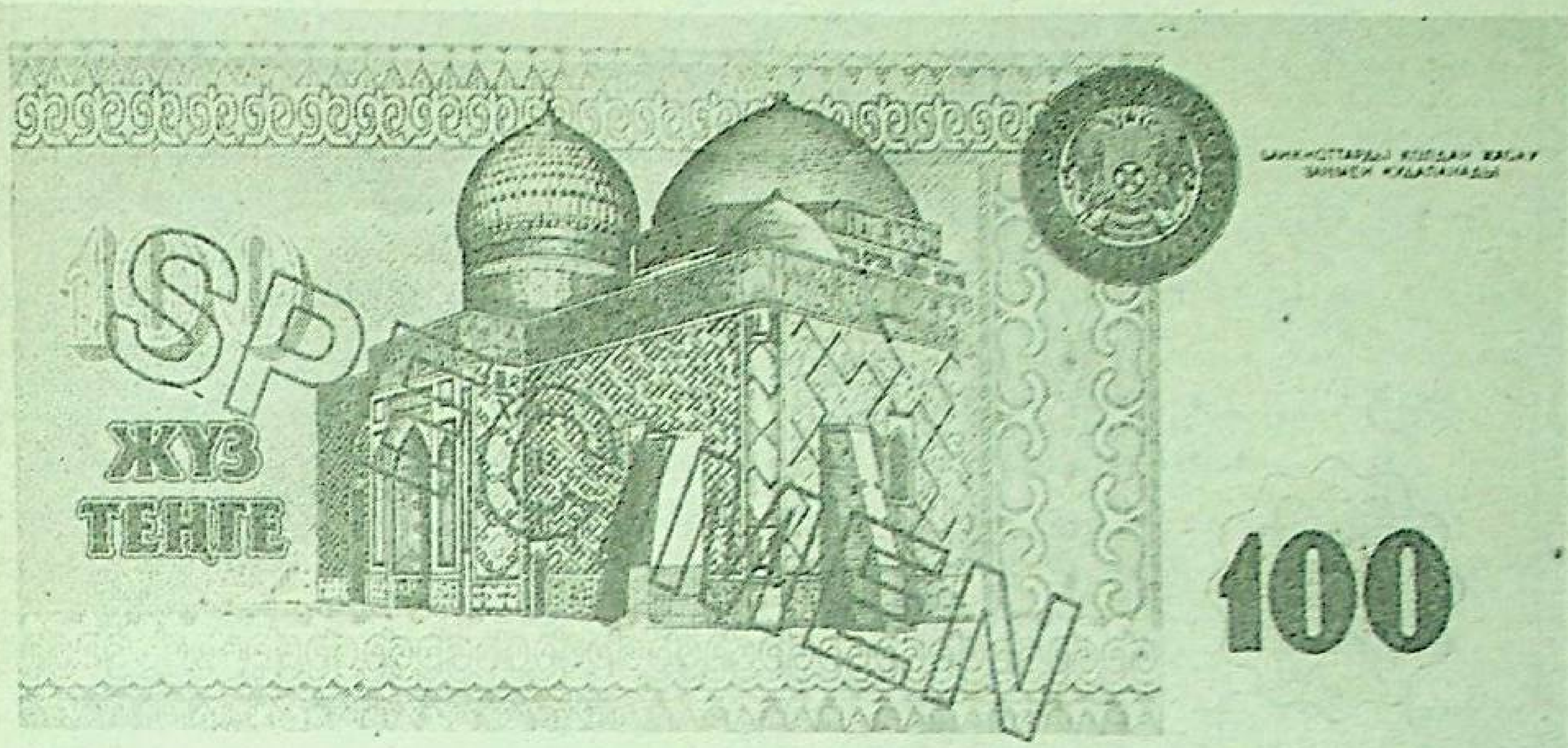

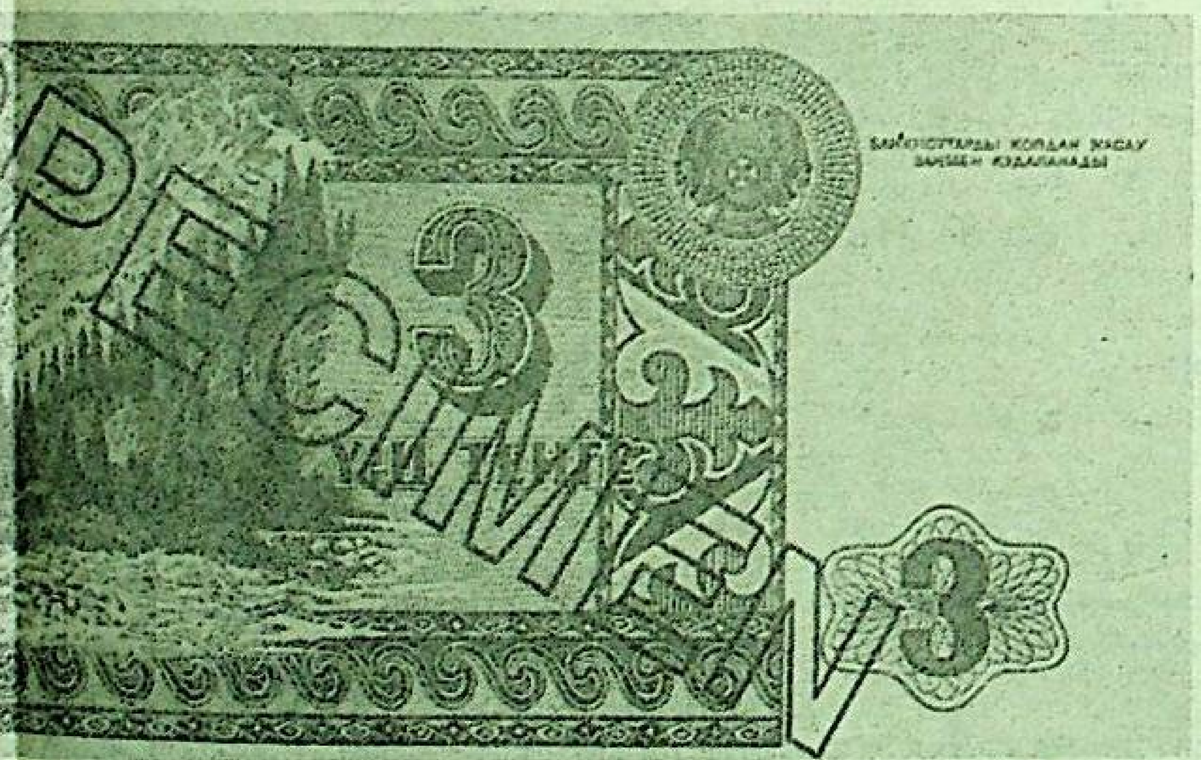

قازاقستان جۇمھۇرىيىتى مىللىي بانكىسىنىڭ بانكنوتى ــ 100، 50، 20 ۋە 10 تەڭگە قىممىتىدە بانكنوتنى 144×69 مىللىمېتىر ھەجىمدىكى قەغەزگە بېسىلغان. ھەر بىر بانكنوتنىڭ ئوتتۇرىسىدا نومىنال تېكىستى ۋە رەقەملەر بېرىلگەن. سول تەرەپتىكى تۆۋەندىكى بۇلۇڭدا نومىنالنىڭ رەقەملىك بەلگۈسى، ئۇنىڭ ئۈستىدە بولسا نەقىشلىك كەشتە بار. ئوتتۇرىسىدا قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى مەركىزىي بانكىسى رەئىسىنىڭ ئىمزاسى ۋە چىققان يىلى كۆرسىتىلگەن. ئۇقۇرىدىكى ئوڭ تەرەپتە قازاق مىللىي نەقىشى بېرىلگەن. ئۇقۇرىدىكى سول تەرەپتە توغرىسىغا ۋە ئوڭ تەرەپتە ئۇقۇرىدىن تۆۋەنگە قارا رەڭ بىلەن بانكنوتنىڭ سېرىيەسى ۋە نومېرى كۆرسىتىلگەن.

بۇ نومىناللارنىڭ كەينى تەرىپىدە ئوڭدا قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ گېربى ئەكسى ئەتتۇرۇلگەن ۋە ئاق بوشلۇققا «بانكنوتلاردى قولدان جاسائۇ زاڭمېن قۇدالانادى» دېگەن تېكىست بېرىلگەن. ئوڭ تەرەپتە كۆرۈنىدىغان بەلگۈلەرنىڭ ئاق بوشلۇغى. ئۈچ تەرەپتىن قازاق نەقىشلىرى ئەكس ئەتتۇرۇلگەن. ئوڭدا ئاق بوشلۇقتا تۆۋەنكى بۇلۇڭدا سىزىلغان نەقىش فونىدا پۇلنىڭ رەقەملىك بەلگۈلىرى بېرىلگەن. بېسىلغان مەيداندا تېگىشلىك بانكنوت نومىنالىنىڭ رەقەملىك ۋە تېكىستلىق بەلگۈلىرى بار.

يۈز تەڭگىلىك بانكنوتنىڭ بىرىنچى بېتىدە سۇسۇنرەك كۆپرەك. سول تەرەپتىكى ئاق بوشلۇقتا ئۇقۇرىدىن تۆۋەنگە كۆك رەڭدە «قازاقستان ئۇلتتىق بانكى» تېكىست بېرىلگەن.

سول تەرەپتىكى تۆۋەنكى بۇلۇڭدا ۋە ئوڭ تەرەپتىكى ئۇقۇرىدا «100» رەقەمى يېزىلغان. بانكنوتنىڭ ئوڭ تەرىپىدە ئابلايخاننىڭ پورترېتى ۋە ئۇقۇرىدىن تۆۋەنگە كۆك رەڭ بىلەن ئۇنىڭ ئىسمى ۋە ھايات يىللىرى يېزىلغان. تۆۋەندە پورترېتنىڭ سول تەرىپىدە چېكىلگەن نەقىش بار. بانكنوتنىڭ سول تەرىپىنىڭ ئۈستىدە ئابلايخاننىڭ پورترېتى چۈشىرىلگەن، كۈندە كۆرۈنىدىغان بەلگۈ. سول تەرەپنىڭ ئۇقۇرىسىدا بېزەك لېنتا سىزىلغان.

يۈز تەڭگىلىك بانكنوتنىڭ ئارقا تەرىپى كۆپرەك ھال رەڭدە. بانكنوتنىڭ ئوتتۇرىسىدا غوجا ئەخمەت ياساۋىي ماۋزولېيى. ئەللىك تەڭگىلىك بانكنوتنىڭ بىرىنچى بېتىدە ئوچۇق قوڭۇر رەڭ قېنىغىراق. بانكنوتنىڭ ئوڭ تەرىپىدە ئابلخايىرخاننىڭ پورترېتى جايلاشقان ۋە ئۇقۇرىدىن تۆۋەنگە ئوچۇق رەڭدە ئۇنىڭ ئىسمى ۋە ھايات يىللىرى يېزىلغان. بانكنوتنىڭ سول تەرىپىدە «قازاقستان ئۇلتتىق بانكى» دېگەن تېكىست قوڭۇر رەڭدە يېزىلغان. سول تەرەپنىڭ تۆۋەنكى بۇلۇڭدا ۋە ئوڭ تەرەپتىن ئۇقۇرىدا بانكنوتنىڭ رەقەم نومىنالى ــ «50» بېرىلگەن. بانكنوتنىڭ سول تەرىپىدە ئابلخايىرخاننىڭ پورترېتى چۈشىرىلگەن كۈندە كۆرۈنىدىغان بەلگۈ.

50 تەڭگىلىك بانكنوتنىڭ ئارقا تەرىپى قوڭۇر رەڭلىك.

ئوتتۇرىسىدا قازاقستاننىڭ قېدىمىي سەنئىتىنى ئىپادىلەيدىغان ماڭغىستاۋ تاغلىرىدىكى رەسىملەر ئەكس ئەتتۇرۇلگەن.

20 تەڭگىلىك بانكنوتنىڭ بىرىنچى بېتىدە قويۇق قوڭۇر رەڭ بېسىمىراق. بانكنوتنىڭ ئوڭ تەرىپىدە قازاق شائىرى ئابايىنىڭ پورترېتى جايلاشقان ئوڭ تەرەپتە ئۇقۇرىدىن تۆۋەنگە قارا رەڭ بىلەن ئۇنىڭ ئىسمى ۋە ھايات يىللىرى يېزىلغان. پورترېتنىڭ سول تەرىپىنىڭ تۆۋىنىدە چېكىلگەن نەقىش. بانكنوتنىڭ سول تەرىپىدە «قازاقستان ئۇلتتىق بانكى» دېگەن تېكىست قوڭۇر رەڭدە يېزىلغان ۋە ئابايىنىڭ كۈندە كۆرۈنىدىغان پورترېتىنىڭ بەلگۈسى بېرىلگەن.

سول تەرەپنىڭ تۆۋىنىدە «20» دېگەن رەقەم، ئۇنىڭ ئاستىدا نەقىشلىك كەشتە. 20 تەڭگىلىك بانكنوتنىڭ ئارقا تەرىپى ئاساسەن قوڭۇر رەڭدە ئوتتۇرىسىدا ئاباي قۇنانبايېۋ ئەسەرلىرىدىكى بۈركۈتچىنىڭ بۈركۈت بىلەن تۇرغىنى ئەكس ئەتتۇرۇلگەن.

10 تەڭگىلىك بانكنوتنىڭ بىرىنچى بېتى قېنىق يېشىل رەڭدە بانكنوتنىڭ ئوڭ تەرىپىدە قازاق مەرىپەتچىسى چوقان ۋەلىخانوۋنىڭ پورترېتى ئورۇنلاشتۇرۇلغان. ئوڭ تەرەپتە تىك سىزىقتا قېنىق يېشىل رەڭ بىلەن ئۇنىڭ ئىسمى ۋە ھايات يىللىرى يېزىلغان. پورترېتنىڭ سول تەرىپىنىڭ تۆۋىنىدە قازاق نەقىشى. بانكنوتنىڭ سول تەرىپىدە «قازاقستان ئۇلتتىق بانكى» دېگەن تېكىست قېنىق يېشىل رەڭدە يېزىلغان ۋە چوقان ۋەلىخانوۋنىڭ كۈندە كۆرۈنىدىغان پورترېتى بېرىلگەن.

10 تەڭگىلىك بانكنوتنىڭ ئارقا تەرىپىدە يېشىل رەڭ بېسىمىراق. بانكنوتنىڭ ئوتتۇرىسىدا «ئوق ژېتپەس» تېغىنىڭ مەنزىرىسى ئەكس ئەتتۇرۇلگەن.

قازاقستان جۇمھۇرىيىتى مىللىي بانكىسىنىڭ 5، 3، 1 تەڭگىلىك بانكنوتلىرى 124×62 مىللىمېتىر ھەجىمدىكى قەغەزگە بېسىلغان. قازاق نەقىشىنىڭ كۈندە كۆرۈنىدىغان بەلگۈلىرى بىلەن ئۇقۇرىدا كۆرسىتىلگەن بانكنوتلارنىڭ بىرىنچى بېتىدە سول تەرەپتە «قازاقستان ئۇلتتىق بانكى» دېگەن تېكىست

ۋاليۇتىسىنىڭ تەسۋىرى

بېسىلغان. سول تەرىپىنىڭ تۆۋىنىدىكى بۆلۈگىدا ئاخچىلارنىڭ رەقەملىك بەلگۈلىرى بېزەك لېنتىلار ئىچىدە بېرىلگەن. ئوتتۇرىسىدا نومىناللارنىڭ تېكىستلىرى ۋە رەقەملىك بەلگۈلىرى بار. تۆۋەلدە «قازاقىستان ئۇلتتىق بانكى» تېكىستى، قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى مىللىي بانكىسى رەئىسىنىڭ ئىمزاسى ۋە چىقىرىلغان ژىلى يېزىلغان. ئوڭ تەرەپنىڭ ژۇقۇرىدا قازاق مىللىي نەقىشى بېرىلگەن. ژۇقۇرىدا سولدا ۋە ئوڭ تەرەپنىڭ تۆۋىنىدە توغرا سىزىق بويىچە قارا رەڭ بىلەن سېرىيە ۋە نومېر بېرىلگەن.

5، 3، ۋە 1 تەڭگىلىك بانكنوتلارنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى بوشلۇقتا؛ «بانكنوتتاردى قولدان جاساۋ زاكىمېن قۇدالانادى» دېگەن تېكىست بېرىلگەن. ئوڭ تەرەپتىكى تۆۋەلدىكى بوشلۇقتا نەقىش فونىدا نومىنالنىڭ رەقەملىك بەلگۈسى بېرىلگەن. ژۇقۇرى تەرىپىدە قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ گېربى، بېسىلغان بوشلۇقتا نومىناللارنىڭ رەقەملىك ۋە تېكىستلىق بەلگۈلىرى بېرىلگەن.

5 تەڭگىلىك بانكنوتنىڭ بىرىنچى بېتى قوڭۇر رەڭدە. بانكنوتنىڭ ئوڭ تەرىپىدە خەلق كومپوزىتورى قورمانغازىنىڭ پورترېتى بېرىلگەن. ژۇقۇرىدىن تۆۋەنگە قوڭۇر رەڭ بىلەن كومپوزىتورنىڭ ئىسمى ۋە ھايات ژىللىرى بېسىلغان. پورترېتنىڭ سول تەرىپىدە تۆۋەلدە قازاق مىللىي نەقىشلىرى بېرىلگەن. نومىناللارنىڭ ئاستىدا سول تەرەپتىكى بۆلۈگىدا نەقىشلىك سۈرەتلەر ئورۇن ئالغان. 5 تەڭگىلىك سېرىق-قىزىل رەڭلىك بانكنوتنىڭ ئارقا تەرىپى ئوتتۇرىسىدا ماۋزولېي كومپلېكسى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن.

3 تەڭگىلىك بانكنوتنىڭ بىرىنچى بېتى سۈر-يېشىل رەڭدە. بانكنوتنىڭ ئوڭ تەرىپىدە خەلق ئاقىنى سۈيىنباي پورترېتى جايلاشقان. ژۇقۇرىدىن تۆۋەنگە قېنىق يېشىل رەڭ بىلەن ئاقىننىڭ ئىسمى ۋە ھايات ژىللىرى بېسىلغان. پورترېتنىڭ سول تەرىپىنىڭ تۆۋىنىدە قازاق مىللىي نەقىشى بېرىلگەن. نومىناللارنىڭ ئاستىدا سول تەرەپتىكى بۆلۈگىدا نەقىشلىق سۈرەت.

3 تەڭگىلىك قىممەتكە ئىگە بانكنوتنىڭ ئارقا تەرىپى يېشىل رەڭدە، ئوتتۇرىسىدا ئالتاغ مەنزىرىسى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن.

1 تەڭگىلىك بانكنوتنىڭ بىرىنچى بېتى كوك رەڭدە. بانكنوتنىڭ سول تەرىپىدە شەرىقنىڭ بۈيۈك مۇتەپەككۇرى ئەل-فارابىنىڭ پورترېتى، ئىسمى ۋە ھايات ژىللىرى ئورۇن ئالغان. پورترېتنىڭ سول تەرىپىدە تۆۋەلدە قازاق مىللىي نەقىشلىرى بېرىلگەن. نومىناللار ئاستىدا سول تەرەپتىكى بۆلۈگىدا نەقىشلىك سۈرەت. بىر تەڭگىلىك قىممەتكە ئىگە بانكنوتنىڭ ئارقا تەرىپى ھال رەڭدە، ئوتتۇرىسىدا ئەل-فارابىنىڭ گېومېترىيەلىك تۈزۈشلىرى ۋە فورمۇلىسى بېرىلگەن.

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى مىللىي بانكىسىنىڭ 50، 20، 10، 5، 2 ۋە 1 تىيىنلىق مونېتلىرى كۆندە كورۇلىدىغان بەلگۈ بىلەن 64×100 مىللىمېتر ھەجىمدە بېسىلغان. بىرىنچى بېتى ۋە ئارقا تەرىپىدىكى بېسىمراق رەڭلەر، 50 تىيىن — قوڭۇر، 20 تىيىن — سۈر، 10 تىيىن — ھال، 5 تىيىن — سوسۇن، 2 تىيىن — كوك ۋە بىر تىيىن يېشىل رەڭدە.

ھەممە نومىناللارنىڭ بىرىنچى بېتىدە ژۇقۇرىدا «قازاقىستان ئۇلتتىق بانكى» دېگەن تېكىست جايلاشقان، تۆۋەلدە نەقىشلەر بېرىلگەن. ئوڭ تەرەپتە نومىنالنىڭ سەككىز يۇلتۇزلۇق رەقەم بەلگۈلىرى بار. سول تەرەپتە نومىنالنىڭ نەقىشتىكى تېكىستى ئاستىدا چىقارغان ژىلى كورسىتىلگەن. سول تەرەپتە، تىك سىزىق بويىچە — نومېرى، توغرا سىزىق بويىچە سېرىيەسى كورسىتىلگەن. ئۈچ بۆلۈگىدا نومىناللارنىڭ رەقەملىرى ۋە پۈتكۈل بوشلۇقتا كومپيۇتېر تورى بېرىلگەن.

ھەممە نومىناللارنىڭ ئارقا تەرىپىدە ژۇقۇرىدا «قازاقىستان ئۇلتتىق بانكى» دېگەن تېكىست بېسىلغان. ژۇقۇرىدا ۋە تۆۋەلدە نەقىشلەر. سول تەرەپتە قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى گېربى ئەكس ئەتكەن. ھەر بىر تىيىننىڭ سول تەرىپىدە نومىنالنىڭ رەقەملىك بەلگۈسى بېرىلگەن، سول تەرەپتە بولسا، تېكىستلىق بەلگۈسى. تۆرت بۆلۈگىدا نومىناللارنىڭ رەقەملىك بەلگۈلىرى بار.

مەدەنىي مىراسلىرىمىزدىن

مىڭ ئوي

«مىڭ ئوي» چۈشەنچىسى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا بۇددا راھىبلىرىنىڭ غارلىرى ياكى بۇددىزم ئىبادەتخانىلىرى دېگەن مەنىدە ئىشلىتىلىدۇ. بىراق بۇ سۆز قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدا «ساڭرام» (سانسكرىتچە مەنىسى راھىبلار جەم بولىدىغان ئورۇن) دەپ ئاتىلاتتى. ئۇيغۇر خەلقى ئارىسىدا «مىڭ ئوي» ئاتالغۇسىنىڭ مەنىسى ھەققىدە ھەر خىل رىۋايەت، كۆز قاراشلار تارقالغان.

دىيارىمىزدىكى مىڭ ئويلەر ئۇيغۇرلار ئارىسىغا بۇددا دىنى كەڭ تارقالغاندىن كېيىن زورۇرىيەت تۈپەيلىدىن (ئەدەبىيات بىلەن گۈزەل تەسۋىرىي سەنئەت بىرلەشتۈرۈلگەن دىنىي تەرغىبات تەسىرىدىن) مىلادىيەنىڭ ئالدى-كەينىدە قېدىمىي ئۇيغۇر بىناكارلىقى ئۇسلۇبىدا ياسالغان، مىڭ ئوي ھوجرىلىرىنىڭ قۇرۇلما شەكلى «چاتيا» (تەبىي تۈۋرۈكلەر ئەتراپىدا ئايلانما ئايۋانلار بار ئىستىقامەت ئويى) ۋە «ۋىخارا» (تۈۋرۈكسىز، تورت چاسا دەرسخانا، ئەتكاپخانا ۋە راھىبلارنىڭ ياتاقخانىسىدىن) ئىبارەت بولۇپ، بۇ جاينى گۈزەل سەنئەتنىڭ جەۋھىرى توپلانغان تەبىي مۇزېي دېيىشكە بولىدۇ.

قۇمتۇرا مىڭ ئويى

قۇمتۇرا مىڭ ئويى كۇچا ناھىيەسىنىڭ غەربىي جەنۇبىدىن تەخمىنەن 30 كىلومېتىر ژىراقلىقتا بولۇپ، بۇ جاي قەدىمدىن تارتىپلا ئىپەك يولىدىكى سودا كارۋانلىرىنىڭ ئۆتەڭگى بولۇپ كەلگەن. ھازىرمۇ بۇ جايدا ئالاقىلىشىش مۇنارلىرى، پوچتا راباتلىرى خارابىسى ۋە ئىپەك يولىغا ئالاقىدار مۇھىم ئىزلار بار. 1953-يىلى مەزكۇر مىڭ ئويگە نومۇر سېلىنىپ، رەتلەنگەن ھوجرىلار 110دىن كۆپ بولسىمۇ، 72 ھوجرا نىسبەتەن ياخشىراق ساقلىنىپ قالغان.

قۇمتۇرا مىڭ ئويدىكى مۇھىم سۈرەتلەردىن ساكيامۇنىنىڭ ھايات-پائالىيىتى تەسۋىرلىنىدىغان ھېكايەتلىك چاتما سۈرەتلەر - يالىڭاچ ۋە يېرىم يالىڭاچ قىياپەتتىكى ئۇسسۇلچى ھۆر قىزلار، قاناتلىق پەرىزاتلار، كۆسەن قىز-ژىگىتلىرىنىڭ ساز-نەغمە، ئۇسسۇل كۆرۈنۈشلىرى، ئادەم ۋە ھايۋانات سۈرەتلىرى بار. بەزى ھوجرىلاردىن لاي، ياغاچ ۋە مېتال بۇيۇملاردىن ياسالغان ھەيكەل، قورچاقلار، قەدىمكى پۇللار، خەت-چەكلەر، توم-سۇترا ۋاراقلىرى تېپىلغان.

مازارباغ مىڭ ئويى

مازار باغ مىڭ ئويى كۇچا ناھىيەسىنىڭ شەرقىي شىمالىغا جايلاشقان بولۇپ، ئۇ كۇچادىن 30 كىلومېتىر نېرىدا. ھازىر ئۇ يەردە 34 ھوجرا ئوي ساقلىنىپ قالغان. بىراق 4 ئېغىزدىن باشقىسىنىڭ تام سۈرەتلىرىنى پەرق ئەتكىلى بولمايدۇ. ساقلىنىپ قالغان سۈرەتلەرگە بۇددانىڭ يارالمىش قىسسىلىرىگە دائىر كۆپ قىسىملىق چاتما سۈرەتلەر، قەدىمكى كۆسەن چالغۇ ئەسۋابلىرىنى گەۋدىلەندۈرگەن ھەيۋەتلىك ئوركېستىر سۈرىتى، پىل، كەپتەر ۋە بېلىقلارغا مىنىپ ژۈرگەن مۇلايىم قىزلار سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن.

مازار باغ مىڭ ئويىدىكى سۈرەتلەردە بېشى ئادەم، تېنى ئۇچار قۇشلار سىياقىدىكى سىرلىق ھۆر قىزلار، بۇددا توم-سۇترالىرىدىن ۋەز-نەسىھەت ئاڭلاۋاتقان ئىخلاسمەن راھىبلار ۋە باشقا تۇرمۇشقا دائىر سۈرەتلەرمۇ ساقلىنىپ قالغان. ئۇلار مىلادىدىن ئىلگەركى 1-ئەسىردىن مىلادى 10-ئەسىرگىچە ئارىلىقتىكى بەدىئىي سەنئەت نەمۇنىلىرى.

سىڭگىم مىڭ ئويى

سىڭگىم مىڭ ئويى تۇرپان ناھىيەسىگە 40 كىلومېتىر كېلىدىغان شەرقىي شىمالى يونىلىشكە جايلاشقان بولۇپ، ئون ئەچچە ھوجرا-ئويدىن تەركىب تاپقان. بۇ ھوجرىلاردا بۇددا ئەۋلىياسى ساكيامۇنى ۋە ئۇنىڭ مۇرىتلىرىغا دائىر دىنىي سۈرەتلەر، ئاخشا-ئۇسسۇل، مۇزىكىغا ئائىت چوڭ تىپتىكى رەسىملەر، خەيرىي-ساخاۋەتنى تەرغىب قىلىدىغان مېھرىۋانلىق چاتما سۈرەتلىرى، ھەر خىل چالغۇلار، تۇرمۇش ھەم مەنزىرىگە ئائىت سۈرەتلەرمۇ بار.

1959-يىلى بۇ جاي يول قۇرۇلۇشىغا توغرا كېلىپ، قېزىپ، تەكشۈرگەندە ھوجرا خارابىلىرىدىن براھمى يېزىقى، ئۇيغۇر يېزىقى، سانسكرىت يېزىقى ۋە خىتاي يېزىقىدىكى بۇددا توم-سۇترالىرىنىڭ قالدۇق پارچىلىرى، لاي، سېغىز، گەجدىن ياسالغان ھەيكەللەر، قورچاقلار ۋە مىس پۇللار تېپىلغان. ژۇقۇرقىلار مىلادى 3-ئەسىردىن 13-ئەسىرگىچە بولغان تارىخنىڭ بەدىئىي تەسۋىرى بولۇپ، ئۇ قەدىمكى ئۇيغۇر سەنئىتى ۋە ئىجتىمائىي ھاياتىنى تەتقىق قىلىشنىڭ قىممەتلىك ماددىي مەنبەسى.

بېزەكلىك مىڭ ئويى

بېزەكلىك مىڭ ئويى تۇرپان ناھىيەسى سىڭگىم ئېغىزىغا تەخمىنەن تورت كىلومېتىر كېلىدىغان غەربىي شىمال يونىلىشكە جايلاشقان بولۇپ، 15تىن كۆپ ھوجرا ئويدىن تەركىب تاپقان. مىڭ ئوي تىزمىسىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 500 مېترچە بولۇپ، ھوجرىلاردىكى تام سۈرەتلەر خېلە ياخشى ساقلىنىپ قالغان. بۇ قىسمىتى ژۇقۇرى سۈرەتلەردە يالىڭاچ ۋە يېرىم يالىڭاچ قىياپەتتىكى ئۇسسۇللۇق ئوبرازلار، ئەر-ئايال مۇزىكانتلار ئارىلىشىپ تۇرغان رەسىملەر، قاناتلىق پەرىزاتلار، ساقال-بۇرۇتلۇق ئەرلەر، بېشى ئادەم، تېنى بېلىق سىياقىدىكى ھۆر قىزلار بار.

بېزەكلىك مىڭ ئويىدىكى تام سۈرەتلەردە ۋەز-نەسىھەت ئاڭلاۋاتقان خىلمۇ-خىل كىيىنگەن راھىبلار ۋە ئىجتىمائىي تۇرمۇشقا ئائىت ھەر خىل سۈرەتلەر، قەدىمكى ئۇيغۇرچە، سوغدىچە، خىتايچە بېغىشلىما ۋە ئىمزالار بار. بۇلار مىلادى 3-ئەسىردىن 13-ئەسىرگىچە بولغان تارىخنىڭ كارتىنىسى بولۇپ، ژۇقۇرى ئىلمىي قىممەتكە ئىگە بەدىئىي سەنئەت يالدامىسى ھېساپلىنىدۇ.

قىزىل مىڭ ئويى

شىنجاڭ بۇددا سەنئىتىنىڭ گۈلتاجىسى بولغان قىزىل مىڭ ئويى باي ناھىيەسى قىزىل يېزىسىنىڭ ئون كىلومېتىر جەنۇبىدىكى جايغا، يەنى مۇزات دەرياسىنىڭ شىمالىي قىرغاقلىرىغا جايلاشقان بولۇپ، ئېگىز تاغ باغرىغا ئويۇپ ياسالغان. بۇ مىڭ ئوي ھىندىستاندىكى مەشھۇر ئاجانتا مىڭ ئويىدىن كېيىنلا ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇ كۆلىمىنىڭ چوڭلۇقى، تارىخىنىڭ ئۇزاقلىقى، سەنئەت خەزىنىسىنىڭ موللىقى ۋە رەڭگارەڭ مىللىي تۇرمۇش پۇرىقىغا ئىگەلىكى بىلەن پۈتۈن دۇنيادا مەشھۇر سانىلىدۇ.

بۇ جايدىكى 300دىن ئارتۇق ھوجرىلاردىكى تام سۈرەتلەرنىڭ كۆلىمى 10000 چاسا مېتىردىن ئارتۇق. ئۇنىڭ ئىچىدىكى تەسۋىرىي سۈرەتلەر 70 خىلغا يېتىدۇ. ھەتتا ئەۋرىشكىسى يوق سۈرەتلەرمۇ ئون خىلدىن ئاشىدۇ. قىزىل مىڭ ئويىدىن ئىبارەت بۇ نەپىس بەدىئىي سەنئەت مۇزېيىغا قەدىمكى زامان ئۇيغۇر بىناكارلىرى، رەسساملىرى، ھەيكەلتاراشلىرى، ھۈنەر-سەنئەت ئۇستىلىرى ۋە يەرلىك ئاۋام خەلقىنىڭ ئەچچە ئەۋلات قان-تەرى سىڭگەن بولۇپ، غەربىي دىياردىكى قەدىمكى بۇددا سەنئىتىنىڭ ئەڭ ئېسىل جەۋھەرلىرى ۋە نەمۇنىلىرى ھېساپلىنىدۇ.

شىكشىن مىڭ ئويى

شىكشىن مىڭ ئويى قارىشەھەر ئۇڭگان ئاۋتونوم ناھىيەسىنىڭ غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان بولۇپ، ھازىر 12 ھوجرا-ئوي ساقلانماقتا. بۇ جايدا جەنۇبىي ئىبادەتخانا خارابىسى، شىمالىي ئىبادەتخانا خارابىسى ۋە مىڭ ئوي خارابىسى بار. ھوجرىلاردا بۇددا ئەۋلىياسى ساكيامۇنى ۋە ئۇنىڭ شاگىرتلىرىنىڭ ھاياتى، پائالىيىتى ھەققىدىكى ھېكايەتلىك سۈرەتلەر، تىۋىنخۇچىلار، تەرىقەتچىلەر، چالغۇ-ئەسۋاپلار، كىيىم-كېچەك فورمىلىرى ۋە تۇرمۇشقا ئائىت سۈرەتلەر بار.

يېقىندا شىكشىن مىڭ ئويى ھوجرىلىرى ۋە خارابىلىرىدىن بىر قىسىم مەشھۇر بۇددا ئەرباپلىرىنىڭ ھەيكەللىرى تېپىلدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە «تاتاگاتا» بۇتى ھەيكىلى، «گۈرزە تۇتۇپ، يولۋاسنى دەسسەپ تۇرغان پالۋان ھەيكىلى»، «شەپقەتچى مەبۇت ھەيكىلى»، ئىنسانىيەت دۇنياسىغا قاراپ، كۈلۈپ تۇرغان «بۇتساتۋا ھەيكىلى» قاتارلىقلار مەشھۇر ھېساپلىنىدۇ. ژۇقۇرىدىكى رەسىم ۋە ھەيكەللەر مىلادى 2-ئەسىردىن 10-ئەسىرگىچە بولغان ئارىلىقتىكى بەدىئىي سەنئەتنىڭ تارىخىي كارتىنىسى بولۇپ، ژۇقۇرى ئىلمىي تەتقىقات قىممىتىگە ئىگە.

دۇنخۇاڭدىكى ئۇيغۇر ھوجرىلىرى

دۇنخۇاڭ مىڭ ئويى گەنسۇ ئۆلكىسى دۇنخۇاڭ ناھىيەسىنىڭ شەرقىگە جايلاشقان مىڭشاسەن ئېتىكىگە قۇرۇلغان بولۇپ، ئۇ مىلادى 366-يىلدىن باشلاپ يۈەن دەۋرىگىچە بولغان ئارىلىقتا ياسالغان. ھازىر ئۇنىڭدا 452 ھوجرا بولۇپ، تام سۈرەتلىرىنىڭ كۆلىمى 45000 چاسامېتىر كېلىدۇ. ئۇنىڭدا 2400 رەڭلىك ھەيكەل بار. ئۇنىڭ ئىچىدە 23 مەخسۇس ئۇيغۇر ھوجرىسى بولغاندىن تاشقىرى، قالغان ھوجرىلارغىمۇ ئۇيغۇر سەنئەتكارلىرىنىڭ قان-تەرى سىڭگەن.

بۇ ھوجرىلاردا ئۇيغۇر بۇددىستلىرى ئوبرىزىدىن باشقا دېخانچىلىق، ئوۋچىلىق، بېلىقچىلىق، توي مۇراسىم، ئەزىر-چىراق، تىبابەتچىلىك ۋە ئاخشا-ئۇسسۇل، مۇزىكىغا ئائىت ئوبرازلار، ساكيامۇنىنىڭ ھاياتىغا ئالاقىدار چاتما سۈرەتلەر، ئىلاھىي-تەڭرى قىسسىلىرىنىڭ رەسىملىرى، راھەت-پاراغەت دۇنياسىغا ئائىت سۈرەتلەر بار. بۇ تام سۈرەتلەرنىڭ ئاستىغا ئۇيغۇر يېزىقى بىلەن ئىمزالار، ئىزاھاتلار ۋە باشقا خەتلەر يېزىلغان.

قىزىل قاغا مىڭ ئويى

قىزىل قاغا مىڭ ئويى كۇچا ناھىيەسىنىڭ غەربىي شىمالىغا ئون كىلومېتىر كېلىدىغان جايدا بولۇپ، ھازىر نومېر سېلىپ رەتلەنگەن ھوجرىلار 46دىن ئاشىدۇ. بىراق بۇلاردىن 38 ھوجرىنىڭ تورۇسلىرىدىكى سۈرەتلەردىن باشقىسى ئېغىر ۋەيرانچىلىققا ئۇچرىغان. مەشھۇر سۈرەتلەردىن نىرۋانا (ئۆلمەيدىغان ۋە قايتا تۇغۇلمايدىغان دۇنيا) بۇتى، ساكيامۇنىنىڭ پۇتىنى ئالماشتۇرۇپ ئولتۇرغان سۈرىتى، بەخت ۋە خۇشاللىق مۇئەككىلىنىڭ ئىنسانىيەت دۇنياسىغا قاراپ كۈلۈپ تۇرغان سۈرىتى، مالائىكىلار بەزمىسى، بۇددانىڭ يارىلىشى ھەققىدىكى ھېكايەتلىك چاتما سۈرەتلەر، يەرلىك خەلقلەرنىڭ ئۇسسۇللۇق ئوبرازلىرى، قاناتلىق پەرىزاتلار، ئوي ھايۋانلىرىنىڭ ئوبرىزى ئەكس ئەتكەن سۈرەتلەر بار.

توغراقدەڭ مىڭ ئويى

توغراقدەڭ مىڭ ئويى باي ناھىيەسىنىڭ غەربىگە 400 كىلومېتىر نېرىغا جايلاشقان بولۇپ، ئۇنىڭ دەۋرى شىنجاڭ بۇددا سەنئىتىنىڭ دەسلەپكى باسقۇچىغا توغرا كېلىدۇ. خارابىلىقنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالىدىن قارىغاندا، ئەسلىدە بۇ جايدىن 100دىن كۆپرەك مىڭ ئوي ھوجرىلىرى قېزىلغان، ھازىر 6 ھوجرا قالغان. ئامما ئۇنىڭ ئىچىدىكى نەپىس سەنئەت بۇيۇملىرى تامامەن ۋەيران قىلىنغان. تامدىكى سۈرەتلەرنى قىرىپ، سويۇپ تاشلاپ، ھوجرا ئىچىگە ئوت قالىغان. 1943-1944-يىللىرى گومىنداڭ ئەسكەرلىرى بۇ جايدا پاناھلىنىپ ياتقاندا ئېغىر دەرىجىدە ۋەيران قىلىۋەتكەن. كېيىنرەك قېزىش جەريانىدا بۇ خارابىلاردىن ساپال، مېتال بۇيۇملارنىڭ پارچىلىرى تېپىلغان.

توغراق ئېقىن مىڭ ئويى

توغراق ئېقىن مىڭ ئويى توقسۇن ناھىيەسىگە 70 كىلومېتىر كېلىدىغان جايدا بولۇپ، ھازىر 19 ھوجرا ساقلىنىپ قالغان. 16-نومېرلۇق ھوجرىدىن باشقىسىنىڭ تام سۈرەتلىرى ئاساسەن ۋەيران قىلىنغان بولۇپ، سۈرەتلەرنىڭ مەزمۇنىنى پەرق ئېتىش تەس. 16-ھوجرىدا بۇددا دىنىغا دائىر چاتما سۈرەتلەر، ھەيۋەتلىك ئۇسسۇل كۆرۈنۈشلىرى، ئادەم، ئۇچار قۇشلار، ئوي ھايۋانلىرى ۋە تۇرمۇش ئۆرپى-ئادەتلىرىگە ئائىت سۈرەتلەر بار. بۇ يەردىكى ھوجرا خارابىلىرىدىن ساپال بۇيۇملار، پارفور قاچىلار سۇنۇقلىرى ۋە قول يازمىلار تېپىلغان. بۇ توغراق ئېقىن مىڭ ئويىنىڭ بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىشى ھەممىدىن ئېغىر.

سايرام مىڭ ئويى

سايرام مىڭ ئويى ئۇچتۇرپان ناھىيەسى مول ئاۋات يېزىسىنىڭ 22 كىلومېتىر غەربىي شىمالىدىكى تاغ باغرىغا جايلاشقان. بۇ يەردە تورت ھوجرا بولۇپ، ئىچىدىكى رەڭلىك سۈرەتلەر، ھەيكەل، قورچاقلار ئېغىر ۋەيران قىلىنغان. تام سۈرەتلىرى رەڭلىرى قىزىل، كۆك، يېشىل، بېغىرەڭ، تۇم قارا ۋە سۇس قارا-توققۇز خىل رەڭدە سىزىلغان. ئارخېولوگلار بۇ مىڭ ئويىنىڭ يېنىدا بىر بۇددا ئىبادەتخانىسىنىڭ خارابىسىنى تاپقان.

سىم-سىم مىڭ ئويى

سىم-سىم مىڭ ئويى كۇچا ناھىيەسى مازارباقا يېقىن بولۇپ، 52 ھوجرىدىن تەركىب تاپقان، ھازىر 30 لۇپ، نومېر سېلىندى. ئۇنىڭدىكى تامدىن ئارتۇق ھوجرىغا دەۋرىگە بو-سىزرەتلىرى ئىچىدە بۇددانىڭ يارىلىشى ھەققىدىكى ھېكايەتلىك چاتما سۈرەت، بۇددا دىنىدىكى جەننەت ۋە دوزاختىن ئىبارەت. ئىككى خىل مەنزىرە، راھەت-پاراغەت دۇنياسى، ئىخلاسمەن راھىبلار، ھەر خىل ئۇسسۇللۇق ئوبرازلار، كىيىم-كېچەك، چالغۇ-ئەسۋاپلار كۆرۈنۈشلىرى سىزىلغان سۈرەتلەر بار.

تۇيۇق مىڭ ئويى

تۇيۇق مىڭ ئويى پىچان ناھىيەسىنىڭ غەربىي-جەنۇبىدىكى تۇيۇق جىلغىسىنىڭ ئىككى قاسنىقىغا جايلاشقان. ئۇ 94 ھوجرىدىن تەركىب تاپقان. ھازىر پەقەت بىر ئەچچە ئويدىكى تام سۈرەتلەرلا ساقلىنىپ قالغان. بۇ سۈرەتلەر ئارىسىدا رۇپانىنىڭ ئۇيقىغا كېتىشى، شاھزادىنىڭ سەلتەنەتلىك تۇرمۇشتىن ۋاز كېچىپ، قىرغاۋۇلنى قۇتقۇزۇشى، كوكتە پەرۋاز قىلىش، تەرىقەتچى راھىبلار، ھەر خىل ئۇسسۇللۇق ئوبرازلار، چالغۇ ئەسۋاپلىرى، تۇرپان ئۇيغۇرلىرىنىڭ كىيىنىشى، بېزىنىش ئەھۋالىغا ئائىت سۈرەتلەر بار.

يارغول مىڭ ئويى

يارغول مىڭ ئويى تۇرپان ناھىيەسى يارغول كەنتىگە جايلاشقان بولۇپ، ئون ھوجرىدىن تەركىب تاپقان. بۈگۈنكى كۈندە ئۇنىڭ بىر ئەچچە ھوجرىسىلا ساقلىنىپ قالغان. ئۇنىڭ ئىچىدە ئىلاھىي قىسسىلەرگە ئائىت چاتما سۈرەتلەر، ئۇيغۇر قىز-چوكانلىرى تىما قىلىنغان ئۇسسۇللۇق ئوبرازلار، بۇددا توم-سۇترالىرىدىن ۋەز ئاڭلاش، مالائىكىلار بەزمىسى، بۇددا ئەۋلىياسى ساكيامۇنى توغرىلىق ھېكايەتلىك سۈرەتلەر، ھەر خىل چالغۇلار، تۇرمۇش ۋە ئۆرپى-ئادەتكە ئائىت سۈرەتلەر بار. بۇ كلاسسىك تام سۈرەت خەزىنىلىرى مىلادى 3-ئەسىردىن 12-ئەسىرگىچە بولغان تارىخنىڭ يالدامىسى بولۇپ، قەدىمكى تۇرپان ئۇيغۇرلىرىنىڭ ئىجتىمائىي ھاياتىنى تەتقىق قىلىشتا قىممەتلىك ماتېرىيال بولۇپ ھېساپلىنىدۇ.

ئونباش مىڭ ئويى

ئونباش مىڭ ئويى باي ناھىيەسىنىڭ ئونباش يېزىسىدىكى جىگدىلىك غولىدا بولۇپ، ھازىر بۇ جايدا ساقلىنىپ قالغان بۇددا ھوجرىلىرى ناھايىتى ئاز. ھەتتا ئۇنىڭ بەزىلىرىنى ئوچۇق پەرق قىلغىلى بولمايدۇ. قارايامغۇر سۇلىرى، بوران ۋە كوچمە قۇملار بۇ جاينى خارابىلاشتۇرغان. كېيىنكى ۋاقىتلاردا بۇ جايدىن نەپىس نەقىشلەنگەن ساپال بۇيۇملار، پارفور بۇيۇملىرى، شۇنداقلا ئوتتۇرا ئەسىرگە مەنسۇپ بەدىئىي سەنئەت يادىكارلىقلىرى تېپىلغان. ئەپسۇسكى، بەزى كىشىلەر «دۇنيالىق» تاپىمىز دەپ قالايمىقان كولاپ ۋە تام سۈرەتلەرنى قىرىۋېتىپ، ئورغۇن زىيان سالغان.

ئېتىر مىڭ ئويى

ئېتىر مىڭ ئويى باي ناھىيەسىدىكى قىزىل يېزا بازىرىنىڭ غەربىي شىمالىدىن بەش كىلومېتىر ژىراقلىقتا جايلاشقان بولۇپ، پۈتكۈل خارابىلىقنىڭ دائىرىسىدىن قارىغاندا، ئەسلىدە بۇ جايدا نۇرغۇنلىغان ھوجرىلار بولغانلىقى مەلۇم. ئامما ئۇزۇن دەۋرلەردىكى تەبىي ئاپەتلەر، ئۇرۇشلار نەتىجىسىدە ئەسلى ھالىتىنى يوقاتقان. 1955-يىلى بۇ مىڭ ئويىنىڭ كەينىدىكى تاغ ئۈستىگە ياسالغان بىر قەدىمكى بۇددا ئىبادەتخانىسىدىن ئورخۇن-يەنىسەي يېزىقى، قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقى ئويۇلغان ساپال پارچىلىرى، پارفور بۇيۇملار قېپىس قوزنىقىغا ئويۇلغان پۈتۈكلەر تېپىلغان.

«مەدەنىيەت مەسلىھەتچىسى» توپلىمىدىن ئېلىندى.

پاشاگۈل ئابلىمىت.

سىز «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىغا يېزىلدىڭىزمۇ؟

تەشەككۇرنامە

ئالمۇتا ۋىلايىتى، تالغىر ناھىيەسى تەۋەسىدىكى بېساغاچ (ئىلگەركى دزېرژىنسكىي) يېزىسىدا ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ئۇيغۇر ئاھالىسى ئىچىدە ئانا تىلىمىزدىكى گېزىتلىرىمىزغا كەلگۈسى ۋىلىنىڭ بىرىنچى يېرىمىغا مۇشتىرى توپلاش ئىشى ئاياقلاشتى.

يېزا بويىچە «ئۇيغۇر ئاۋازى»— 149، «يېڭى ھايات»—97، نۇسخىنى تەشكىل قىلدى. مۇشتىرى توپلاش ئىشىنى ئۇتۇقلۇق تاماملاشقا ۋىگىت بېشى **ھۈسەيىن ئىلياس**، مەدەنىيەت مەركىزى يېزىلىق شوبىسىنىڭ رەئىسى **ئەخمەتجان ئاخمۇللايېۋ**، گېزىتلىرىمىزنىڭ جان كۆيەرلىرى **مەسۇمجان ھاشىموۋ، ئەمىردىن ھەمرايېۋ، دەۋلەت غوجامبەردىيېۋ، تۇرسۇن تۇرغانوۋ** سالماقلىق ھەسسىلىرىنى قوشتى.

ئاھالە ئارىسىدا گېزىتلارغا مۇشتىرى بولۇشقا دەۋەت قىلىدىغان تەشۋىق ئىشلىرىنى ئېلىپ بېرىشتا يۇرت ئىمامى **ئابدۇكېرىم ئاكا**، ئاقساقاللار **غەيىندىن قۇربانقۇلوۋ، رازاق روزىيېۋ، مەھەممەتجان ئاخمۇللايېۋلار** ناھايىتى ياخشى پائالىيەت كۆرسەتتى.

«ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىنىڭ تەھرىراتى ۋۇقۇرىدىكى ئىسمى ئاتالغان يولداشلارغا مۇشتىرى توپلاشتىكى خالىسانە ياردەملىرى ئۈچۈن چوڭقۇر مىننەتدارچىلىق ئىزھار قىلىدۇ.

قول-قانات بولدى

ئالتاغىنىڭ ئېتىگىگە جايلاشقان بۇك بوستانلىق قارغايلى يېزىسى «چاپايېۋ» نامى بىلەنمۇ ئاتىلىدۇ.

بۇ يېزىدا كوپ ۋىللاردىن بېرى ئۇيغۇر جامائەتچىلىگىنىڭ ۋىگىت بېشى بولۇپ ئېلىۋالدى ئاكا ھۆرمەت قازانغان بولسا، كېيىنكى ئىككى-ئۈچ ۋىلدىن بېرى بۇ ئىشنى تايىرجان ئەلىيېۋ ھوددىسىگە ئېلىپ ئاتقۇرۇۋاتىدۇ.

ئۇيغۇرلارنىڭ كوز قارچۇغىدەك ئىككى گېزىتى—«ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىگە ھەر ۋىلقىدەك مۇشتىرى توپلاش ئېلىپ بېرىلغاندا، ۋىگىت بېشى تايىرجان جامائەتچىلىك ئىچىدە ئالاھىدە كۈچ چىقىرىپ، تەشۋىقات ئىشلىرىنى ئېلىپ باردى. توي-توكۈن، نەزىر-چىراق بولغان يەرلەردىن باشقا ئويمۇ-ئوي ۋۇرۇپ، 200گە يېقىن كىشىنى گېزىتلىرىمىزگە مۇشتىرى قىلدى. بۇ ئوتكەنكى ۋىللاردىكىدىن ئوشۇق دېگەن سوز. تايىرجاننىڭ ئىشىغا يار-يولەك بولغان مۇنار ئىسمائىلوۋ، تۇرسۇن مەسموۋ، تۇرسۇن نورۇزباقىيېۋ، سىدىقجان ئىسرايىلوۋ، تايىرجان مەسموۋ، ئەركىن سادىقوۋ، زاكىر ئىسلاموۋلارنىڭ نامىنى ئاتاشقا ئەرزىيدۇ.

* * *

ئىلى ناھىيەسى ئىكولايېۋكا يېزىسىنىڭ ۋىگىت بېشى ئابلەھەت ۋە يۇرت موتىۋەرلىرى ئابلاقجان ئېلىيېۋ، قارىم مۇسايېۋلارنىڭ خالىسانە ياردىمى ئارقىسىدا 50تىن ئارتۇق «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىگە مۇشتىرى قوبۇل قىلىندى. ۋۇقۇرىدا ئىسمى ئاتالغان يولداشلارغا تەھرىراتىمىز تەشەككۇر ئىزھار قىلىدۇ.

سىز «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىغا يېزىلدىڭىزمۇ؟

ھۆرمەتلىك گېزىتخان! 1994-يىلنىڭ بىرىنچى يېرىمىغا مۇشتە-
رى توپلاش كامپانىيەسىنىڭ تاماملىنىشىغا بارى يوقى 10 كۈن
قالدى. شۇڭلاشقا جۇمھۇرىيەتلىك «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ
قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىغا يېزىلىشنى ئەتىگە قويماڭ!

ئەگەر سىز

قازاقستان جۇمھۇرىيىتىدىكى بارلىق ۋاقىئەلەردىن ئۆز ۋاقتىدا
خەۋەردار بولىمەن دېسىڭىز:
- مۇستەقىل دۆلەتلەر ھەمدوستلۇغى ئەللىرىدە يۈز بېرىۋاتقان
ئۆزگىرىش-يېڭىلىقلارغا قىزىقسىڭىز؛
- دۇنيا يېڭىلىقلىرىنى بىلگىڭىز كەلسە

«ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىغا مۇشتەرى بولۇش يادىڭىزدىن چىقمىسۇن!

ئەگەر سىز

قازاقستاندا، شۇنداقلا ئۆزبەكىستاندا، قىرغىزستاندا، تۈرك-
مەنىستاندا، ئۇمۇمەن ھەمدوستلۇق ئەللىرىدە ئىستىقامەت قىلىۋات-
قان خەلقىمىزنىڭ ئىجتىمائىي-سىياسىي ۋە ئىختىساس ساھالىرىدىكى
ھايات-تىرىكچىلىگىدىن تەپسىلى خەۋەر تاپقىڭىز كەلسە؛
- ئۇيغۇر مەدەنىيىتى، ئەدەبىياتى ۋە سەنئىتى يېڭىلىقلىرىدىن
بىخەۋەر قالمايمەن دېسىڭىز؛
- شەرقىي تۈركىستاندا، تۈركىيەدە، سەئۇدىيە ئەرەبىستاندا
ۋە باشقا دۆلەتلەردە ياشاۋاتقان قېرىنداشلىرىمىز ھاياتىغا قى-
زىقسىڭىز؛
- كەلگۈسى ئەۋلات تەغدىرىگە كۆيۈنسىڭىز؛
- تىلىمىزنى، ئۆرپ-ئادەت ۋە ئەنئەنىلىرىمىزنى تېخىمۇ بېيى-
تىمەن دېسىڭىز، ھېچ ئىككىلەنمەستىن

«ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىغا مۇشتەرى بولۇڭ!

ئەگەر سىز

- خەلقلەر دوستلۇغى ۋە مىللەتلەر ئارا رازىمەنلىكنى تېخىمۇ
مۇستەھكەملەشكە ئۆلۈش قوشۇش نىيىتىدە بولسىڭىز؛
- مىللىي بىرلىكنى ۋە ئۇنى تېخىمۇ مۇستەھكەملەشنى خالى-
سىڭىز؛
- ئۆز خەلقىڭىزنىڭ ئۇتۇقلىرىغا خۇشال بولۇپ، كامچىلىقلىرىغا
ئېچىنسىڭىز؛
- قىسقىسى، يالغۇز قالمايمەن دېسىڭىز،

«ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىنى ئوقۇڭ!

يادىڭلارغا سالىمىز، كېلەر يىلنىڭ بىرىنچى يېرىمىغا مۇشتەرى
توپلاش 30-نويابىردە تۈگەيدۇ.
«ئۇيغۇر ئاۋازى»نىڭ ئىندېكسى: - 65357،
ئالتە ئايغا يېزىلىش باھاسى: قازاقستاندا- 7تەڭگە 53 تىيىن؛
ئۆزبەكىستاندا- 4086 سوم؛

«يېڭى ھايات»نىڭ ئىندېكسى: -65359،
ئالتە ئايغا يېزىلىش باھاسى؛
قازاقستاندا- 2 تەڭگە 65 تىيىن؛
ئۆزبەكىستاندا - 1362 سوم؛

ئىككى گېزىتىمىز- ئىككى كوزۇمىز

«ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قو-
شۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرى
خەلقىمىزنىڭ ئىككى كوزى دېيىشكە
بولىدۇ. چۈنكى بىز ئەشۇ سويۇملۇك
گېزىتلىرىمىز ئارقىلىق خەلقىمىزنىڭ
شانلىق تارىخى، ئەدەبىياتى بىلەن
سەنئىتى، مەدەنىيىتى ھەققىدە كەڭ
مەلۇماتلارغا ئىگە بولۇش بىلەن بىللە
خەلقىمىزنىڭ شۇ كۈنلەردىكى خۇشال-
لىق ھەم ئۇتۇقلىرى، غەم-تەشۋىش-
لىرى، مۇستەقىل قازاقستان جۇمھۇر-
ىيىتىنىڭ ھاياتى، شۇنداقلا ھەمدوست-
لۇق ئەللىرى بىلەن خارجىي ئەللەردىكى
قېرىنداشلىرىمىزنىڭ ۋەتىنىمىز مۇستە
قىللىگى، خەلقىمىز ئازاتلىغى يولىدا
ئېلىپ بېرىۋاتقان ئىشلىرى توغرىسىدا
ئوقۇپ، بىلىپ تۇرىۋاتىمىز.

«ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە «يېڭى ھا-
يات» بىزنىڭ ئەڭ قەدىرلەيدىغان ۋە
سويۇپ ئوقۇيدىغان گېزىتلىرىمىزدۇر.
شۇنىڭ ئۈچۈن بىز 1994-يىلنىڭ بىر-
ىنچى يېرىمىغا مۇشتەرى توپلاش ئە-
شىنى ئويۇشقانلىق ھالدا ئېلىپ بار-
دۇق. تالغىر ناھىيەسىنىڭ كالىنىن
يېزىسىدا ئىستىقامەت قىلىدىغان ئۇ-
يغۇر ئائىلىلىرىنىڭ بىرسىنىڭمۇ ئۆزلىر-
ىنىڭ سويۇملۇك گېزىتلىرىغا مۇشتەرى
بولماي قېلىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈ-
چۈن مۇھىم چارە-تەدبىرلەرنى بەلگۈ-
لەپ، شۇ ئاساستا ئىش ئېلىپ باردۇق.
يېزىمىزدىكى مەدەنىيەت مەركىزى
شۇبىسىنىڭ ھەمدە كوچا كومىتېتلىر-
ىنىڭ ئەزالىرى بىلەن بىرلىشىپ، كو-
چا-كوچىلارغا مەسئۇل كىشىلەرنى بە-
لگۈلىدۇق. ئۇلار ئويمۇ-ئوي يۈرۈپ،
مۇشتەرى توپلاش ئىشىنى قىزغىن يۈر-
گۈزدى. ئەتىجىدە يېزا بويىچە 300
ئۇسخىدىن ئارتۇق «ئۇيغۇر ئاۋازى»
ۋە «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىغا مۇ-
شتەرى توپلاندى.

يېزىمىزدا كېلەر يىلنىڭ بىرىنچى
يېرىمىغا «ئۇيغۇر ئاۋازى»ۋە «يېڭى
ھايات» گېزىتلىرىگە مۇشتەرى توپ-
لاشنىڭ ئوتتۇلۇق يۈرگۈزۈلۈشىگە
ئايۇپ ئەيساروۋ، ئابلىكىم خۇشنازا-
روۋ، تۇرسۇن راخمانوۋ، ئەۋىردىن سا
رېيكوۋ، سەيدالىم بەختىياروۋ، نۇر
مەمەت قۇربانىنيازوۋ، ئىساق ئەيسا-
خۇنوۋ، نۇرمەمەت ئىسلام، رەشىدەم
ئابدۇقاھاروۋا ۋە پەخىردىن خەيردى-
نوۋلار سالماقلىق ھەسسە قوشتى. بىز
ھازىرمۇ مۇشتەرى توپلاشنى داۋام-
لاشتۇرىۋاتىمىز.

جالالدىن ئامىرالىيېۋ،
يېزا بېشى.

* * *

تەھرىراتتىن: تالغىر ناھىيەسى كا-
لىنىن نامىدىكى كولخوزدا «ئۇيغۇر
ئاۋازى» ۋە «يېڭى ھايات» گېزىتلە-
رىغا كېلەر يىلنىڭ بىرىنچى يېرىمىغا
مۇشتەرى توپلاشتا خالىسانە ياردەم
كورسەتكەنلىگى ئۈچۈن يېزا بېشى
باشلىق ۋۇقۇرىدا نامى ئاتالغان ئاك-
تىۋىستلارغا تەشەككۇر ئىزھار قى-
لىمىز.

ئەخباراتنامە

چىمكەنت شەھرىنىڭ ئۇيغۇر جاما
ئەتچىلىگى 1994-يىلنىڭ بىرىنچى
يېرىمىغا ئانا تىلىمىزدا چىقىدىغان
«ئۇيغۇر ئاۋازىغا» - 50 نۇسخا،
«يېڭى ھاياتقا» 50 نۇسخا
مۇشتەرى بولدى. مۇشتەرى توپلاش
داۋاملىشىۋاتىدۇ.

سېيتىۋالدى سەلىموۋ،
چىمكەنت شەھرى ئۇيغۇر جامائە-
تچىلىگىنىڭ يېزا بېشى.

تەشەككۇرنامە

بازار ئىختىسادىغا كۆچۈۋاتقان
ھازىرقى ئوتكۈنچى دەۋىردە ئىختىسا
دىي قىيىنچىلىقتا دۇچار بولغان كوپ
بالىلىق ئائىلىلەر ۋە پېنسىونېرلارنى
«ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە «يېڭى ھايات»
گېزىتلىرىغا ھەقسىز يېزىپ قويۇش
ئۈچۈن 25 مىڭ سوم ئىئانە قىلغان جا
مبۇل شەھرىدىكى گېزىتىمىزنىڭ جان
كويەرى **تۇرسۇن تۇردىيېۋقا** 30 مىڭ
سوم ئىئانە قىلغان جامبۇل شەھەر-
ىكى **سېيتىۋالدى سەلىموۋقا،** 20 مىڭ
سوم ئىئانە ئەۋەتكەن جامبۇل شەھەر
لىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىگە
چىن يۈرەكتىن تەشەككۇر ئىزھار قى-
لىمىز.

گېزىت تەھرىراتى.

جۇمھۇرىيەتلىك «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يې-
ڭى ھايات» گېزىتلىرىنىڭ تەھرىرىياتى ۋە ئالمۇتا شەھرى سۇلتان
قورغان مەھەللىسىنىڭ يۇرت-جامائەتچىلىگى گېزىتلىرىمىزنىڭ ئاك-
تىۋىستى ۋە ئاممىۋىي ئىشلارنىڭ پائال جانكويەرى
ھاشىمجان قاسىم ئوغلىنىڭ
مەزگىلسىز ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن مەرھۇمنىڭ ئائىلە-
تاۋابىئاتى، ئۇرۇق-تۇققان، قوۋمۇ-قېرىنداشلىرىغا چوڭقۇر تەزىيە
بىلدۈرىدۇ.

باش مۇھەررىر ي. ئازاماتوۋ.

يېڭى ھايات
ئالمۇتا، 480044
ئېپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8-قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى:
قازاقستان جۇمھۇرىيىتى
مىنىستىرلار كابىنېتى

نۆۋەتچى مۇھەررىر
ئابدۇرىشىت قاسىمى

تېلېفونلار: قوبۇلخانا-59-84-33، باش
مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى- 69-86-33،
مەسئۇل كاتىپ- 50-86-33، ئىجتىمائىي-
سىياسىي، مەدەنىيەت بۆلۈملىرى-81-86-
33، ئەدەبىيات بۆلۈمى- 27-86-33.

تىراژى- 4446 زاكاز (3617)

«Йеңи хаят» (Новая жизнь), индекс 65359, приложение республиканской общественно-политической газеты. «Уйгур авази», регистрационное свидетельство № 486, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.
Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Дәуір», Алматы, 480044 пр. Ленина, 2/4.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېسابلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ПОГ-60

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى-روھىڭ سامان بولماس

يېڭى ھايات

Жаңа өмір

1993
ژىل
27-نويابر
شەنبە
№46
(3900)
ئەركىن باھا

گېزىت 1970 - ژىلى 1- يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.
جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي-سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى

15-نويابر، دۈشەنبە كۈنى پايتەختىمىزگە شەھەر ھاكىمى زامانبېك نۇرقادىلوۋنىڭ تەكلىۋىگە بىنائەن شىنجاڭ-ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىنىڭ مەركىزى ئۈرۈمچى شەھىرىدىن تەركىۋىدە 8 كىشىدىن ئىبارەت شەھەرلىك ھۆكۈمەت دېلېگاتسىيەسى رەسمىي سەپەر بىلەن كەلدى. ئۈرۈمچى شەھەرنىڭ باشلىغى يۈسۈپ ئەيسا رەھبەرلىگىدىكى مەزكۇر دېلېگاتسىيەنى شە-

سي مەسىلىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. قازاقستان جۇمھۇرىيىتى بىلەن شىنجاڭ-ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونى ئەزەلدىن بىر-بىرىگە ئەڭ يېقىن خوشنا ئەللەر، بىزنىڭ تاغلىرىمىزمۇ، دەريالىرىمىزمۇ بىر-بىرىگە ئۇلىشىپ كەتكەندەك قاندىشى، تىلىمىزمۇ، دىنىمىزمۇ بىر قېرىنداش خەلقلەر. ئەسىرلەر مابەينىدە بىزنىڭ ئارىمىزدا ھەتتا چېگارا بولغان ئەمەس. چېگرانىڭ

ئۈمۈت بىلەن قارايمىز. بولۇپمۇ، ئۇ ئۆز مىللىي ۋالىيۇتىسىنى جارى قىلغاندىن كېيىن جۇمھۇرىيەتنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتى تېز سۈرئەت بىلەن ئۆسىدۇ، شۇ ئارقىلىق خەلق تۇرمۇشىمۇ ياخشىلىنىدۇ، دەپ ئويلايمىز. بىز قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى ن. نازاربايېۋنىڭ رەھبەرلىگىدە جۇمھۇرىيەتتە ھەر مىللەت ۋەكىللىرىنىڭ باراۋەر ھوقۇقتا ئېكەنلى-

يۈسۈپ ئەيسا:

«تاغلىرىمىزمۇ، دەريالىرىمىزمۇ بىر تۇتاش»

ھەر ھاكىمنىڭ بىرىنچى ئورۇنباسارى بولات ئورغازىيېۋ كۈتۈۋالدى. ئۇنىڭ ھوزۇرىدا بولۇپ ئۆتكەن ئۇچرىشىشقا شەھەر مەمۇرىيىتى رەھبەرلىرىدىن باشقا ئۇيغۇرلارنىڭ دۆلەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ پرېزىدېنتى قەھرىمان غوجامبەردىيېۋ، ئالمۇتا شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى رەئىسىنىڭ ئورۇنباسارى رەھمجان قاسىموۋلارمۇ قاتناشتى. مەزكۇر ئۇچرىشىشتا «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ مۇخبىرى ئىسمائىل روزىيېۋ بىر قانچە سوئال بىلەن ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ باشلىغى يۈسۈپ ئەيساغا مۇراجەت قىلغان ئىدى. تۆۋەندە شۇ سۆھبەتنى دىققىتىڭلارغا ھاۋالە قىلىۋاتىمىز.

— ھۆرمەتلىك يۈسۈپ ئاكا، ئەگەر خاتالاشمىسام، سىزنىڭ ئالمۇتىغا رەسمىي سەپەر بىلەن ئىككىنچى قېتىم كېلىشىڭىز بولسا كېرەك. مۇشۇ ئۆتكەن ۋاقىت ئىچىدە ئىككى شەھەر ئوتتۇرىسىدىكى ئالاقىلارنىڭ تەرەققىياتىدا قانداق ئۆزگىرىشلەر بولدى ھەم ئالمۇتىغا قىلغان سەپىرىڭىزدىكى دەسلەپكى تەسىراتلار قانداق، شۇ ھەقتە قىسقىچە ئېيتىپ ئۆتسىڭىز؟

— مەن ئالدى بىلەن ئالمۇتا شەھەرنىڭ ھاكىمى زامانبېك نۇرقادىلوۋقا، شەھەر مەمۇرىيىتىگە، بولۇپمۇ شەھەر ھاكىمىنىڭ بىرىنچى ئورۇنباسارى بولات ئورغازىيېۋقا بىزنى قېرىنداشلارچە قارشى ئالغىنى ئۈچۈن چوڭ تەشەككۈر بىلدۈرىمەن. بىز ئالمۇتىدا بىر نەچچە كۈن بولىمىز. سەپەر داۋامىدا ئالمۇتا شەھىرىنىڭ ھاكىمى ز. نۇرقادىلوۋ ۋە مەن ئۈرۈمچى ھەم ئالمۇتا شەھەرلىرى ئارىسىدىكى دوستلۇق، ئۆز ئارا ھەمكارلىق ھەم ئىقتىسادىي ئالاقىلار توغرىلىق شەرتنامىغا قول قويىمىز ۋە ئۇنى قانۇنلاشتۇرىمىز. بۇ ئەلۋەتتە، بىزنىڭ بىر-بىرىمىزگە بولغان قېرىنداشلىق، دوستلۇق تۇيغۇلىرىنى كۈچەيتىدۇ دەپ ئويلايمەن.

— ئىمزالىنىدىغان شەرتنامە قانداق مەسىلىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

— بايا مەن ژۇقۇرىدا ئېيتىپ ئۆتكىنىمدەك مەزكۇر شەرتنامە ئاساسەن ئىككى شەھەر ئوتتۇرىسىدىكى دوستلۇق، ئۆز ئارا ھەمكارلىق ۋە ئىقتىسادىي ئالاقىلار توغرىلىق ئاسا-

ئىككى تەرەپتىكى قېرىنداش خەلقلەرنىڭ كېلەچەك تەرەققىياتىنى ئويلىساق، بىز ئۆز ئارا ھەمكارلىقنى، سودا-سېتىق، مەدەنىي ئالاقىلارنى، بىر-بىرىمىزگە بېرىش-كېلىش مەسىلىلىرىنى، ئومۇمەن ئېيتقاندا، ھەر ئىككى تەرەپ ئۆز ئېگىلىكلىرىنى رىۋاجلاندۇرۇپ، ئۆز ئارا تەجرىبە ئالماشتۇرۇش مەسىلىلىرىنى تېخىمۇ ئالغا سۈرۈپ، ئالاقىمىزنى چىڭىتىشىمىز لازىم.

— مەلۇم بولۇشىچە، ئالمۇتىدىن كېيىن بىشكېككە بېرىپ، خەلق ئارا يەرمەڭگىگە قاتنىشىدىغان ئوخشايسىلەر. شۇ توغرىلىق قىسقىچە توختالسىڭىز.

— مەرھەمەت. قىرغىزستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى بىشكېكتە 20-نويابر كۈنى «ئازىيا 93-» خەلق ئارا يەرمەڭگىسى ئېچىلماقچى. بىز بىشكېك شەھىرى ھاكىمىنىڭ تەكلىۋىگە بىنائەن شۇ يەرمەڭگىگە قاتنىشىمىز. قىسقىچە ئېيتقاندا، شىنجاڭ-ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونى بۇ يەرمەڭگىگە 100 تونىنا ئەتراپىدىكى 1600 تۈرلۈك تاۋار مەھسۇلاتلىرىنى نامايىش قىلىدۇ.

— ھۆرمەتلىك يۈسۈپ ئاكا، سىز باشقۇرغان دېلېگاتسىيەنىڭ سەپىرى قازاقستاننىڭ تارىخىدا بىرىنچى قېتىم، يەنى ئۇ مۇستەقىل بولغاندىن كېيىن مۇھىم ۋاقىئە-ئۆز مىللىي ۋالىيۇتىسىنى جارى قىلغان كۈنگە توغرا كەلدى...

— مەن سىزنى چۈشەندىم، ئەلۋەتتە، بۇ تارىخىي ۋاقىئە. چۈنكى جۇمھۇرىيەت مۇستەقىل بولغاندىن كېيىن ئۇنىڭ ئۆز ئاخچىسى بولۇشى كېرەك. ھازىر قازاقستان جۇمھۇرىيىتى بازار ئىقتىسادىي شارائىتىدا خېلە ئېغىرچىلىقلارنى كەچۈرۈۋاتىدۇ. بىز ئۇنى ۋاقىتلىق ھادىسە دەپ چۈشىنىمىز، چۈنكى بىزمۇ ئىقتىسادىي ئىسلاھاتقا كۆچكەندە شۇنداق قىيىنچىلىقلارنى باشتىن كەچۈرگەن. ئەلۋەتتە، بىزنىڭ ئېلىمىزدا مېڭىۋاتقان ئىقتىسادىي ئىسلاھاتنىڭ ئۆز ئالاھىدىلىگى بار. ئەيتەۋىر قانداقلا بولمىسۇن، بىز مۇستەقىل قازاقستاننىڭ كېلەچىگىگە زور

گىنى، ئۇلارنىڭ ئۆز ئارا ئىناقلىقتا، تېچلىقتا ياشاۋاتقانلىغىنى كۆرۈپ بەك خۇرسەن بولدۇق. بىزدىمۇ، جۈملىدىن ئۈرۈمچىدە 1,5 مىللىوندىن ئىبارەت قىرىقتىن ئوشۇق ھەر مىللەت ۋەكىللىرى ياشايدۇ. ئۇلارمۇ تېچلىق باراۋەرلىكتە ياشاپ ئەمگەك قىلىۋاتىدۇ. بىز قېرىنداش خەلقلەر بىر-بىرىمىزنىڭ بەخت-سائادىتىنى، كېلەچەككە بولغان ئارزۇ-ئۈمۈتلىرىنىڭ ئەمەلگە ئېشىشىنى تىلەيمىز. پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ سىلەرنىڭ گېزىتلىرىڭلار ئارقىلىق بىز قازاقستاندىكى بارلىق خەلقلەرگە، جۈملىدىن، ئۇيغۇر قېرىنداشلىرىمىزغا ئۆزىمىزنىڭ قىزغىن سالىمىنى ئېيتىمىز.

— سۆھبىتىڭىزگە كۆپتىن-كۆپ رەخمەت، سەپىرىڭلار ئوڭۇشلۇق بولسۇن!

* * *

ژۇقۇرىدا ئېيتىپ ئۆتكىنىمىزدەك سۆھبەتكە ئۇيغۇرنىڭ دۆلەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ پرېزىدېنتى قەھرىمان غوجامبەردىيېۋ ۋە ئالمۇتا شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى رەئىسىنىڭ ئورۇنباسارى رەھمجان قاسىموۋلار قاتنىشىپ، ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ باشلىغى يۈسۈپ ئەيسانى ۋە دېلېگاتسىيە ئەزالىرىنى رەسمىي سەپىرى بىلەن سەمىمىي تەبرىكلىدى. ئىتتىپاق پرېزىدېنتى ق. غوجامبەردىيېۋ سۆھبەت جەريانىدا مېھمانلارغا قازاقستان ئۇيغۇرلىرىنىڭ ھاياتى، مەدەنىيەت، ئىلىم-پەن ساھاسىدىكى يەتكەن ئۇتۇقلىرى ۋە ھازىرقى مۇئەممالىرى بىلەن قىسقىچە تونۇشتۇردى. ئۇ شۇئار ۋە قازاقستان ئۇيغۇرلىرىنىڭ مەدەنىي مۇناسىۋەتلىرىگە باغلىق ئۆز پىكرى بىلەن ئورتاقلاشتى. ق. غوجامبەردىيېۋ ھەم ر. قاسىموۋ شەھەر مەمۇرىيىتىنىڭ رەھبەرلىرىگە ئۇچرىشىش پۇرسىتىنى يارىتىپ بەرگىنى ئۈچۈن ئۆز مىننەتدارلىغىنى ئىزھار قىلدى.

ئالمۇتا شەھىرى.

نۇرسۇلتان نازاربايېۋقا «ژىل ئادىمى» پەخرى ئۇنۋانى بېرىلدى

«روھانىيەت» — روھىي بايلىقنىڭ تىكلىنىشىگە ياردەم قىلىش بويىچە خەلق ئارا ئاسسوتساتسىيەسى ئىقتىسادىي ئىتتىپاقنىڭ قۇرۇلۇشىغا، مۇستەقىل دۆلەتلىرى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتلەرنىڭ ئۇراقلىشىشىغا، تېچلىقنى ۋە ياخشى خوشنىدارچىلىقنى ساقلاپ قېلىش ئىشىغا قوشقان چوڭ ھەسسىسى ئۈچۈن قازاقستان پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازاربايېۋقا «ژىل ئادىمى» پەخرى ئۇنۋانىنى بەردى.

— سىزگە پەخرى ئۇنۋاننىڭ بېرىلىشى، — دېيىلىدۇ قىرغىزستان پرېزىدېنتى ئاسقار ئاقايېۋ ۋە شۇ خوشنا دۆلەتنىڭ كۆرنەكلىك سىياسەت ۋە جەمىيەت ئەربابلىرى نۇرسۇلتان نازاربايېۋقا ئەۋەتكەن تېلېگراممىسىدا، — بۇ قىرغىزستان جامائەتچىلىگىنىڭ سىزنىڭ كۆپ قىرلىق پائالىيىتىڭىزنى ئومۇم خەلق بولۇپ ئېتراپ قىلىشى ۋە ژۇقۇرى باھالىشى، قېرىنداش قازاقستان خەلقلىرىگە چوڭقۇر ھۆرمەت بىلدۈرۈشىنىڭ بەلگۈسىدۇر. نۇرسۇلتان نازاربايېۋقا ئەۋەتكەن تېلېگراممىدا جۇمھۇرىيىتىمىز خەلقلىرىنىڭ پايدىسى پرىنسىپ جەھەتتىن يېڭى دۆلەتلەر ئارا مۇناسىۋەتلەرنى ئورنىتىش ئۈچۈن قىلىۋاتقان ئىشىغا ئەڭ سەمىمىي ئۇتۇق تىلەيدۇ.

قازاقستان پرېزىدېنتىغا پەخرى ئۇنۋان بېرىش تەكلىۋىنى قىرغىزستان مىللىي پەنلەر ئاكادېمىيەسى، ئاقساقاللار جەمىيىتى، ئىجادىي ئىتتىپاقلار، سلاۋيان ئۇنىۋېرسىتېتى، جۇمھۇرىيەتنىڭ ئىلمىي-ئىشلەپ چىقىرىش بىرلەشمىلىرى، مىللىي مەدەنىي جەمىيەتلەر، تۈرلۈك فوندلار بەردى.

«روھانىيەت» روھىي بايلىقنىڭ تىكلىنىشىگە ياردەم قىلىش بويىچە خەلق ئارا ئاسسوتساتسىيەسى 1992-ژىلى قۇرۇلدى. ئۇنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى مىللىي مەدەنىيەتنى تىكلەش ۋە دۇنياۋىي ئومۇم ئىنسانىي روھىي بايلىقلارنى تەرغىپ قىلىشتىن ئىبارەت. ئۇ قازاقستاندىكى، تۈركمەنىستاندىكى، روسسىيە فېدېراتسىيەسىدىكى، گېرمانىيەدىكى، ئىراندىكى، تۈركىيەدىكى، خىتايدىكى، موڭغۇلىستاندىكى شىرىكلىرى بىلەن ئىش بابىدىكى ئالاقىلارغا ئىگە.

ئاسسوتساتسىيە «ژىل ئادىمى»، «بىزنېسمېنلار ۋە تىجارەتچىلەر»، قىرغىزستان ۋە قازاقستان ئاقىنلىرىنىڭ «ئاق تاڭداي» كونكۇرسلىرىنى ئۆتكۈزىدۇ. تۈرت خەيرىخاھلىق فوندىنى قۇرۇشنىڭ تەشەببۇسكارى ۋە ئۇنىڭ بەش تەسىسچىسى بولدى، ئاتاقلىق يازغۇچىلارنىڭ كىتاپلىرىنى نەشىر قىلىۋاتىدۇ. بىشكېكتە خەلق ئارا مەدەنىيەت ۋە ئەخبارات مەركىزىنى سېلىۋاتىدۇ. روھىي بايلىقنىڭ تىكلىنىشىگە قارىتىلغان باشقا ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇرۇۋاتىدۇ.

(قاز تاگ).

قىزغىنلىق بىلەن

تالغىر شەھىرى بىلەن ناھىيەنىڭ رىسقۇلوۋ ۋە كازىستروۋي يېزىلىرىدىكى ئۇيغۇر جامائەتچىلىگى ھەر ژىلى گېزىتلەرگە مۇشتىرى توپلاش ئىشلىرىغا ئاكتىۋ قاتنىشىدۇ. بىيىلقى مۇشتىرى توپلاش باشلانغاندا، ئانا تىلىمىزدا چىقىدىغان سويۇملۇك گېزىتلىرىمىز «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتىگە كېلەر ژىلنىڭ بىرىنچى يېرىمىغا مۇشتىرى بولۇش توغرىلىق تەشۋىق ژۈرگۈزگىنىمىزدە ئىمام ئابدۇرازاق تۇردى، ئورەخمەت ئابدۇلەزىزى، ئا. ئابدۇللا، ئا. ساقىلار كوپچىلىكنىڭ تويى، نەزىرلەرگە ژىغىلغان ۋاقىتتىن پايدىلىنىپ — قېنى قېرىنداشلار، ئانا تىلىمىزدا چىقىدىغان ئىككى گېزىتكە ئاڭلىق ھالدا يېزىلايلى، بەزى ئىقتىسادىي قىيىنچىلىق بولسىمۇ بىز ئاچ، يالاڭاچ قىلىۋاتقىنىمىز يوق. ھاياتىمىزنىڭ ئەينىگى، مەنىۋى بايلىقىمىز بولغان تەشۋىقاتچى قۇراللىرىمىزدىن ئايرىلىپ قالمايلى دەپ، بىرىنچىلەردىن بولۇپ ئۆزلىرى يېزىلىشتى.

شۇنىڭ بىلەن بۇ ئىش قىزغىن داۋام قىلىپ 93-ژىللىق مۇشتىرىلار سانىغا قارىغاندا، ئالدىمىزدىكى ژىلنىڭ بىرىنچى يېرىمىغا مۇشتىرى بولغانلارنىڭ سانى خېلە ئېشىپ كەتتى.

بىز بىيىلقى مۇشتىرى توپلاشتا ئويمۇ-ئوي كىرىپ يېزىشنىمۇ قولدىن بەرمىدۇق. قەيەرگىلا بارساق بىزنىڭ يۇرتداشلىرىمىز «يېزىلمايمىز» دەپ بىزنى رەت قىلمىدى.

ئەخمەتجان روزاخۇنوۋ،
ژىگىت بېشى.
تالغىر شەھىرى.

مەسچىتتىكى ئۇچرىشىش

يېقىندا ئالمۇتا مەسچىتىدە قازاقىستان مۇسۇلمانلار جەمئىيىتىنىڭ باشلىقى باش مۇفتى راتبېك نىسانباي ئوغلى جۇمھۇرىيەت ئەخبارات ۋاستىلىرىنىڭ خادىملىرى بىلەن ئۇچرىشىپ، مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىنى ئۆتكۈزدى.

— ئۆزەڭلارغا مەلۇم، — دېدى مۇفتى، — جۇمھۇرىيىتىمىز مۇستەقىل بولغاندىن كېيىن دىنغا ئەركىنلىك بېرىلدى. بۇنىڭدىن ئۈچ يىل مۇقەددەم قازاقىستان مۇسۇلمانلىرىنىڭ دەسلەپكى قۇرۇلتىيى ئېچىلغان ئىدى. ئۆتكەن ۋاقىت ئىچىدە نېمە ئىشلار ئاتقۇرۇلدى ۋە بىزنى ئويلاندۇرۇپ ژۈرگەن قالداق مەسىلىلەر بار، مانا شۇلار توغرىلىق سىلەر بىلەن پىكىر ئالماشتۇرۇپ، سۆھبەتلىشىش نىيىتى بىلەن يىغىلىپ ئولتۇرىمىز.

ھازىر جۇمھۇرىيىتىمىزدە بەش يۈزگە يېقىن مەسچىت بار، ئالمۇتىدا ئىسلام ئىنستىتۇتى ئېچىلدى، ئېھتىياجلا يېتەرلىك بولمىسىمۇ، دىنىي كىتابلار نەشىر قىلىنىۋاتىدۇ. بىراق بىزنى ئەندىشىگە سېلىۋاتقان تەشۋىشلىك ئەھۋاللارمۇ ئۇچرىغۇن. شەھەرلىرىمىزدە، يېزىلىرىمىزدا زىيانلىق، ئىسلام دىنىغا يات، ھەر خىل تەتۈر تەشۋىقات پەيدا بولۇۋاتىدۇ. ئىسلام دىنىغا ھېچ ئالاقىسى يوق كىشىلەر، ئاللا تائالانىڭ بىزگە ئەۋەتكەن قۇرئان-كەرىمدە ئېيتىلمىغان سۆزلەرنى تەشۋىق قىلىپ، تۈرلۈك تەرجىمە قىلىنغان كىتابلار، ۋارىقچىلار پەيدا بولماقتا. بۇ ئىشلارنىڭ ئارقىسىدا كىملەر بار؟ نېمىنىڭ ئاخچىسىغا ئەشۇ كىتابلار چىقىرىلىۋاتىدۇ. بۇلار نەدىن پەيدا بولۇۋاتىدۇ؟ مانا موشۇ سوئاللار بىزنى قىينايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ھازىر بىزدە ئەھلى مۇسۇلمانغا يات — بالىنى تىرىك ژىتىم قىلىپ تاشلاپ كېتىش، ھاراقكەشلىك، جىنايەتچىلىك، پاھىشۋازلىق، ئاركومانىيە ئوخشاش قىلىقلار كۆپىيىپ كەتتى.

ۋەتىنىنى سۆيمىگەن كىشىنىڭ ئىمانى بولمايدۇ دەپ قۇرئان كەرىمدە بىكار ئېيتىلمىغان. چۈنكى ئۆز خەلقىگە، ۋەتىنىگە، ئائىلىسىگە كۆيمىگەن، مېھىر باغلىمىغان كىشىدىن ياخشىلىق كەلمەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ھازىر جەمئىيىتىمىزگە، ئېيتايلۇق، مەلۇم بىر دىنىي ئىدېئولوگىيە كېرەك. مېنىڭچە، دېموكراتىيە دېگەن ئۇمۇمەن جەمئىيەتنىڭ ئادالەتلىك تەرەققىي ئېتىشى دېگەن سۆز. جەمئىيەتنى ھەر قانداق يامان ئىللەتلەردىن قوغداش — بىزنىڭ ۋەزىپىمىز. راست، بىز ھازىر ئىقتىسادىي قىيىنچىلىقلارنى باشتىن كەچۈرۈۋاتىمىز. ئەمما بۇ ۋاقىتلىق دەپ چۈشىنىمەن. مانا، خۇدايىم بۇيرىسا، ئۆز ئاخچىمىزغىمۇ ئىگە بولدۇق. بۇمۇ بىر ياخشىلىقنىڭ شەپىسى. ئاللا تائالانىڭ قۇدرىتى بىزگە مەدەت بولغاي، دەپ سۆزىنى يەكۈنلىدى مۇفتى.

مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىدە قازاقىستان مۇسۇلمانلار جەمئىيىتىنىڭ باشلىقى ژۇرنالىستلارنىڭ ئۇرغۇتۇلغان سوئاللىرىغا جاۋاپ بەردى.

(ئۆز مۇخبىرىمىز).

ئالمۇتا شەھىرى.

ئۇيغۇر ناھىيەسى. تاشتىقاراسۇ سوۋخوزىنىڭ دېخانلىرى بىيىل ئاشلىق زىرائەتلىرىنى يېتىشتۈرۈشتە ياخشى نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈردى. ئۇلار دۆلەتكە 3624 توننا ئاشلىق ئۆتكۈزۈپ، پىلاننى 105 پروتسېنت ئورۇنلىدى.

سۈرەتلەردە: 1. (سولدىن ئوڭغا) خامان باشلىقى ھەمرا ئامانوۋ دېخانلار بىلەن سۆھبەتتە. 2. ئىلغار دېخان مارس ئەمەتوۋ، 3. خاماندىكى مول ئاشلىق.

ر. يۇسۇپوۋنىڭ سۈرەتلىرى.

ياش كەلسە ئىشقا

قۇرۋانجان ئەرشىدىنوۋ ئون بالا ئۆستۈرگەن مەرھۇم مەھەممەت ئاكا بىلەن ئادەلەتبۈۋى ھەدىلەرنىڭ ئائىلىسىنىڭ كەنجىسى ئىدى. ئۇ بالىلىق ۋاقىتلىرىدا دادىسىنىڭ تۆمۈرچىلىك ئىشخانىسىغا بېرىپ، دادىسى جۆندەۋاتقان تراكتورلارغا قاراپ ھەۋەسلىنەتتى. ئاكىسى ئەركىن كولخوزدا تراكتور ھەيداپ، ئابروي تاپقان ئىدى. ئۇ ھەيدىغان تراكتوردا — ئاكىسىنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ، تېخنىكىغا قىزىقىپ قالدى. دېخاننىڭ قول-قانىتى بولغان تېخنىكىغا بولغان قىزىقىشى ۋە ھەۋەسى ئوتتۇرا مەكتەپنى تاماملىغاندىن كېيىن ئۇنى چونجىدىكى مېخانىزاتورلارنى تەييارلايدىغان بىلىم يۇرتىغا تاشلاپ كەلدى. بۇ تېخنىكا بىلىم يۇرتى قۇرۋانجاننىڭ ئارمىنىغا قانات پۈتتى. ئۇ بۇ بىلىم دەرگاھىدا تېخنىكا تىلىنى پۇختا ئىگەللىگەندىن كېيىن تۇغۇلغان يۇرتى چوڭ دېخانغا كېلىپ، ئاكىسى ئەركىنگە شاگىرت بولۇپ، بىر نەچچە ۋاقىت بېلورۇس تراكتورىدا ئىشلەپ ژۈرىدۇ.

قۇرۋانجان ئۆز ئالدىغا تراكتور ئېلىپ، ئۇنى باشقۇرغاندا، ئاكىسىنىڭ ئېيتقانلىرى، تېخنىكا بىلىم يۇرتىدا ئالغان بىلىمى ئەسقاتىدۇ. ئۇ تىرىشىپ ئىشلەپ، ئارىدىن ئاز ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن «ئوكتەبر» كولخوزى تىرىلغۇ بىرگادىسى كوللېكتىۋىنىڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولىدۇ. ئۇنىڭ كۆكسى بىز كۆرگەن ھۆرمەت يارلىقلىرى، ئاخچىلىق سوغىلار ياش مېخانىزاتورنىڭ ئەمگىكىنىڭ مېۋىسىدۇر.

بىز يېقىندا يېڭىدىن قۇرۇلغان «كوكباستاۋ» كولخوزىنىڭ گاراژىدا بولۇپ، تراكتور پاركىنىڭ بىرگادىرى ۋالىپجان مۇختەروۋنىڭ ئىلغار مېخانىزاتور قۇرۋانجان ھەققىدە ئېيتقان ئىللىق سۆزلىرىنى ئاڭلىدۇق. ق. ئەرشىدىنوۋ ئۆزىنىڭ ياشلىقىغا قارىماي، ئۆز كەسپىگە پۇختا مېخانىزاتور. مەيلى قىش، مەيلى يازدا بولسۇن ئۇ ھەيدىغان تراكتورنى ئېتىز-ئېرىقتا كۆرىسىز. ئۇ ئاسراپ ئۇتقاچقا، تراكتورى دايىم ئىشقا تەييار. ئۇنىڭ ئۈستىگە قۇرۋانجانغا قانداقلا ئىش تاپشۇرۇلسا، ھەرقانداق ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بۇ ئىشچان مېخانىزاتورنىڭ ئىشىنى ئەل-يۇرت ھۆرمەت بىلەن تىلغا ئالىدۇ. ئەلنىڭ نەزىرىگە ئىلىنىپ، ئۇنىڭ دىتىغا ياققانغا نېمە يەتسۇن...

ت. بېيشانوۋ.

ياخشى ئادەملەر يېنىمىزدا

خالىس خىزمەت پىداكارى

ئالمۇتا ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى يېزىلاردا ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ئۇيغۇر ئاھالىسى ئىچىدە يۇرتدارچىلىق خۇسۇسىدا سۆز ئېچىلىپ قالغۇدەك بولسا؛

— ئۆملۈك جەھەتتىن گورنىي-گىگانتلىقلارغا يېتىدىغىنى يوق...

— ئۇزۇن ياغاچلىقلارمۇ ناھايىتى ياخشى ئىكەن، — دېگەنگە ئوخشاش تەرىپلەرگە قۇلىقىڭىز چېلىقىپ قالىدۇ. شۇنداق ۋاقىتلاردا ئىختىيارسىز ئۆزىڭىز ئىستىقامەت قىلىۋاتقان، يۇرت-جامائىتىنى ئۇلارغا تەققاسلايسىز. شۇ مەھەل يۇرتىڭىزنىڭ ژىگىت بېشى، خەلقپەرۋەر، تەشكىلاتچى، ئاڭلىق ئادەملەر كۆز ئالدىڭىزدىن ئۆتىدۇ. سەۋەۋى، ھەر قانداق يۇرتنىڭ يۇرتدارچىلىق دەرىجىسى كۆپ جەھەتتىن ژۇقۇرقىدەك ئادەملەرنىڭ كۆپ ياكى ئازلىقى ھەمدە ئۇلارنىڭ پائالىيىتىگە باغلىقتۇر.

ھازىرقى بازار ئىقتىسادى شارائىتىدا كىشىلەرنىڭ مۇجەز-خۇلقى، ئەتىكى كۈنىگە ئىشەنچسىزلىك كەبى ئۆزگىرىشلەر كۆزگە تاشلىنىۋاتقان كۈندە، قايسى يۇرتلىقىدىن قەتئىينەزەر، خەلق مەنپەئىتى قولىدا خالىس خىزمەت قىلىدىغان پىداكارلارغا ھەر قاچانقىدىن كۆرە كۆپرەك مۇھتاجلىق سېزىلمەكتە. خەيرىياتكى ئۇنداق دەملەر ھەممە يۇرتتا ئازمۇ-كۆپمۇ بۇرۇنمۇ بولغان، ھازىرمۇ بار. تۇرسۇن ئاكا تۇرغانوۋ ئەينە شۇنداق جامائەتچىلىك پائالىيىتى تەھسىنگە لايىق كىشىلەر جۈملىسىدىن.

مەن بېساغاچ (ئىلگەركى دزېرژىنسكي) يېزىسىغا كېلىپ ئورۇنلاشقان 1988-يىلى بىرىنچى بولۇپ تونۇشقان ئادىمىم مانا شۇ تۇرسۇن ئاكا بولدى. سەۋەۋى، ئۇ يېزىنىڭ «7-كىلومېتر» دەپ ئاتىلىدىغان مەھەللە ئۇيغۇر جامائەتچىلىگى ئارىسىدىكى تەشكىلاتچىلىقى بىلەن ئالاھىدە كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى.

1989-يىلى ئۇنىڭ تەشكىلاتچىلىق قابىلىيىتى ناھايىتى روشەن كۆرۈنۈشكە باشلىدى. شۇ يىلى قەبرىستانلىقتىكى كېرەكلىك ئەسۋاپ، جىنازىلەرنى قويۇدىغان بودكىغا كىمدۇر ئوت قويۇۋەتتى. شۇ سەۋەپلىك، يېڭىسىنى قۇرۇشقا توغرى كەلدى. «قۇرۇق تاغار ئۆرە تۇرمايدۇ». قەبرىستانلىقتىن پايدىلىنىپ كېلىۋاتقان خوشنا كراسنوي پولېي ۋە ئالمۇتىنىڭ رازۋىلكا مەھەللىسىدىكى ئەھلى مۇسۇلمانلاردىن كېرەكلىك مەبلەغمۇ ژىغىلدى. شۇندا قەبرىستانلىقتا سېلىنغۇسى قۇرۇلۇش مەسئۇلىيىتىنى ھۆددىسىگە ئالىدىغان ئادەم چىقماي قالدى. سەۋەۋى، «پۇل بولغىنى بىلەن قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرىنى تېپىش»، ئاپقاندىمۇ ئېگىزلىككە جايلاشقان قەبرىستانلىققا ھەتتا سۇلارغىچە ئېلىپ چىقىش ئۈچۈن تېخنىكا تېپىش قىيىنچىلىقى ھەممىگە مەلۇم ئىدى.

— مېنىڭچە، — دېدى شۇ ئاندا ژىگىت بېشى يۇرتتىكى مۆھەملارنىڭ بىرىدە، — بۇ ئىشقا تۇرسۇنجاننى مەسئۇل قىلىپ بەلگۈلىسەك، ئۆزەڭلار ياخشى بىلىسىلەر، ئۇ ئەتراپتىكى چوڭ-كىچىك كارخانە، تەشكىلاتلارنىڭ رەھبەرلىرىنى ياخشى بىلىدۇ. كىرگەن يېرىدىن بىرەر نەرسە ئوندۇرەلەيدۇ، ئۇنىڭدىن كېيىن ئاستىدا ماشىنىسى بار.

جامائەت بىر ئېغىزدىن تەكلىپنى ماقۇللاشتى.

— يۇرتتىن ئۇلۇغ نەرسە يوق، — دېدى شۇندا تۇرسۇن ئاكا، — ئۇندىن قالسا، ساۋاپلىق ئىش، قىلاي...

شۇنىڭ بىلەن تۇرسۇن ئاكا ياز بويى قەبرىستانلىقنىڭ تەشۋىشىدە ئەتراپتا كىرمىگەن تۆشۈگى قالمىدى. ماشىنىسىغا كېتىپ بارغان بېنزىن، ۋاقتىنى ئويلاپمۇ قويمىدى. ئاخىرى، كەتمەن-گۈرجەك قويۇدىغان ئامبار بىلەن قىشنىڭ سوغىدا ئىسسىنىش، يازنىڭ ئاپتۇۋىدا سايىداش مۇمكىن بولغان چوڭ بىر خانىمۇ قەد كۆتەردى. ئەتراپىغا كۆچەتلەر تىكىلدى، يوللار ياسالدى.

بۇ خىل ساۋاپلىق ئىشلارغا مېھنەت ئەجرىنى سىڭدۈرگەن تۇرسۇن ئاكا ئاھالىنىڭ تەلىۋى بىلەن قەبرىستانلىقتا شەيخ بولۇپ قالدى. تۇرسۇن ئاكا شەيخ بولغاندىن بۇيان ئۆز بېشىمچىلىقلارغا خاتىمە بېرىلدى.

تۇرسۇن ئاكىنىڭ جامائەتچىلىك پائالىيىتى بۇ ئىشلار بىلەن چەكلەنمەيدۇ، ئۇ شۇنداقلا ئۆزى ياشاۋاتقان مەھەللىنىڭ ئاقساقىلى ھەمدۇر.

شۇنىمۇ ئېيتىش كېرەككى، تۇرسۇن ئاكا يۇرت ئىچىدىلا ئەمەس، ئۇنىڭ سىرتىدىكى خەلقىمىز مەنپەئىتىگە ئالاقىدار دەۋر خاراكتېرىگە ئىگە ئىشلاردىمۇ پىدائىيلىق قىلىپ كېلىۋاتقان ئادەم. بۇ بولۇپمۇ گېزىتلىرىمىزغا مۇشتىرى توپلاش مەزگىلىدىكى پائالىيىتى مىسالىدا ياققال كۆرىنىدۇ.

ت. تۇرغانوۋ 1972-يىلى شوفىيور بولۇپ ئىشلەۋاتقاندا ماشىنا ھالاكىتىگە ئۇچراپ، بىر پۇتىدىن ئايرىلىپ، قولتۇق تاياقتا ھەمرا بولۇپ قالغىنىغا قارىماي، ئۇزاق يىللاردىن بۇيان مەھەللىدىكى ئەللىككە يېقىن ئۇيغۇر ئائىلىسىنى گېزىتلىرىمىزغا مۇشتىرى بولۇشقا جەلپ قىلىپ كەلمەكتە، بۇ يىلمۇ ناھايىتى ئاكتىۋلىق كۆرسەتتى.

30 يىل ئاكوشىرلىق قىلىپ پېنسىيەگە چىققان تۇرسۇن ئاكىنىڭ ئۆمۈر يولدىشى نىزەت ھەدىمۇ ساۋاپلىق ئىشلار ئۈچۈن ۋاقتىنى ئايىمايدىغان ئانىلاردىن، خولۇم-خوشنىلاردىن بىرەرسى ئاغرىپ قالسا، ئۇنىڭدىن ياردەم، مەسلىھەت دورا-دەرمەك سوراپ كىرىۋاتقان. بۇنداق پەيتلەردە نىزەت ھەدىنىڭ مەمنۇنىيەت بىلەن خىزمەت قىلىۋاتقانلىغىنى كۆرىسىز.

شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ 6 پەرزەنت، 12 نەۋرىلىك بۇ ئائىلە ئىگىلىرىنى يېقىندىن بىلگەنلەر، خالىس خىزمەت پىداكارلىرى، دېيىشىدۇ. بۇ توغرى بېرىلگەن باھادۇر.

ئا. ماخمۇت.

قۇرئان ھېكايات تەپسىرى

(داۋامى، بېشى ئۆتكەن سانلاردا)

يۇسۇف ئىلاجىسىز ۋەزىرنىڭ ئايالىنىڭ بۇيرۇغى بىلەن ناھايىتى ئوڭايسىزلانغان ھالەتتە ئولتارغان ئاياللارنىڭ ئارىسىنى ئارىلاپ ئۆتتى. شۇندا ئاياللار يۇسۇفنىڭ شۇنچىلىك پەزىلەتلىك ئېكەنلىگى، ئەرلىك قىياپىتى، پۈتكۈل جىسمىدىن ياشلىق يالقۇنى چاقناپ تۇرغانلىقىنى بايقىدى. ئۇنىڭ سىرتقى كورۇنۇشىدىن ئىچكى پاك دۇنياسى ئامايىەن بولۇپ تۇراتتى. ئاياللارنىڭ ھەممىسى ھەيرانلىقتا ئۆزلىرىنى ئۇنتۇشۇپ ئۇنىڭغا قاراپ قېلىشتى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرىنىڭ پۈتكۈل دىققەت نەزىرى يۇسۇفكە قارىتىلىپ، ھەتتا قوللىرىدىكى پىچاقلىرى بىلەن ئالدىدىكى مېۋىسىنى كېسىشنىڭ ئورنىغا بارماقلىرىنى كېسىپ ئالغانلىقلىرىنى بايقالماي قېلىشتى.

— قۇدرىتى چەكسىز ئاللا، بۇ يىگىت ئادەمزات نەسلى ئەمەس، ھەقىقىي پەرىشتەغۇ!— دېيىشتى ئۇلارنىڭ بەزىلىرى.

— يۇسۇف دېگىنىڭلار موشۇ يىگىت،— دېدى ۋەزىرنىڭ ئايالى ئۆزىدە ھاياجانلىق ھىس قىلىپ،— مانا موشۇ يىگىتكە بولغان ئىشقى-مۇھەببىتىم تۈپەيلى مەن سىلەرنىڭ گەپ-سوزىڭلارغا قالدىم. ئۇنى كورۇپ ئۆزەڭلارنىڭ قانداق ھالغا چۈشۈپ قالغانلىقىڭلارنى مەن بايقاۋاتىمەن. پۈتكۈل ئىشقى-زوقەڭلار ئۇنىڭغا بېرىلىپ، ھەتتا قوللىرىڭلارنى كېسىپ ئالغانلىقىڭلارنى كوروۋاتىمەن. ئەندى نېمە دەپ ماڭا تەنە-تاپا قىلىپ، ئۈستىمدىن گەپ تارىتىپ يۈرىسلەر. يۇسۇفنىڭ ئوردىدا تۇرىۋاتقانلىقىغا بىر نەچچە يىل بولدى. شۇ ۋاقىت ئىچىدە ئۇنىڭ پۈتكۈل ئىش-ھەرىكىتى، گەپ-سوزلىرى مېنىڭ يۈرىگىمگە ئورناپ، مېنى ئۇنىڭغا مەھلىيە قىلىۋالدى. شۇڭلاشقا ئۇنىڭ دىققەت-ئېتىۋارىنى ئۆزەمگە قاراتقۇم كەلدى. بىراق، ئۇ مېنىڭ تىلىگىمنى قوبۇل قىلمىدى. ماڭا كوز قىرىنىمۇ سالمىدى. مۇنداق پەرىشتە سۈپەت يىگىتنىڭ قول ئېكەنلىگىنىڭمۇ ماڭا ھېچ قانچە ئەھمىيىتى بولماي، ئەكسىنچە ۋەزىرنىڭ ئايالى بولسامۇ ئۇنىڭ ئالدىدا ئۆزەمنىڭ لاياقەتسىز بولۇپ قېلىشىمدىن ئەنسىرەپ يۈردۈم. شۇنىمۇ ئوچۇق ئېيتايكى، مەن ئۇنىڭغا ئاشىقى بىقارارمەن. شۇ تۈپەيلى پۈتكۈل ئەل ئالدىدا شەرمەندىچىلىككە ئۇچرىدىم. ئۇ مېنىڭ سويگۈ-ئىختىدارىمنى قىساسقا ئايلاندۇردى. ئەگەر ئۇ مەيلىگە كونمەي يەنە گەدەنكەشلىك قىلىدىغان بولسا، ئۇنى زىندانغا تاشلىتىش بىلەن ئوچ ئالىمەن.

ئاياللار ۋەزىرنىڭ خانۇمىنىڭ ھەقىقىي كوڭلىدىن چىقىرىپ، ئاشكارا ئىزھار قىلىۋاتقان بۇ پىكىرىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ پەرۋانە ھالىغا ھىسداشلىق بىلدۈرۈشكە باشلىدى. بىر تەرەپتىن خانۇمنىڭ يامان نىيىتىنى سەزگەن ئاياللار يۇسۇفنى ئاياشقا ئۆتتى.

— مەرتىۋىلىك ئەزىمەت،— دېدى بىر ئايال يۇسۇفكە،— نېمە ئۈچۈن خانۇمنىڭ ئىلتىماسىدىن باش تارتىسەن. ئايال زاتىنىڭ نازۇك ھىس-تۇيغۇسىنى چۈشىنىپ، ئۇنى ئاياش سېزىمى ھەر بىر ئەر كىشىدە بولۇشى كېرەكقۇ. ماقۇل، ئۇنىڭ گوزەللىگى، ئىچكى سېزىمى، مال-دۇنياسىغا قىزىقمىساڭمۇ، زىندانغا تاشلىنىشىڭدىن، ئۇ يەردە بەربات بولۇشىڭدىن قورقمامسەن.

ئاياللار بۇ سوزلەردىن كېيىن يۇسۇف ئىلاجىسىز خانۇمنىڭ مەيلىچە بولۇش قارارىغا كېلىدۇ دەپ ئويلاشتى. بىراق يۇسۇف بىراملىقتا چۈشۈپ، ئۆزىگە پانا بولۇشى ئۈچۈن ئۈن چىقارماي، مەيۇسلەنگەن بويى تۇرۇپ قالدى. ئۇنىڭ ياش قەلبىنى ئېغىر ئىچكى كەچۈرمىشلىرى ئازاپلىماقتا ئېدى.

راست، قاراڭغۇ زىندان ئازاۋى ناھايىتى ئېغىر. ئۇ يەرنىڭ تۈگىمەس ئازاپلىرى ئۇنىڭ ھاياتىنى ھالەك قىلىشى مۇمكىن. لېكىن ئۇ يەردىمۇ ئاللاغا ئېتائەت قىلىپ، ئوزى بىلەن بىللە زىندانغا تاشلانغان گۇناسىز بەندە-مۇسۇلمانلارغا روھى مەدەت بېرىپ، ئاللانىڭ هوكمىنى تەرغىپ قىلىش، يولىدا ئىش ئېلىپ بېرىش مۇمكىنچىلىگى ھاسىل بولىدۇ. ياراتقۇچى ئېگىسىنىڭ ئوزىنىڭ تەغدىرىگە ئىشىنىدىغانلىقىغىمۇ ئۇ ئىشىنىدۇ. ئەكسىنچە ۋەزىرنىڭ ئايالىنىڭ خائىشى بىلەن ئۇنىڭ مەيلىچە بولۇپ ئوردىدا مال-دۇنيا ئىچىدە ئەيشى-ئىشرەتلىك ھايات كەچۈرسە ئار-نومۇسى، ۋىجدانىدىن ئايرىلىپ، ئاللانىڭ ئالدىدا چوڭ گۇنا ئوتكۈزگەن بولىدۇ. شۇڭلاشقا ئۇ سىرتقى تەسىر بىلەن ئوز ئىرادىسىنى بوشاشتۇرمىدى. ئۇنىڭدىن ھېچ سادا چىقمايدىغانلىقىغا كوزى يەتكەن خانۇم ئاخىرى يۇسۇفنىڭ ئۈستىگە ھەر خىل يوللار بىلەن كوپلىگەن ساختا تۆھمەتلەرنى چاپلىتىپ، ئۇنى زىندانغا تاشلاتقۇزدى. شۇندا قەلبى پاك يۇسۇف بىچارە بولۇپ ھېچ كىمنىڭ ئالدىغا ئېگىلمەي، بۇ جازانى قەيسەرلىك بىلەن كوتۇۋالدى.

يۇسۇفنىڭ يالا بىلەن زىندانغا تاشلىنىشى

يۇسۇف قاراقچىمۇ، بۇلاڭچىمۇ ئەمەس، پاك ۋىجدانلىق ئىنسان بولغانلىقى ئۈچۈن زىندانغا تاشلاندى. ئەندى ئۇنىڭ زىنداندىكى ئېغىر-مەشەقەتلىك ھاياتى باشلانغان ئېدى. لېكىن بۇ قەستەنلىك ئۇنىڭ ئىمان-ئېتىقاتىنى، روھىنى پەسەيتەلمىدى. ياۋۇز نىيەتلىك كۈچ ئۇنى شەخسى ئەركىنلىگىدىن ئايرىشتىن، جىسمانىي ئازاپلاشتىن باشقا نېمە قىلالىسۇن. ئۇ يەرگە ئەيىپلىك ياكى ئەيىپسىز تاشلانغانلارغا ۋەزى-نەسھەتلەر ئېيتىپ، ئۇلارنى ئاللانىڭ يولىغا ھەق بولۇشقا دەۋەت قىلسا ئۇمۇ بىر ئىزگۇ ئىش قىلغانلىقى بولۇپ چىقىدىغانلىقى يۇسۇفكە مەنىۋىي ئارام بېرەتتى. ئاللا تائالا ئۇنىڭغا پەيغەمبەرلىك مەرتىۋە، ئىمانىي-شەرىپ ئاتا قىلىۋاتقاندا توساتتىن دۇچ كەلگەن بۇ ئازاپ-ئوقۇبەتلەرنى چىدام-غەيرەت بىلەن يېڭىش كېرەكتە، ئەلۋەتتە. ئەينە شۇلارنى خىيالىدىن ئوتكۈزگەن يۇسۇفكە زىندان ئازاۋى ئانچە ئېغىر ئەمەستەك بىلىندى.

يۇسۇف زىنداندا جىسمانىي زەيىپلەشكەنلەرنىڭ كوڭلىنى ئېلىپ، ئۇلارنىڭ دەرت-مۇڭلىرىنى يېنىكلىتىپ يۈردى. شۇڭلاشقا ئۇ يەردىكىلەر يۇسۇفنى ئالاھىدە قەدىرلەيتتى. كۈنلەرنىڭ بىرىدە پادىشانىڭ ئىككى خىزمەتچى نوكەرلىرى زىندانغا تاشلاندى. ئۇلارنىڭ بىرى ئوردىدا پادىشاغا شاراپ تەييارلىغۇچى، ئىككىنچىسى پادىشا ئۈچۈن مەخسۇس نان ياقىدىغان ناۋاي ئېدى. يۇلار ئىككىسى يۇسۇف بىلەن بىر ئوڭكۈردە ياشىدى. بىر كۈنى ئۇلار يۇسۇفكە ئوزلىرىنىڭ كورگەن چۈشلىرىنى ئېيتىپ بېرىشتى.

— چۈشۈمدە چوڭ بىر باغنىڭ ئىچىدە يۈرگەن ئېكەنمەن،— دېدى شاراپ تەييارلىغۇچى خىزمەتكار،— پادىشا ئالدىدا ناھايىتى خۇش كەيپىياتتا ئۈزۈم شارابىنى قەدەھلەرگە قويۇپ يۈرۈپتىمەن.

— چۈشۈمدە قولۇمغا يەگۈلۈك تۇتۇپ يۈرۈپتىمەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە ھەر خىل نانلار تىزىلىپتۇ. شۇ ئەسنادا ئۇچۇپ كەلگەن بىر توپ قۇش يەگۈلۈك ئۈستىدىكى نانلارنى چىشلەپ ئېلىپ، ھەر ياققا ئۇچۇپ كېتىشكە باشلىدى. سىزنىڭ ئولىما، ئەقىلدار ئېكەنلىگىڭىزنى بىز بىلىمىز. موشۇ چۈشلىرىمىزنى ئورۇپ بەرسىڭىز،— دەپ ئۇلار يۇسۇفكە مۇراجەت قىلدى.

يۇسۇف شۇندا زىنداندىكىلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ دىققىتىنى ئوزىگە قارىتىپ، كوتىرەڭگۈ ئاۋاز بىلەن،— شۇنى شۇبھىلەنمەي ئېتىراپ قىلىڭلاركى، ئاللا تائالا سىلەرنىڭ بىر قىسمىڭلار چوقۇنۇپ يۈرگەن بۇتلىرىڭلاردىن نەچچە مەرتە قۇدرەتلىك ۋە ئۇلۇقتۇر. ئۇنىڭغا شەك-شۇبھە كەلتۈرمەڭلار. ئۇنى ھەق دەپ بىلىڭلار. سىلەر ئىبادەت قىلىپ يۈرگەن تەبەت جىسىملىرى، ھايۋاناتلار ۋە باشقىلارنىڭ ئوزى ئاللا تائالانىڭ قۇدرىتى بىلەن يارالغان. ئۇلاردا ھېچ قانداق ئىلاھى كۈچ يوق. مېنىڭ ئېيتىۋاتقانلىرىم ھەقىقەت. ئەگەر ئۇنىڭغا گۇمان كەلتۈرىدىغان بولساڭلار مەن سوزۇمنىڭ راستلىغىنى مونۇ ئىككىسىنىڭ كورگەن چۈشلىرىنى ئورۇپ بېرىش بىلەن دەلىللەيمەن. ماڭا ئاللا تائالادىن بۇلارنىڭ كورگەن چۈشلىرىنىڭ تەرىپىنى ئىزھار قىلىدىغان ۋەھى كەلدى. بۇلارنىڭ بىرى يەنى شاراپ تەييارلىغۇچى زىنداندىن ساق-سالامەت چىقىپ، ئوز ئىشىنى داۋاملاشتۇرىدىغان بولىدۇ. ئىككىنچىسىنى بولسا ئەجەل كۈتمەكتە.

زىنداندىكىلەر ئۇنىڭ ئىشەشلىك ئېيتقان سوزلىرىنى بار دىققىتى بىلەن تىڭشىدى.

— زىنداندىن چىققاندىن كېيىن،— دېدى ئۇ شاراپ تەييارلىغۇچىغا،— ئوردىدا خىزمىتىڭ قېلىپىغا چۈشكەندە پادىشا ئەزەمگە بۇ يەردە ئالاي كىشىلەرنىڭ بىگۇنا ئازاپلىنىپ ياتقانلىقىنى ئېيتقىن.

(داۋامى بار).

ئەبۇلخەيىر خاننىڭ قەبرى

«ئەبۇلخەيىرخان جەمغۇرمىسىنىڭ» رەئىسى ژ. سۈيپىسنوۋنىڭ خەۋىرىگە قارىغاندا، قازاق تارىخىدىكى ئالاھىدە سىما-ئەبۇلخەيىرخاننىڭ قەبرى تېپىلدى.

ئۇنىڭ تەكتىلىشىچە، ئەبۇلخەيىرخان 1748-يىلى باراق سۇلتاننىڭ قولى بىلەن قازا بولغاندىن كېيىن ئولقاياق دەرياسىنىڭ بويىغا، ھازىرقى ئاقتوبە ۋىلايىتى كومسومول ناھىيەسىنىڭ تولىباي دېگەن جايىدىن 90 چاقىرىم نېرىغا يەرلەنگەن. كېيىن بۇ يەر «خان» ئاتىلىپ كەتكەن. ئوز ۋاقتىدا خان قەبرى بېشىغا زامانداشلىرى كاتتا گۈمبەز قۇرغۇزغان ئېكەن. ئاما ھازىر ئۇنىڭدىن ئۇزۇنلىغى 3،12، ئېنى 3،8، ئېگىزلىگى 1،6 مېتىر غۇلىغان خارابىسىزى قالغان. ئۇنىڭ يېنىدىكى بوپاي خانىم گۈمبىزىنىڭمۇ ئىزناسىلا قالغان، خالاس.

ئولكىشوناسلىقنىڭ جان كويەرى بەرگەن بۇ مۇھىم خەۋەر تارىخچى-ئارخېولوگلىرىمىزنىڭ قىزىقىشىنى قوزغايدۇ، دەپ ئىشىنىمىز.

مىللىي تەڭگىمىزدە سۈرىتى بېسىلغان تارىخىي شەخسىنىڭ تەغدىرىگە مۇناسىۋەتلىك ئېنىقلىنىدىغان تالاي ئىشلار بار بولسا، ئۇنىڭ بىرى-ۋۇقارقى خەۋەرنىڭ ھەقىقىتىگە يېتىپ، ئۇنى تارىخىي دەلىللەر بىلەن ئىسپاتلاش ۋە يېقىندا توغۇلغىنىغا 300 يىل تولىدىغان ئەبۇلخەيىرخان قەبرى بېشىغا مۇناسىپ گۈمبەز ۋە سىنتاش ئورنىتىشتىن ئىبارەت.

م. قاسىم.

ئاقتاۋ شەھىرى.

سۈرەتتە: ھەر يۇرتنىڭ موشۇلارغا ئوخشاش نۇرانىي ئانىلىرى بار...

ر. يۇسۇپوۋنىڭ سۈرىتى.

«سۇلۇنىڭ» سۈپەتلىك مەھسۇلاتى

قازاقىستاننىڭ تۇنجا تەڭگىسىنىڭ خۇنىنى ساقلاپ قېلىش ھەر بىرىمىزنىڭ ۋەزىپىسى. ئىشلەپ چىقىرىشنى رىۋاجلاندۇرماي تۇرۇپ، پۇلنىڭ قىممىتىنى ساقلاپ قېلىش ھەرگىز مۇمكىن ئەمەس. بۇنى ياخشى چۈشەنگەن جامبۇل ئاكسىونېرلىق «سۇلۇ» ئىشلەپ چىقىرىش فىرمىسى مەھسۇلاتنى كوپەيتىپ ئىشلەپ چىقىرىشقا، مەھسۇلات سۈپىتىگە كاپالەتلىك قىلىشقا قارار قىلدى. بۇ قارار قىسقا ۋاقىت ئىچىدىلا ياخشى نەتىجە بەردى. «سۇلۇ» فىرمىسىنىڭ ئىشلەپ چىقارغان مەھسۇلاتلىرى خەلىق ئارا بازاردا ئوز خېرىدارىنى تاپتى. مەسىلەن، يېقىندا كانادالىق تىجارەتچىلەر ئەشۇ فىرمىنىڭ چىۋەر قوللۇق تىكىنچىلىرى تىككەن 200000 دوللارلىق ئاياللار كىيىملىرىنى سېتىۋېلىپ، كېلەر يىل ئۈچۈن يەنە ئورۇغۇن كىيىم-كېچەككە بۇيرۇتما بەردى.

فىرما رەھبەرلىرى سۈپەتلىك مەھسۇلاتتىن چۈشكەن مەبلەغنى تىكىنچىلىك تېخنىكىلىرىنى يېڭىلاشقا ۋە ئىشلەپ چىقىرىدىغان مەھسۇلاتلارنىڭ تۈرىنى كوپەيتىپ، ساپاسىنى ياخشىلاشقا سەرىپ قىلىشقا بەل باغلىدى.

م. ساتىبالدى.

جامبۇل شەھىرى.

مەدەنىي مىراسلىرىمىزدىن

يەكەن خاندانلىقى ۋە «مۇقام»

... ئۇيغۇر مۇقامى كۆركەم ئارقا كۆرۈ-
نۈشكە ئىگە. ئۇنىڭ مەنبەسى قەدىمكى «ئى-
پەك يولى»غا مۇناسىۋەتلىك. دۇنيا دېڭىز
نەقلىياتى ئىشلىرى ئۇچ ئېلىشتىن ئىلگىر-
ىكى ئۇزاق مەزگىللەردە ئاسىيا، ئافرىكا، ياۋ-
روپادىن ئىبارەت ئۈچ چوڭ قىتئە ئوتتۇر-
ىسىدىكى ئالاقىلىشىش ئىشى «ئىپەك يولى»
دەپ ئاتالغان بۇ قۇرۇقلۇق قاتناش لىنىيە-
سى ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشقان. ئەشۇ قاتناش
لىنىيەسىدە ھەيۋەتلىك قوشۇنلار ئۆرۈش قى-
لغان، ئايىغى ئۈزۈلمەيدىغان كارۋانلارنىڭ
ئىزلىرى قالغان. ئۇلارنىڭ ۋاستىسى بىلەن
دۇنيانىڭ شەرقىي ۋە غەربىي قىسىملىرىدىكى
سىياسىي، ئىقتىسادىي ئامىللار ۋە مەدەنى-
يەت ئۆز ئارا ئالمىشىپ، ئۆز ئارا سىڭ-
شىپ، بىر-بىرىگە قوشۇلۇشقا باشلىغان. تە
ياناشانىڭ جەنۇبىي ۋە شىمالى «ئىپەك يو-
لى»نىڭ مۇھىم رايونلىرى. بولغاچقا، ھەر
خىل ئېقىملارنىڭ موشۇ جايدا مۇجەسسەم
بولۇشى تەبىي ئىدى. بۇلارنىڭ ھەممىسى
قەدىمكى غەربىي يۇرت نەغمىسىگە ياخشى
شارائىت ھازىرلاپ بەرگەن.

خەن-تاڭ دەۋرلىرىنىڭ ئاياقلىشىشىغا ئە
گىشىپ، غەربىي يۇرت نەغمىسىنىڭ شەۋكە
تىمۇ غۇۋالىششقا باشلىغان، شۇنىڭدىن ئېتە
بارەن بىر مەزگىل داڭقى كەتكەن بۇ نەغ-
مە-ئېگىباشتىن ئاۋام خەلىق ئارىسىغا چوك-
ىكەن ھەم ئاۋام خەلقتىن ئىبارەت بۇ ئۇلۇغ
ۋار توشۇغۇچى جىسىغا تايىنىپ ئۆزىنى
ساقلاپ قالالىغان.

16-ئەسىرنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدا يەكەن
خاندانلىقىنىڭ ئوردىسىدا «مۇقام» دېگەن
ئومۇمىي نام بىلەن 16 بولۇمدىن ئىبارەت
يۇرۇشتۇرۇلگەن مۇزىكا ئەسىرى ۋۇجۇتقا
كەلگەن... يەكەن خاندانلىقى ئوردىسىدا
ئورۇندالغان بۇ خىزمەت ئاخىرقى ھېساپتا
بىر تارىخىي موجىزە بولۇپ قالدى.

نېمە ئۈچۈن بۇ تارىخىي موجىزە يەكەن
خاندانلىقىدىن ئىبارەت بۇ مۇئەييەن زامان
ۋە ماكاندا ئورۇندىلدى؟ بۇ مەزكۇر ماقا-
لەم يورۇتۇپ بەرمەكچى بولغان تېمىدۇر.

1. تۇراقلىق ئىجتىمائىي شارائىت

يەكەن خاندانلىقىنىڭ (1513-1678) زې
مىن دائىرىسى تىيانشاننىڭ جەنۇبىي ۋە شە
مالى، بالقاش كۆلىنىڭ جەنۇبىدىكى جايلار-
نى، ئىسسىق كۆل ئەتراپلىرىنى، پەرغانە
ئويمانلىقىنى، بەدەخشان ۋە ۋاخان قاتار-
لىق جايلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئىدى.

يەكەن خاندانلىقىنىڭ ئاساسچىسى سەئىد
ئىدى. سەئىدنىڭ ئۆز گېپى بىلەن ئېيتقاندا،
ئۇنىڭ نەسەبنامىسى چىڭگىزخانغا چېتىلى-
دىكەن. سەئىدنىڭ نامدارلىقىنى ئاشۇرۇدى-
غان يەنە بىر ئامىل شۇكى، ئۇ موغۇل خان-
دانلىقىنى قۇرغان بابۇر بىلەن بىر نەۋرە
تۇققان كېلىدۇ. سەئىدنىڭ دادىسى بابۇر-
نىڭ ئانىسىنىڭ ئاكىسى بولىدىكەن.

سەئىدنىڭ سەرگۈزەشتىسى ئوڭۇشسىز-
لىق ھەم خېيىم-خەتەر بىلەن تولغان. سەئىد
بالاغەتكە يەتكەندە ئاكىسى- تۇرپان ھوكۇمە-
رانى مەنسۇر بىلەن جېدەللىشىپ قالغانلىقى
ئۈچۈن، مەنسۇر تەرىپىدىن ئىلىغا سۈرگۈن
قىلىنغان ئىدى. كېيىنكى يىللاردا سەئىد خې-
لىل ئىسىملىك يەنە بىر ئاكىسى بىلەن بىر-
لىشىپ، مەنسۇرگە قارشى قوزغىلاڭ كۆتەر
گەن. شۇ قېتىمقى قوزغىلاڭ مەنسۇر تەر-
ىپىدىن باستۇرۇۋېتىلگەن. سەئىد بىلەن خې-
لىل ماۋارەئۇننەھىر رايونىغا قاچقان. خېلىل
تاشكەنت ئەتراپىدا قەستلەپ ئۆلتۈرۈۋې-
تىلگەن. سەئىد بولسا پامىر ئېگىزلىكىگە قې-
چىپ بېرىپ پاناھ ئىزلىگەن ھەم ئاخىرقى ھې
ساپتا ئۆزى ئۈچۈن پەرغانىدا پۇت تىرەپ
تۇرغىدەك جاي تاپقان. بىراق ئۆزبەكلەرنىڭ
كۈچى پۈتۈن ماۋارەئۇننەھىر رايونىنى ئۆز
ئىلكىگە ئالغان چاغدا سەئىد ئۆزبېكنىڭ پەر-
غانە ئويمانلىقىدىكى بازىسىدىن ئايرىلىپ قا-
لغان. سەئىد يولەنچۇكىدىن مەھرۇم قال-
غان ئەھۋالدا كابۇلغا قېچىپ بېرىپ، بىر نە

سۈرەتتە: شىنجاڭ-ئۇيغۇر ئاۋتونوم را-
يونى يەكەن شەھرىدە ئامانىساخانغا ئور-
نىتىلغان ھەيكەل.

ۋرە ئاكىسى بابۇرنىڭ خىزمىتىگە ئۆتكەن.

1510-يىلى ئۆزبەك شەيبانىخان ئىران
سافاۋىي خاندانلىقى تەرىپىدىن موۋف يېڭى-
لدا قازا قىلغان. ئىران سافاۋىي قوشۇنلىرى
غەلىبە سېپى ئىلگىرلەپ، پۈتۈن ماۋارەئۇن
نەھىر رايونىنى بېسىۋالغان. سەئىد بىلەن
بابۇرمۇ قوشۇنغا ئەگىشىپ، ماۋارەئۇننەھىر
رايونىغا كىرگەن ھەم سەمەرقەند قاتارلىق
جايلارنى ئىشغال قىلغان. 1512-يىلى ئۆز-
بەك قوشۇنلىرى سىردەريا بويلىرىدىن ئاتلى-
نىپ، ماۋارەئۇننەھىر رايونىغا قاراپ ئىل-
گىرلەپ، ئىران سافاۋىيلار قوشۇنلىرىنى ئار
قا-ئارقىدىن مەغلۇپ قىلىپ، يېرىم يىل ئى-
چىدىلا ئۆزىنىڭ ماۋارەئۇننەھىر رايونىدىكى
ھوكۇمرانلىقىنى ئەسلىگە كەلتۈرگەن. بابۇر
بىلەن سەئىد بىرلا ۋاقىتتا ماۋارەئۇننەھىر
رايونىدىن ئايرىلغان. بابۇر ئاسىيا 2-چوڭ
قۇرۇغلۇقىغا بېرىپ موغۇل خاندانلىقىنى قۇ
رغان. سەئىد بولسا، پامىردىن ئۆتۈپ، تارىم
ۋادىسىنىڭ جەنۇبىي ياقىسى رايونلىرىغا-
كېلىپ، يەكەن خاندانلىقىنى قۇرۇش يولىدا
تىرىشقان.

تارىم ۋادىسىنىڭ جەنۇبىي ياقىسى رايو-
نىدا سەئىد بىلەن ئېلىشىپ تۇرۇۋاتقان ك-
شى- قەشقەر سۇلتانى ئابابەكرى ئىدى.

دەسلەپكى چاغلاردا ئابابەكرى بىلەن سە
ئىدنىڭ ئېلىشىشى سەئىدنىڭ مەغلۇبىيىتى بى-
لەن ئاياقلاشقان. لېكىن ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى
بىلەن ئابابەكرىنىڭ سىياسىي ئوبرازى ۋە
سىياسىي تەسىر كۈچى زەئىپلىشىشكە يۈز
لەنگەن؛ ئابابەكرىنىڭ ئاچكۆزلۈكى، ۋەھشى-
يلىكى كىشىنى ژىركەندۈرىدىغان دەرىجىگە
يەتكەن. ئاۋام خەلقىنىڭ ئۆز ئالدىغا كۆچۈپ
يۈرۈشىنى توساش ئۈچۈن، ئۇنىڭ پەرمانى
بىلەن ئۈچ مىڭ ئادەمنىڭ پۇتى كېسىۋېتىل-
گەن. يەر ئاستىدا كۆمۈلگەن بايلىقلارنى تې-
پىش ئۈچۈن، ئۇنىڭ بۇيرۇغى بىلەن قەش-
قەر، يەكەن، خوتەن قاتارلىق جايلاردىكى
ئورغۇن ئوي-ئىمارەتلەر بۇزۇپ تاشلانغان.

ئابابەكرىنىڭ سىياسىي جەھەتتىن كەتكۈز
گەن بۇ خاتالىقلىرىدىن سەئىد پايدىلانغان ئىدى.
سەئىد ئاخىرى ئابابەكرىنى ئۈزۈل-كېسىل

مەغلۇپ قىلىپ، تارىم ۋادىسىنىڭ جەنۇبىي
ياقىسى رايونىنى ئۆز ئىلكىگە ئېلىپ، يەكەن
(بۈگۈنكى يەكەن ناھىيەسى)نى پايتەخت
قىلغان يەكەن خاندانلىقىنى قۇرۇپ چىققان.

سەئىد يەكەننى پايتەخت قىلغاندىن كې-
يىن مەنسۇرنى بويسۇندۇرۇشقا كىرىشكەن.
بۇ چاغدا مەنسۇرنىڭ سىياسىي كۈچى ۋە
ئىقتىسادىي قۇۋۋىتى زور دەرىجىدە ئاجىزلاش
قان بولۇپ، ئۇنىڭ سەئىدكە تاقابىل تۇرغى-
دەك مادارى قالمىغان ئىدى. 1516-يىلى بۈ
گۈنكى توقسۇ ناھىيەسى دائىرىسىدىكى مە-
لۇم بىر چوللۇكتە سەئىد چوڭ ئاكىسى مە-
نسۇر بىلەن دىدارلاشقان ۋە قىسقا بىر مۇ-
راسىم ئوتكۈزۈلگەن. مۇراسىمدا مەنسۇر
ئۆز ئىنىسى سەئىدكە بويسۇنىدىغانلىقىنى
بىلدۈرگەن. بۇ قېتىمقى دىدارلىشىش تى-
يانشاننىڭ جەنۇبى ۋە شىمالىنىڭ قايتا بىر-
لىككە كەلگەنلىكىدىن دەرەك بېرەتتى.

تىيانشاننىڭ جەنۇبىي ۋە شىمالىدا قىس-
مەن ھالدا بىرلىككە كېلىشنى ئىشقا ئاشۇ-
رۇش ھەم موشۇ دائىرىدە ئىجتىمائىي ئىش-
لەپ چىقىرىشنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش- سە-
ئىدنىڭ ئومۇرلۇك سىياسىي مۇۋاپىقىيەت-
لىرىنىڭ ئاساسلىق مەزمۇنى بولۇپ قالغان.
1533-يىلىنىڭ ئاخىرلىرىدا سەئىد ئالەمدىن
ئوتىدۇ. ئۇنىڭ تۇنجى ئوغلى ئابدۇرېشتخان
خانلىق تەختىگە چىقىدۇ.

ئابدۇرېشتخان دادىسى سەئىدنىڭ يە-
كەن خاندانلىقىنى بەرپا قىلىش جەريانىغا
بىۋاستە قاتناشقان بولۇپ، پەزىلەت ۋە
ئىقتىدارى كامالەتكە يەتكەن شەخس ئىدى.
يەكەن خاندانلىقى قۇرۇلغاندىن كېيىن ئابدۇ
رېشخان پەرمانغا بىنائەن دەسلەپتە ئىس-
سىقكول رايونىدا، كېيىن ئاقسۇدا ھاكىم بو
لغان. مەنسۇرنى بويسۇندۇرۇش جەريانىدا
ئابدۇرېشتخان ھەل قىلغۇچى رول ئوينىغان.

ئابدۇرېشتخان تەختكە چىققاندىن كېيىن
خانلىق زېمىنىنى قوغدىغان، ئۇ تۆرلۈك شە
ئارلار ئاستىدا ئېلىپ بېرىلىۋاتقان ئۇرۇشلار
غا قەتئىي خاتىمە بەرگەن. ئۇشۇرە-زاكات-
تىن باشقا ھەممە ئالۋاڭ-ياساقلارنى بىكار
قىلىۋەتكەن. ئالدىن قاتتىق تەدبىرلەر ئار-
قىلىق ئەمەلدارلار ئۈستىدىن نازارەت ژۇر
گۈزۈپ، جەمىيەتنىڭ ئامانلىقىنى كۈچەيت-
كەن. بۇ تەدبىرلەر ئۈنۈم بەرگەندىن كېيىن
ئابدۇرېشتخان يېڭىدىن ھاسىل بولۇۋاتقان
ئىقتىسادىي ھەم سىياسىي كۈچكە تايىنىپ
دادىسى ئورۇنداپ كېتەلمىگەن ئىشقا ۋارىس-
لىق قىلىپ، تىيانشاننىڭ جەنۇبىي ۋە شىما-
لىنى ھەقىقىي تۈردە بىرلىككە كەلتۈرگەن.
ئابدۇرېشتخان تۇرپان، ئىلى، يەتتىسۇ را-
يونى ھەم ئىسسىق كۆل ئەتراپلىرىغا ھەر
دەرىجىلىك مەمۇرىي ئەمەلدارلارنى ئەۋە-
تىپ، بىۋاستە مەمۇرىي باشقۇرۇشنى ئىش
قا ئاشۇرغان.

ئابدۇرېشتخان موشۇ تەدبىرلەر ئارقى-
لىق ئۆز دادىسى سەئىد ۋۇجۇتقا كەلتۈر-
گەن قىسمەن دائىرىدە بىرلىككە كەلتۈرۈل-
گەن سىياسىي ۋەزىيەتنى يەنىمۇ مۇستەھكەم-
لىگەن ۋە مۇكەممەللەشتۈرگەن، جەمىيەتنىڭ
مۇقۇملۇغىنى يېڭى كاپالەتكە ئېرىشتۈرگەن.
شۇڭا بۇ مەزگىلدە ئىختىسات رىۋاج تاپقان.
مۇقامنى رەتلەشتىن ئىبارەت تارىخىي موجە-
زە دەل ئەشۇنداق جەمىيەت شارائىتى، ئىخ-
تىسات شارائىتى ۋە مەدەنىيەت شارائىتىدا
ئورۇندالغان.

2. تەرەققىي تاپقان ئىختىسات مۇھىتى

يەكەن خاندانلىقىنىڭ قۇرۇلۇشى ھار-
پىسىدا تىيانشاننىڭ جەنۇبىي ۋە شىمالىدا ئې
كىلىك ئېغىر ۋەيرانچىلىققا ئۇچرىغان ئىدى.
جەمىيەتنىڭ داۋالغۇپ تۇرۇشى، ئەقلى-
يات ئىشلىرىنىڭ توسقۇنلۇقلارغا ئۇچرىشى،
سودا ئىشلىرىنىڭ چۈشكۈنلۈشىشى ئىجتىما-
ئىي ئىشلەپ چىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تېزلىكتە
ئاجىزلىشىپ كېتىشىگە سەۋەپ بولغان. تۇر
پان ۋادىسىدىكى كارىزلارنىڭ ئابۇت بولۇپ
كېتىشى بۇنىڭ روشەن مىسالىدۇر. شۇ مەز
گىللەردە تۇرپانلىقلار قۇدۇقلاردىن سۇ چې-
قىرىپ ئېتىزلارنى سۇغۇرۇشقا مەجبۇر بو-
لۇشقان.

لېكىن شۇ زاماننىڭ ئۆزىدە جايلاردىكى
ھوكۇمرانلار كىشىنى ھەيران قالدۇرغىدەك
بايلىقلارنى ئۆزىگە توپلىۋالغان. «تارىخىي
رەشىدىي» (زەيلى) دە ئابابەكرىنىڭ ئور
غۇن بايلىقنى قاراڭغۇ دەرياسىغا توكتۇرۇ-
ۋەتكەنلىكى توغرىسىدا مۇنداق دەپ مەلۇ-
مات بەرگەن: «ئابابەكرى مىرزا ئېلىپ ماڭ
غان ئالتۇن-كۈمۈشلىرىنى قاراڭغۇ دەريا-
سىدىن ئوتكۈزەلمىگەندىن كېيىن ھەممىسى-
نى دەرياغا توكۇۋەتتى. ئالتۇن-كۈمۈش
ژۈكلىگەن 900 خېچىرنى ئۆلتۈرۈۋەتتى. يە
نە بىر تۈركۈم قىممەتلىك نەرسىلەرنى ئوت
قا تاشلاپ كويدۇرۇۋەتتى».

يەكەن خاندانلىقىنىڭ سىياسىي مۇۋاپىقىيەتلىرىنىڭ بىرى- ئۇرۇش پاراكەندىچىلى-
گىگە خاتىمە بېرىشتۇر.

سەئىد تارىم ۋادىسىنىڭ جەنۇبىدىكى ئۇ-
رۇش پاراكەندىچىلىگىگە خاتىمە بەرگەن بو
لسا، ئابدۇرېشتخان ئېخمۇ ئىلگىرلەپ، تى-
يانشاننىڭ شىمالى، يەتتىسۇ رايونى قاتار-
لىق جايلاردىكى ئۇرۇشلارغا خاتىمە بەرگەن.
ھەمدە ئۆزى باشقۇرۇۋاتقان دائىرىدە بىر-
لىككە كەلگەن مەمۇرىي باشقۇرۇشنى يولغا
قويغان. ئۇرۇشلارنىڭ ئاياقلاشتۇرۇلۇشى،
بىرلىككە كەلگەن مەمۇرىي باشقۇرۇشنىڭ
تىكلىنىشى يەكەن خاندانلىقىنى ئۆز ئىختى-
سادىي تەدبىرلىرىنى ئۈنۈملۈك يولغا قويۇ-
شقا شارائىت ھازىرلىغان.

يەكەن خاندانلىقىنىڭ بىر مۇنچە ئىختى-
سادىي تەدبىرلىرىدىن ھەممىدىن بۇرۇن ئۈ-
نۈم ھاسىل قىلغان ساھە-دېھقانچىلىق ئىش-
لەپ چىقىرىشى بولدى. بۇ مەزگىلدە تۇر-
پان، كۈچار قاتارلىق جايلار يېڭىباشتىن تىيا
نشاننىڭ شىمالىنى ئاشلىق بىلەن تەمىنلەي-
دىغان ماكانغا ئايلىنىپ، تىيانشاننىڭ جەنۇ-
بىي قىسمى بويىچە ئاشلىق ئىشلەپ چىقى-
رىدىغان يېڭى مەركەزلەرگە ئايلانغان.

بۇ مەزگىلدە قول ھۈنەرۋەنچىلىكمۇ خې-
لە رىۋاجلانغان. تارىم ۋادىسىنىڭ جەنۇبىي
ياقىسى رايونلىرىدا خام-بوز توقۇمىچىلىق
ئىشلەپ چىقىرىشى يۈكسەلگەن ئىدى. بۇ
يەرلەردە ئىشلەنگەن خام-بوز ئوتتۇرا ئاسى-
يا ۋە تىيانشاننىڭ شىمالىدىكى جايلاردا كوپ
لەپ سېتىلاتتى.

كانچىلىقمۇ بۇ مەزگىلدە روناق تاپقان.
تارىمنىڭ جەنۇبى ۋە غەربىنى بويلاپ، ئار
قا-ئارقىدىن ئالتۇن، كۈمۈش، مىس، تومۇر،
سىماب، تۇز، گۈڭگۈرت، شۇلتا قاتارلىق
كان ئۇقتىلىرى تېپىلغان. كانچىلىق تەرەققىي
تاپقانلىقى ئۈچۈن كوپلىگەن مېتال ئەسۋاپ
-ئۈسكۈنە، سايمانلار ئىجتىمائىي ئىشلەپ
چىقىرىشقا جارىي قىلدۇرۇلغان.

بارغانسېرى كوپىيىۋاتقان دېھقانچىلىق
مەھسۇلاتلىرى ۋە قول ھۈنەر سايمانلىرى
توختىماي بازارلارغا كىرگۈزۈلگەندىن كېيىن
سودا- سېتىق ئىشلىرى ئاھايىتى جانلان-
دۇرۇلغان.

ئىختىساتنىڭ رىۋاجلىنىشى نەتىجىسىدە
يەكەن خانلىقى دائىرىسىدىكى ئالاقىلى-
شىش يوللىرى راۋانلاشتۇرۇلغان. شۇنداقلا
يەكەن خاندانلىقىنىڭ سىرت بىلەن بولغان ئا
لاقىسىمۇ راۋانلاشتۇرۇلغان، جۈملىدىن مەدە
نىيەت جەھەتتىكى ئالاقىمۇ كۈچەيتىلگەن.

3. گۈللەنگەن مەدەنىيەت مۇھىتى

تۇراقلىق ئىجتىمائىي مۇھىت ۋە تەرەق-
قىي تاپقان ئىختىسادىي مۇھىت يەكەن خان-
دانلىقىدا گۈللەنگەن مەدەنىيەت مۇھىتىنى
ۋۇجۇتقا كەلتۈرگەن.

يەكەن خاندانلىقى ۋە «مۇقام»

ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ يەكەن خاندانلىقى مەزگىلىدە تەرەققىي تېپىشىدىكى سەۋەبلەر ئۈستىدە ئىزدەنگەندە، كىشىلەر ھامان شۇنى بايقاپ ئالالايدۇكى، ئىجتىمائىي مۇھىت ۋە ئىقتىسادىي مۇھىتتىن باشقا يەكەن خاندانلىقىدا ھاكىمىيەت ئۈستىدە تۇرغانلارنىڭ مەدەنىيەت ئىشلىرىغا قىزىقىشى، بولۇپمۇ يەكەن خاندانلىقىنىڭ ئىككىنچى ئەۋلات خاقانى ئابدۇرېشىتخاننىڭ مەدەنىيەت ئىشلىرىغا بولغان ئىشتىياقى ۋە قىزىقىشى شۇ زاماندىكى مەدەنىيەتنىڭ گۈللىنىشىنى بارلىققا كەلتۈرۈشتە مۇھىم رول ئوينىغان.

«تارىخىي ھەمىدىي» ۋە «تارىخىي ئەمنىيە» نىڭ مۇئەللىپى موللا مۇسا سايرامىي ئابدۇرېشىتخان ھەققىدە مۇنداق دېگەن: «بۇ بىر شىجائەتتە تەڭدىشى يوق، ساخاۋەت ۋە دىيانەتتە ناھايىتى ئۈستۈن بىر پادىشاھ بولۇپ، موللا-فازىل، شائىر بولۇپ، پارسىچە، تۈركچە تەزمىلەرنى ياخشى ئېيتار ئىدى. مۇسىقە ئىلمىدە گويا كى فىساغورۇس ئىككىنچى ئىدى. «ئىشرەت ئەنگىز» دېگەن بىر مۇقامنى ئىختىرا قىلدى». بۇ بىر ئابزاتىس بايانىنىڭ پەقەت بىرلا يېرىگە تۈزىتىش كىرگۈزۈشكە توغرا كېلىدۇ. ئۇ بولسىمۇ «ئىشرەت ئەنگىز» دېگەن مۇقامنى خانىش ئامانىسا ئىجات قىلغان ئىدى.

بىر مۇنچە تارىخىي ھۆججەتلەر شۇنى بايان قىلىدۇكى، مۇزىكىدىن باشقا ئابدۇرېشىتخان يەنە ھەر خىل شەكىلدىكى ئىلمىي مۇنازىرىلەرگىمۇ قاتناشقان. ئېيتىشلىرىغا قارىغاندا، ئابدۇرېشىتخان بوش ۋاقتىنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكىنى ھەر خىل ئىقلىمدىكى شائىرلار، پەيلاسوپلار ھەم روھانىيلارنىڭ شېئىرىيەت، دۇنيا، دىن توغرىسىدىكى بەس-مۇنازىرىلىرىنى تىڭشاشقا سەرىپ قىلغان.

ئابدۇرېشىتخاننىڭ مەدەنىيەت ئەربابلىرىنى مۇكاپاتلىغانلىقى شۇ زاماندا چوڭقۇر تەسىر قوزغىغان. شاھ مەھمۇد چوراس ئۆزىنىڭ «تارىخىي رەشىدىي» (زەيلى)» دېگەن ئەسەرىدە مۇنداق بىر ۋاقەنى بايان قىلغان: «سۇلتان ئابدۇرېشىتخان دەۋرىدە دۆلەت ئەربابلىرى ئىچىدە شائىرلار كۆپ ئىدى. بۇلاردىن ئايازبەگ — قۇشچى خۇش تەبەتلىك كىشى بولۇپ، ئابدۇرېشىتخاننىڭ شەنىگە ئىككى شېئىر ئىجات قىلغان. ئۇنىڭ بىرىنى سۇلتان تەختكە ئولتۇرغاندا، يەنە بىرىنى ئابدۇرېشىتخان ھېيت مۇناسىۋىتى بىلەن خەلققە توي قىلىپ بەرگەندە يازغان. ئابدۇرېشىتخان بۇ شېئىرلارغا مۇكاپات تېرىقسىدە ئايازبەككە 60 ساغداق كىشىنى يەر-سۈيى بىلەن، بىر ئېرىق يەر-سۇ ۋە مال-پۇل مەرھەمەت قىلىپ بەردى. بېرىلگەن كىشىلەرنىڭ يېرىمى خوتەندە، يېرىمى تاردا ئىدى».

بۇنچىلىك كۆپ مۇكاپات يەكەن خاندانلىقى ھۆكۈمران تەبىقىسى ئىچىدىمۇ پەقەت ئىنتايىن ئاز ساندىكى مۇھىم ھەربىي-مەمۇرىي ئەمەلدارلارغىلا بېرىلەتتى.

ئابدۇرېشىتخاندا پەۋقۇلئاددە سىياسىي سالاھىيەت بولغاچقا ئۇنىڭ قىزىقىشى ۋە ئىشتىياقى، تەبىئىكى، جەمئىيەتتە باشلامچىلىق رول ئويناپ قالىدۇ. دەل موشۇ سەۋەپتىن، مەدەنىيەتنى ئىزدەش بىر خىل ئومۇمىي ئادەتكە ئايلىنىپ قالغان. يەكەن شۇ چاغدا ئاسىيانىڭ جەنۇبىي ۋە شىمالى بويىچە سىياسىي مەركەز بولۇپلا قالماستىن، بەلكى يەنە مەدەنىيەتنىڭمۇ مەركىزى ئىدى. بىلىملىك، ئىقتىدارلىق نۇرغۇن مۇزىكانتلار، شائىرلار ھەم ئالىملار ئۇ جايغا توپلاشقان ئىدى. خانىش ئامانىسا، باش مۇغەننىي يۈسۈپ قىدىرخان ئۇلارنىڭ نادىر ۋەكىللىرى ئىدى. ئۇلارنىڭ ئەتىجىلىك پائالىيەتلىرى يەكەن خاندانلىقىدا مەدەنىيەت رىۋاجىنىڭ بۈيۈك تۈرتكە كۈچى بولغان. ئۇلارنىڭ ئۆلمەس مېھنەتلىرى يەكەن خاندانلىقىدا جۇشقۇن مەدەنىيەت كەيپىياتىنى ھاسىل قىلىپ، ھەم ئاخىرقى ھېساپتا «مۇقام» رەتلەشتىن ئىبارەت بۇ تارىخىي موجىزىلەرنىڭ ئورۇنلىنىشىغا ئاساس يارىتىپ بەرگەن.

4. تارىخىي موجىزە

بۈگۈنكى كۈندە مەملىكەت ئىچى ۋە خەلقئارا ئىلىم ساھەسىدىكىلەر «مۇقامنى» رەتلەپ چىقىش يەكەن خاندانلىقىنىڭ مۇھىم مەدەنىيەت مۇۋاپپەقىيىتى دەپ ئېتىراپ قىلماقتا.

«مۇقامنى» رەتلەپ چىقىشتا مۇھىم ھەم بىۋاستە تۆھپە قوشقانلار يەكەن خاندانلىقىنىڭ ئىككىنچى ئەۋلات خاقانى ئابدۇرېشىتخان، خانىشى ئامانىسا ھەم ئوردا باش مۇغەننىيسى يۈسۈپ قىدىرخانلار ئىدى.

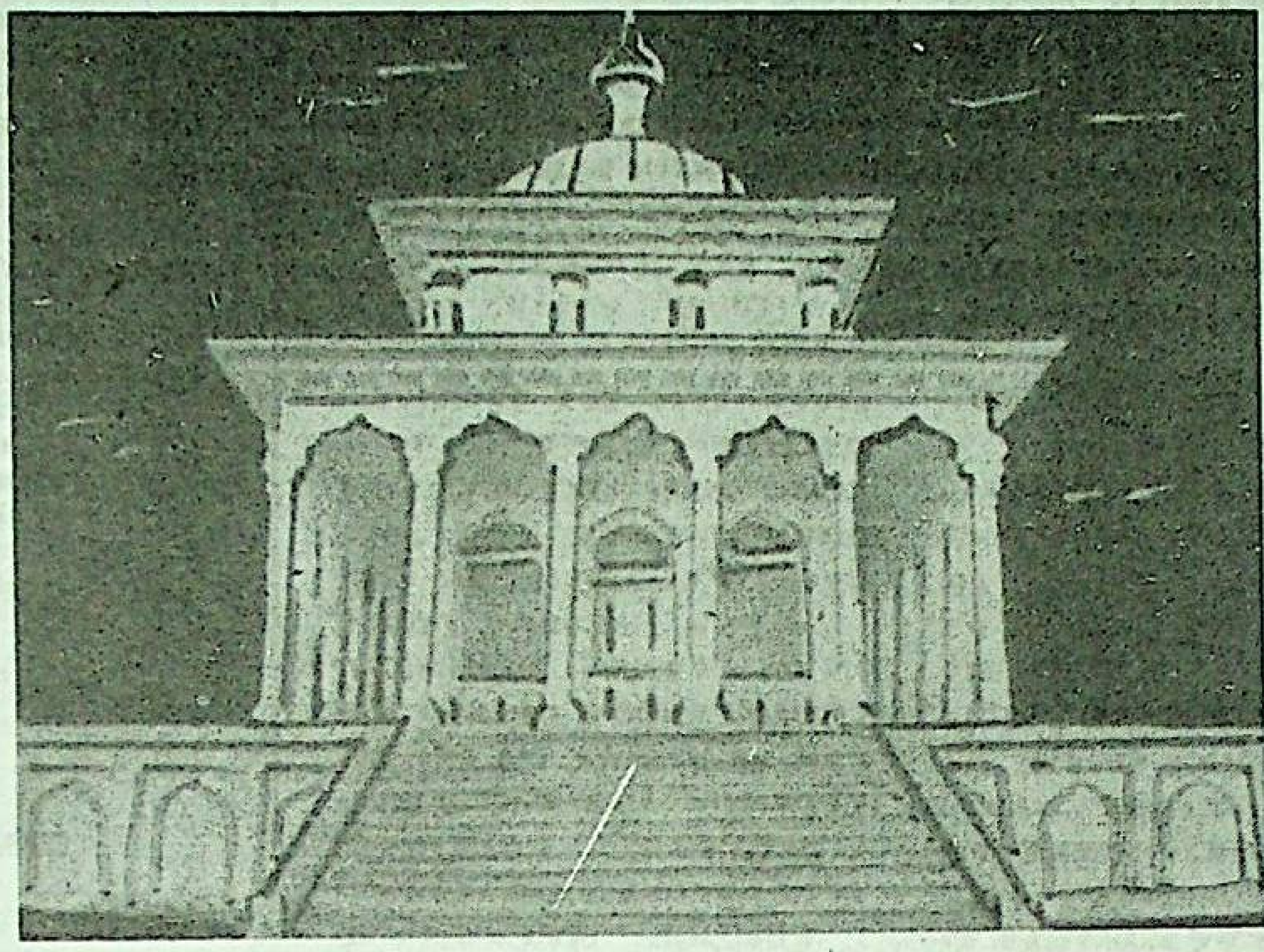

سۈرەتتە: ئامانىساخاننىڭ قەبرە— مەقبەرىسى.

ئابدۇرېشىتخاننىڭ تارىخىنى بايان قىلىدىغان ئەسەرلەر كۆپ ھاللاردا ئۇرۇش پائالىيەتلىرىنى، ئۇنىڭ ئاساسلىق ئىش-ئىزلىرى قىلىپ كۆرسىتىدۇ. لېكىن ئەمەلىيەتتە، ئىشلەپ چىقىرىشنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش، جەمئىيەتنى تۇراقلاشتۇرۇش، مەدەنىيەتنى يۈكسەلدۈرۈش، بولۇپمۇ «مۇقامنى» رەتلەپ چىقىشنى تەشەببۇس قىلغانلىق ئابدۇرېشىتخاننىڭ ئەڭ مۇھىم سىياسىي مۇۋاپپەقىيىتى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ.

خانىش ئامانىسا «مۇقامنى» رەتلەپ چىقىش ئىشىنى تەشكىللىگۈچى ھەم ئىلگىرى سۈرگۈچى. خوتەنلىك ئىسمەتۇللا نېمەتۇللا ئامانىسانىڭ ھاياتى، كەچۈرمىشلىرىنى ھەم ئۇنىڭ «مۇقامنى» رەتلەپ چىقىش جەريانىدا ئوينىغان رولىنى ئۆزىنىڭ «تارىخىي مۇسىقىيۇن» ناملىق كىتاۋىدا بايان قىلغان.

گەرچە، «تارىخىي مۇسىقىيۇن»دىن باشقا ئەسەرلەردە ئامانىسانىڭ ئىش-ئىزلىرى توغرىسىدا مەلۇماتلار كۆرۈلمىگەن بولسىمۇ، بىراق ئامانىساغا ئائىت رىۋايەتلەر خەلق ئارىسىدا، بولۇپمۇ دولان دەرياسى بويلىرىدىكى خەلقلەر ئارىسىدا تارقىلىپ، ساقلىنىپ قالغان.

ئامانىسا مەھمۇد ئىسىملىك ئامرات ئوتۇنچىنىڭ ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. دولان دەرياسى بويىدا چوڭ بولغان. دولان دەرياسى ۋادىسى ئۇيغۇر ئۇسسۇللىرى ئاپىرىدە بولغان جايلارنىڭ بىرى ئىدى. ياخشى مۇھىت ۋە ئوبدان ئائىلە تەربىيەسى ئامانىسانىڭ مۇزىكا ساھاسىدا ئۆسۈپ يېتىلىشىگە ئىمكانىيەت يارىتىپ بەرگەن. ئامانىسا ئۆزىنىڭ قابىلىيىتى، پەزىلىتى ھەم گۈزەللىكى بىلەن جەمئىيەتتە تونۇلغان. بولۇپمۇ، ئۇ دادىسى مەھمۇدنىڭ كۆڭۈل قويۇپ تەربىيەلىشىدە شۇ يەردە ئومۇملاشقان چالغۇ ئەسۋاپلىرىنىڭ ھەممىسىنى چالالايدىغان بولغان. ئۇ قىز ۋاقتىدىلا «ئەخلاقىي جەمىلە» ۋە «شۇرۇھ ئۇل- قۇلۇب» دېگەن مەزمۇندا شېئىرلار يازغان.

بىر تەسادىپى پۇرسەتتە شىكارغا چىققان ئابدۇرېشىتخان دولان دەرياسى بويىدا ئامانىساغا يولۇقۇپ قالىدۇ. ئامانىسانىڭ گۈزەل جامالى ئابدۇرېشىتخاننى ئۆزىگە جەلىپ قىلغان. ئابدۇرېشىتخان ئامانىسانىڭ پەزىلىتىدىن تەسىرلەنگەن، خۇسۇسەن ئامانىسانىڭ مۇزىكا قابىلىيىتىدىن ھەيران قالغان. ئۇزاق ئۆتمەي، ئابدۇرېشىتخان تۈرلۈك توسالغۇ ۋە پۈتلىكاشاڭلارغا قارىماي، ئامانىسا بىلەن توي قىلىدۇ ھەم ئۇنى خانىش قىلىپ تىكلەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئامانىساخاننىڭ «مۇقامنى» رەتلەپ چىقىشتا ھەل قىلغۇچى رول ئويناشى ئۈچۈن زۆرۈر شەرت ھازىرلىنىدۇ.

يەكەن خاندانلىقى مەزگىلىدە ئورۇندالغان مۇقامنى رەتلەپ چىقىش خىزمىتى ئوردا باش مۇغەننىسى يۈسۈپ قىدىرخاننىڭ رىياسەتچىلىكىدە پۈتكەن.

يۈسۈپ قىدىرخانمۇ دولان دەرياسى ۋادىسىدا دۇنياغا كەلگەن ھەم ئامانىساغا تامامەن ئوخشاش ئائىلەۋىي مۇھىتتا ئۆسكەن، يۈسۈپ قىدىرخاننىڭ دادىسىمۇ شۇ چاغدا مەشھۇر سازەندە بولۇپ، ئامانىسانىڭ دادىسى مەھمۇد بىلەن قويۇق بېرىش-كېلىش قىلىپ، يېقىن ئۆتكەن.

يۈسۈپ قىدىرخان بالاغەتكە يەتكەندىن كېيىن تارىم ۋادىسىنىڭ جەنۇبىي ياقىسىدىكى ھەر قايسى چوڭ-چوڭ بوستانلىقلارنى كېزىپ ئۆرۈپ، جايلاردىكى مەشھۇر سازەندىلەردىن مۇسىقە سىر-ئەسرارلىرىنى ئۆگەنگەن. شۇ جەرياندا يۈسۈپ قىدىرخاننىڭ سەنئەت قابىلىيىتى ئۈزلۈكسىز ئۆسۈپ، ھەتتا خان پايتەختىدىمۇ نامدار ئەرباپ بولۇپ قالغان. شۇ چاغدا ئۇزاق تارىخقا ئىگە غەربىي يۇرت نەغمىسىنىڭ يوقىلىش ھالىتىگە يېقىنلىشىپ قالغانلىقى يۈسۈپ قىدىرخاندا كۈچلۈك تارىخىي مەسئۇلىيەتچانلىقنى قوزغىغان. شۇنىڭ بىلەن يۈسۈپ قىدىرخان ئۆز ۋاقتىدا داڭ چىقارغان ئەن-نەغمىلەرنى رەتلەپ چىقىشقا بەل باغلىغان.

1533-يىلىنىڭ ئاخىرى ئابدۇرېشىتخان تەختكە چىققاندىن كېيىن يۈسۈپ قىدىرخان ئابدۇرېشىتخاننى ئۆزىنىڭ مۇرات-مەقسىتىنى ئىشقا ئاشۇرۇشتا سىياسىي تايانچى ھېساپلاپ، ئابدۇرېشىتخاننىڭ خاس مۇزىكانتلىرى قاتارىغا كىرگەن. ئابدۇرېشىتخان ئۇنى باش مۇغەننىيلىككە تەيىنلىگەن.

يۈسۈپ قىدىرخان ئوردا باش مۇغەننىسى بولغاندىن كېيىن يەكەن خاندانلىقى ھۆكۈمرانلىق تەبىقەسىدىكى ئاساسلىق ئەربابلار بىلەن بىۋاستە ئۇچرىشىش پۇرسىتىگە ئىگە بولغان. گەرچە ئابدۇرېشىتخان مۇزىكىغا قاتتىق ھەۋەس قىلسىمۇ ھەم موشۇ جەھەتتە يۈكسەك تالانتقا ئىگە بولسىمۇ، لېكىن ئۆز دادىسى سەئىد زاماندا باشلانغان كەشمىر، يەتتىسۇ ۋە ئىسسىق كۆل رايونلىرىدىكى ئۇرۇشلار ئېخىچە ئاياقلاشمىغان ئىدى. زور ھەربىي چىقىم خانلىقنىڭ مالىيەسى ئۈچۈن ئىنتايىن ئېغىر يۈك بولۇپ قالغاچقا، ئابدۇرېشىتخان ئىقتىدارى ۋە دىققىتىنى موشۇ ئىشقا قارىتىشقا مەجبۇر بولغان ئىدى. شۇ سەۋەپتىن، يۈسۈپ قىدىرخاننىڭ ئوتتۇرىغا قويغان ئەن-نەغمىلەرنى رەتلەپ چىقىش تەلىۋى قاندۇرۇلمىغان. شۇڭا قىدىرخان بىر مەھەل ئارسالدى بولۇپ، ئاندىن باش مۇغەننىيلىكتىن ئىستىپا بېرىش قارارىغا كەلگەن. شۇنىڭدىن كېيىنكى يىللاردا يۈسۈپ قىدىرخان شەھەر، يېزا ھەتتا تاغلىق رايونلارنى كېزىپ ئۆرۈپ، جايلاردىكى نەغمە-قوشاقلارنى توپلىغان. ھەم مەشھۇر مۇزىكا ئۇستازلىرىدىن بىلىم ئالغان.

ئابدۇرېشىتخان خانلىقنىڭ زېمىنىنى مۇقۇملاشتۇرغاندىن كېيىن يەكەن خاندانلىقىدا ئومۇميۈزلۈك گۈللىنىش ۋەزىيىتى ۋۇجۇتقا كېلىشكە باشلىغان. موشۇنداق ۋەزىيەتتە، ئامانىسا دادىللىق بىلەن ئابدۇرېشىتخاننى خاقان سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقىپ، مۇئەييەن سىستېما ۋە تۈزۈلۈش بويىچە جايلاردىكى ئۆرۈشتۈرۈلگەن ئەن-نەغمىلەرنى رەتلەپ چىقىش توغرىسىدا چاقىرىق چىقىرىشقا رەغبەتلەندۈرگەن ھەمدە سابىق ئوردا باش مۇغەننىسى يۈسۈپ قىدىرخاننى بۇ ئىشقا رىياسەتچىلىك قىلىشقا كۆرسەتكەن.

ئابدۇرېشىتخان ئامانىساخاننىڭ تەلىۋىنى قوبۇل قىلىپ، ئۆز پەرمانىدا يۈسۈپ قىدىرخاننى بۇ قېتىمقى نەغمىلەرنى رەتلەپ چىقىش ئىشىغا رىياسەتچىلىك قىلىشقا تەيىنلىگەن. ئۇزاق ئۆتمەي، يۈسۈپ قىدىرخاننى ئۆز ئىچىگە ئالغان بىر تۈركۈم نامدار سازەندىلەر پەرمانغا بىنائەن، يەكەن قەلئەسىگە توپلىنىپ، «مۇقام» نامىدا رەتلەش ئىشىنى باشلىۋەتكەن. بۇ ئىش جەمئىيەتتىكى ھەر قايسى قاتلاملارنىڭ ئومۇميۈزلۈك ھىمايىسىگە ئېرىشكەن، ئامما ئىشان مەزھەبدىكىلەر بۇ ئىشقا قارشى چىققان.

ئىشانلار ئەيشى-ئىشرەتنى مۇزىكا سەنئىتىگە باغلاپ، «مۇقام»-نى رەتلەپ چىقىشنى ئەيشى-ئىشرەتنى ئۇلۇغلايتقانلىق، ئاللاغا ئاھانەت كەلتۈرگەنلىك دەپ قارىغان. كېيىنكى كۈنلەردە ئىشانلارنىڭ «مۇقامنى» رەتلەشكە بولغان قارشىلىقى ئېخىمۇ كۈچەيگەن، ئۇلار ئۆز مۇرتلىرىنى قوشكۇرتۇپ، ئوردا مۇزىكانتلىرى تۇرۇشلۇق جايغا بىر قانچە قېتىم قورشاپ ھۇجۇم قىلغان. توقۇنۇش ئۇلغىيىپ، زوراۋانلىق كۈچىيىپ كەتكەندە، ئابدۇرېشىتخان قوشۇنىنى ئىشقا سېلىپ، ئىشانلارنىڭ پاراكەندىچىلىكىنى كەسكىن باستۇرغان.

دەل موشۇنداق سىياسىي تايانچ ۋە جەمئىيەت ھىمايىسىگە تايانغانلىقى ئۈچۈن «مۇقام» دېگەن نامدا 16 بولۇم ئۆرۈشتۈرۈلگەن مۇزىكىنى رەتلەپ، مۇجەسسەملەشتۈرۈش ئىشى ئاخىرى مۇۋاپپەقىيەتلىك ئورۇندالغان.

ئۇمۇملاشتۇرۇپ ئېيتقاندا، يەكەن خاندانلىقى «مۇقام»دىن ئىبارەت بۇ تارىخىي موجىزىنىڭ ۋۇجۇتقا كېلىشى ئۈچۈن ئىجتىمائىي مۇھىت، ئىقتىسادىي مۇھىت ھەم مەدەنىيەت مۇھىتىنى ياراتقان.

يەكەن خاندانلىقىدا يەنە ئابدۇرېشىتخان، ئامانىساخان، يۈسۈپ قىدىرخانلاردەك بىر ئەۋلات ئۇلۇق تارىخىي شەخسلەر مەيدانغا كەلگەن. ئۇلار ۋۇقۇرىدىكىدەك شارائىتتىن پايدىلىنىپ، «مۇقامنى» رەتلەشتىن ئىبارەت بۇ ئۇلۇغۋار مۇۋاپپەقىيەتنىڭ ئورۇندىلىشىنى تەشەببۇس قىلغان، ئىلگىرى سۈرگەن ۋە ئۇنىڭغا رىياسەتچىلىك قىلغان.

لىيۇ زىشاۋ،
تارىخ پەنلىرىنىڭ دوكتورى.

«شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر تەتقىقاتى» ژۇرنىلىدىن مەلۇم قىسقارتىشلار بىلەن ئېلىندى.

ياۋروپادىكى ئۇيغۇرلارنىڭ ئىش-پائالىيەتلىرى

ياۋروپادا ياشاۋاتقان شەرقىي تۈركىستانلىقلار شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىنى ياۋروپا جامائەتچىلىكىگە، ئامېرىكا قوشما شتاتلىرىغا، ياۋروپا پارلامېنتىغا، بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتى ئىنسان ھوقۇقى كومىتېتىغا، خەلق ئارا ئەپۇ تەشكىلاتىغا ۋە باشقا خەلق ئارا جەمئىيەتلەرگە تونۇتۇش ئۈچۈن 1976-يىلدىن بېرى پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتىدۇ.

ئەينە شۇنداق ئىش-پائالىيەتلەرنى بىر-بىرى بىلەن ئۇيغۇنلاشتۇرۇپ ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن 1990-يىلى 17-يانۋار كۈنى مەركىزىي گېرمانىيەنىڭ ميۇنخېن شەھىرىدە «ياۋروپا شەرقىي تۈركىستانلىقلار مەدەنىي ۋە ئىجتىمائىي ياردەملىشىش ئۇيۇشمىسى» قۇرۇلدى.

ھازىر شەرقىي تۈركىستان دەۋاسى ئۈچ يونىلىشتە:

1. مەركىزى ميۇنخېندا بولغان تەشكىلات؛
2. 1984-يىلى ھىندىستاندا قۇرۇلغان «شەرقىي تۈركىستان، ئىچكى موڭغۇلىيە ۋە تىبەت خەلقلىرىنىڭ بىرلىكى» تەشكىلاتى؛
3. 1990-يىلدا گوللاندىيەدە قۇرۇلغان بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتىدا ۋاكالىتى بولمىغان مىللەتلەر تەشكىلاتى ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشۇرۇلماقتا. شۇنىڭ بىلەن بىللە، غەربىي ياۋروپا ۋە ئامېرىكا تەرەققىپەرۋەر خەلقلىرىنىڭ شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىگە ھېسداشلىقىنى جەلپ قىلىش ۋە دەۋا-دەستۇرلەرنىڭ ئېلىپ بېرىلىشىغا ياردەمنى تەمىنلەش ئۈچۈن گېرمانىيە باشلىق ياۋروپانىڭ كۆپلىگەن دۆلەتلىرىدە ۋە ئامېرىكىدا شەرقىي تۈركىستان دەۋاسىنى تەشۋىق قىلىدىغان تەشۋىقات-تەرغىبات گۇرۇپپىلىرى ئۇيۇشتۇرۇلدى.

قۇرۇلغان بۇ تەشكىلات ھەم ئۇيۇشمىلار، ئالاقە ئورنىتىلغان پارلامېنتۇرلار ۋە خەلق ئارا جەمئىيەتلەر شەرقىي تۈركىستان دەۋاسىنى ياۋروپا ۋە ئامېرىكا جامائەتچىلىكىگە تونۇتۇش ئۈچۈن كۆپلىگەن ئىجابىي ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇرۇۋاتىدۇ. «ياۋروپادىكى شەرقىي تۈركىستانلىقلار مەدەنىي ۋە ئىجتىمائىي ياردەملىشىش ئۇيۇشمىسى» ئۆزى ئېلىپ بېرىۋاتقان باشقا پائالىيەتلىرىگە قوشۇمچە ئۇيغۇرچە، ئىنگلىزچە، نېمىسچە ۋە تۈركچە قوش ئايلىق بىر «خەۋەرنامە» نەشر قىلىۋاتىدۇ. «شەرقىي تۈركىستان، ئىچكى موڭغۇلىيە ۋە تىبەت خەلقلىرىنىڭ بىرلىكى» تەشكىلاتىمۇ ھەر ئالتە ئايدا بىر ژۇرنال چىقىرىدۇ.

بۈگۈنكى كۈنلۈكتە دۇنيانىڭ ھەر قايسى ئەللىرىدە تىبەتلىكلەرنىڭ ئورغۇنلىغان سىياسىي تەشكىلاتلىرى مەۋجۇت. بۇ تەشكىلاتلار تەرىپىدىن تۈرلۈك تىللاردا 40قا يېقىن گېزىت-ژۇرنال نەشر قىلىنىدۇ. مەزكۇر ژۇرناللاردىمۇ شەرقىي تۈركىستان ھەققىدىكى ماقالە ۋە خەۋەرلەر ھەر دايىم بېسىلىپ تۇرىدۇ.

توكيو بىلەن ۋاشىنگتون ئارىسىدىكى كەڭ مۇھىتتا جايلاشقان دۆلەتلەردە تۇرۇشلۇق دالاي لامىنىڭ ئىدارىلىرىمۇ شەرقىي تۈركىستان دەۋاسىنى دۇنيا سەھنىسىگە چىقىرىشتا بىزگە ياردەم قىلماقتا. تىبەت توغرىسىدىكى ھەر قانداق بىر ژىغىن-ئەنجۇمەندە، دالاي لاما دۇنيانىڭ تۈرلۈك دۆلەتلىرىدە ئۆتكۈزگەن مۇزاكىرىلىرىدە شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسى ئوتتۇرىغا قويۇلۇپ كەلمەكتە. مەسىلەن، 1987-يىلى ئامېرىكا كونگرېسى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان «تىبەتتىكى ئىنسان ھوقۇقى توغرىسىدىكى دوكلاد»قا شەرقىي تۈركىستاندىكى ئىنسان ھوقۇقلىرىنىڭمۇ كىرگۈزۈلۈشى، تىبەتلىك يولداشلارنىڭ ياردىمى بىلەن بولدى. بىز بىرەر ماددىي ياردەم قىلمىغان ھالدا تىبەتلىك مەسلەكداشلار 1994-يىلى شەرقىي تۈركىستان، تىبەت ۋە ئىچكى موڭغۇلىيە خەلقلىرىنىڭ خەلق ئارا كونفېرېنسىيەسىنى ئۆتكۈزۈش توغرىسىدىكى تەكلىۋىمىزنى قوبۇل قىلدى. ئەركىن ئالىپ تېكىن بۇ كونفېرېنسىيەنى تەشكىللەش كومىتېتىنىڭ رەئىسلىكىگە سايلاندى. ھازىر بۇ ئۈچ خەلققە ۋەكالەتلىك قىلىدىغان بىر مەركەز تەسىس قىلماقچىمىز.

1990-يىلى گوللاندىيەدە قۇرۇلغان «بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتىدا ۋاكالىتى بولمىغان مىللەتلەر تەشكىلاتى»نىڭ ياردىمى بىلەن بىز قىسمەن بولسىمۇ شەرقىي تۈركىستان دەۋاسىنى دۇنيا سىياسىي سەھنىسىگە چىقىرىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولدۇق. ياۋروپا ۋە ئامېرىكىدىكى ۋاقىتلىق مەتبۇئاتلار موشۇ تەشكىلات ئارقىلىق شەرقىي تۈركىستاننى تونۇشقا ۋە تەرغىپ قىلىشقا باشلىدى. ئەركىن ئالىپ تېكىن بۇ تەشكىلاتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى سۈپىتىدە ئامېرىكىنىڭ سى ئېن ئېن تېلېكومپانىيەسى بىلەن ئۆتكۈزگەن ئىككى قېتىملىق سۆھبىتىدە شەرقىي تۈركىستان دەۋاسىنى كەڭ جامائەتچىلىككە تونۇتۇش پۇرسىتىنى قولغا كەلتۈردى.

«بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتىدا ۋاكالىتى بولمىغان مىللەتلەر تەشكىلاتى» بىر ئاينامە (ژۇرنال) چىقىرىشقا باشلىدى. بۇ ژۇرنالدا، ئەلۋەتتە، شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىمۇ مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ. شۇنداقلا بۇ تەشكىلات دۇنيا ئەپۇ تەشكىلاتىغا ئوخشاش شەرقىي تۈركىستان ھەققىدە ھەر يىلى بىر قېتىم دوكلاد تەييار قىلىپ، تارقىتىدۇ.

بىز زىيارەتتە بولغان ئورغۇن دۆلەتلەردە ئەشۇ مەملىكەتلەردىكى ئىنسان ھوقۇقلىرى بويىچە مەخسۇس كومىتېتلىرىنى، ئۇلارنىڭ پارلامېنتلىرىنى ۋەزىيەتنى نەق مەيداندا تەتقىق قىلىش ئۈچۈن شەرقىي تۈركىستانغا ھەيئەت ئەۋەتىش ۋە شەرقىي تۈركىستاندىكى ئىنسان ھوقۇقلىرى توغرىسىدا دوكلاد ھازىرلاشقا ۋە خىتاينىڭ شەرقىي تۈركىستاندىكى سىياسىتىنى تەنقىد قىلىشقا تەشۋىق قىلدۇق. ئەنگلىيە پارلامېنتى ئىنسان ھوقۇقلىرى كومىتېتى بىرىنچى قېتىم شەرقىي تۈركىستان ھەققىدە بىر دوكلاد تەييارلاپ تارقاتتى.

ئۇشبۇ دوكلاد- راپورت ئەنگلىيە پارلامېنتى ئىنسان ھوقۇقلىرى كومىتېتىنىڭ رەئىسى لوردا ۋۇبورى تەرىپىدىن 1991-يىلى 17-ئوكتەبىر كۈنى خىتاينىڭ ئەنگلىيەدە تۇرۇشلۇق ئەلچىسى مايۇجەن ئارقىلىق خىتاي ھۆكۈمىتىگە تاپشۇرۇلدى.

ياۋروپا پارلامېنتارىيەسى ئەزاسى يانىس ساكالارىيۇ ئارقىلىق شەرقىي تۈركىستاندىكى ئىنسان ھوقۇقلىرىنىڭ ئەھۋالى ھەققىدە بىر دوكلاد تەييارلاشنى مەزكۇر پارلامېنتارىيەگە ئىلتىماس قىلغان ئىدۇق. ساكالارىيۇ يېقىندا بىزگە ياۋروپا پالامېنتارىيەسىنىڭ 1993-يىلدا بىر دوكلاد تەييارلايدىغانلىقىنى مەلۇم قىلدى.

خۇددى موشۇنداق مۇراجەت بىلەن ئامېرىكا كونگرېسى ئىنسان ھوقۇقلىرى كومىتېتىغا ئالاقە يوللىغان ئىدۇق. ئاتالمىش دۆلەت ئىنسان ھوقۇقلىرى كومىتېتىنىڭ رەئىسى توم لانتوس جاناپلىرىنىڭ خۇسۇسىي ۋەكىلى ئالېكساندرا رىگا 1992-يىلى 14-ئاپرېل كۈنى بىزگە ئەۋەتكەن مەكتۇبىدە كونگرېسنىڭ 20 نەپەر ئەزاسىنىڭ شەرقىي تۈركىستان ھەققىدە بىر دوكلاد تەييارلاپ، تارقىتىش تەكلىۋىنى قوللىغانلىقىنى بىلدۈرگەن ئىدى.

ئاۋستراليە پارلامېنتى ئىنسان ھوقۇقلىرى كومىتېتىمۇ شەرقىي تۈركىستانغا 9 كىشىلىك بىر ھەيئەت ئەۋەتتى. ئەنگلىيە ھۆكۈمىتى ئىنسان ھوقۇقلىرىنى تەكشۈرۈش ئۈچۈن ئەنگلىيەنىڭ سابىق تاشقى ئىشلار مىنىستىرى باشچىلىقىدا خىتايغا بىر ھەيئەت ئەۋەتىدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن. تىبەتلىكلەر بىلەن بىللە بۇ ھەيئەتنىڭ شەرقىي تۈركىستانغىمۇ بېرىشى ئۈچۈن ئالاقىدار ئورۇنلار بىلەن مۇناسىۋەت قىلماقتىمىز.

خەلق ئارا «ئاز سانلىق مىللەتلەرنى قوغداش تەشكىلاتى»نىڭ ياردىمى بىلەن 1992-يىلى 6-مارت كۈنى شەرقىي تۈركىستان دەۋاسى بىرىنچى قېتىم ب د ت نىڭ ئىنسان ھوقۇقلىرى كومىتېتىغا ئېلىپ بېرىلدى. شۇنداقلا يەنە بىر خەلق ئارا تەشكىلات «ئاسىيا دېموكراتىيەسى ئۈچۈن» تەشكىلاتىنىڭ چاقىرىشى بىلەن ئەركىن ئالىپ تېكىن ئامېرىكىغا بېرىپ، كونگرېسى ئەزالىرى، سابىق پرېزىدېنت بۇشنىڭ ياردەمچىلىرىدىن دوگلىس پاۋىل، ئامېرىكا تاشقى ئىشلار مىنىستىرىنىڭ ئىنسان ھوقۇقلىرى مەسىلىلىرىگە مەسئۇل ياردەمچىسى كلىت بلاك ئويل بىلەن كۆرۈشۈپ، شەرقىي تۈركىستاندىكى ۋەزىيەتلەر ھەققىدە مەلۇماتلار بەرگەن ئىدى.

كېيىنكى بەش يىلدىن بۇيان خەلق ئارا ئەپۇ تەشكىلاتىدىن شەرقىي تۈركىستاندىكى سىياسىي مەھبۇسلار ۋە ئىنسان ھوقۇقلىرىنىڭ دەپسەندە قىلىنىشى توغرىسىدا بىر دوكلات تەييارلاشنى ئىلتىماس قىلغان ئىدۇق. 1992-يىلى 13-نويابىر كۈنى بۇ دوكلاد پۈتۈن دۇنياغا تارقىتىلىپ، كۆپلىگەن ئەللەرنىڭ مەتبۇئات ئاگېنتلىقلىرى دوكلاتنىڭ مەزمۇنىنى ئېلان قىلدى.

بىز دۇنيا ياشلار تەشكىلاتىدىن شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئېكولوگىيەلىك ئەھۋالى توغرىسىدا دوكلاد تەييارلاشنىمۇ ئىلتىماس قىلغان ئىدۇق. بۇ تەشكىلاتنىڭ ۋەكىلى فىت دوھوتى 1992-يىلى 25-ئاپرېل كۈنى ۋاشىنگتوندىن ميۇنخېنغا كېلىپ، بىز بىلەن كۆرۈشكەچ، بەزى مەلۇماتلارنى تەلەپ قىلدى. بىز بۇ مەلۇماتلارنى تەييارلاپ بەردۇق. بۇ تەشكىلاتمۇ شەرقىي تۈركىستاننىڭ بۈگۈنكى ئەھۋالى توغرىسىدا ھېساۋات تەييارلاشنى قوبۇل قىلدى.

يېقىندا ئامېرىكىنىڭ سان-فرانسىسكو شەھىرىدە تۇرۇشلۇق «تىبەت ئۈچۈن خەلق ئارا ھوقۇقچىلار كومىتېتى»نىڭ رەئىسى-جان مايار بىزگە بىر مەكتۇپ يېزىپ، مەزكۇر كومىتېتنىڭ بۇنىڭدىن كېيىن شەرقىي تۈركىستان دەۋاسىنى قوللاپ-قۇۋۋەتلەيدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

جەمئىيىتىمىزنىڭ باشلىقى ئەركىن ئالىپ تېكىن «ئاسىيا دېموكراتىيەسى ئۈچۈن» ۋە باشقا خەلق ئارا تەشكىلاتلارنىڭ مەسلىھەتچىلەر ھەيئىتىگە سايلاندى.

بىزنىڭ ئۇيۇشمىمىز ھازىرغا قەدەر 26 خەلق ئارا كونفېرېنسىيەگە ئۆز ۋەكىللىرى بىلەن قاتناشتى.

بىزلەرنىڭ ھەر قايسىمىز بىرەر رەسمىي ئىدارىلەردە ئىشلەۋاتقىنىمىز ئۈچۈن ۋە ماددىي ئىمكانىيەتلىرىمىزنىڭ چەكلىك بولۇشى تۈپەيلى ئۆز پائالىيەتلىرىمىزنى ئېخمۇ كەڭ كولەمدە ئېلىپ بېرىش پۇرسىتىگە ئېرىشەلمىدۇق. مابادا، ماددىي ئىمكانىيەتلىرىمىز بولغىنىدا ئىدى، يەنىمۇ ئورغۇن ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشىمىزغا ئىشەنچىمىز كامىل.

ھۆرمەتلىك گېزىتخان!

سىز ژۇقۇرىدا گېرمانىيەنىڭ ميۇنخېن شەھىرىدە قۇرۇلغان «ياۋروپادىكى شەرقىي تۈركىستانلىقلار مەدەنىي ۋە ئىجتىمائىي ياردەملىشىش ئۇيۇشمىسى»نىڭ ھەيئىتى تەرىپىدىن تەييارلانغان ئۇيۇشمىنىڭ ئۈچ يىللىق ئىش پائالىيىتى توغرىسىدىكى ئەخبارات بىلەن تونۇشتۇڭىز.

ئەخبارات ئۇيغۇرلارنىڭ دۆلەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ پرېزىدېنتى ق. غوجەمبەردىيېۋتىن ئېلىندى.

ئاڭلىغاندىن كۆرگەن ئەلا

«ئاسىي» تاماكا سوۋخوزىنىڭ باش ئاگرونومى مارات قادىروۋنىڭ: «ئون ئاڭلىغاندىن بىر كۆرگەن ئەلا» دېگىنى بىزنى ئەمگەك قىزىغان ئىش مەيدانىغا باشلىدى. بىز-مارات قادىروۋ، سوۋخوزنىڭ چوڭ ئىختىساتچىسى مۇردۇن زۇنۇنوۋ ئۈچىمىز كومۇقوناق چېپىۋاتقان كومباينېرلار ۋە ئۇنى توشۇۋاتقان شوفېيورلار بىلەن سۆھبەتلەشمەكچى. يول بويى ئېگىلىك رەھبىرى ئىمىنجان ئاسىروۋنىڭ ياخشى تەرىپى بولۇپ قالدى. سوۋخوز باش ئاگرونومىنىڭ سۆزىگە قارىغاندا، ئادەملەرگە غەمخورلۇق قىلىش سوۋخوز دىرېكتورىنىڭ دائىم دىققەت نەزىرىدە بولىدىكەن. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ سوۋخوز ئەمگەكچىلىرى گوش، ماي، چاي بىلەن ئەرزەن باھادا تەمىنلىنىپ تۇرىدىكەن. مەسىلەن، يېقىندىلا 60 تونىنا ئۇن ئىشچى-خىزمەتچىلەرگە تارىتىپ بېرىلگەن. سوۋخوز ئەمگەكچىلىرى بېيىل بۇغداي، ئارپا، زىغىردىن مول ھوسۇل ئالغان. سۆھبەت ئارا م. زۇنۇنوۋ چارۋا ماللار ئۈچۈن ئەمەشلىك چۆپ زاپاسىنىڭ تەييارلانغانلىقىنى، بولۇپمۇ مال ئوزۇقىنىڭ ئىچىدە سۈپەتلىك كومۇقوناق سىلوسىنى تەييارلاشقا ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈنۈپ، ئۇنىڭغا يېتەرلىك ئادەم ۋە تېخنىكا ئاجرىتىلغانلىقىنى ئالاھىدە تەكىتلىدى.

«ئاسىي» سوۋخوزىنىڭ ئەمگەكچىلىرى سوت يېتىشتۈرۈشنىڭ ئاساسىي مەنبەسى بولغان سىلوس سېلىشقا بارلىق كۈچ-غەيرىتىنى سالماقتا.

بىز كومۇقوناقلىققا كەلگەندە، ئۈستىگە لىقىشتىپ سىلوس باسقان ئاۋتوماشىنىلار ئالدىمىزدىن قاتارلىشىپ ئۆتتى. مېخانىزاتورلارنىڭ يەڭ تۈرۈپ، ئىشقا كىرىشكىنىنى ئەينە شۇ تۈرنا قاتار ماشىنىلاردىن كۆرگىلى بولاتتى. بىزگە دەسلەپ شوفېيور روسلان ئىمىنوۋ ئۇچراشتى. ئۇ شۇ كۈنىنىڭ ئۆزىدە ئۈچ قېتىم قاتناپ پىلانىنى ئورۇنداپ قويۇپتۇ. ئۇ يەنە يەرگە قاراڭغۇ چۈشكىچە شۇنچىلىك قاتناش نىيىتىدە ۋاقىتنى چىڭ تۇتۇپ ئىشلىمەكتە. باش ئاگرونوم شوفېيورلار، مېخانىزاتورلار بىلەن ئىللىق، سەممىي كۆرۈشۈپ، ئېرىنمەي ھەر بىرىنىڭ ئەھۋالىنى سورىدى. بىز ئۇنىڭغا ھەمرا بولۇپ يۈرۈپ، ئۇنىڭ سەممىي ئىنسان ئىكەنلىكىنى ئۆز كۆزىمىز بىلەن كۆردۇق. ئۇنىڭ ھەققىدە سوۋخوز دىرېكتورى ئى. ئاسىروۋ بىر قېتىم ئېغىز تولتىرىپ ماختاپ سۆزلىگىنى ھېلىمۇ يادىمدا. مارات قادىروۋ ماڭا قاراپ:

- «ئاسىي» سوۋخوزىنى تولا ماختايدىغان بولۇپ كەتتىڭلارغۇ؟-دەپ سورىدى. مەن بولسام: موشۇنداق قىيىنچىلىق زاماندا كۆزلىگەن پەللىگە يېتىۋاتسىڭلار، ئەمگەكچىلارنى مەدھىيلىگەننىڭ نېمە يامىنى بار، باشقىلارغا ئۈلگە بولسۇندا!- دېدىم. ئۇ كۈلۈمسىرەپ:

- ئۇنداق بولسا ئۆز ئىشىنىڭ ئەمەلدىن كۆرە، ئەلنىڭ غېمىنى قىلىۋاتقان ئەمگەك ئىلغارلىرىنى كۆپىرەك كۆرسىتىڭلار. ئۇلار كومباينېرلار: ئادىل مەرىپوۋ، ئۇراخۇن قۇربانوۋ، ھېمىت ئاخۇنجانوۋ، تراكتورىسلار: لۇتاي كۆزىنبايېۋ، قۇرۋانجان سالىيېۋ، شوفېيورلار: روسلان ئىمىنوۋلار باشقىلارغا ئۈلگە بولماقتا،- دېدى. ئۇ يەنە سىلوس ئۈچۈن مول ھوسۇللۇق كومۇقوناق ئۆستۈرگەن ئىشچان دېھقانلارنىڭ ئەمگىكىدىن رازىلىقىنى تەكىتلىدى. سوۋخوز دېھقانلىرى بېيىل ھەر گېكتار يەردىن پىلاندىكى 250 ئورنىغا 450 سېنتنېردىن ھوسۇل بېرىشكە كاپالەتلىك قىلدى. بۇ ئىشتا غوجاخمەت جاپپاروۋ باشقۇرغان زۋېنو ئەزالىرىنىڭ سالماقلىق ھەسسىسى بار.

بىز ئېتىزلىقنى ئارىلاپ يۈرۈپ، ئەمگەكچىلەرگە ئىككى ۋاقىتلىق ئىسسىق تاماق ھەقسىز بېرىلگەنلىكىنىڭ شاھىدى بولدۇق. ئادەملەرگە قىلىنىۋاتقان بۇ غەمخورلۇق ئېگىلىكتە ئەمگەك ئۈنۈمىنى ئاشۇرماقتا.

ئە. ھاسانوۋ.
چېلەك ناھىيەسى.

پاتىگۇل سابىتوۋا

شائىر دەپتىرىدىن

ئوغلۇم بىلەن سوھبەت

ئوغلۇم بىلەن قانداقتۇر
بولدى ئېغىر بىر سوھبەت.
— ئاپا، ئاڭلىغىم كېلەر
ئېيتقىن پەقەت ھەقىقەت.

ماختىنىپ كوپ سوزلەپسەن،
بىز ئۇيغۇرلار قېدىمىي.
ئەزەلە، بايلىغىمىز،
يېتەرلىك، دەپسەن تېخى.

خەلىق سانى يېتەرلىك،
ئون مىللىوندىن كام ئەمەس.
ھە، يەر ئاستى، ئۇستى بايلىق،
باشقىلار تەڭ كېلەلمەس.

ماقۇل، شۇنداقمۇ دەيلى،
بارمۇ ئۇلار دولىتى؟
باشقا ئەللەر تونىغىدەك،
بايرىغى ھەم سولىتى؟!

قىرغىز، تاجىك، ئۇزبەك ھەم،
تۇركمەن، قازاقىستان،
پۇتكۇل دۇنياغا مەلۇم.
ئۇلار ئېلى گۇلۇستان.

سۇتۇق بۇغرا دېسەم مەن،
تىڭشاتتى ئۇ قىزىقىپ،
سوزلەۋېتىپ ئوزەممۇ،
قالدىم بەزەن ئېزىقىپ.

ئۇلۇق مەھمۇت قەشقەرىي،
يۇسۇپ خاسىنى ئەسلەتتىم.
ئېپار، سادىر، لۇتپۇللا،
بىلال، نازۇك، بار دەتتىم.

كوپ سوز قاتتىم بالاڭغا،
داڭلىق ئۇتمۇش تارىختىن.
گىلەم، ئېپەك ھۇنىرى،
داڭلىق بولغان بارلىقتىن.

— قېدىمقىسى ئوزگىچە،
ماڭا كېرەك بۇ كۇنى، —
دەتتى ئوغلۇم، — نېمە بار،
بىز ماختىنىپ ژۇرگىلى؟

قەلبىم تىترەپ لال بولدى،
تىلىم بەك قىسقا ئېدى.
«ستان» دېگەن ئۇيغۇردا،
دولەت ھازىر يوق تېخى.

شۇڭا ئوغلۇم تىڭشا، دەپ،
شۇنداق بىر سوز قالدۇردۇم؛
سوئالىڭغا جاۋاپنى،
كېلەچەككە تاپشۇردۇم.

نان غېرىۋى

ھەجەپ قىزىق ئادەملەر،
تۇغۇلار ئوخشاش بولۇپ.
ھەر خىل بولۇپ ئوسىدۇ،
ئادىل ياكى مەككار بوپ.

ئاق كوڭۇلدۇر بىرلىرى،
بەزىلىرى بىچارە.
مۇتىھەم، كاززاپلارچۇ،
ھە، ئۇلارغا نە چارە.

ئامما ئۇلار ئىچىدە،
دەھشەتلىگى باشقىدۇر.
بىر پارچىلا نان ئۇچۇن،
پىدالىغى قاشقىدۇر.

ئۇنداقلەردا ۋەتەن، يۇرت
قايغۇلىرى بولمايدۇ.
نار—نومۇس، ئۇيات دېگەن،
ۋىژدانىدا تۇرمايدۇ.

تاشلاپ بەرسە پارچە نان،
پۇتلىرىنى سويلىتار.
ئىشتقا ئوخشاش قۇيرىغىنى
شىپاڭلىتىپ ئوينىتار،

تۇرمۇش كىنايىسى كوپ،
ئالەم ئادەملەرگە تار.
تارمۇ ئالەم يە ژۇرەك،
ياخشىغا يامان قاتار.

نان غېرىۋى دەيدىكەن،
شۇنداقلارغا تۇكۇرۇپ.
ئادەملەرنىڭ ئىچىدە،
ژۇرگەنلەرگە كۇن كورۇپ،

نان غېرىۋى ھەسرەتتە،
يېتىش ئۇچۇن مەنسەپكە.
يالغان ماختاپ باشلىقنى،
كۇن كورىدۇ ئەلۋەتتە.

مەيلىدىغۇ ئۇزىلا،
يالغۇز كەتسە ئەسلىكتە،
ئويناپدىكەن خەلقىنىڭ،
تەغدىرى شۇ پەسلىكتە،

خائىن ھەم نان غېرىۋى..
ئەسلى تۇرار بىر سەپتە،
كېرەك بولسا ھەممىنى،
سېتىپ ئېتەر بىر گەپكە،

نان غېرىۋى بەس—بەستە،
بايلىق ئۇچۇن ھەۋەستە.
قۇرۋان قىلىپ ھەممىنى،
ئولتۇرىدۇ مەنسەپتە.

باشقا دەرتلەر ئازمىدى،
ئەندى شۇنى تاشلىساق،
ئاياققا تۇرالماسمىز،
بۇ سىرلارنى ئاچمىساق.

ئاۋازىم بار

مەن بىر كىچىك ئادەممەن،
كوپ ئىشقا قېتىلمىغان.
ئوي، ئارمىنىم تىللاردا.
ناخشا بوپ ئېيتىلمىغان،

ئارزۇلىرىم كەتمىنى،
باغلاردا چېپىلمىغان.
ئىشلىرىمغا رازى بوپ،
كوڭلۇممۇ ئېچىلمىغان.

ئەل ئىچىگە بەزىدە،
ئىشلار بىلەن بارىمەن.
شۇندا خەلقىم بىلدۇرگەن،
ھورمىتىدىن رازىمەن.

چوڭ ئىشلار قىلالمىغاچ،
خىجالەت بوپ قالىمەن.
ئاز بولسىمۇ ئەمگىكىم،
ئىززەتنى كوپ ئالىمەن.

قەدىردان ۋە ئۇلۇقتۇر،
ئوز خەلقىم ۋە مىللىتىم.
ئۇ جان كويەر بولغاچقا،
باردۇر سېنىڭ قىممىتىڭ.

كوڭۇل خۇشخۇي ئېچىلار،
كورسەم تۇغۇلغان يەرنى.
خاتىر جەملىك تاپىمەن،
تاپسام ئۇيغۇر بار يەرنى.

چىرايىدىن تونۇيمەن،
خوشال بولۇپ، ئۇيغۇر دەپ.
شەك كەلتۇرمەي جورۇيمەن،
ئىشىم ئوڭغا ژۇردى دەپ.

ژىراقتىنلا كورۇنەر،
ئۇيغۇرلار تۇرغان ئويلەر،
ئەتراپى باغ، ئۇزۇمزار.
ئېچىلىپ تۇرار گۇللەر.

ئۇيغۇرۇم بار، مەلمۇ بار.
سوزۇم بىلەن سازىم بار.
بولغاشقا ئۇلۇق خەلقىم،
مېنىڭمۇ ئاۋازىم بار.

ئويلانسۇن

تۇغۇلغاندا يەرگە چۇشۇپ،
ئۇگدەك بېسىپ قالغانمۇ؟
دايىم ئۇگدەپ ژۇرگەندەك،
ھاياتلىغىڭ يالغانمۇ؟

ئۇگدەپ ئوتتى كوپ ئەۋلات،
ئويغاقلار قۇرۋان بولدى.
خامۇش ئويقا ئۇگدىگى،
قاپ—قارا تۇمان بولدى.

كاچىتىغا قوي بىرنى،
ئەندى بالاڭ ئويغانسۇن.
ئەتراپقا سەپ—سىپ قاراپ،
ياخشىلاپ بىر ئويلانسۇن...

ئارامىم ئوغۇرلانغان

دىل ئارامىمنى ئىزدەپ،
يەتتى ئومۇر پەللىگە.
سەۋرىنى پانا قىلىپ،
چىداپ ئوتتى ھەممىگە.

ئەركىن دۇنيانى كىنەپ،
ئارمان ئوتتى ئەلۋەتتە،
ئارامىمنى قۇرتتەك يەپ،
ھايات ئوتتى ھەسرەتتە.

خۇدا ساڭا سىغىندىم،
نېم گۇنارىم بار ئېدى.
ئارامىمنى بەرسەڭچۇ،
تارتقانلىرىم ئازمىدى.

دۇنياغا تەڭ كورمەسمەن،
ئارام خۇدالىق سېنى،
نېمە شۇنچە قېينىلىش،
كىمنىڭ بار تۇگمەس جېنى.

يە ئومرۇمنى ئال ئەندى،
بۇ ئازاپتىن قۇتۇلاي.
كېرەك بولسا بارىمنى،
قۇرۋان قىلاي، ئۇتۇلاي.

ئومرۇم ئوتتى ئازاپتا،
قوشۇلغاچقا كاززاپقا.
مۇغەمبىر، مەككار ئېكەن،
ژۇرەك، باغرىم زەرداپتا.

خامۇش بوپ ئۇزاق ياتتىم،
ئەس—ھوشۇمنى ژىغالماي.
ئادەم ئوغرىسىغا ھەم،
كېرەك سوزنى ئېيتالماي.

خاتىرجەملىك — ھايات سۇيى،
چوڭ بەخت ھەم ئۇلۇقتۇر.
تېچ ئارامىم مۇقەددەس،
دىل ئازارى خورلۇقتۇر.

ئارامىم ئوغۇرلانغان،
مۇتىھەملىك قەستىدىن.
ھېلىگەر ھەم مەككارنىڭ،
ماڭا ئاشىق ئەسلىدىن.

ئارامىم زەھەرلەنگەن،
كۇللەر تۇلگە ئوخشايدۇ.
ژۇرەك باغرىم ھەق ئىشقىدا،
دەرت—ئەلەمدە قاخشايدۇ.

سەنئەت فېستىۋالى

ئاتاتۇرك: «دۇنياغا تۇرك بولۇپ يارالغىنىڭ ئۇچۇن پەخىرلەن» دەيدۇ. ھە، كوپ ئەسىرلىك شانلىق تارىخقا، ئەدەبىيات بىلەن سەنئەتكە ۋە مەدەنىيەتكە ئېگە بىزنىڭ خەلقلىرىمىز ھەقىقەتەنمۇ ئەينە شۇنداق پەخىرلەنگىدەك خەلقلەردۇر. مەلۇم سەۋەپلەر بىلەن ئالاقە—مۇناسىۋەتلىرى ژىراقلىشىپ كەتكەن دىنى بىر، تىلىگى بىر، تۇرى بىر تۇرك تىلداش خەلقلەرنىڭ قېرىنداشلىغى قايتىدىن جانلاندى. قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مۇستەقىللىق ئېلىشى ئۇلارنىڭ بېرىش—كېلىشلىرىنى قويۇقلاشتۇردى.

يېقىندا قازاقىستان تېلې—رادىو كومپانىيەسىنىڭ ئويۇشتۇرۇشى بىلەن تۇرك تىلداش خەلقلەرنىڭ سەنئەت فېستىۋالى بولۇپ ئوتتى.

بۇ تەنتەنىنى خەلق يازغۇچىسى شېرخان مۇرتازا ئېچىپ، قازاقىستاندىكى تۇرك ئەلچىخانىسىنىڭ مەدەنىيەت مەسلىھەتچىسى بېلى ئېكىن جاناپلىرى تەبرىك سوز سوزلىدى. شائىر قوسانوۋنىڭ «تۇرك خەلقلىرىگە بېغىشلىمىسى» كوپچىلىكنى چەكسىز خوشال قىلدى. «مېر ۋېرت»قوبۇزچىلار ئانسامبلى ئورۇنلىغان«ئېكى ژىرېن»، ئەتتىمبېتنىڭ «سىلقىلداق» كەبى كۇيلىرى ژىغىلغانلارنىڭ كوڭلىدىن چىقتى. ئەندى ئوزبەك، ئۇيغۇر خەلقلىرىنىڭ ئۇسسۇللىرىنى ئەجايىپ بىر ماھارەت بىلەن ئىجرا قىلغان ئۇيغۇر تىياترىنىڭ ئۇسسۇلچىسى گۇلنارە سائىتوۋانى كوپچىلىك گۇلدۇراس ئالقىشلار بىلەن قارشى ئالدى. شۇنداقلا قىرغىز ئېلىنىڭ ئاتاقلىق ماناسچىسى قىرغىزستان جۇمھۇرىيىتىدە خىزمەت كورسەتكەن ئارتىست ئۇرقاش مەمبېتەلىيېۋنىڭ ناخشىلىرى، تۇركىيەلىك مېھمانلار ھۇسەيىن سارى بىلەن سازەندە رېجەپ تۇرسۇن جاناپلىرىنىڭ ئىجراسىدىكى ساز—ناخشىلار سەنئەتخۇمار كوپچىلىكنىڭ قەلبىدە شېرىن ھىس—تۇيغۇلارنى ئويغاتتى. مەزكۇر فېستىۋالدا شۇنداقلا تاتار، باشقۇرت، ئۇيغۇر خەلقلىرىنىڭ ناخشىلىرىمۇ ياڭرىدى.

گ. تاجىيېۋ.

ئالمۇتا شەھىرى.

ھەۋەسكارلار ئىجادىدىن

ئاتام بىلەن ئانام

(قوشاق)

ئاتام بىلەن ئانامنىڭ،
باققانلىرى ئېسىمدا.
مېنىڭ ئۇچۇن جاپانى،
تارتقانلىرى ئېسىمدا.

چىداپ ئىسسىق—سوغۇمغا،
ژۇرگەنلىرى ئېسىمدا.
پەرۋانىدەك گوياكى،
كويگەنلىرى ئېسىمدا.

مېنى يوقتىن بار قىلىپ،
ياخشى قىزغا يار قىلىپ،
بىر ياستۇققا پار قىلىپ،
ئوستەرگىنى ئېسىمدا.

شۇڭا ئاتا—ئانامنى،
كۇتۇشكە مەن خىزمەتتە.
قاتتقان ئۇچۇن قاتارغا،
لايىق ھورمەت—ئىززەتكە.

ئاتام—ئانامنى خۇددى،
كوز ئورۇمدەك ساقلايمەن،
پەرزەندىم دەپ بەرگەن سۇت،
ئېقىدىسىن ئاقلايمەن.
ئاتا بىلەن بالىنىڭ
ئارىسىدا ئىززەت بار.
كىمنىڭ پەرزەندى ياخشى،
شۇ ھاياتتا لەززەت بار،
ئادا قىلىپ پەرزىمنى،
قايتۇرۇمەن قەرزىمنى،
نورۇندايمەن ئۇلارنىڭ،
تىلىگىنى، ئەرزىنى،
بولسا ئۇلار خۇش، رازى،
يۇرت—جامائەت خەق رازى،
رىزا قىلسام جۇپ تاغنى،
يامان بولمايمەن زادى.

ئابدۇۋەلى ئىرسبانوۋ.

گۇلگە قاراپ

تەلمۇردۇم گۇلگە قاراپ،
ئېچىلارمۇ دەپ ماراپ.
گۇلدىن گوزەل يارىمسەن،
ئېچىلغىن كۇلۇپ يايراپ،

سەن ژۇرەكتە بىردانە،
مۇھەببىتىڭ دۇردانە،
ئوتۇڭدا مەن پەرۋانە،
بولغاچقا سەن مەردانە.

گوزەلسەن تولۇن ئايدىن،
تېپىلماس ھېچ بىر جايدىن،
ياشلىغىڭدا بولاركەن،
مۇھەببەت يولى ئايدىڭ.

جېنىم كەلگەن پۇرسەتتىن،
جامالىڭنى كورسەتكىن،
ھەر قانچە ئېغىر كۇندە،
شېرىن كەچمەس پەرھاتتىن.

ماقالغا مايىل مىسرالار

بىلىم—ئومرۇڭگە دولەت،
قويار ھورمەتكە بولەپ،

* * *

ژۇرۇمەن دوستنى ئايىغانچە،
ئۇ قاچتى مەندىن بايىغانچە،

* * *

ياخشىلارغا ئارتما دەردىڭنى،
مۇغەمبىرگە بەرمە ئەركىڭنى.

* * *

بولسا ياخشى دوستۇڭ،
شۇدۇر تەلەي قۇشۇڭ.

* * *

ئىشلىسەڭ بەختىڭ كېلەر،
ئىشلىمىسەڭ بەختىڭ تېنەر.

* * *

ژۇرسەڭ ئەمگەك ئەتمەي،
قالىسەن بەختكە يەتمەي.

راھىلەم مۇزەپپەروۋا.

«مىڭ ئۆي» جاھان كەزمەكتە

زامانىۋى ئۇيغۇر رەسساملىرىنىڭ
«مىڭ ئۆي» ئىتتىپاقىنىڭ پائالىيەت
ئېلىپ بېرىۋاتقىنىغا ئەندىلا بىر يىلدىن
ئاشقىنىغا قارىماي، ئۇ قازاقستاندىلا
ئەمەس، ئۇنىڭ سىرتىدىمۇ خۇددى -
يورۇق يۇلتۇزدەك كۆزگە تاشلىنىش-
قا باشلىدى.

دەرۋەقە، پولات تالىپوۋ رەھبەر-
لىك قىلىۋاتقان ئۇيغۇر مەدەنىيىتىگە
ھەمكارلىشىش كېڭىشىنىڭ ھامىيلىقىدىكى
«مىڭ ئۆي» ئۇيغۇر رەسساملىرى
ئىتتىپاقى ئۆتكەن بىر يىل مابەينىدە
بۇنىڭدىن تۆرت-بەش يىل ئىلگىرى
تەسەۋۋۇر قىلىش مۇمكىن بولمىغان
دەرىجىدىكى ئىشلارنى قىلىپ ئۈلگەر-
دى. جۈملىدىن، ئۇيغۇر رەسساملىرىدىن
بولمىش ئەخمەتجان ئەھەتنىڭ موي
قەلىمىگە مەنسۇپ رەسىملىرى تۈر-
كىيەدە، ئابدۇكېرىم ئىساننىڭ موسكۋا-
دىكى «شەرىق گالېرېيەسى»دە ھەمدە،
ئامېرىكىنىڭ ئالمۇتىدىكى ئەلچىخانى-
سىدا، گېرمانىيەدە بولسا لېكىم ئىبرا
گىموۋنىڭ ئەندى ھاشىمجان قوربان
بىلەن ئابدۇكېرىم ئىساننىڭ ئەسەرلىرى
ئالمۇتىدىكى «تەڭرى-ئۇماي» گالېرېيە
سىدە نامايىش قىلىندى.

— يېقىندا 60 ئەسەردىن تەركىپ
تاپقان «مىڭ ئۆي» ئۇيغۇر رەسسا-
ملار گالېرېيەسى تاشكەنت شەھىر-
دە ئېچىلغان رەسساملارنىڭ خەلقارا
«ئاسىيا-ئارت» بېيىنالې تەسۋىرىي
سەنئەت كۆرگەزمىسىدە نامايىش قى-
لىندى. بۇ كۆرگەزمىگە ئوتتۇرا ئاسى-
يا ۋە قازاقستان جۇمھۇرىيەتلىرىدىن
ئۇيۇلغان رەسساملار ئىتتىپاقلىرى ئىش-
تىراك قىلدى. «سەنئەتتە مىللىيلىكنى
تىكلەش» شۇئارى ئاستىدا ئۆتكەن بۇ
كۆرگەزمىدە سالاھىيەتلىك باھالاش
ھەيئىتى تەشكىل قىلىندى. ئۆزبېكستان
رەسساملار ئىتتىپاقىنىڭ رەئىسى ر. ئە
خمەدوۋ، رەسساملار ئاكادېمىيەسىنىڭ
ھەقىقىي ئەزاسى، تۈركمەنىستان خەلق
رەسسامى ئى. قىلىچېۋ، قازاقستان دۆ-
لەت تەسۋىرىي سەنئەت مۇزېيىنىڭ
دىرېكتورى ئى. جانگېلدىن، موسكۋادىن
رەسساملارنىڭ خەلقارا كونفېرېنسىيە
سىنىڭ دىرېكتورى م. فاتكۇللىن، ئۆز
بەكىستان دۆلەت سەنئەت مۇزېيىنىڭ
رەسساملار ئىتتىپاقى «ھەمەر» رەس-
دىرېكتورى د. رۇزىباييېۋ، ئۆزبەكىستان
ساملار تەشكىلاتىنىڭ باش دىرېكتورى
ق. رەخمەتۇللايېۋ، «ئاسىيا-ئارت»
كۆرگەزمىسىنىڭ دىرېكتورى ئى. ئاخمە
دوۋا كەبى بىر قاتار يىرىك مۇتەخە-
سسىسلەردىن تەشكىل تاپقان باھالاش
ھەيئىتى موجۇت ئەسەرلەرنى سىنچى-
لاپ كۆزدىن كەچۈرۈپ چىققاندىن
كېيىن، ئۆز باھالىرىنى ئېلان قىلدى.
ئۇيغۇر رەسساملىرىنىڭ ئىتتىپاقى
كۆرگەزمىنىڭ باش موكاپىتى — I-دەر
ىجىلىك دىپلوم ۋە ئالتۇن مېدالىنى
ئېلىشقا مۇۋاپىق بولدى.

ۋۇقۇرقىدەك ئاتاقلىق مەدەنىيەت
ۋە سەنئەت ئەرباپلىرىنىڭ ئالىي مۇ-
كاپاتىنى «مىڭ ئۆي» ئۇيغۇر رەسسا-
ملىرى ئىتتىپاقىغا مۇناسىپ كۆرۈش
رەسساملارنىڭلا ئەمەس، بۇ خۇش خە-
ۋەرنى ئاڭلىغان كېيىنكىلارنىمۇ خۇ-
شاللىقھاياجانغا بۆلىنىشىشى بېسىز
چۈنكى، ئۇيغۇر رەسساملىرى ئىجا-
دىيىتى ئەن ئېلىنىشىنىڭ ئۆزى ئۇيغۇر
مەدەنىيىتى تارىخى سەھىپىسىدىن مۇ
ناسىپ ئورۇن ئالغۇسى چوڭ ۋەقە-
دۇر.

بىز كۆرگەزمىگە ئۆز ئەسەرلىرى
بىلەن قاتناشقان بارچە ئۇيغۇر رەسسا
ملىرىنى، ئۇلارغا ھامىيلىق قىلىپ كېلىۋ
اتقان ئۇيغۇر مەدەنىيىتىگە ھەمكار-
لىشىش كېڭىشى، ئۇنىڭ ئەجايىپ مىل-
لەتپەرۋەر رەھبىرى پولات تالىپوۋنى
چىن ئۈرەكتىن تەبرىكلەش بىلەن كېلە
چەكتىكى ئىجادىي ھەمدە تەشكىلىي
ئىشلىرىغا يەنىمۇ يۈكسەك پەرۋازلار
تىلەيمىز.

رەيھان ئىرغالىيېۋا،
سەنئەتشۇناسلىق پەنلىرىنىڭ نامزاتى.

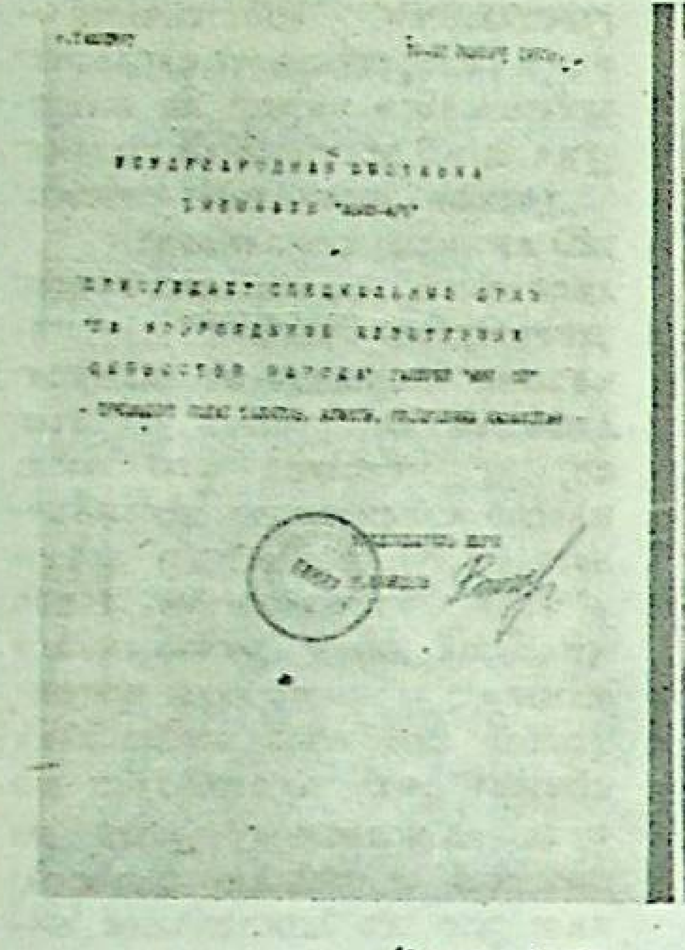

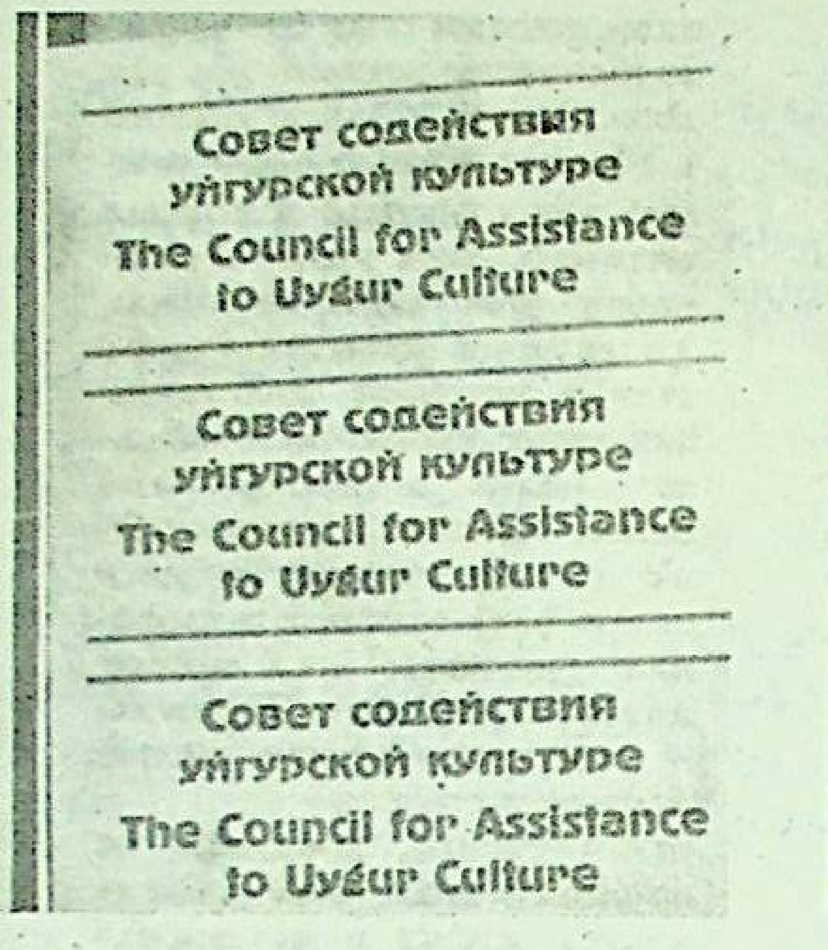

سۈرەتلەردە: رەسسام ئابدۇكېرىم ئىسانسا ۋە «ئاسىيا-ئارت» كۆرگەزمىسىنىڭ باش مۇكاپاتى I-دەرىجىلىك دىپلوم بىلەن ئۇنىڭغا قوشۇپ بېرىلىدىغان ئالتۇن مېدال.
يۈسۈپوۋنىڭ سۈرەتلىرى

چەت ئەللەردىن تەنقىدلەر

خىتاي گېنېراللىرى جياڭ زېمىندىن
كلىنتون بىلەن مۇرەسسەگە كەلمەس-
لىكنى تەلەپ قىلىشماقتا.

كەلگۈسى ئۇرۇشلاردا خىتاي ئار-
مىيەسى غالىپ چىقىشى مۇمكىنمۇ؟
موشۇنداق سەرلەۋھە بىلەن خىتايدا
بىر كىچىك رىسالە بېسىلىپ چىققان.
ئۇنىڭدا، مابادا ئۇرۇش بولۇپ قالغان
تەغدىردە يۈز بېرىشى مۇمكىن دەپ
پەرەز قىلىنغان سەككىز ئېھتىمال تە-
لقىن ئېتىلگەن. كورېيەدىكى ئۇرۇش
ھەرىكەتلىرى ۋە تەيۋەننىڭ خىتايغا
قايتۇرۇلۇشىمۇ ئەشۇ جۈملىدە. بار-
لىق ئېھتىمال ۋارىيانتلىرىدا ئاساسى
رەقىپ يەنىلا ئامېرىكا قوشما شتاتلىرى.

نەشرلەر رىسالىنىڭ ئالاھىدە كور
كەملىك چىقىشىغا ئېتىۋار بېرىشكەن.
ئۇنىڭ مۇقاۋىسىغا دۆلەت رەئىسى
جياڭزېمىننىڭ: **«بىز ھازىرقى زامان**
ئالىي تېخنىكىلىق قۇرال-ياراقلىرى
ئىشلىتىلىدىغان ھەر قانداق يەرلىك
ئۇرۇشلاردا غالىبىيەت قازىنىشىمىز
لازىم» دېگەن سۆزىدىن نەقىل كەلتۈرۈ
لگەن. ئۇشبۇ نەقىلنىڭ ئۆزىدىلا
كۆرۈنۈپ تۇرغىنىدەك، رىسالە مۇن-
دەرىجىسى ئالىي پارتىيە تەرغىباتىد-
ىكىلەرنىڭ كۆز قاراشلىرىنى ئىپادىلە-
يدۇ.

ئەسلىدە شۇنداقمۇ؟ رىسالىنىڭ بې-
سىلىپ چىقىشىدىكى جەرىيان قاراڭغۇ.
ئۇ كىتاپ دۇكانلىرىغا چوشە-چۈشمە-
يلا ھوكۇمەت ئۇنى قەتئىي چەكلىگەن
ھەم مۇسادىرە قىلىشنى قارار قىلغان.
ئامما تەقىبلەش ئاسانۇ، ئۇنى ئەمەلگە
ئاشۇرۇش تەسقۇ، رىسالىنىڭ مەلۇم
قىسمى سېتىلىپ بولغان.

موشۇ ۋاقىە مۇناسىۋىتى بىلەن
بېجىندىكى دىپلوماتىك دائىرىلەر ئوت-
تۇرىسىدا ئىككى خىل بەس-مۇنازىرە
ئېلىپ بېرىلماقتا، بىرىنچى خىل پىكىر-
دىكىلەر، رىسالە مۇئەللىپلىرى ئاشكارە
قىلىپ بولمايدىغان ئەرسىلەرنى ئېلان
قىلىشقا ئىلمىقلىرى ئۈچۈن ئۇلار جاۋا-
پكەرلىككە تارتىلىشى كېرەك، دېيىش-
سە، باشقىلار، ئۇشبۇ رىسالىنىڭ يارىدىمى
بىلەن خىتاي خەلق ئازاتلىق ئارمىيە-
سىنىڭ تەركىۋىدىكى بىر قىسىم گېنېر-
ال ۋە ئوفىتسېرلار ھەم ئۇلارنىڭ
ئىستىپادىكى مەسلەكداشلىرى خەلققە
بېجىن ۋاشىنگتون بىلەن ھېچ قانداق
مۇرەسسەگە كەلمەسلىككە، چېكىنمە-
سلىككە تەييارلىنىۋاتىدۇ، دېگەننى
مەلۇم قىلىۋېلىشتى، دېيىشمەكتە.

شائگاڭ ئەخبارات ۋاستىلىرىدىن
مەلۇم بولغىنىدەك، خىتاي خەلق ئازا
تلىق ئارمىيەسىنىڭ قوماندانلىقى شۇ-
نىڭدىن بەك تەشۋىشلىككى، ئۇ بولس-
مۇ ئاۋىش ھەر قاچان خىتاينىڭ مە-
نپىيىتى ھەم ئۇنىڭ سالاھىيەت ئوبرۇزى
بىلەن ھېساپلاشماي ھەرىكەت قىلىدۇ.
بۇنىڭغا ۋاشىنگتوننىڭ تەيۋەنگە 150
قىرغۇچى سامولىيوتنى سېتىش قارار-
نى ۋە خىتاينىڭ پاكىستانغا راكېتا
تېخنولوگىيەلىرىنى بەرگەنلىكى ئۈ-
چۈن ئۇنىڭغا نىسبەتەن ئىختىسادىي
سانكسىيە (خەلق ئارا نىزاملارنى بۇ-
زغان بىرەر دۆلەتكە نىسبەتەن كورۈ-
لىدىغان جازا چارىلىرى. تەھ) قويۇش-
نى ئاتاپ كۆرسىتىش مۇمكىن، ئامېرىكا
رازۋېدكىسىنىڭ مەلۇماتىغا بىنائەن
خىتاينىڭ «سامان يولى» ناملىق ژۈك
كېمىسى گويا ئىرانغا زەھەرلىك ماددى-
لارنى يەتكۈزگەنمىش دېگەن جېدەل
ماجرا ھەربىيلەرنىڭ ئاساسىي نارازىلى
قىغا سەۋەپ بولغان.

شۇنداقلا، جياڭ زېمىن بىلەن خىتاي
مۇداپىئە مىنىستىرى چىخاۋتىيەن باش
چىلىقىدىكى سەككىز گېنېرالنىڭ ئۇچر
ىشىشى ھەققىدىكى مەلۇمات ئىككىنچى
پىكىردىكىلەرنىڭ پايدىسىغا بولدى.
بۇ توغرىدا بېجىن بىلەن يېقىن مۇنا-
سىۋەتتىكى شائگاڭ ژۇرنالى ئېلان
قىلغان. 8-سېنتەبىردە بولۇپ ئۆتكەن
ئەشۇ ئۇچرىشىشتا ھەربىيلەر ئامېرىكا
«سىياسىي تەقىپلىشى ۋە ھۆكۈمران-
لىقى» ئالدىدا خخجنىڭ بوشاڭلىق
قىلىشىغا ئۆزلىرىنىڭ قانائەتلەنمەيدىغا
نلىقلىرىنى ئىزھار قىلىشقان.
«ئىزۋېستىيە»). ۋلادىمىر سكوسىرېۋ.
بېجىن.

خخج رەئىسىنىڭ بىلدۈرۈشى

بېجىن. (ئى تار-تاس س). خىتاي-
ئامېرىكا مۇناسىۋەتلىرىنىڭ ئەھۋالى
ھەر ئىككى دۆلەت خەلقلىرىنىڭ تۈپ
ئاساسى مەنپىيەتلىرىگە تەسىر قىلىپلا
قالماي، بەلكى ئاسىيا-تىنچ ئوكيان
رېگىئونىدا ۋە پۈتكۈل دۇنيادا تېچلىق-
نى ۋە تۇراقلىقنى ساقلاشقا سېزىلەر-
لىك تەسىر يەتكۈزۈۋاتىدۇ. خخج رە-
ئىسى جياڭ زېمىننىڭ ئاق ئۆي پرېزىد-
ېنتى بىلل كلىنتون بىلەن سېنتلدا بو-
لغۇسى ئۇچرىشىشىغا ئەينە شۇنداق
باھا بەردى. ئۇ 17-نويابىر كۈنى ئامېر
ىكىغا — ئەشۇ شەھەرگە ۋۇرۇپ كە-
لتى.

سەپەرگە ۋۇرۇش ئالدىدا بېجىند-
ىكى خەلق ژىغىنلىرى ئۆيىدە بولۇپ
ئۆتكەن مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىدە
سۆزگە چىقىپ، ئۇ خىتاي — ئامېرىكا
ئۇچرىشىشى ئۆز ئارا چۈشىنىشنى
مۇستەھكەملەشكە ياردەم بېرىدىغان-
لىقىنى ۋە ھازىرقى ئىككى تەرەپلىمە-
لىك مۇناسىۋەتلەر باشتىن كەچۈرۈۋاتـ
قان ئۆزگىرىش پەيتىنى ئىلگەرىكى
ياخشى قىنغا كەلتۈرۈشكە ياردەم
بېرىدىغانلىقىنى تەكىتلىدى.
خخج رەئىسى شۇنداقلا ئىككى تە-
رەپلىمە سودا ئىختىسادىي مۇناسىۋ-
ەتلەر بىلەن ئىنسان ھوقۇقى توغرىلىق
مەسىلىنى باغلاشتۇرۇش دۇرۇس ئە-
مەسلىكىنى تەكىتلىدى.

ئۇرۇق- تۇققانلىرىنى ئىزدەيدۇ

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم را-
يونى قاراماي شەھرىدە ئىستىقا-
مەت قىلغۇچى مۇنەۋۋەر (ئىمىنجان
قىزى) ئۆز ۋاقتىدا قاراماي قۇرۇ-
لۇش شىركىتىدە ئىشلىگەن، 1962-
يىلى 6- ئايدا سابىق سوۋېت ئىت-
تىپاقىغا چىقىپ كەتكەن دادىسى

ئىمىنجان توختىيېۋنى

ئىزدەيدۇ.

ئىمىنجاننى بىلگۈچى، ئىستەك
سورىغىدىن ئۇچۇر تاپقۇچى يولداش
لارنىڭ گېزىتىمىز تەھرىراتىغا خەۋەر
قىلىشنى سورايمىز.

تالغىر ناھىيەسى كالىنىن يېز-
سىنىڭ ئۇيغۇر جامائەتچىلىكى
يۇرت موتىۋەرى

ئابدۇسالام داۋۇت ئوغلى
ئايۇپوۋنىڭ

ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى
بىلەن مەرھۇمنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتىغا،
ئۇرۇق-تۇققانلىرىغا قايغۇرۇپ
تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

باش مۇھەررىر ي. ئازاماتوۋ.

يېڭى ھايات
ئالمۇتا، 480044
ئېپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8-قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى:
قازاقستان جۇمھۇرىيىتى
مىنىسترلار كابىنېتى

نۆۋەتچى مۇھەررىر
ئابدۇخالىق ماخمۇت

تېلېفونلار: قوبۇلخانا- 59-84-33، باش
مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى- 69-86-33،
مەسئۇل كاتىپ- 50-86-33، ئىجتىمائىي-
سىياسىي، مەدەنىيەت بۆلۈملىرى- 81-86-
33، ئەدەبىيات بۆلۈمى- 27-86-33.

تىراژى- 4446 زاكاز (3617)

«Йеңи хаят» (Новая жизнь), индекс 65359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство № 486, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.
Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Дәуiр», Алматы, 480044 пр. Ленина, 2/4.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ПОГ-60